

KÜLTÜR VE İLETİŞİM

culture&communication

Yıl: 24 • Sayı: 48
Eylül 2021 / Mart 2022

Year: 24 • Issue: 48
September 2021 / March 2022

kültür ve iletişim

culture&communication

Eylül 2021 / Mart 2022

Yıl: 24 • Sayı: 48

September 2021 / March 2022

Year: 24 • Issue: 48

Sürelî Online Yayın

E-ISSN 2149-9098

© 2021 **kültür ve iletişim**.

Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.
Yazılardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Sahibi/Owner: Refik Tabakçı

Editör/Editor: Tuğba Taş ve Hatice Çoban Keneş

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Ayşe İnal, Ankara • Barış Bora Kılıçbay, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi • Bülent Çaplı, Bilkent Üniversitesi • Funda Başaran, Ankara • Halil Nalçaoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi • Hatice Çoban Keneş, Munzur Üniversitesi • İnan Özdemir Taştan, Ankara • Meral Özbek, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi • Mutlu Binark, Hacettepe Üniversitesi • Nejat Ulusay, Ankara Üniversitesi • Nur Betül Çelik, Ankara • Sevilay Çelenk, Ankara • Tuğba Taş, Ankara Üniversitesi • Ülkü Doğanay, Ankara

Editör Yardımcıları/ Assistant Editors: Murat Can Kabagöz • Gökçe Özsu • Ahmet Eker

Uluslararası Danışma Kurulu/International Advisory Board:

Ackar Abbas, University of California • Armand Mattelart (Emeritus) • Briankle G. Chang, University of Massachusetts • Kuan-Hsing Chen, Chiao Tung University • Lawrence Grossberg, University of North Carolina • Michael Morgan (Emeritus), University of Massachusetts • Mehmet Sobacı, Ankara Üniversitesi • Rajagopalan Radhakrishnan, University of California

Yayın Tarihi/Date of Publication: 1 Eylül 2021

Yönetim Yeri/Executive Office:

Konur Sokak No: 17/5 Kızılay • Ankara • Turkey
e-posta: kidergisi@imgekitabevi.com

ki, iletişim, kültür eleştirisi ve toplumsal düşünce alanlarında üretilen en iyi eleştirel yazıları yayımlamaya adanmış disiplinlerarası akademik bir dergidir. **ki**, eleştirelliği, aklın sınır ve imkânlarının araştırılması yolunda her türlü dogma karşıtlığı olarak tanımlar. **ki**'nin kapıları iletişim çalışmalarına olduğu kadar insan varoluşunun ve kültürünün temel bileşeni olan iletişimin içerildiği tüm düşünce boyutlarına -tüm sosyal bilim disiplinlerine, insan bilimlerine, tüm yöntemlere ve bunların kesişim noktalarından doğacak arayışlara- açıktır. **ki**, "hakemli" bir dergidir; dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, yazarın kimliğini bilmeyen uzman hakemler tarafından değerlendirmeye alınır. **ki** yılda iki kez, Mart ve Eylül aylarında yayımlanır. **ki** e-dergi formatında yayınlanmaktadır. **ki**'nin yayın dilleri Türkçe ve İngilizce'dir. **ki** EBSCOhost ve ULAKBİM veri tabanlarında taranmaktadır.

c&c is a leading interdisciplinary journal devoted to publishing the best critical work in the fields of communication, cultural criticism and social thought. The doors of **c&c** are open to the works in communication studies as much as other social science disciplines and humanities to the extent that they consist of communication as a major component of human existence. **c&c** is a peer-reviewed journal with high ethical standards relating to submittal, review, and publication of manuscripts.

c&c is published twice a year in March and September. **c&c** is published online. Publication languages are Turkish and English. **c&c** is covered by EBSCOhost and ULAKBİM.

İçindekiler

345

Araştırma Makalesi

Türkiye’de Gazetecilik Alanında Ombudsmanlık Deneyimi: Sınırlar ve Mücadeleler

İpek Kaya

372

Araştırma Makalesi

İslamcı Basında İstanbul Sözleşmesi Karşıtlığının İzlekleri: Milli Gazete Örneği

Dilek Keleş ve Duygu Onay Çöker

406

Araştırma Makalesi

Terapötik Oto-Fotografi: Terapötik Fotoğrafçılık ve Benlik Kavramına İlişkin Bir Uygulama

Özge Arslan

451

Araştırma Makalesi

Muhafız Mizah Gazetesi Markopaşa’da İmtiyaz Sahipliği Mücadelesi (1947-1948)

Muhammet Erdem Duru

482

Araştırma Makalesi

The New York Times’in Soykırım Yasağı Normunun Oluşum Sürecindeki Haberleri Üzerine
Çerçeveleme Analizi

Bilal Süslü

516

Araştırma Makalesi

Yüze Vurumcu Tiyatroda Aidiyet Psikolojisi ve Psikolojik Travmalı Askerler: Anthony
Neilson’ın Delici (Penetrator) ve Sarah Kane’in Harap (Blasted) Adlı Oyunları

Mustafa Bal ve Çağan Fırtına

537

Kitap Eleştirisi

Social Movements, Cultural Memory and Digital Media: Mobilizing Mediated Remembrance

Mine Gencil Bek

Contents

345

Research Article

Ombudsmanship Experience in Turkish Journalism Field: Limitations and Struggle

İpek Kaya

372

Research Article

The Course of Opposition to Istanbul Convention in Islamist Press: Milli Gazete Case

Dilek Keleş & Duygu Onay Çöker

406

Research Article

Therapeutic Auto-Photography: An Application of Therapeutic Photography and Self-Concept

Özge Arslan

451

Research Article

Ownership Struggles Over the Opposing Humor Newspaper Markopaşa (1947-1948)

Muhammet Erdem Duru

482

Research Article

Framing Analysis on the News of The New York Times' in the Formation Process of the Genocide Ban Norm

Bilal Süslü

516

Research Article

Psychology of Belonging and Traumatized Soldiers in In-Yer-Face Theatre: Anthony Neilson's Penetrator and Sarah Kane's Blasted

Mustafa Bal & Çağan Fırtına

537

Book Review

Social Movements, Cultural Memory and Digital Media: Mobilizing Mediated Remembrance

Mine Gencil Bek

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 24 Sayı: 48 (Year: 24 Issue: 48)

Eylül 2021-Mart 2022 (September 2021- March 2022)

E-ISSN: 2149-9098

2021, 24(2): 345-371

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.908324

****Araştırma Makalesi****

Türkiye’de Gazetecilik Alanında Ombudsmanlık Deneyimi: Sınırlar ve Mücadeleler*

İpek Kaya**

Öz

19. yüzyılın başlarında İsveç’te uygulanmaya başlanan ombudsmanlık, esasında kamu görevlilerinin hakkaniyete dayalı bir şekilde görevlerini yerine getirebilmeleri için kurulmuş bir kurumdur. Fakat zaman içerisinde ombudsmanlığın görev alanı genişledikçe farklı alanlarda faaliyet gösteren ombudsmanlık türleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de basın ombudsmanlığıdır. Basın ombudsmanlarının temel görevi okurlardan gelen şikâyetleri meslek etik ilkelerine uygun bir biçimde değerlendirmek ve bu değerlendirmeleri kendilerine ayrılan gazete köşesinde yazmaktır. Türkiye’de gazetecilik alanında ombudsmanlık kurumu; gazetelere güvenin azaldığı bir dönemde, meslek etiğine katkı sağlamak amacıyla uygulanmaya başlamıştır. Türkiye’de, 2000’li yılların başında okur temsilciliği adlandırmasıyla kurumsallaşmaya başlayan basın ombudsmanlığının amacı, devlet kontrolünden ve sermaye sahipliğinden bağımsız bir öz-denetim mekanizmasını hayata geçirmektir. Gazetecilik alanında özerk bir alt alan olarak var olmaya çalışan ombudsmanlık uygulamasının Türkiye deneyimine odaklanan bu çalışmada Fransız sosyolog Pierre Bourdieu’nün alan teorisinden yola çıkılacaktır. Bourdieu’nün çalışmalarında kültürel üretim alanları oldukça önemlidir. Kültürel üretim alanlarının sahip oldukları simgesel güç bağımsızlıklarından gelmektedir. Bu nedenle çalışmada Türkiye’de gazetecilik alanının bağımsızlığı üzerine bir tartışma yürütüldükten sonra okur temsilciliğinin ortaya çıkışı, işleyişi, uygulanabilirliği; gazetecilik tarihinde yaşanan dönüşümler bağlamında tartışılacaktır. Araştırma kapsamında Türkiye’de yayımlanan *Hürriyet*, *Milliyet*, *Sabah* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde okur temsilciliği yapmış olan beş okur temsilcisiyle yapılan derinlemesine görüşmeleri kapsayan alan araştırmasının sonuçları sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Ombudsmanlık, okur temsilciliği, basın ombudsmanlığı, gazetecilik, etik, Pierre Bourdieu, alan.

* Geliş tarihi: 02/04/2021. Kabul tarihi: 08/08/2021

** Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklamcılık Bölümü.
Orcid no: 0000-0001-6473-4036, ipek.kaya@kocaeli.edu.tr

****Research Article****

Ombudsmanship Experience in Turkish Journalism Field: Limitations and Struggle

İpek Kaya****Abstract**

The ombudsman, which started to be implemented in Sweden at the beginning of the 19th century, is actually an institution established for the public officials to fulfill their duties in an equitable manner. Over time, as the ombudsman's field of duty expanded, different types of ombudsman operating in different fields emerged. One of them is the press ombudsman. The main task of the press ombudsman is to evaluate the complaints from the readers in accordance with professional ethical principles and to write these evaluations in the newspaper column reserved for them. The ombudsman institution in the field of journalism in Turkey started to be implemented in order to contribute to professional ethics at a time when the trust in newspapers decreased. The aim of the press ombudsman, which started to be institutionalized in Turkey in the early 2000s under the name of reader representative, is to implement a self-control mechanism independent of state control and capital ownership. This research, which focuses on the Turkish experience of ombudsman practice, which tries to exist as an autonomous sub-field in the field of journalism, will be based on the field theory of the French sociologist Pierre Bourdieu. Cultural production areas are very important in Bourdieu's works. The symbolic power of cultural production areas comes from their independence. For this reason, after a discussion on the independence of the field of journalism in Turkey, the emergence, functioning and applicability of the press ombudsman will be discussed in the context of the transformations in the history of journalism. In this research, the results of the field research, which includes in-depth interviews with five reader representatives who served as press ombudsmen for *Hürriyet*, *Milliyet*, *Sabah* and *Cumhuriyet* newspapers published in Turkey, will be presented.

Keywords: Ombudsman, journalism, reader representative, press ombudsman, ethics, Pierre Bourdieu, field.

* Received: 02/04/2021. Accepted: 08/08/2021

**Kocaeli University, Communication Faculty, Advertising Department.

Orcid no: 0000-0001-6473-4036, ipek.kaya@kocaeli.edu.tr

Türkiye’de Gazetecilik Alanında Ombudsmanlık Deneyimi: Sınırlar ve Mücadeleler¹

Giriş

Gazetecilik faaliyetlerinin tarihi eskiye dayansa da bugünkü haliyle gazetecilik mesleği; yapısal özelliklerini, 1830’lu yıllarda, ABD’de metelik basınının (*penny press*) pazar içinde örgütlenmeye başlamasıyla kazanmıştır (İnal, 2005: 29). Metelik basınının “tarafsızlık” iddiası, evrenselleştirilebilir normlar ve ilkelerle desteklenerek siyasal bağlantılardan uzaklaştırıldığına dair varsayımlarla güçlendirilmeye çalışılmıştır (Taş, 2005: 10). 1900’lerin başına gelindiğinde gazetecilik mesleğinde tarafsızlık ve nesnellik gibi ilkeler haberciliğin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Robert McChesney’e göre, yirminci yüzyılın ortalarına kadar bu ilkeler gazeteleri daha güvenilir kıldığı için medya sahiplerine başta ticari başarılarını arttırmak için birtakım avantajlar sağlamıştır (2006: 90-91).

Faydacı etik düşüncesinden beslenen basın özgürlüğü, liberal siyasal düşünce ile birlikte gelişen özgürlüklerin bir parçasıdır. Liberal teoriye dayanan paradigmalara göre basın, çoğulcu demokrasilerin korunmasında hayati öneme sahiptir (Cangöz, 2008: 157). Bu paradigmalara göre gazeteciliğin amacı; kamuya hizmet etmek, halkı bilgilendirmek ve halkın temsilcisi olarak iktidarı sorgulamaktır. Bugünkü gazeteciliğin mantığını da “kamuya hizmet etme” ideali oluşturmaktadır. Levent Yaylagül’e göre (2019: 136) liberal paradigmanın temel işlevi, iktidarı kamu adına denetlemek ve toplumsal sorunlar hakkında okuyuculara güvenilir bilgi sağlamaktır. Fakat kapitalist toplumlarda basının işleyişi bu iyimser bakış açısından uzaktır; çünkü özel işletmeler şeklinde örgütlenen gazetelerin amacı, serbest pazar ekonomisi içinde daha çok tercih edilebilir olmak ve bu yolla kâr oranlarını yükseltmektir.

Yirminci yüzyılda, liberal yaklaşımın gazeteciliğe attığı işlevlerin yerine getirilememesi sonucunda, yine aynı yaklaşım içerisinden söz konusu sorunlara çözüm aranmıştır. Bu amaçla bir araya gelen Hutchins Komisyonu (1947) profesyonelleşmiş basın nosyonunu onaylayarak gazeteciliğin rehber ilkelerinin

¹Bu makale ağırlıklı olarak Hacettepe Üniversitesi İletişim Bilimleri Yüksek Lisans Programında yazmış olduğum “Gazetecilik Alanında Etik Tartışmalar ve Ombudsmanlık: Türkiye Örneği” (2020) başlıklı Yüksek Lisans Tez çalışmamı dayanmaktadır.

evrensel geçerlilik kazanması için bir çalışma başlatmıştır (Taş, 2012: 15). Profesyonel gazeteciliğin görev ve sorumlulukları; II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de, özgürlükçü basın tartışmalarının hâkim olduğu bir iklimde, toplumsal sorumluluk kuramından yola çıkılarak geliştirilmiştir. Toplumsal sorumluluk kuramına göre "serbest piyasa ekonomisinin ve özgür basının olduğu bir yerde hakikat, serbest fikir ve enformasyon piyasasında kendiliğinden oluşacaktı" (Evers, 2010: 50). Bu yaklaşıma göre gazeteciliğin bağımsız, özgür olabilmesinin yanında toplumun güvenini kazanabilmesinin koşulu kendi kendisini kontrol edebileceği öz-denetim mekanizmaları yaratmaktır (Girgin, 2007: 47). Gazeteciliğin yasal düzenlemelerle devlet tarafından denetlenmesi, *ifade özgürlüğü* sorununa yol açabilmektedir. Bu nedenle -özellikle demokratik yönetimlerde- gazeteciliğin yasal düzenlemelerden ziyade, gazetelerin kendi kendilerini denetleyebilmelerini sağlayan çeşitli meslek içi mekanizmalar kurarak örgütlenmeleri öngörülmektedir. Gazeteciliğin profesyonelleşmeye başlamasıyla birlikte meslek etiğine yönelik tartışmalar ağırlık kazanınca, medya profesyonelleri -başta devlet kurumları olmak üzere- kurum dışı herhangi bir müdahaleye fırsat tanımamak adına kendi öz-denetim mekanizmalarını yaratmaya çalışmıştır.

Okuyucu editörü, izleyici editörü, kamu editörü, okur temsilcisi, gazetecilik etiği danışmanı, okurun savunucusu, topluluk savunucusu olarak da anılan (Evers, 2012: 230) basın ombudsmanlığı; ABD'de, basına yönelik eleştirilerin ve güvenin azaldığı bir dönemde, 1967 tarihinde ilk defa *Louisville - Journal ve Louisville Times* gazetelerinde (Alemdar, 1990: 24); takiben "Fransa'da, İspanya'da *El Pais* ve *La Vanguardia*, Hollanda'da *Volkskrant*, Brezilya'da *Folha de Sao Paulo*, İngiltere'de *Guardian* ve *Observer*, Portekiz'de *O Publico*, İsrail'de *Maariv*, Danimarka'da *Politiken*, Kanada'da *Toronto Sun*, Türkiye'de *Milliyet* ve *Sabah*, Hindistan'da *The Hindu*" (Baydar, 2011: 64-65) gibi daha birçok gazetede uygulanmaya başlanmıştır. Hem gazetecilerin hem de okurun meslek etiği konusunda bilgilendirilmesinde etkili olan bu uygulama, Türkiye'de ne yazık ki gazetecilik alanının süreç içinde kazandığı yapısal sınırlar nedeniyle uzun süre devam edememiştir (Kaya, 2020).

Gazetecilik alanında bir öz-denetim uygulaması olarak ortaya çıkan okur temsilciliğine ilişkin bir değerlendirme olarak nitelendirilebilecek bu araştırmada, Pierre Bourdieu'nün alan teorisinden faydalanılmış, okur temsilciliği gazetecilik

alanında bir alt alan² olarak tanımlanarak özerkliği tartışılmıştır. Bu amaçla Türkiye’de *Hürriyet*, *Milliyet*, *Sabah* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde okur temsilciliği yapmış ve yapmakta olan okur temsilcileriyle derinlemesine görüşmeleri kapsayan alan araştırmasının sonuçları kullanılmıştır. 3 Ekim 2018-26 Aralık 2019 tarihleri arasında yapılan görüşmelerde üç okur temsilcisiyle yüz yüze görüşülmüş, bir okur temsilcisi de yurt dışında olduğu için çevrimiçi görüşme yapılmıştır. Görüşülen okur temsilcileri isimlerinin gizli tutulmasını istemedikleri için araştırmada isimleri doğrudan verilmiştir.

Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Alan Teorisi ve Gazetecilik Alanı

Yirminci yüzyılın önemli düşünürleri arasında yer alan Pierre Bourdieu’nün sosyolojisinin önemli kavramları olan alan, habitus ve sermaye her zaman birbirini etkileyen bir bütünsellikle ele alınmaktadır. Bourdieu; alan kavramını dünyayı tanımlamak amacıyla, toplum kavramı yerine kullanır. Bourdieu’nün alanlara odaklanmasının nedeni modern devletlerdeki evrensel ideolojinin bireyleri mülkiyet ve siyasi öznellik açısından eşitliğe ikna etmesiyle ilgilidir. Çünkü modern devletlerde alanlar, kendi ilkelerini üretmelerinin yanı sıra bu ilkelerin evrensel kabul görmesini sağlayarak bir meşruiyete sahip olurlar (Calhoun, 2015: 66-68). Bourdieu’ye göre alanlar, iktidar ilişkilerini ve hiyerarşiyi netleştirir. “Yapısal kutuplaşmalar, hiyerarşik konumlar, kıt kaynaklar için rekabet, sapkınlık ile ortodoksi arasında mücadele, rakipler arasındaki ortak doxa gibi fikirler, alanları doğuran ve özerklik kazanıp işlemelerine yardım eden içsel yapılanma mekanizmalarına işaret eder” (Swartz, 2011: 396).

Bourdieu zorlu bir oyun olarak tanımlanan eski bir rugby³ oyuncusudur. Bu nedenle alan ile oyun arasında birtakım benzerlikler kurar ve oyun metaforunu kullanırken eğlenceli şeyleri değil, ciddi bir atletin oyun anlayışını kasteder (Calhoun, 2007: 106). Her alan, mücadelelerin yaşandığı bir oyun mekânıdır ve her oyunda

²Bourdieu’nün alan teorisinde, alanlar içerisinde yeni alt alanlar oluşabilir. Örneğin Bourdieu, “Sosyoloji Meseleleri” kitabında, hocanın sınıfta bir alt alan yaratıp yaratamayacağını sorgular. Hoca sınıfta sınırlı bir özgürlüğe sahiptir; çünkü kendi sınıf içi koşullarını kendisinin belirlemesi zordur. Bu nedenle sınıfta egemen piyasa yasalarının askıya alındığı bir alt-uzam yaratmak mümkün değildir (2016: 122-123). Bu bağlamda okur temsilciliği zaman içerisinde gazetecilerin mücadelelerinin somutlaştığı ve kurumsallaştığı bir alt alan mücadelesi olarak düşünülebilir.

³İngiltere’nin Rugby kentinde 1823 yılında oynanmaya başlayan bu takım oyununda 15 kişiden oluşan iki takım karşı karşıya gelir. Birebir temasa geçilmesi gereken bu oyunda cesaret oldukça önemlidir ve mücadeleler oldukça sert yaşanır. Bu oyun kaba ve zorlu bir oyun olarak tanımlanmaktadır.

olduğu gibi alanında birtakım kuralları vardır. Bu kurallar, tarihsel süreç içerisinde oluşmasının yanında dinamik bir yapıya da sahiptir.

Oyuncular arasındaki rekabetin ürünü olan kazanılacaklar ve kaybedilecekler, yani bir tür bahisler (enjeux) vardır. Oyuna yatırım, illusio (oyun anlamına gelen oyuna ve bahislere inancı (doxa) paylaştıkları ölçüde oyuna katılır ve -bazen kıyasıyla bir rekabetle- birbirlerinin karşısına çıkarlar. Oyun ve bahislerini, sorgulama dışı tutacak şekilde benimserler. Oyuncular yalnızca oyuna girerek, oyunun oynamaya değer olduğunu kabul etmiş olurlar (yoksa oyuna dair bir “sözleşme” olduğu için değil) ve bu karşılaşma, rekabetlerinin ve çatışmalarının ilkesidir. Kozlara, yani güçleri oyuna göre değişen temel kartlara sahiptirler: kartların görece gücü nasıl oyuna göre değişiyorsa farklı sermaye türlerinin (iktisadi, kültürel, toplumsal, simgesel) hiyerarşisi de farklı alanlarda değişir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 82-83).

Her alanın kendine özgü kuralları olduğu gibi kendine özgü sermaye türleri de bulunmaktadır. Bourdieu’ye göre dört temel sermaye türü vardır: Ekonomik sermaye, kültürel sermaye, toplumsal sermaye ve simgesel sermaye. Ekonomik sermaye, kişinin gelirini ve sahip olduğu mülkiyeti ifade eder. Kültürel sermaye, genel olarak bireyin sahip olduğu kültürel kaynakları (dili, eğitim, bilgi gibi) ifade etmek için kullanılır (Swartz, 2011: 390). Kişinin toplum içerisindeki ilişkiler ağı ve bu ilişkiler aracılığıyla elde ettiği güç, toplumsal sermaye olarak tanımlanır. Simgesel sermaye ise tanınırlık ve prestij gibi unsurlarla ifade edilir. Simgesel sermaye, “kabul görmeye, hürmet edilmeye, itaate ya da başkalarının hizmetine yönelik meşru talepler olarak algılanan bir iktidar biçimidir” (Swartz, 2011: 67). Alanlarda etkili olan sermaye türleri, coğrafyaya göre tarihsel süreç içerisinde yaşanan toplumsal dönüşümlere de bağlı olarak değişebilir. Bir alana dair araştırma yaparken o alanın yapısal özelliklerini, alandaki güç dengesini, alanda egemen olanı ve bu egemenliğe talip olanı anlamak önemlidir (Kaya, 2017: 400). Bourdieu, alanlarda nasıl hareket edileceğinin bilgisini veren tecrübeyi, “habitus” olarak kavramsallaştırır. Bourdieu’ya göre alanlar, “buralara girenlerden ve o evrenlerin işlerlik yasalarını pratik olarak denetleyebilmelerini, yani önceden oluşmuş bir toplumsallaşmayla ve/veya bizatihi belirtilen alanda geçerli olan habitus talep eder” (Bourdieu, 1995: 168).

Bourdieu, alan kavramını; “toplumsal uzam içinde malların, hizmetlerin, bilginin ya da statünün üretildiği, dolaşıma girdiği ve temellük edildiği arenalar ve aktörlerin farklı sermaye türlerini biriktirip tekellerine alma mücadelesinde işgal ettikleri

rekabete dayalı konumlar” (Swartz, 2011: 167) olarak tanımlar. Gazetecilik alanı da tarihsel süreç içerisinde, farklı alanlarla ilişkisel bir biçimde kendine özgü koşullara sahip olmuş bir mücadele alanıdır. Bourdieu sosyolojisinde gazetecilik gibi kültürel üretim alanları önemli bir yere sahiptir; çünkü kültürel üretim sürecine hâkim olduğunuzda sahip olduğunda, sahip olunan ideolojiyi yayma fırsatı da elde etmiş olursunuz. Bir kültürel üretim alanı olarak gazetecilik; “izleyicilerin gerek bilinçaltı, gerekse kolektif bilinçlerinin yapılanmasında bir dizi koşulanmış pratiğin üretimine katkıda bulunurken” (Köse, 2004: 56) bir yandan da “bütün olup bitenler konusunda bir bakış, bir sunuş, bir anlama, bir açıklama çerçevesi sunarak” insanları hayat karşısında konumlandığı (Alankuş, 2008: 104) için eşsiz bir güce sahiptir.

Bourdieu, gazetecilik alanının toplumsal yaşamda önemli olmasının nedenini şöyle açıklar:

Gazeteciler -gazetecilik alanı demek daha doğru olur- toplumsal dünya içindeki önemlerini, enformasyonun büyük ölçekli üretim ve yayılımını sağlayan aygıtlar üzerindeki olgusu bir tekeli ellerinde bulundurmakta olmalarına ve bu araçlar eliyle, sıradan yurttaşlara, ama aynı zamanda da kültürün diğer üreticilerine, bilim adamlarına, sanatçılara, yazarlara kimi zaman “kamu alanı” diye adlandırılan şeye, kolayca ulaşabilmelerine borçludurlar, yani büyük ölçekli yayına (Bourdieu, 1997: 52).

Ali Kaya, alanlar içerisinde araştırma yaparken “alanların yapısal özelliklerini, alanın güç dengesini, alanın yönetimini elinde bulunduranları ve bu yönetime talip olanları tespit etmek” (2017: 400) gerektiğini belirtir. Alanlara dair doğru analizler yapmak için bu ölçütlere ihtiyaç vardır. Gazetecilik alanı, toplumsal uzamdaki önemini sahip olduğu kültürel sermaye hacmine borçludur. Alanın tarihsel süreç içerisinde tıpkı ticari işletmelere benzer işleyiş mekanizmalarına sahip olmaya başlamasından itibaren gazetecilik alanındaki sermaye dengeleri değişmeye başlamıştır. Artık alana güçlü bir oyuncu olarak girmenin koşulu, kültürel sermaye hacmine değil; ekonomik sermaye hacmine bağlıdır. Bu durum Bourdieu’nün alan teorisinde, özellikle kültürel alan tartışmalarında, “özerklik” bağlamında ele alınmaktadır. Çünkü kültürel alanlar, gazetecilik alanında da olduğu gibi, sahip oldukları simgesel gücü genellikle özerklik iddiasıyla kazanır. Bourdieu, (2015) bir alanın başka bir alana bağımlılığını heteronomi kavramıyla açıklar. Gazetecilik alanının heteronom bir nitelik kazanması demek başka alanlara bağımlılığının artması demektir. Heteronomi ile özerklik ters orantılıdır, bir alanının başka alanlara bağımlılığı arttıkça özerkliği de azalmaktadır.

Türkiye’de Gazetecilik Alanının Yapısal Özellikleri: Sorunlar ve Sınırlar

Türkiye’de gazetecilik, bir alan olarak ortaya çıktığı dönemin siyasal, ekonomik ve kültürel koşullarına göre biçimlenmiştir. Mustafa Sönmez’e göre (2010: 168-170) Türkiye’de medya tarihi üç aşamadan geçerek bugünkü yapısına kavuşmuştur. İlk dönem olan gazete dönemi, patronun gazetede başyazar ya da baş editör olduğu dönemdir. Bu dönemde gazete gelirleri, gazete satışlarından elde edilmektedir ve gazete sahipleri de kâr amacından ziyade ideolojik bir amaçla gazetecilik yapmaktadır. İkinci dönem olan medya endüstrisi dönemi, teknolojik gelişmelerin gazetecilik alanına hâkim olmaya başladığı, gazete maliyetlerinin arttığı, endüstrileşmenin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde gazetecilik için gerekli olan ekonomik sermaye hacmi artmış, reklam payı gazete gelirlerinin önemli kısmını oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca gazetelerde yaşanan uzmanlaşmayla birlikte yönetici ve editörlerin de dâhil olduğu bir medya aristokrasisi ortaya çıkmıştır. Son dönem ise olan medya endüstrili kompleksler dönemidir. Bu dönemde medya dışında yatırımları olan iş insanlarının yoğun bir biçimde bu alana giriş yaptığı dönemdir. Bu dönemde reklamlardan gelen gelirler artmıştır ve büyük medya grupları bu gelirden pay alabilmek için rekabet içerisine girmişlerdir.

Türkiye’deki gazetecilik alanında bir öz-denetim mekanizmasının uygulanabilirliğini tartışırken günümüz çağdaş gazeteciliğinin, Gülseren Adaklı’nın ifadesiyle “kapitalist üretim tarzının kuruluş öyküsünün bir parçası” olduğunu unutmamak gerekir (2010: 61). Gazetecilik alanını bugünkü yapısına kavuşturan tarihsellik 1980’lere kadar uzanmaktadır. 1980’li yıllarda Türkiye ekonomisinin neo-liberal politikalara yönelmesi, gazetelerin kapitalist üretim tarzına benzer işletmelere dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Kâğıt fiyatlarındaki artış ve gelişen teknolojilere sahip olma zorunluluğu, gazeteciliği maliyetli bir işe dönüştürmüştür. Gazetecilik alanına giriş için gerekli olan ekonomik sermaye hacmi artınca enerji, finans, ticaret, turizm gibi farklı alanlarda yatırımları olan iş insanları gazetecilik alanını kârlı görerek yatırımlar yapmışlardır. 1980’lerden önce küçük işletmeler biçiminde örgütlenen gazeteler yok olmaya başlamış, gazetecilik alanının karakteristik yapısı da dönüşmüştür. Bir gazeteye sahip olmak için gerekli olan ekonomik sermaye hacmi

arttıkça devletten alınacak teşvik ve kredilere olan ihtiyaç da zorunlu hale gelmiştir. Böylece gazete sahibi olmak için gereken koşullara, “iktidarla yakın olmak” zorunluluğu eklenmiştir. Bu zorunluluk siyasal iktidara kendi medyasını yaratma fırsatı vermiştir. Ceren Sözeri’ye göre (2015: 14) 1980’lerden günümüze uzanan süreçte farklı alanlarda yatırımları bulunan sermaye sahiplerinin sayılı medya patronları arasında yer almalarının nedeni, “iktidar kaynaklı ricalar” olmuştur. İktidar kendi medyasını yaratmak amacıyla, sermaye sahipleri de iktidarla kurdukları ilişkiler sayesinde alacakları ihlaleler için karşılıklı çıkar ilişkisi içerisine girmişlerdir. Bu ilişkiler sonucunda medya patronları sahip oldukları gazeteler ve televizyonları siyasal iktidarla ya da farklı siyasal odaklarla yakın ilişki kurmak, özelleştirmelerden ve paylaşılan kamu kurumlarından pay alabilmek için kullanmaya başlamışlardır (Erdoğan, 2007: 48-49).

Gazeteciliğin önemli yapısal sorunlarından biri de reklamlardır. Geleneksel gazetecilik modelinde gazetenin fiyatı, yapılan işin maliyetini karşılamak zorundaydı. Fakat “gazetelerin reklam almaya başlamasıyla birlikte reklam alan gazeteler üretim maliyetlerinin altından satılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak reklam alamayan gazetelerin fiyatları yüksek olduğu için satış oranları düşmüş ve alandan çekilmek zorunda kalmışlardır” (Herman ve Chomsky, 2012: 84). Zaman içerisinde reklamlara olan bağımlılık ve reklamcıların talepleri, gazetecilik mantığını radikal bir biçimde değiştirmiştir (McChesney, 2006: 243). Devlet kurumlarının ve iktidarla yakın ilişkiler kurmuş olan şirketlerin iktidara yakın gazetelere ilan vermesi, reklam verenlerin gazete içeriklerine müdahale etmek istemesi, gazetelerin reklamlara olan bağımlılığını etik bir soruna dönüştürmüştür. Gazetelerin bağımsızlığı için önemli olduğu düşünülen reklam gelirleri de bir bağımlılık ilişkisine dönüşmüş; reklam veren şirketlerin gazeteler üzerindeki baskısı, gazetecilik meslek ilkelerinin yerine getirilmesini zorlaştırmıştır. Hüseyin Köse’ye göre sermaye gruplarının sahip oldukları medya kuruluşlarının finansal olarak büyük kaynaklara sahip olması, alandaki dirençlerini arttırsa da uzun vadede, “haber üretim sürecinde gerek muhabirlerin gerekse medya mülkiyeti sahiplerinin içinde yer aldıkları ekonomik ve siyasal sistemle aralarındaki gerekli mesafeyi doğru ayarlayamamaları yüzünden” gazetecilik mesleğinde idealleştirilen normların uygulanması konusunda sorunlar ortaya çıkmıştır (2004: 25).

Türkiye’de basın ombudsmanlığına ilişkin tartışmalar 2000’lerin ilk yıllarına dayanmaktadır, dolayısıyla bu dönemde gazetecilik alanında gerçekleşen temel dönüşümler, Türkiye’deki ombudsmanlık deneyiminin daha sağlıklı bir zeminde tartışılması açısından son derece önem arz etmektedir. 2000’li yıllar; ekonomik krizin yaşandığı, siyasal iktidarın değiştiği yıllardır. 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara gelmesiyle birlikte medya kuruluşlarının sahiplik yapısı da değişmeye başlamıştır. Bu yıllarda medya alanında Doğan, Doğuş, Çukurova, Uzan ve Ciner Grubu gibi büyük medya grupları yer almaktaydı. Fakat çok geçmeden siyasi iktidar, kendine yakın bir medya grubu oluşturmak amacıyla bu grupların alandaki varlığına doğrudan müdahalelerde bulunmuştur. Mesut Ayan’a göre (2019: 26) AKP, 2000’li yılların başında medya üzerinde bir baskı uygulamamış; aksine demokrasi söylemiyle gazetecileri yanına çekmeye çalışmıştır. AKP, iktidara geldiği dönemde kullandığı demokrasi söylemini 2006 yılına kadar devam ettirmiş; fakat 2006 yılından sonra, medya sahiplik yapısına doğrudan müdahalelerde bulunmaya başlamıştır.

2000’li yıllarda iktidarın desteğini alarak medya alanına giren sermaye gruplarıyla daha önce alanda yer alan sermaye grupları arasında sert mücadeleler yaşanmıştır. Türkiye’de siyasal iktidarın gazetecilik alanına giriş ve çıkışları nasıl kontrol ettiğini Doğan Grubu ve Demirören Medya arasındaki mücadeleden anlamak mümkündür. Gazeteci Doğan Akın bir yazısında Recep Tayyip Erdoğan’ın 27 Mart 1994’te, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerinden beri Doğan Grubu’nun yayın politikasından hoşlanmadığını belirtmiştir (Akın, 2009). Doğan Grubu; iktidara karşı verdiği mücadelede, alandaki yerini bir süre sonra kaybetmiş, daha sonra yerine iktidarın desteğiyle Demirören Medya getirilmiştir. AKP’nin bu el değiştirmedeki rolü, siyasal alanın medya alanına girişteki rolünü anlamak adına önemlidir. Sonuç olarak, Türkiye’de gazetecilik alanı, özellikle 80’lerden günümüze kadar yaşadığı dönüşümler göz önünde bulundurulduğunda, sermaye sahipliği, reklam sorunu, iktidarla yakın ilişkiler gibi alanın yapısal sorunları olarak belirlediğimiz birtakım sınırlılıklara sahip olmuştur. Özerk bir öz-denetim mekanizması olma amacıyla ortaya çıkan okur temsilciliğini ve uygulanabilirliğini bu yapısal sorunlar ve sınırlar içinde tartışmak gerekmektedir.

Okur Temsilciliğinin Ortaya Çıkışı ve İşleyişi

Türkiye’de uzun yıllar gazetecilik ve okur temsilciliği yapan Yavuz Baydar’a göre, öncelikle bu uygulamanın ortaya çıkışının arka planını anlamak gerekir. Baydar’a göre 1970’li yıllarda sembol haline gelen gazetelerin 1980’li yıllarda yok olmaya başlamasıyla basında öz-denetim ihtiyacının gerekliliğine dair tartışmalar yükselmiştir (2018). 1990’larla beraber anaakım olarak adlandırılan gazetecilik pratiği dönüşmeye başlamış; serbest piyasa ekonomisinin gazetecilik alanına hâkim olmasıyla yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet olarak görülen anaakım medya, kendisine yüklenen işlevi yerine getirmekte zorlanmıştır. Gazetelerin meslek ilkelerine uygun bir biçimde işlevlerini yerine getirememeleri, meslek etiğine yönelik arayışları arttırmıştır. Okur temsilciliği; 1990’lı yılların sonunda bu krizin içinde, siyasi alanla gazetecilik alanın yakınlaştığı, rekabetin arttığı bir dönemde etik sorunlara çözüm olmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu arayışlara getirilen öneriler, okur temsilciliği ile sınırlı değildir. Bu arayışların somut fikirlerinden biri olan *Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Meslek İlkelerini İzleme Komitesi tarafından hazırlanmış, 18 Kasım 1998’de kabul edilmiştir. Faruk Bildirici’ye göre meslek etiği yönündeki kaygılar somutlaşırken medya sahiplerinden herhangi bir müdahale gelmemesinin nedeni, gazetelerin yaşadığı itibar kaybı ve bunun tirajlara yansımasıydı.

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, gazetecilerin hareketi olarak gelişti ve bununla aslında bu hatayı düzeltmekle kalmayıp bir gazete ve gazete sahiplerine itibar getireceği ortaya çıktı ve görüldü. Gazete patronlarının bunu kabul etmesinin temel nedeni itibar arayışıydı. Çünkü itibar ve güven sorunu o kadar erozyona uğradı ki, 90’larda oradan çıkmak için gazete patronları ve gazeteciler için itibar gerekiyordu. Biz aslında itibar arayışının sonucuyuz. Okur temsilciliği gazetecilerin zorladığı, onların sağladığı, onların getirdiği zemin ama sonra patronların kabul edişinin nedeni itibar arayışı. *Milliyet gazetesinde* Umur Talu, zaten okur temsilciliğini başlatan isim o, aynı zamanda Türkiye Gazeteciler Hak ve Sorumluluk Bildirgesi’nin hazırlanmasına da öncü oldu. Dolayısıyla okur temsilciliğini gazeteciler getirdi; ama daha sonra yaygınlaşması ve benimsenmesi patronların itibarı için oldu. Çok net yani, bizim 2002’deki, başlangıçtaki ilk okur temsilcisi yayın ilkeleri benimsenirken gazete

sahiplerinin, Aydın Doğan'ın açıklamalarına konuşmalarına bakmakta fayda var (Bildirici, 2018b)⁴.

Yavuz Baydar, 1 Ocak 1999'da, *Milliyet* gazetesinde ombudsman olarak yazmaya başlamadan önce *Washington Post*, *Sacramento Bee*, *Le Monde*, *Guardian* gibi gazetelerdeki okur temsilcilerinin nasıl çalıştıklarını araştırmış ve gazetelerin ombudsmanlarıyla yazışmıştır. Dünyada ombudsmanlara yazmaları için bir köşe ayrılırken, *Milliyet* gazetesinde Baydar için tam bir sayfa ayrılmıştır. Baydar bu durumun nedenini şöyle anlatmıştır:

Tam sayfa ayrıldı, aslında dünyada ombudsmanların çoğunluğu gazetelerde pazartesi günleri yazıyor, onlara sadece bir köşe ayrılıyor, değerlendirmelerini bu köşeye yazıyorlar. Ama Umur Talu 'problemler o kadar büyük ki, sana bir sayfa bile yetmeyebilir' dedi ve bir sayfa çoğu kez yetmez haldeydi. Çünkü çok büyük problemler vardı uygulamada. Yani gazetecilik kültürü çöküntü halindeydi ve bir bezginlik hali de vardı. İşte yeniden standartları oluşturmak adına faydalı olur diye başladık. Aslında 1 Ocak'ta işe başlamıştım ben, biraz daha çalıştım fiilen, Mart'ın sonu, son haftası ilk sayfa yayımlandı ve ondan sonrada devam etti. Yani haftada bir devam etti bu uygulama, kuruluşu budur Türkiye'de bir ilktir bu (Baydar, 2018).

Yavuz Baydar 2004 yılında *Milliyet* gazetesindeki görevinden alınmış, ardından Ciner Grubu'na ait olan *Sabah* gazetesinde okur temsilciliği yapmaya devam etmiştir. O dönem *Sabah* gazetesi ve *Milliyet* gazetesi rekabet halinde olduğu için, *Sabah* gazetesi yönetimi, Baydar'a yaptığı bu teklifin gazetenin itibarını arttıracığını düşünmüştür. Baydar'ın bu teklifi kabul etmesi, okur temsilciliğinin kurumsallaşmasında önemli bir yere sahiptir.

Birincisi, 1999'da *Milliyet*'e ombudsman olarak başladığımda düzgün bir iş sözleşmesiyle başlamamıştım. Yani ombudsmanı özerk bir iç kurum olarak koruyucu nitelikte hukuki açıdan bir iş sözleşmesi yoktu elimde. Bu, benim işten çıkarılmamı kolaylaştırmıştı. İkincisi, yine önemsendiğim bir şey vardı, ombudsmanın gazetenin künyesine yerleştirilmesi. Bu künyeye yerleştirme meselesi aslında ciddiye alınması gereken bir şey. O zaman gazete sahipliği ve yönetimi okura gerçekten bu okur temsilciliği

⁴ Bu araştırmada, Türkiye'de okur temsilciliği yapmış olan Belma Akçura, Güray Öz, Faruk Bildirici, İbrahim Altay ve Yavuz Baydar ile 3 Ekim 2018 –29 Aralık 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeleri kapsayan alan araştırmasının sonuçları kullanılmıştır. Söz konusu alan araştırması Hacettepe Üniversitesi İletişim Bilimleri Yüksek Lisans programında yazmış olduğum "Gazetecilik Alanında Etik Tartışmalar ve Ombudsmanlık: Türkiye Örneği" (2020) başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmam kapsamında gerçekleştirilmiştir.

meselesini kurumsallaşmanın bir parçası olarak görüyor mesajını da vermiş oluyor. *Sabah* gazetesinin yönetimi bu iki şartı da kabul etti. Oldukça sağlam olduğunu düşündüğüm bir iş sözleşmesiyle başladım orda. O iş sözleşmesinin en önemli maddesi, ombudsmanın köşesinde dile getirdiği görüşleri nedeniyle işten çıkartılamaz maddesiydi. Avukatım Fikret İlkiz, o zaman kendisine metni gönderdiğimde bu maddeyi görünce hayretler içerisinde karşıladığını söylemişti; çünkü bu çok ileri bir aşama. Bunu kabul etmesi gerçekten kendileri için çok olumlu ve anlamlı. Aynı zamanda gazeteciliğin bir şekilde kendini toparlaması içinde çok olumlu bir adım olarak değerlendirilmişti (Baydar, 2018).

Türkiye’de okur temsilciliğinin kurumsallaşması kolay olmamıştır. Hem okurun hem de gazete çalışanlarının bu mekanizmaya alışması zaman almıştır. Baydar’ın bu süreçte en fazla kaygılı olduğu nokta Türkiye’deki gazetecilik kültürü olmuştur. Çünkü Baydar’a göre (2018) gazeteciler eleştirilmekten pek hoşlanmazlar; bu nedenle okur temsilciliği, o dönemde, dünya genelinde uygulanan etkili bir öz-denetim olmuş olsa da Türkiye’de uygulanabileceğine kuşkuyla yaklaşmıştır.

Okur temsilcilerinin görev ve sorumlulukları, Organization of News Ombudsmen and Standards Editor (ONO)⁵ tarafından ayrıntılı bir biçimde belirtilmiştir:

1. Hizmet götürdüğü insanlar nezdinde itibarını arttırmak amacıyla gazetecilik mesleğinin yüksek etik standartlara ulaşması ve bunları sürdürmesi için yardım etmek.
2. Haber ombudsmanlığı veya okuyucu temsilciliği görevi için standartlar kurmak ve bunları sadeleştirmek,
3. Gazetelerde ve diğer medya araçlarında haber ombudsmanlığı görevinin daha geniş tesisi için yardım etmek,
4. Üyeler arasında tecrübe, bilgi ve fikir alışveriş sağlayan bir forum düzenlemek,
5. Yayınevleriyle, yayıncılarla, basın konseyleriyle ve diğer meseledeki örgütlerle bağlantı kurmak, özel ilgi guruplarına konuşmacılar sağlamak ve medya soruşturmalarına cevap vermek (Avşar, 2012: 193).

Okur temsilcilerinin asli görevi; yüksek kalitede gazetecilik yapılmasına katkıda bulunmak, haber kuruluşundaki sorumluluk bilincini yükseltmek, etik standartları gözetmek ve basın özgürlüğünü korumaktır (Bildirici, 2018a: 11). Okur temsilcileri

⁵Haber Ombudsmanları ve Standart Editörleri Örgütü (Organization of News Ombudsmen-ONO) gazetecilik alanında etik standartları yükseltmek amacıyla 1980 yılında kurulmuş uluslararası bir örgüttür. 1980’den itibaren ombudsmanlar bu kuruluş çatısı altında örgütlenmektedir. Farklı ülkelerden üyelere sahip olmakla birlikte üyelerin çoğunu ABD’den gelen üyeler oluşturmaktadır. Örgüt her yıl farklı ülkelerde gazetecilik alanında yaşanan sorunları tartışmak için toplantılar düzenlemektedir.

esasinda gazetelere gelen okur şikâyetleriyle ilgilenirler ve okurla gazete arasında bir arabuluculuk görevi üstlenirler. Okur temsilcileri, gelen şikâyetleri meslek etik ilkelerine uygun bir biçimde inceleyerek, var olan etik sorunlarla ilgili yazılar yazarak hem okuyucuyu hem de gazetecileri bilgilendirirler. Okur temsilcileri yalnızca okurlardan gelen şikâyetler üzerine değil, hem çalıştıkları yayın organında hem de diğer yayın organlarında tespit ettikleri etik sorunlara dair de yazabilirler.

Türkiye'deki okur temsilcilerinin üstlendikleri en önemli görevlerden biri, gazetecilik mesleğinde usta-çırak ilişkisini devam ettirmeleridir. Bildirici, usta-çırak ilişkisinde yaşanan dönüşüme dair gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:

Tıpkı 80'lerden sonra Türkiye'de köyden kente göçün artması ve bu göçün 90'larda tam bir kasırgaya dönüşmesi nedeniyle artık şehirlerin köylüleri sindirememesi gibi bizde de yeni gelen kuşaklar, mesleğin duayenleri tarafından sindirilemedi, eğitilemedi, deneyim aktarımı yeterince olamadı. Bu durum meslekte 90'lardan sonra, hatta 2000'lerden sonra hızla arttı. Gazetecilik dışında çok insan gazetecilik alanına girmeye başladı. Hatta başka işleri, başka uzmanlık alanları, başka gelir kaynakları olan insanlar da girmeye başladı. Bütün bunlarla birlikte o zaman gazetecilerin kendi etik pusulaları da kayboldu. Bu tarz sorunlar yaşadık (Bildirici, 2019).

Gazetecilik mesleğinde deneyim aktarımı önemli bir sorundur. Mesleğe yeni başlayacak gazetecilerin denetlenmesi açısından sendikalar, meslek örgütleri önemlidir; fakat Bildirici'ye göre günümüzde bu görevi yerine getirecek kurumlar eksikliği gidermek açısından yeterli değildir. Gazetecilik mesleğine yaklaşım gün geçtikçe değişirken bu aktarımın sağlanabilmesi kritik önem taşımaktadır. İbrahim Altay, gazeteci olmak isteyen öğrencilerin bu alana girme amaçlarının ve mesleğe yaklaşımlarının farklılaştığını, özellikle üniversitelerde verdiği gazetecilik dersleri fark ettiğini belirtmiştir.

Ben gazetecilik dersleri veriyorum, veriyordum; şu sıralar onu da azalttım. Bazen soruyorum gazeteci olmak isteyen arkadaşlara, halkın gerçek haber alma ihtiyacını karşılamak için mi gazeteci olmak istiyorsunuz falan dediğimde bazıları sözel olarak buna evet deseler de içlerinden gülüyorlar. Bazıları da doğrudan gülüyor; neden çünkü zihin dünyaları, hayata bakışları belirli bir çevre içinde şekillenmiş. İnsanlar medyaya gelerek gazetecilik dışında başka şeylere de hizmet etmeyi kendilerine amaç ediniyorlar, zaman içerisinde ve ne yazık ki biz de medya hep böyle bir role sahip olmuştur (İbrahim Altay, 2019).

Yapılan görüşmelerde okur temsilcileri, gazetecilerin habituslarında da bir dönüşümün yaşandığına dikkat çekmiştir. 1980'lere kadar gazetecilik alanına hâkim olan “zanaat benzeri üretim” yerini “fabrika benzeri üretim”e bırakmıştır. Bu dönüşümle birlikte kapitalist medya yapılanması gazetecilerden yeni bir gazetecilik pratiği talep etmiştir (Adaklı, 2006: 131-132). Ertuğrul Özkök, alanın talep ettiği bu yeni gazeteciliği ve gerekliliğini şu şekilde savunmuştur:

Gazetecilik anlayışında köklü değişiklikler yapılması gerektiğine inanıyorum. Şimdi genç gazeteciler için ‘rol modellerinin’ ortaya çıkması gerektiğini savunuyorum. Bugün için genç gazeteciler hâlâ iki şahsiyet üzerine kurulu. Bunlar rahmetli Abdi İpekçi ve Uğur Mumcu. Hâlâ sadece bu iki rol modelinden hareketle kriter oluşturuyoruz. Yanlış anlamayın, ben canilerin kurşun ve bombalarıyla aramızdan ayrılan bu iki meslektaşımın büyüklüğüne toz kondurmak niyetinde değilim. Zaten böyle bir şey yapmaya kalksam, samimiyetimi de ispat edemem. Ama yine aynı samimiyetle şunu savunuyorum: Türk gazeteciliğinin yeni kuşakları artık bu iki rol modelini müzelerdeki haklı yerine yerleştirip başka yeni modeller de aramak zorundadır. Bugün hâlâ Abdi İpekçi'nin yaptığı gazeteyi özlemek, nostaljik patinajdan başka bir anlam taşımaz. Bunu savunmak, ‘Eskiden ekmekler ne kadar güzeldi’, ‘Nerede o eski şarkılar’ özleremlerinden öteye geçemez. Bu iki gazeteciyi aşmaya çalışmamak, tartışılmaz bir tabu haline getirmek, en fazla onlara zarar verir⁶ (akt. Adaklı, 2006: 341-342).

Okur temsilcileri, üstlendikleri görevle yalnızca gazetecileri değil; aynı zamanda okuyucuyu da bilgilendirdiklerini düşünmektedirler. Okur, okur temsilcilerinin yazdıkları yazıları okudukça, bir gazetecinin hangi davranışının gazetecilik meslek etik ilkelerine aykırı olduğunu öğrenmektedir. *Hürriyet* gazetesinde ombudsmanlık yapmaya başladıktan sonra okurlardan gelen şikâyetlerin değişimine dair gözlemlerini Faruk Bildirici şöyle ifade etmiştir:

Benim okur temsilcisi olarak başlamamdan sonra bizim okurlarda, *Hürriyet* okurlarında değişim olduğuna inanıyorum. İlk eleştirilerde şu doğru bu yanlış gibi itirazlar belirtiyorlardı. Son on yılda gelen eleştiriler, ama şu yayın ilkelerine aykırı, gazetecilik ilkelerine aykırı diye eleştiriler geliyor. Buna seviniyorum, buna bir ölçüde katkımda olduğuna inanıyorum. Hatta Doğan yayın dönemindeyken, bazı karşı cephedeki yazarlar bile Doğan Yayın İlkelerine aykırı davrandınız gibi şeyler söylüyorlardı. En azından gazetecilik etik ilkelerinin kabul edilmesi anlamında bu beni sevindirdi. Ve şunu gördüm, ben bir hatanın düzeltilmesi konusunda sadece gazetecilere seslenmiyorum. Okura sesleniyorum, okur da o hatanın yapılmaması gerektiğini öğreniyor. İlkelerin önemini öğreniyor oradan bir eleştiri, bir güç

⁶ 3 Ocak 2004 yılında Ertuğrul Özkök'le yapılan bu görüşme, Gülseren Adaklı'nın *Türkiye'de Medya Endüstrisi* (2006) kitabından alınmıştır.

alıyor. Yani okur da eğitilmiş oluyor bir yerde, karşılıklı olarak birbirimizi eğitiyoruz. Çünkü okurlar da bazen öyle şeyler görüyorlar ki, benim asla görmediğim, fark etmediğim konular. Çok daha dikkatli okurlar var çünkü (Bildirici, 2019).

İbrahim Altay da (2019) gazeteciyi bilgilendirirken okurda da gazetecilik etiğine dair bir bilinç oluşturduklarını vurgulamıştır:

Ee tabii, esas misyonunuz gazetecileri bu konuda bilinçlendirmek, onlara etik kurallar konusunda hatırlatmalar yapmak ama doğal olarak sizi takip eden izleyicilerde de okurlarda da bir bilinç oluşuyor. Özellikle belli konuları çok işlediğimizde onun yansımalarını görüyorsunuz. Mesela kadına yönelik şiddetle ilgili yazılar yazdığınızda artık kadın okuyucular size bu şikâyetler hakkında daha rahat ulaşabileceklerini düşünüp daha açık sözlü hale gelebiliyorlar ya da intihar haberleriyle ilgili yazdığımızda yine aynı şey oluyor ya da içeriklerin kaldırılması konusunu çok işlediğimizde bu tarz sorularla daha çok muhatap olabiliyorsunuz. Yani okurlarla kurduğunuz ilişki önemli (İbrahim Altay, 2019).

Okur temsilcilerinin üzerinde durdukları önemli sorunlardan biri de yalan haberlerdir. Haber ortamında yaşanan dijitalleşmeyle beraber yalan haberlerin dolaşımı kolaylamıştır. Okur temsilcileri; yalan haberlerin dolaşımının engellenmesi, okurun doğru bilgilendirilmesi konusunda da etkili olduklarını düşünmektedirler.

Türkiye medyasında ombudsmanın görev alanı ve tanımı daraltılmış, okur temsilcisi olarak benimsenmiştir. Ancak dünya medyasının önemli bir bölümünde ombudsmanlık; okur şikâyetlerinin çok ötesinde, yeni medya düzeninin yeniden yapılanması, yeni kavramlar ve sürekli güncellenen meslek etiği kurallarıyla birlikte değerlendiriliyor. Özellikle sosyal medyadaki bilgi kirliliği gibi sorunlu alanlar kurumu daha da işlevsel hale getiriyor. Dolayısıyla medyadaki hak ihlalleri ve bunun olası sonuçları değerlendirildiğinde, ombudsmanlığın sadece kurumun kendi haberleriyle sınırlandırılmayacak bir öneme sahip olduğu ortada. Tam da bu nedenle ombudsmanların görevi; meslek ilkelerinde belirtildiği gibi milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, cinsel kimlik, dil, din mezhep, sınıf, inanç ve inançsızlık ayrımcılığına, ulusların, halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını zedeleyen, nefreti, düşmanlığı körükleyen, her türden şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtıcı yayınlar yapılmasına karşı çıkmaktır. Yaş, cinsiyet, engellilik, etnik köken, dini inanç, sosyal ve ekonomik statü farkına bakılmaksızın, medyada insana yönelik ayrımcılığın önlenmesi ve onurlarının korunması konusunda gerekli duyarlılığın gösterilmesi için çaba harcamaktır. Üstelik okurlardan gelen şikâyetlerin çoğu da bu yönde... (Akçura, 2019).

Okur temsilcileri medya etiğiyle ilgili oldukları için akademisyenlerle iletişim halinde kalarak, etik sorunların giderilmesiyle ilgili kendi medya organları için etik kılavuzlar

hazırlamışlardır. Örneğin Faruk Bildirici, gazetecilikte etik sorunların giderilmesi için internetten kaldırma kılavuzu, fotoğrafların kullanımıyla ilgili kılavuz ya da cinsiyet ayrımcılığına dair kılavuzlar ve metinler hazırladığını vurgulamıştır. Sonuç olarak okur temsilcilerinin gazetecilik alanında bulunma nedenleri, yani uğruna mücadele ettikleri şey, meslek etiğine uygun gazetecilik yapılmasını sağlamaktır. Bu nedenle hem uğruna mücadele ettikleri şey bakımından hem de alana girişte sahip oldukları sermaye türü (kültürel sermaye) ve hacmi bakımından okur temsilcilerinin, gazetecilik alanında egemen konumda olan sermaye sahibi gazete patronlarının karşısında yer aldıklarını belirtmek gerekir.

Türkiye’de Okur Temsilciliğinin Uygulanabilirliği: Müdahaleler ve Mücadeleler

Okur temsilcisinin en önemli niteliği bağımsızlığıdır. Bu nedenle üstlendiği görevi yerine getirebilmesi için çalıştıkları medya grubu içerisinde özerk bir alan elde etmesi gerekmektedir. Fakat gazetecilik alanı, ekonomik ve siyasal alanın doğrudan müdahalesine maruz kalan, bu müdahaleyle şekillenen bir alan olduğu için okur temsilcileri bağımsız olamamaktadır. Böyle bir medya düzeninde bağımsız bir girişimden bahsetmek oldukça zordur. Görüşmelerden elde edilen bulgular; okur temsilcilerinin görevlerini yaparken, tarihsel süreçte gazetecilik alanının yapısal sorunlarına dönüşmüş olan sermaye sahipliğinden, reklam bağımlılığından ve siyasal alanın müdahalelerinden kaynaklanan sınırlılıklarla karşılaştıklarını ortaya koymuştur.

Gazetecilik yapmak için gerekli olan ekonomik sermaye hacminin artması, ayrıca alanın ticari işletmelere benzer biçimde örgütlenmeye başlaması, farklı alanlarda yatırımları olan iş insanlarının bu alanda egemen konumu işgal etmelerine olanak yaratmıştır. Bu durum, gazete çalışanları ve medya patronları arasında eşitsiz bir ilişkiye ve mücadeleye dönüşmüştür. Okur temsilcileri görevlerini yaparken sık sık gazete sahiplerinin müdahaleleriyle karşılaşmışlardır. Zaman zaman bu müdahaleler işten çıkarılmaya kadar gitmiştir. Bourdieu’nün alan teorisinde, bir alanın özerk olabilmesinin koşulu, diğer alanlarla kurduğu mesafeli ilişki ile mümkündür. Okur temsilcilerinin deneyimleri gazetecilik alanının ekonomik alanla yakın ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymuştur. Yavuz Baydar’a göre okur temsilciliğinin uygulanmaya

başladıktan sonra başarısız olmasının nedeni, medya patronlarının okur temsilcilerine yaptıkları müdahaleler olmuştur:

Bir noktada korunan, koruma altında olduğunu düşündüğümüz ombudsmanlık kurumu geldi duvara çaptı. Duvara çarpmasının nedeni de okur temsilcisinin kendi tarif edilmiş profesyonel rolüne, müdahale edilmesi ve bir yazısının oto sansürden geçirilmesi ve bunların doğrudan doğruya patron tarafından talep edilmesi (Baydar, 2018).

Yavuz Baydar'ın *Milliyet* gazetesinden çıkarılma süreci, medya sahiplik yapısının okur temsilciliği uygulamasının önünde nasıl bir engele dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Baydar, *Milliyet* gazetesinde çalıştığı dönemde Ankara büro şefi Fikret Bila'ya ait olan bir haberin doğru olmadığını yazdığı için işten çıkarıldığını söylemiştir. Bunu köşesinde yazan Baydar, patron tarafından acil toplantıya çağrıldığını belirtmiş ve sonrasında yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır:

O toplantı ikili bir toplantıydı ve çok sert geçti. Özetle bu yazıyı yazmamam istendi, yayınlamamam istendi ben de 1999'un 1 Ocak'ından itibaren çok net bir şekilde tarif edilmiş bir işle meşgul olduğumu, bunun görev tarifinin çok net olduğunu bunu yapmadığım bu tarife uymadığım takdirde görev ihmal yapmış olacağımı dolayısıyla almakta olduğum maaşı hak etmemiş olacağımı söyledim. Yani burada çok büyük bir çelişki olduğunu söyledim. Kurumun varlığına yönelik zararlı bir darbe olacağını söyledim ve böyle kapandı mesele. Sonra bu yazı yayınlandı; ancak yazının yayınlanmasından üç dört gün sonra net olarak bir işaret geldi, okur temsilcisinin günleri sayılıdır, ondan sonra her zaman 1990'lar boyunca bu büyük medya grubu patronlarının yaptığı şey yapıldı. Nasıl ki 1990'lar boyunca hoşla gitmeyen bağımsız davranmaya çalışan köşe yazarları Sabah'tı, Milliyet'ti, Hürriyet'ti keyfi bir şekilde işten çıkarıldılarsa aynı şekilde aynı akıbete ombudsman da uğramış oldu (Baydar, 2018).

Gazetecilik alanı bir kültürel üretim alanıdır ve simgesel gücünü de bağımsızlığından almaktadır. Medya sahiplerinin sahip oldukları yayın organlarını, özellikle ekonomik alanda sahip oldukları sermaye hacmini arttırmak için kurdukları ilişki ağlarını güçlendirmek amacıyla kullanmaları okur temsilcilerinin özerkliğini de doğrudan etkilemiştir. Okur temsilcileri, görevlerini yerine getirirken sık sık medya sahipliğiyle mücadele etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Faruk Bildirici, mesleklerini yaparken gazetecilik alanının bir takım yapısal sorunlarıyla karşı karşıya kaldıklarını vurgulamıştır. Bildirici'ye göre medya kurumlarının sahiplik yapısının dayattığı sınırlar *editorial bağımsızlık* sorununa yol açmıştır. Medya sahibinin yalnızca kendi çıkarlarını değil, yakın ilişki içerisinde olduğu kişilerin çıkarlarını da korumasıyla

çember genişletilmiş, bu durum gazetecilik alanında öz-denetim kurma mücadelesini zorlaştırmıştır:

Bir defa yapısal sorunlarımız var. Yapısal sorunlarımız derken, medya kuruluşlarının sahiplik yapıları. Sahiplik yapıları, evet, dünyanın her yerinde tamam, tabii ki ticari kuruluşlar bunlar ama patronla gazete yönetimi arasında bir editoryal bağımsızlık olması gerekir. Maalesef Türkiye’de editoryal bağımsızlık diye bir şey yok. Yok yani hiçbirinde yok. Sıfır noktasında. Gazetenin patronu ya da televizyon patronu genel yayın yönetmenlerine istedikleri talimatı her şekilde verebiliyorlar. Dolayısıyla onların sadece siyasi ya da herhangi bir değerle ilgili yaklaşımı değil, onların şirketleriyle ilgili haberlerde de biz bağımsız davranmıyoruz. Onların şirketleriyle ilgili haberlerde bağımsız davranamayınca, onların arkadaşları, onların dostları, onların şirketlerinin yakından çalıştığı şirketler dolayısıyla ekonomideki diğer güç odakları vesaire onlara karşı da yeterince bağımsız olamıyoruz (Bildirici, 2018b).

Okur temsilcileriyle yapılan görüşmelerde elde edilen verilere göre sahiplik yapısı bu uygulamanın önündeki en önemli sorun olmuştur. Bildirici, okur temsilciliği yaptığı dönemde işten çıkarılan gazetecilerin neden işten çıkarıldıklarına dair gelen sorulara dahi yanıt veremediklerini, bu konuyla ilgili bir bilgilendirme yapamadıklarını belirtmiştir. Bildirici, *Hürriyet* gazetesinde etik ilkelere aykırı olan haberleri ve köşe yazarlarının yazılarını yazmak istediğinde sansüre uğramış, yazdığı yazılar gazetede yayınlanmamıştır. Meslek itibarının her şeyden önemli olduğunu vurgulayan Bildirici, okur temsilcilerinin doğrudan ya da dolaylı olarak baskılanarak engellendiklerini belirtmiştir.

İbrahim Altay, medya sahiplik yapısının okur temsilciliğini nasıl etkilediğine dair düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Evet medya sahipliği etkiler mi etkiler. Aslında sadece medya sahipliği değil, içerisinde yaşadığımız ortamdaki bütün belirleyiciler o şeyi belirler. Mesela bir siyasi ideolojik grubun içerisinden geliyorsanız, o grubun ideolojik görüşü sizin dünyaya bakışınızı belirler. Bir tez yazarken bile onun etkisini görebilirsiniz. Ya da bir mahalle çevresi vardır, etkiler, yani görünmez çitler. Bütün insanlar zaten görünmez çitlerin etrafında yaşar, medya sahipliği de böyle bir etki oluşturur. Ama politik, kültürel, iktisadi, bütün faktörlerin zaten insan üzerinde bir sınırlayıcı etkisi vardır (İbrahim Altay, 2019).

Bir süre sonra okur temsilcilerinden yalnızca genel medya yazıları yazmaları istenmiştir. Akçura okur temsilciliğine ilk başladığında her hafta yarım sayfayı aşan yazılar yazdığını, fakat yıllar içerisinde o sayfada yazdıklarının medya etik kurallarıyla

ve yeni medya düzeniyle ilgili yazılara dönüştüğünü, gazeteye yönelik eleştirilerini de gazete içerisinde yaptığını ifade etmiştir. *Hürriyet* gazetesi 2018 yılında Doğan Holding ve Demirören Holding arasında el değiştirdikten sonra Faruk Bildirici'den de genel medya yazıları yazması istenmiş, Bildirici bu teklifi kabul etmediği için işten çıkarılmıştır:

Ben okur temsilciliğini bildiğim gibi yapmaya devam ettim. Yönetime şunu sordum ben: Doğan Medya Yayın İlkeleri devam edecek mi, etmeyecek mi? Ben neye dayanarak çalışacağım? Doğan Yayın İlkeleri tarih mi oldu? Doğan Yayın İlkelerini Demirören Yayın İlkeleri olarak kabul edip devam mı edeceğiz, yoksa yeni bir şey mi yazacağız. Bana dediler ki Doğan Yayın İlkelerini Demirören Yayın İlkeleri yapalım sonra da güncelleyelim. Ben Doğan Yayın İlkelerinin adını değiştirdim Demirören Yayın İlkeleri yaptım onu ilan ettim oradan devam ettim. Bir yandan güncelleme çalışmaları yaptım, dediğim yeni metni de gönderdim çünkü eksikler yeni değişmesi gereken yerler de vardı. Tabi kimse umursamadı onları. Ondan sonra şu anki tarihi iyi hatırlamıyorum beni İstanbul'a çağırdılar dediler ki, ben gazeteye gelen eleştirileri yazıyorum hala, genel yayın yönetmeni dedi ki patronaj senin böyle devam etmeni istemiyor, sen artık genel medya yazıları yaz ama gazeteyi eleştirme. Ondan önce bir iki yazı üzerinden tartışmalarımız olmuştu. Müdahale etmişlerdi. Ben de olmaz öyle şey demiştim. Olurdu olmazdı derken ben de atın beni ben de rahatlayayım sizde rahatlayın dedim. Yani dedim ben böyle yapamam, istersen dediler başka köşe yaz. Yani dedim ki siz beni orda da özgür bırakmayacaksınız ki (Faruk Bildirici, 2019).

Faruk Bildirici, genel medya yazıları yazsa bile kendisine müdahale edileceğini, bu durumunda gazetecilik itibarına zarar vereceğini bildiği için gazeteden ayrılmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Gazete sahibinin ekonomik ve siyasal alanla kurmuş olduğu ilişkiler gazetecilik alanındaki eyleycilerin eylemlerinde sınırlılıklara neden olmuştur. Bourdieu'nün ifadesiyle; "adına gazetecilik dünyası denen o mikrokozmosta, tecime, siparişe, şeflere, vb. karşı özerkliğin, özgürlüğün değerlerini savunmak isteyenler ile zorunluluğa boyun eğenler ve karşılığında bunun ücretini alanlar arasındaki gerilimler fazlasıyla şiddetli" yaşanmaktadır (1997: 42).

Hürriyet eleştirisi yapma, doğrudan spesifik eleştiri yapma; istersen genel siyaset yaz. Dedim siz özgür bırakmayacaksınız, rahat bırakmayacaksınız, onu yazma bunu yazma, mesleki itibarım kalmayacak. Dedim siz beni şimdi atarsanız, ben mesleki itibarımı kurtarabilirim ya da ben böyle yazmaya devam ederek mesleki itibarımı kurtarayım. Gazeteye de katkı olur ama ben sizin dediğiniz gibi yazarsam gazeteye de zararım olur size de zararım olur. Sonra benim varlığım da ortadan kalkar, yok olur. Neyse, arada devam ettik, ben yazılar yazmaya devam ettim Osman

Müftüoğlu'nun bir tonbalığı reklamı vardı. Onu eleştirdim. Tonbalığı reklamı yapıyor, tonbalığı yiyin diyor insanlara; ama iki üç ay önce *Hürriyet*'te yazıları çıkmış, tonbalığı yemeyin, dip balıkları yemeyin diye yazıları vardı. Tonbalığı yemeyin diye yazıları vardı. Ağır metal tehlikesi var diye. Dedim ki yani olur mu böyle bir şey. Ondan sonra dediler ki sen yazarımıza yalancı mı diyorsun. Yalancı demiyorum ama ortada bir şey var, insanların hayatı söz konusu. Ya da Ayşe Arman, Bahçeşehir Üniversitesi'nin sahibiyle ilgili bir şey yazmıştı. Dünya Birleşmiş Milletler Eğitime Katkı ödülü aldığını yazmıştı. Ben de baktım hayır Birleşmiş Milletler akredite gazeteciler ödülü o. O yazımı da koymadılar, Osman Müftüoğlu'nu da koymadılar. Bir konu daha vardı onu da koymadılar. Ondan sonra bir süre sonra dediler ki güle güle (Faruk Bildirici, 2019).

Gazetecilik alanındaki medya sahiplerinin ekonomik alandaki etkinlikleri, reklam sorununu da ortaya çıkarmıştır. Medya patronları farklı sektörlerdeki şirketlerinin reklamlarını yapmak için kendilerine ait olan medyayı etkili bir biçimde kullanmaktadır. Bildirici'nin ifadelerine göre medya sahipliği kimin kontrolünde olursa olsun bu işin doğası böyledir. Örneğin *Hürriyet* gazetesi Doğan Grubu'na aitken Doğan Holding'in sahip olduğu Aytemiz Petrol'ün reklamı yapılmış; gazeteyi Demirören Holding satın aldıktan sonra ise Total Petrol'ün reklamı yapılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de gazetecilik alanının en önemli sorunu olan medya sahipliğini, siyasal alandan bağımsız tartışmak mümkün değildir. Çünkü gazetecilik alanına güçlü bir oyuncu olarak giriş yapabilmenin koşulu, siyasal alanda iktidar olanın desteğini almaktan geçmektedir. Siyasi otoritelerin gazetecilik alanına yaptığı müdahaleler, alanın en önemli yapısal sorunudur. Gazetecilerin üzerinde patronların ve siyasilerin baskılarının olduğu bir ortamda gazeteler propaganda aygıtı gibi işlev görmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi atmosfer ve gazete sahiplerinin iktidarla kurdukları yakın ilişkiler, gazetelerin yayın politikasını doğrudan etkilemektedir.

Bunun dışında olası siyasi ya da ekonomik çevrelerin baskısını üzerinizde hissettiğinizde kendinize otosansür de uygulayabiliyorsunuz, dilinizi yumuşatıyorsunuz, yargılamamaya çalışıyorsunuz ya da görmemezliğe geliyorsunuz... Bu durumda ne yapmanız gerektiği sadece sizin kendi iç hesaplaşmanızla ilgilidir. 'Ben vereyim gazete uygun bulmazsa kullanmasın' da diyebilirsiniz (Akçura, 2019).

Güray Öz (2019), içinde bulunduğumuz siyasal atmosferde medyanın özerk alan kazanımının mümkün olamayacağını vurgularken Faruk Bildirici bugün yaşanan demokrasi, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü gibi sorunların ezelden beri mevcut

olduğunu; fakat bu sorunların, içinde bulunduğumuz dönemde daha da arttığının altını çizmiştir.

Bourdieu, televizyonu; “pek az özerkliği olan ve gazeteciler arasındaki toplumsal ilişkilerden, saçmalık derecesinde acımasız, azgın rekabet ilişkilerinden kaynaklanan bir dizi baskılanan ağırlığı altındaki iletişim aygıtı” olarak tanımlar (1997: 41). Okur temsilcilerinin sorulara verdikleri yanıtlar, okur temsilciliği mekanizmasının önündeki bir dizi sorunu ortaya çıkarmıştır. Bildirici’ye göre okur temsilcilerinin bağımsızlıklarının önünde çok fazla engel bulunmaktadır; fakat buna rağmen görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar:

Biz şu anda ne gazete sahipliğine karşı bağımsızız ne Türkiye’deki güç odaklarına karşı bağımsızız ne Türkiye’deki yerleşik değer yargılarına. Yani ne ideolojilere karşı bağımsızız ne de siyasi otoritelere, siyasi partilere karşı bağımsızız. Tabii ki değiliz. Ama bu her zaman onlara rağmen, onlarla ilişkilere rağmen objektif habercilik yapamayacağımız anlamına gelmiyor. Yani ben yine mümkün olanı yapabilmek noktasındayım özetle. Çünkü bakın, şu anda *Hürriyet*’te de diğer gazetelerde de her şeye rağmen doğru dürüst gazetecilik yapan, yapmaya çalışan birçok insan var. Onlar sayesinde bu ülkedeki insanlar bilgi kısıntılarını alabiliyorlar (Faruk Bildirici, 2018b).

Sonuç olarak görüşmelerden elde edilen verilere göre okur temsilciliği uygulamasının önündeki en temel sorun, medya sahiplik yapısı ve siyasal alanın gazetecilik alanına müdahaleleridir. Güray Öz (2019) *Cumhuriyet* gazetesinde okur temsilciliği yaparken, medya sahipliğinin yarattığı sınırlılıklar bağlamında, diğer gazetelerin okur temsilcilerine göre daha rahat olduğunu aktarmıştır. Fakat siyasi alanın müdahaleleri söz konusu olduğunda sorunların benzerleştiğinin altını çizmiştir.⁷ Türkiye’de gazetecilik alanında ağırlıklı olarak kültürel ve simgesel sermayeleriyle var olan okur temsilcileri alanın sınırları ile ilgili önemli bilgiler sunmuşlardır. Kültürel üretim alanı olarak gazetecilik alanı simgesel güç elde edebilmek için, ekonomik ve siyasal alanla mesafeli bir ilişki kurmak zorundadır. Fakat Türkiye’de okur temsilcileriyle yapılan

⁷31 Ekim 2016 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesi yönetici ve yazarlarına “PKK/KCK ve FETÖ/PDY terör örgütlerine müzahir olduklarına, yönetim kurulu toplantısında alınan vakıf üyeliğine seçim kararının usulsüz olduğuna, 15 Temmuz 2016’daki darbe girişiminden kısa bir süre öncesinde, darbeyi meşrulaştırıcı yayınlar yapıldığına dair iddia ve tespitler üzerine PKK/KCK ve FETÖ/PDY terör örgütlerine üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek suçlarından” soruşturma başlatılmıştı. Bu görüşmeyi yaptığımız gün (20 Şubat 2019) İstinaf Mahkemesi Cumhuriyet Gazetesi davasındaki cezaları onadı. Bu davada yargılanan Güray Öz sabah saatlerinde yaptığımız bu görüşmenin ardından hapishaneye gideceğini belirtti.

görüşmelerden elde edilen bulgular, siyasal alanın ekonomik alanla doğrudan ilişki içinde olduğunu, ekonomik sermaye yapısının da gazetecilik alanında belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan okur temsilcilerinin yaşadıkları sorunları ve sınırları siyasal alanın ve ekonomik alanın yakınlaşmasıyla da ilişkili bir biçimde düşünmek gerekir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Okur temsilciliği -Yavuz Baydar'ın da ifade ettiği gibi- özellikle meslek etiği konusunda büyük sorunların yaşandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Gazetecilik meslek etiği konusunda kaygıları olan bir grup gazetecinin girişimiyle uygulanmaya konan bu mekanizmaya gazete sahipleri de destek vermiştir. Bu desteğin en temel gerekçesi gazetelere olan güvenin azalması ve bu durumun tirajlara yansımadır. Ayrıca okur temsilcisi bulundurma'nın gazetelere olan güveni arttıracığı düşünüldüğü için -Baydar'ın *Milliyet* gazetesinden işten çıkarılma sürecinde görüldüğü üzere- bu durum, gazeteler arasında yaşanan savaşta bir stratejiye dönüşmüştür.

Sabah gazetesinde okur temsilciliği yapan İbrahim Altay; 30 Kasım 2018 tarihinde, *Daily Sabah* gazetesinin Genel Yayın Yönetmenliği görevine getirilince, gazetenin okur temsilciliği köşesi boş kalmıştır. 3 Mart 2019 tarihinde, yıllardır *Hürriyet* gazetesinde okur temsilciliği yapan Faruk Bildirici'nin işine son verilmiş ve yerine kimse atanmamıştır. Bugün okur temsilciliği yalnızca *Milliyet* gazetesinde, Belma Akçura tarafından, genel medya yazılarıyla devam ettirilmektedir. 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimiyle ve ardından ilan edilen OHAL'le birlikte siyasi iktidarın medya üzerindeki baskısı artmıştır. Basın ve ifade özgürlüğünün kısıtlandığı bir dönemde okur temsilciliği mekanizması da kaçınılmaz olarak işlevsizleşmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre, okur temsilcilerinin görevlerini yerine getirirken en fazla karşılaştıkları sorun, medya sahiplik yapısından ve siyasal alanın müdahalelerinden kaynaklanan sınırlılıklar olmuştur. Okur temsilcilerinin bağımsızlıklarının güvence altına alındığı iddia edilse de uygulamada öyle olmamıştır. Gazetecilik alanının heteronom bir yapıya sahip olması, okur temsilciliği uygulamasını zamanla işlevsizleştirmiştir. Okur temsilciliğinin uygulanmasında karşılaşılan yapısal sınırlılıkların yanı sıra uygulamanın geleceğine yönelik tartışmalarda iki temel eleştiri dikkat çekmektedir. İlk eleştiri, okur temsilcilerinin uzun

yıllar gazetecilik yaptıkları kurumlarda okur temsilciliği yapmasıyla; ikinci eleştiri ise maaşlarını çalıştıkları gazetelerden almalarıyla ilgilidir. Bu uygulamanın devam etmesi durumunda eleştiri getirilen iki temel sorunun çözülmesi gerektiği savunulmaktadır. Okur temsilcileri bu iki eleştiriye katılmadıklarını, bu görevi çalıştıkları gazetelerin savunuculuğunu yapmak için kabul etmediklerini, asıl odaklanılması gereken sorunun “editöryal bağımsızlık” olduğu üzerinde durmuşlardır. Okur temsilcilerinin maaşlarını çalıştıkları gazetelerden almalarına yönelik eleştiriler, “tarafsızlık” ilkesine zarar vermesi yönünden üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu sorunun çözümü için İsveç’te uygulanan ombudsmanlık biçimi önerilmektedir; çünkü İsveç’te, ombudsmanların hükümetle ya da herhangi bir kurumla bağı bulunmamaktadır. İsveç’te ombudsman; “bir parlamento üyesi, İsveç Barolar Birliği Başkanı ve İsveç Basın Konseyi temsilcilerinden oluşan üç kişilik komisyon tarafından seçilir. Maaşı ise Yayıncılar Derneği’ndeki gazeteciler tarafından ödenir” (Arvas, 2014: 73). Faruk Bildirici (2019) okur temsilciliğinin geleceğine yönelik iki öneride bulunmaktadır. Ona göre okur temsilciliği, en güçlü halini gelecekte, okur ve izleyicilerden aldıkları destekle ya da tüm medya gruplarının desteklediği tek bir ombudsmanlık kurumunun kurulmasıyla kazanacaktır. Çünkü okur temsilciliği herhangi bir kurumdan desteklendiği durumda bağımsızlık sorununa yönelik soru işaretleri devam edecektir.

Okur temsilcileri yüklendikleri misyonu, alanın sınırlılıklarından kaynaklanan nedenlerden dolayı tam olarak yerine getiremeseler de gazetecilik alanında *kamu yararının* öncelikli olduğu bir gazetecilik pratiği için verdikleri mücadeleyle gazetecilik alanında etkili olmuşlardır. Dünyada okur temsilciliği uygulaması zamanla azalsa da yeni medya düzeni öz-denetime olan ihtiyacın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Gün geçtikçe öz-denetimin sağlanabilmesi için okur temsilciliğine benzer uygulamalar ortaya çıkmaya devam etmektedir. Örneğin standart editörlüğü bu uygulamalardan biridir. Standart editörleri haber odalarında, haber üretim sürecine doğrudan müdahale edebilmektedir; bu nedenle ilerleyen günlerde gazetecilik meslek etiğinde daha etkili bir öz-denetim mekanizması olarak yer alacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adaklı, Gülseren (2006). *Türkiye'de Medya Endüstrisi: Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Adaklı, Gülseren (2010). "Gazetecilik Etiğini Belirleyen Yapısal Unsurlar." Televizyon Haberciliğinde Etik. Bülent Çaplı, Hakan Tuncel (der.) içinde. Ankara: Fersa Yayıncılık:61-69.
- Akçura, Belma (2019). Derinlemesine Görüşme. 28/Şubat/2019. Online.
- Akın, Doğan (2009). "A'dan Z'ye Ertuğrul Özkök operasyonu..." T24. 29.12.2009. Erişim tarihi: 05.04.2019 <https://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/adan-zye-ertugrul-ozkok-operasyonu,1399>
- Alankuş, Sevda (2008). "Başka Bir Medya ve Habercilik." Uygun Adım Medya. İncilay Cangöz (der.) içinde, İstanbul: Ayraç Kitabevi. 177-229.
- Alemdar, Zeynep (1990). *Oyunun Kuralları: Basında Özdenetim*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Altay, İbrahim (2019). Derinlemesine Görüşme. 04/Mart/2019. İstanbul.
- Arvas, İbrahim Sena (2014). *Türk Basınında Etik ve Özdenetim*. İstanbul: Beta Basım
- Avşar, Zakir (2012). *Ombudsman: İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi*. İstanbul: Hayat Yayın.
- Ayan, Vahdet Mesut (2019). *AKP Devrinde Medya Âlemi*. Ankara: Yordam Kitap.
- Baydar, Yavuz (2011). "Vicdan Misyoneri Rolündeki Yalnız Kovboy: Kamu Denetçisinin Rolü." *Profesyonel Gazetecilik ve Özdenetim içinde*. Medya Derneği. 59-84.
- Baydar, Yavuz (2018). Derinlemesine Görüşme. 09/Aralık/2018. Online.
- Bildirici, Faruk (2018a). *Günahlarımızla Yıkandık: Örneklerle Gazetecilik Mesleği Etiği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bildirici, Faruk (2018b). Derinlemesine Görüşme. 03/Ekim/2018. Ankara.
- Bildirici, Faruk (2019). Derinlemesine Görüşme. 26/Aralık/2019. Ankara.

- Bourdieu, Pierre (1995). *Pratik Nedenler*. Çev., Hülya Tufan. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre (1997). *Televizyon Üzerine*. Çev., Turhan Ilgaz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2015). *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Psikolojisi İçin*. Çev., Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Basın Yayın.
- Bourdieu, Pierre (2016). *Sosyoloji Meseleleri*. Çev., Filiz Öztürk, Büşra Uçar, Mustafa Gültekin, Aslı Sümer, Ankara: Heretik.
- Bourdieu, Pierre ve Loic Wacquant (2014). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Çev., Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim.
- Calhoun, Craig (2007). "Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları." Ocak ve Zanaat. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (der.) içinde. Çev., Güney Çeğin. İstanbul: İletişim. 77-131.
- Calhoun, Craig (2015). "Tarihsel Sosyolog Olarak Pierre Bourdieu." Bourdieu ve Tarihsel Analiz. Philip Stephen Gorski (der.) içinde. Çev., Özlem Akkaya. Ankara: Heretik. 65-111.
- Cangöz, İncilay (2008). "Savaş ve Çatışma Ortamlarında Haber/ci Denetimi: Bir Haber Denetim Stratejisi Olarak İliştirilmiş Gazetecilik." Uygun Adım Medya: Bir Bilinç Körleşmesi. İncilay Cangöz (der.) içinde. İstanbul: Ayraç. 149-177.
- Erdoğan, İrfan (2007). *Türkiye'de Gazetecilik ve Bilim İletişimi*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Evers, Hubb (2010). "Televizyon Haberciliğinde Etik Medya Etiği." Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel (der.) içinde. Ankara: Fersa Yayıncılık.45-59.
- Evers, Hubb (2012). The news ombudsman: Lightning rod or watchdog? *Central European Journal of Communication?* , 5 (2), 224-242.
- Girgin, Atilla (2007). Yazılı İletişimde Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* , 47-62.
- Herman, Edward Samuel ve Noam Chomsky (2012). *Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*. Çev., Ender Abadoğlu. İstanbul: bgstyayınları

- İnal, Ayşe (2005). "*Tarihsel Gelişimi İçinden Gazetecilik Etiğini Yeniden Düşünmek.*" *Televizyon Haberciliğinde Etik*. Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel (der.) içinde. Ankara: Fersa. 27: 44.
- Kaya, Ali (2017). "*Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı.*" *Ocak ve Zanaat* Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı ve Ümit Tatlıcan (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 397-421.
- Kaya, İpek (2020). *Gazetecilik Alanında Etik Tartışmalar ve Ombudsmanlık: Türkiye Örneği*. Ankara: Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi.
- Köse, Hüseyin (2004). *Bourdieu Medyaya Karşı*. İstanbul: Papirüs.
- McChesney, Robert Waterman (2006). *21. Yüzyılda İletişim Politikaları: Medyanın Sorunu*. Çev., Çiğdem Çıdamlı, Emel Çoşkun ve Erdoğan Usta. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Sönmez, Mustafa (2010). *Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Sözeri, Ceren (2015). *Türkiye'de Medya-İktidar İlişkileri / Sorunlar ve Öneriler*. İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- Swartz, David (2011). *Kültür ve İktidar*. Çev., E. Gen. İstanbul: İletişim.
- Taş, Oğuzhan (2005). "*Medya Etiğinin Tarihsel Temelleri ve Gelişimi.*" *Televizyon Haberciliğinde Etik*, Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel (der.) içinde, Ankara: Fersa. 3-23.
- Taş, Oğuzhan (2012). *Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları: Profesyonellik, Piyasa ve Sorumluluk*. İstanbul: İletişim.
- Öz, Güray (2019). *Derinlemesine Görüşme*. 20/Şubat/2019. Ankara.
- Yaylagül, Levent (2019). *Eleştirel Ekonomi Politik Perspektiften Devlet ve Medya İlişkisi*. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* , 5 (2), 134-152.

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 24 Sayı: 48 (Year: 24 Issue: 48)

Eylül 2021-Mart 2022 (September 2021- March 2022)

E-ISSN: 2149-9098

2021, 24(2): 372-405

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.915364

****Araştırma Makalesi****

İslamcı Basında İstanbul Sözleşmesi Karşıtlığının İzlekleri: Milli Gazete Örneği*

Dilek Keleş ve Duygu Onay Çöker**

Öz

Bu çalışma, İslamcı basının, kadınları şiddetten korumak amacıyla oluşturulmuş önemli bir hukuki belge niteliği taşıyan *İstanbul Sözleşmesi*'ne karşı çıkışını konu edinmektedir. Çalışmanın örneklemini, *Milli Gazete*'nin 2020 yılının Mayıs ayına ait köşe yazıları oluşturmaktadır. Gazetenin, *İstanbul Sözleşmesi*'ne karşı çıkışını nasıl dile getirdiğini ve bu amaçla hangi söylemsel stratejileri kullandığını açığa çıkarmak amacıyla köşe yazıları, söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Teun A. van Dijk'ın referans alındığı çalışmada, *Milli Gazete*'nin *İstanbul Sözleşmesi* karşıtlığını "yok edilme" tehdidi üzerinden kurguladığı ve "yok edilme" tehdidini de üç farklı tema üzerinden dile getirdiği belirlenmiştir. Bu çerçevede, tüm köşe yazarlarının gerçekçi olmayan birtakım iddialarla sözleşmeyi hedef aldıkları ve sözleşmeye karşı çıkışlarını, İslamcı ideolojinin hem dinden hem de ataerkil düşünceden devşirdiği cinsiyetçi söyleme dayandırdıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *İstanbul Sözleşmesi*, *Milli Gazete*, İslamcılık, kadın, toplumsal cinsiyet.

* Geliş tarihi: 13/04/2021. Kabul tarihi: 07/08/2021

** Dilek Keleş: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Orcid no: 0000-0003-1477-9951, dk.keles@gmail.com

Duygu Onay Çöker: TED Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü.

Orcid no: 0000-0001-5705-8359, duygu.coker@tedu.edu.tr

****Research Article****

The Course of Opposition to Istanbul Convention in Islamist Press: Milli Gazete Case*

Dilek Keleş & Duygu Onay Çöker**

Abstract

This study discusses the antagonism of Islamist press in Turkey towards the *Istanbul Convention*, a specific legal instrument that aims to protect women against violence. The sample comprises articles in *Milli Gazete* [The National Daily] published in May 2020. The selected news articles have been subjected to discourse analysis to unveil which discursive strategies and utterances are being used to construct antagonism by Milli Gazete. Employing Teun A. van Dijk's approach, this study found that Milli Gazete constructed antagonism based on the threat of "extinction" under three discursive themes. This study also found that all the relevant columnists targeted the Convention with unrealistic claims. These claims are therefore based upon Islamist ideology that combines both religious and patriarchal thought.

Key Words: *Istanbul Convention*, *Milli Gazete*, Islamism, women, gender.

* Received: 13/04/2021. Accepted: 07/08/2021

** Dilek Keleş: Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Science and Letters, Department of Sociology.
Orcid no: 0000-0003-1477-9951, dk.keles@gmail.com

Duygu Onay Çöker: TED University, Faculty of Architecture and Design, Department of Visual Communication.

Orcid no: 0000-0001-5705-8359, duygu.coker@tedu.edu.tr

İslamcı Basında İstanbul Sözleşmesi¹ Karşıtlığının İzlekleri: Milli Gazete Örneği

Giriş

Son dönemlerde toplumun farklı kesimlerinin, kamuoyunda *İstanbul Sözleşmesi* olarak bilinen *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi*'ni yoğun bir biçimde ve farklı bağlamlarda tartıştığı görülmektedir. Bu tartışmaların esasen iki önemli nedeni ve tarafı bulunmaktadır. Bunlardan ilki; kadına yönelik şiddetin gün geçtikçe artması ve sözleşmenin ve ardından çıkarılan 6284 sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun"² tam olarak uygulanmamasına ve sonrasında *İstanbul Sözleşmesi*'nin kaldırılmasına kadın örgütleri ile sözleşmeyi savunanlardan gelen tepki ve eleştirilerdir. 11 Mayıs 2011 tarihinde imzaya açılarak 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe giren ve kadına yönelik şiddeti önleme amaçlı ilk uluslararası belge olan *İstanbul Sözleşmesi*, taraf devletler için önemli yükümlülükler getirmekte; bu açıdan savunucuları tarafından bir kazanım olarak değerlendirilmektedir. Sözleşme, kadına yönelik şiddeti önlemeyi, mağduru hiçbir ayırım gözetmeksizin korumayı ve ona destek sağlamayı, suçluya hukuki ve cezai yaptırımlar uygulamayı ve şiddetle mücadele için politikalar belirleme ve uluslararası iş birlikleri oluşturmayı amaçlamaktadır (Madde 62).

Bununla birlikte bir de İslamcı kesimlerden, sözleşmeye karşı dozu gittikçe artan bir muhalefet yürütülmüştür. Farklı politika ve programları benimseyen siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, medya ağları, araştırmacı ve yazarlardan oluşan bu kitlenin³ sözleşmeye karşı çıkışının en önemli nedeni olarak "toplumsal cinsiyet" kavramına duyulan tepki öne çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine vurgu yapan sözleşme, kadına karşı şiddeti toplumsal cinsiyete dayandırarak⁴ İslamcı kesimlerin

¹ *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi* (2011), çalışmada kısaca *İstanbul Sözleşmesi* olarak kullanılmıştır.

² 8 Mart 2012 tarihinde kabul edilen kanun, 20 Mart 2012 tarihinde *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

³ Örneklendirmek gerekirse, Büyük Birlik Partisi, Saadet Partisi, Yeniden Refah Partisi; Haksöz Haber, İlkha, *Yeni Akit*, *Yeni Şafak* gibi gazeteler ve haber ajansları; Hak-İş'e bağlı temsilcilikler; Ensar Vakfı, İlim Yayma Cemiyeti, İnsan ve Medeniyet Hareketi, Önder İmam Hatipliler Derneği, Özgür-Der, Peygamber Sevdalıları Derneği, TÜGVA gibi vakıf ve dernekler; Emine Şenlikoğlu, Yıldız Ramazanoğlu gibi yazar ve gazeteciler sayılabilir.

⁴ Sözleşme metninin giriş kısmında, "Kadına karşı şiddetin yapısal özelliğinin toplumsal cinsiyete dayandığı ve kadına karşı şiddetin, kadınların erkeklere nazaran daha ast bir konuma zorlandıkları en

tepkisini çekmiştir. Zira toplumsal cinsiyet,⁵ yaratılıştan gelen ve fitraten cinsler arasında farklılıkların var olduğunu söyleyen dindar grupların geçmişten beri eleştirdiği bir konudur (Kandiyoti, 2011: 51). Bu çerçevede kavrama dair teorilerin Batı icadı olduğu, İslam toplumlarının kültürel ve ahlaki yapısına uymadığı, tanrının kadın ve erkeğe izlemeleri için çizdiği yola modernizmin akli yerleştirmiş olmasının kadın ve erkek meselelerini dini ve ahlaki bir mesele olmaktan çıkararak sekülerleştirdiği ileri sürülmektedir.⁶ Bu görüşe dayalı olarak özellikle İslamcı basında *İstanbul Sözleşmesi* çeşitli iddia ve ithamlarla sürekli gündeme taşınmış ve Türkiye'nin sözleşmeden çekilmesi gerektiği ısrarla dile getirilmiştir. İslamcı basının bu tutumu, iktidarı ve toplumu etkileyebilme ve sözleşmeyi sorgulanır hale getirebilme gücüne sahip olduğu için önemlidir.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı döneminde yürürlüğe giren *İstanbul Sözleşmesi*, gelen tepkilerin de etkisiyle iktidar çevrelerinin de tartıştığı bir konu haline gelmiş; Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2019 yılı Haziran ayındaki Milli İrade Platformu toplantısında, "*İstanbul Sözleşmesi* nas değildir. Bizim için ölçü değildir."⁷ sözleriyle İslamcı kesimin sözleşmenin kaldırılması yönündeki talebine kulak vermiştir. Aralarında iktidara yakın olanların⁸ da bulunduğu çok sayıda kadın örgütü sözleşmeye sahip çıkarken sözleşme karşıtlarından da geri adım atanlar olmuş;⁹ fakat *İstanbul Sözleşmesi*, 20 Mart 2021 tarih ve 31429 sayılı *Resmi Gazete*'de

önemli sosyal mekanizmalardan biri olduğunun bilincinde olarak" sözleşmenin hayata geçirildiği ifade edilmektedir (*İstanbul Sözleşmesi*, 2011: 3). Sözleşmenin 3. Maddesinde ise " 'Kadına karşı şiddetten', kadınlara karşı bir insan hakları ihlali ve ayrımcılık anlaşılacak ve bu terim, ister kamu ister özel yaşamda meydana gelsinler, söz konusu eylemlerde bulunma tehdidi, zorlama veya özgürlüğün rastgele bir biçimde kısıtlanması da dahil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar ve acı verilmesi sonucunu doğuracak toplumsal cinsiyete dayalı tüm şiddet eylemleri olarak anlaşılacaktır." ifadelerine yer verilmekte ve kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dayandırılmaktadır.

⁵ Ann Oakley'in 1972 yılında yayımlanan ve cinsiyet – toplumsal cinsiyet tartışmalarında belirleyici olan kitabı *Sex, Gender and Society*'de [*Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum*] ifade ettiği şekliyle cinsiyet, biyolojik olarak belirlenmiş olana; toplumsal cinsiyet ise psikolojik ve kültürel olana işaret etmektedir (1985: 158). Yani cinsiyet, üreme potansiyeli üzerine temellenmektedir ve biyolojik bir kategoridir. Oysa toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyet üzerine inşa edilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ise kadınların ve erkeklerin toplumsal yaşamın her alanına eşit katılımını ifade etmektedir.

⁶ Bu ve benzeri görüşler, iktidar partisi mensuplarından İslami özellik gösteren vakıf, dernek ve kuruluşlara, İslamcı yazar ve gazetecilerden sendikalara kadar çeşitli dindar kitleler tarafından savunulmaktadır. Örnekler için bkz.

<https://www.haksozhaber.net/okul/toplumsal-cinsiyet-esitligi-yalani-ve-saptirmasi-8099yy.htm>,

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfitrati_erdogan,

<https://www.haksozhaber.net/toplumsal-cinsiyet-tartismalari-ve-otesi-33641yy.htm>.

⁷ Ayrıntılar için bkz. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/erdogan-istanbul-sozlesmesi-nas-degildir-787761.html>.

⁸ KADEM örnek gösterilebilir.

⁹ Örneğin Türkiye Düşünce Platformu bunlardan biridir.

yayımlanan Cumhurbaşkanı kararıyla feshedilmiştir. Bu gelişmeler, bizi, İslamcı basının *İstanbul Sözleşmesi* karşıtlığının nedenini sorgulamaya ve bu karşıtlığı sorunsallaştırmaya itmiştir.

İslamcı basın terimiyle, *Yeni Şafak*, *Yeni Akit*, *Milli Gazete* gibi “İslamcı/dinci ideolojinin sürekli ve sistemli üretildiği alanlar” (Dursun, 2003: 59) kastedilmektedir. Bununla birlikte *Yeni Şafak* ve *Yeni Akit’in* herhangi bir parti ile organik bağı bulunmazken *Milli Gazete*, Saadet Partisi’nin yayın organı durumundadır. Saadet Partisi, İslamcı ideolojinin Milli Görüş geleneğinden gelen partilerden biridir ve *Milli Gazete*, Milli Görüş’ü temsil eden bir gazetedir (Kubilay, 2009: 355). Gazete, bu bağı “*Milli Gazete*, Hakk’ı üstün tutan ecdadımızın görüşünü temsil eder. Bu görüş kısaca Milli Görüş diye adlandırılmaktadır.” (*Milli Gazete*, 1973) sözleriyle sayfasında açıkça ifade etmektedir. Buradan hareketle bu çalışma, İslamcı ideolojinin yazılı basındaki temsilcilerinden biri konumunda bulunan *Milli Gazete’nin İstanbul Sözleşmesi* karşıtlığını konu edinmekte ve bu karşıtlığın hangi söylemsel stratejilerle kurulduğunu ve bunların hangi sosyo-politik ve ideolojik kaynaklara nasıl dayandırıldığını açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın *Milli Gazete* üzerinden yürütülmesinin iki nedeni vardır. İlki; *Milli Gazete’nin* diğer İslamcı gazetelere göre *İstanbul Sözleşmesi’ne* köşe yazılarında çok daha fazla yer vermiş olmasıdır. Bu çerçevede, *İstanbul Sözleşmesi’nin* imzalanışının dokuzuncu yıldönümüne denk gelen güne özel bir ek sayı da çıkaran *Milli Gazete’de* konuyla ilgili bir yılda 153 köşe yazısı yayınlamıştır.¹⁰ Çalışmanın *Milli Gazete* üzerinden yürütülmesinin diğer nedeni de gazetenin, Türkiye’deki siyasal İslamcı hareketlerden biri olan ve parlamentoda temsil edilerek siyasi arenada aktif faaliyet gösteren Milli Görüş geleneğinin partisi Saadet Partisi ile arasındaki organik bağıdır. Türkiye’deki mevcut iktidar partisi ile aynı gelenekten gelen Saadet Partisi, iktidara muhalif konumuyla *İstanbul Sözleşmesi’ne* karşı çıkmış; İslami kesimlerin sözleşmeden rahatsızlık duyduğunu ifade ederek iktidarı oy kaybedeceği iddiası ile etkilemeye çalışmış ve bu süreç *Milli Gazete* üzerinden de yürütülmüştür.

Ulusal ve uluslararası literatürde *İstanbul Sözleşmesi* ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmakta; fakat bu çalışmalar, daha çok hukuki süreçlere odaklanmakta ya da saha araştırmalarına dayanmaktadır. Örneğin; Bakırcı (2015), Bayraktar (2018),

¹⁰ 2020 yılında, *İstanbul Sözleşmesi* ile ilgili *Yeni Şafak’ta* altı köşe yazısı, *Yeni Akit’te* ise iki köşe yazısı çıkmıştır.

Çınar (2015), De Vido (2017), Grans (2018), Güneş (2019) hukuki açıdan; Güllü (2019), McQuigg (2017), Morbeck (2015), Peroni (2016), Walby (2016b) sosyolojik açıdan *İstanbul Sözleşmesi*'ni ele alan araştırmalar yapmışlardır. Bununla birlikte uluslararası literatürde *İstanbul Sözleşmesi*'nin medyada temsilini konu alan çalışmaların da yapıldığı görülmektedir. Örneğin; Zitmane (2017) ve Petkovic'in (2019) çalışmaları gibi özellikle sağ hareketlerin yükselişe geçtiği Avrupa'da, toplumsal cinsiyet karşıtlığı üzerinden *İstanbul Sözleşmesi*'ne karşı çıkışların ve bunların medyada nasıl yer bulduğunun ele alındığı çalışmalar dikkat çekicidir. Bu çalışmada da sözleşmenin hukuki ve sosyolojik boyutlarını içeren literatürdeki araştırmalardan farklı olarak bir yazılı basın araştırması yapmak yoluyla ulusal literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir. Aynı zamanda Avrupa'da yükselen toplumsal cinsiyet karşıtlığının Türkiye bağlamında ele alınarak İslamcı basında nasıl tartışıldığını ortaya çıkarma amacı da çalışmanın uluslararası literatüre katkısını hedeflemektedir. Dolayısıyla bu çalışma, *İstanbul Sözleşmesi*'nin hukuki boyutlarını, uygulanmasında karşılaşılan sorunları ve bunların sonuçlarını kapsamadığı gibi çalışmada, *İstanbul Sözleşmesi* metnine de doğrudan yer verilmemiş; sadece gerekli görülen yerlerde atıf yapmakla yetinilmiştir.

Çalışmanın, literatürde yer alan diğer çalışmalarla arasındaki bu farklılık, önemini ve literatüre sağlaması beklenen küçük katkıyı ortaya koymaktadır. Çalışmanın bir diğer önemi de araştırmacıların konuya duydukları ilgiden kaynaklanmaktadır. Zira toplumsal araştırmalar, araştırmacıların içinde yaşadığı koşullardan ve dünya görüşünden etkilenmektedir. *İstanbul Sözleşmesi*'nin ve sözleşmenin ardından çıkarılan 6284 sayılı yasanın tam olarak uygulanmadığı ve kadına yönelik şiddetin boyutlarının her geçen gün arttığı bir dönemde, sözleşmenin gerçek anlamıyla uygulanması yerine kaldırılması, kadınların endişelerini arttırmaktadır. Bu çalışma da bu kaygının bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve İslamcı kesimlerin en azından küçük bir bölümünden gelen tepkilerin ve buna ilişkin bakış açısının anlaşılması ve anlatılması ihtiyacını doğurmuştur. *Milli Gazete*'nin, İslamcı ideolojinin Milli Görüş çizgisini temsil eden bir gazete olması (Kubilay, 2009) nedeniyle, çalışmada öncelikle İslamcılık, Milli Görüş ve kadın konularına değinilecek; ardından verilerin analizi sunulacaktır.

İslamcılık ve Milli Görüş

İslamcılık, bir inanç bütünü olarak İslam'ın, Müslüman dünyasında politik alanın ve toplumun nasıl yeniden düzenleneceği ve hayata geçirileceğine ilişkin söz söyleme inancıyla ortaya çıkmış bir kurtuluş ideolojisidir (Coşkun, 2014: 8). Müslümanları esaretten kurtarma ve kalkındırmaya dönük bir hareket olarak Türkiye'de ortaya çıktığı 1800'lü yılların son çeyreğinden günümüze kadar gelen süreçte milliyetçilik, muhafazakârlık, liberal anayasacılık, sivil toplumculuk ve ekonomik liberalizm biçiminde adlandırılacak dönemin egemen ideolojilerini yansıtan düşünce biçimleriyle eklemlenmiş; bu nedenle süreç içerisinde Türkiye'de farklı İslamcılıklar ortaya çıkmış ve bunlar birbirinden farklı özellikler göstermiştir (Coşkun, 2014: 10). Dolayısıyla İslamcılık, siyasal davranışın Müslümanlık algısıyla bulunduğu her noktada ortaya çıkabilen bir kimlik ya da bir algıdır ve ne tür bir İslam yorumuna sahip oldukları önemli olmaksızın, siyasal pratiğin merkezine İslam'ı koyan her türlü Müslüman oluşum İslamcılık olarak adlandırılmaktadır (Aktay, 2005: 18). Bununla birlikte Türkiye'de İslamcı geleneğin arka planında daima sağ milliyetçiliğin olduğunu da söylemek gerekir (Mert, 2005: 414-415).

Türkiye'deki büyük ve önemli İslamcı hareketlerden biri, Milli Görüş'tür. İslamcılığın siyasal alandaki kurucusu Necmettin Erbakan'a ait olan Milli Görüş (Mert, 2005: 414) için "millilik", ulusaldan ziyade dini bir gönderme içermekte (Bölükbaşı, 2012: 170) ve kurucu bir değer olarak görülmektedir (Bora, 2017: 470). Türkiye İslamcı geleneğinin "milli görüş" adını taşıması da dikkat çekici ve ayırt edici bir özellik olarak değerlendirilmekte ve "millilik", salt adında kalmış bir söylem değil; tam tersine bir kurtuluş ideolojisi olarak tanımlanmaktadır (Mert, 2005: 414). Bu çerçevede hareket, politika yoluyla toplumu tepeden aşağı dönüştürmeyi hedefleyen "ulusal" bir hareket olarak nitelenmektedir (Bölükbaşı, 2012: 170). Milli Görüş'ün siyasi söylemindeki dini kavramlar bir kimlik ve düzen arayışını ifade etmekte; bireysel ve cemaatsel düzeyde İslam; devlet düzeyinde ise "adil düzen" hedefi söz konusu olmaktadır (Yavuz, 2005: 594). Adil düzen, insanlığın saadete kavuşmasının şartlarından biri olarak tanımlanmaktadır.

Milli Görüş Hareketi'nin temel meselesi, Batı karşısındaki yenilginin üstesinden gelmek ve böylece makus tarihi tersine çevirmektir (Mert, 2005: 414). Bu çerçevede büyük Türkiye'nin kurulmasında ve Türkiye'nin İslam aleminin lideri olmasında en büyük engellerden biri Batı emperyalizmi olarak görülmekte; Batıcılık, Milli Görüş

ideolojisinin dış düşmanını oluşturmaktadır. Milli Görüş, yeniden büyük Türkiye'yi inşa ederek Türkiye öncülüğünde İslam alemini şekillendirmeyi hedeflemiştir; bu düşünce, iktisadi ve manevi kalkınmanın bir bütün olarak görüldüğü; fakat iktisadi kalkınmanın ancak manevi kalkınma olduğunda gerçekleşeceği düşüncesinden hareket etmiştir (Yavuz, 2005: 594).

Bugün Milli Görüş çizgisi, Saadet Partisi ve Yeniden Refah Partisi ile devam etmektedir. Saadet Partisi, 2001 yılında Necmettin Erbakan ve Recai Kutan tarafından kurulurken Yeniden Refah Partisi, 2018 yılında Fatih Erbakan tarafından kurulmuştur.

İslamcı Hareket ve Kadın

İslamcı hareketlerin kadına bakış açısının, tanrısal bir öğretisi olan İslam'dan beslendiğini ve siyasal süreçlere yansımaları açısından İslami söylemin, genel olarak bedenleri ve bedensel arzuyu yönetmekle birlikte özel olarak kadın bedenini yönlendirmek ve denetlemek amacı güttüğünü söylemek mümkündür (Berktaş, 2012: 149). Kadın bedeni üzerindeki bu denetim ise esasen cinsler arasındaki eşitsizliğin; yani erkeğin kadına üstün görülmesinin bir sonucu ve göstergesi olmaktadır. Fakat İslamcı perspektif, İslam'da cinsler arası eşitsizliğin bulunmadığını ileri sürmektedir (Göle, 2017: 51). İslami kaynaklardan destek alınarak cinsiyetler arası eşitlik fikrinin İslamiyet'e yabancı olmadığı ve İslam'ın kökenine dönüldüğünde kadın-erkek eşitliğinin var olduğu savunulmaktadır; eşitsizliğin, uygulamada ortaya çıkan cinsiyetler arası eşitsiz rol dağılımından; kadınların ezilmesinin de İslam'ın gerektiği gibi tatbik edilememesinden kaynaklandığı savunulmaktadır (Göle, 2019: 143). Bununla birlikte İslamiyet'teki eşitlik, esasen tanrı huzurunda eşitliği ifade etmekte; tanrı huzurunda eşitlik temasının dünyadaki karşılığı ise cinslerin birbirini tamamlaması olarak anlaşılmaktadır. Bu tamamlayıcılığın açık ifadesi, "Allah'ın kadını erkek için değil, ikisini de birbiri için yarattığı, kadının bu dünyada erkek insanların giydiği beden elbisesine, erkeğin de kadın insanların giydiği beden elbisesine ihtiyacı olduğu"dur (Hatemi, 1988: 12). Kadın ve erkeğin toplumsal olarak eşitliği düşüncesine karşıt olarak ileri sürülen bu sav, kadın ve erkeğin yapı ve yaratılışlarının farklı olması nedeniyle İslam'da önemli olanın adalet olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Buna göre de ancak cinsler arasında gerçek adaleti tesis eden bir toplum düzeni olan İslam'da

kadınların korunduğu ve daha geniş hak ve yetkilere sahip olduğu (Acar, 2011: 80) fikri egemendir.

İslam'da adalet ise her iki cinse de yaratılışına uygun olanın verilmesi olarak açıklanmaktadır. Tanrının iradesiyle var olan bu doğal düzende, “karısı ile ilişkisi başın beden ile ilişkisi gibi olan erkek” (Freyer Stowasser, 1987: 264) ev yaşamını ve refahını korumak için reislik görevini yüklenirken, kadının payına da iyi eş ve iyi anne olmak gibi özel alana ait işler düşmektedir. Çünkü kadın ve erkeğin fıtrat farklılığının; onların beden, zihin, davranış ve karakterleri arasında kesin bir zıtlığa, doğallığa ve değişmezliğe işaret ettiği ifade edilmekte ve kadınlara doğurganlıkları ve dolayısıyla annelikleri üzerinden duygusallık, kırılganlık, şefkat gibi özellikler yüklenmektedir. Bu özellikler dolayısıyla da özel alana ait işler ve çocuk bakımı kadının sorumluluk alanına bırakılmaktadır. Cinsiyete dayalı işbölümünün belirgin olduğu bu durum, yaratılışa dayalı eşitlik; yani “adalet” olarak ifade edilmekte; sonuç olarak, kadınların doğaları farklı olduğundan bazı alanlarda eşitlik istemeleri adalete aykırı görülmektedir (Göle, 2017: 51).

Bu bakış açısına paralel olarak genel anlamda din, Türkiye özelinde ise İslam ve İslami söylem, toplumsal cinsiyetin ortaya çıkmasında ve pekişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü İslam yalnızca bir inançlar bütünü değil; bir nizam, hayatın her alanına etki eden bütünsel ve kapsayıcı bir düzen olarak görülmekte (Roy, 1994: 64) ve Müslüman toplumlarda İslamiyet'ten ve İslami söylemden kaynaklanan nedenlerle kadın üzerinde uygulanan baskı, yönlendirme ve toplu denetim daima söz konusu olmaktadır. Zira İslami yetkeliğin temelinde geleneksel cinsel kimlikler ve roller yatmaktadır (Göle, 2019: 42). Bununla birlikte, cinsiyetçi tutumların ve eşitsizliklerin dine atıfla meşrulaştırılması da toplumsal cinsiyetin oluşmasına neden olmakta; bu durum, gelenek göreneklerin içine gömülü olan ataerkil değer yargılarının görünmesini zorlaştırabilmektedir. İslamiyet'ten kaynaklanan uygulamalarla ataerkilliğin, sınırlarını kaybedecek denli iç içe geçmesi kadınların da cinsiyetçi baskıyı İslam adına içselleştirerek ataerkiyi yeniden üretmelerine neden olabilmektedir (Kandiyoti, 2013: 14).

Toplumsal cinsiyetin belirleyiciliği ve kadınlarla erkeklerin cinsiyet rollerine bağlı olarak keskin biçimde ayrılması, kadınların toplumsal yaşamda cinsiyete dayalı ayrımcılığa uğramasına neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, ev içi emek süreçlerinden ev içi ve dışı şiddete, çalışma yaşamından toplumsal siyasal

hayata katılıma kadar her alanda kadınlar aleyhine işlemekte; *İstanbul Sözleşmesi*'ne dair tartışmalarda da açıkça kendini göstermektedir.

***Milli Gazete*'de *İstanbul Sözleşmesi* Karşıtlığının Söylemsel Kuruluşu: Temalar ve Stratejiler**

Bu çalışmada modern bir söz söyleme hareketi olarak tanımlanabilecek İslamcılık bağlamında bir tartışma yürütülmekte ve İslamcı perspektife sahip *Milli Gazete*'nin köşe yazarlarının *İstanbul Sözleşmesi*'ne karşı çıkış söylemleri ele alınmaktadır. Çalışmaya veri sağlamak amacıyla *Milli Gazete*'nin 2020 yılına ait internet arşivinde "İstanbul Sözleşmesi" kelimeleri üzerinden tarama gerçekleştirilmiştir. Mayıs ayında *İstanbul Sözleşmesi* ile ilgili toplam 55 köşe yazısı yayınlandığı görülmüş ve bu yazıların tamamı çalışmaya dahil edilmiştir. Mayıs ayının seçilmesinin nedeni, *İstanbul Sözleşmesi*'nin imzalanışının dokuzuncu yıldönümüne denk gelen 11 Mayıs gününü kapsamaması nedeniyle konuyla ilgili yazıların diğer aylara göre fazla olmasıdır.¹¹ Zira *Milli Gazete*, 11 Mayıs 2020 günü sözleşmeye özel bir ek sayı çıkartmış ve o günkü tüm köşe yazılarında sözleşmeye yer vererek sözleşmeyle ilgili bir günde 17 gazete makalesi yayınlamıştır. Örnekte yer alan diğer 38 makale ise Mayıs ayının diğer günlerine aittir.

Çalışmada, *Milli Gazete*'nin *İstanbul Sözleşmesi*'ne karşı çıkışını dile getirme biçimi, söylem çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir. Söylem, esas itibarıyla toplumsal alanda süregiden iktidar ilişkilerini, dilin anlamlandırma mücadelesi üzerinden okumayı öneren ve böylece toplumsal gerçeklik tanımlarının bu anlamlandırma mücadelesi boyunca sürekli değiştiğini varsayan bir kuramsal yaklaşımın kilit kavramıdır (Durna ve Kubilay, 2010: 48). Söylem analizi ise dil içinde kurulan farklı güç/iktidar ilişkilerinin kurulma süreçlerine ilişkin bir yöntemdir (İnal, 1996: 107). Bu çalışmada söylem analizinin yöntem olarak seçilmesinin nedeni, Teun A. van Dijk'ın belirlediği şekliyle, söylemin ideolojilerin yeniden üretiminde ve günlük ifadelerde vazgeçilmez bir rol oynamasıdır (2003: 13).

Söylem çözümlemesi yapılırken çözümlenmeye temel oluşturabilmek için ilk olarak köşe yazarlarının *İstanbul Sözleşmesi*'ne en çok hangi konular üzerinden karşı çıktığı saptanarak bunlar tematik olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre *İstanbul*

¹¹ Sözleşme ile ilgili aylara göre köşe yazılarının sayısı şöyledir: Ocak, 4; Şubat, 5; Mart, 2; Nisan, 4; Mayıs, 55; Haziran, 21; Temmuz, 20; Ağustos, 18; Eylül, 5; Ekim, 8; Kasım, 3; Aralık, 8.

Sözleşmesi'ne muhalefet edilirken çeşitli iddialarla bir “yok edilme” paranoyası üzerinden söylem üretildiği, “yok edilme”nin ise “Aile”, “Batılı Devletler” ve “İslam’a tehdit” olmak üzere üç farklı tema üzerinden dile getirildiği belirlenmiştir. “Aile”nin 36 kez, “Batılı Devletler”in 30 kez, “İslam’a tehdit”in ise dokuz kez köşe yazarlarının söylemlerine konu olduğu görülmüştür. Bununla birlikte köşe yazılarında bu üç temanın çoğunlukla iç içe geçtiği; bu çerçevede toplumsal cinsiyet karşıtlığı ve İslami ideolojinin yazarlar için ortak payda olduğu görülmüş, yazıların analizi bu bakış açılarının tartışılması yoluyla yürütülmüştür.

Analizde, köşe yazarlarının *İstanbul Sözleşmesi*'ne karşı çıkışlarını hangi söylemsel stratejilerle dile getirdiği de incelenmiş ve söylemsel stratejiler konusunda van Dijk (2003) referans alınmıştır. Bu çerçevede köşe yazılarında “biz-onlar” sınıflandırması temelinde kutuplaştırıcı söylemlere başvurulduğu ve “Batı ülkeleri” karşısında “Müslüman Türk Milleti”nin yüceltildiği, bu açıdan “olumsal kendini sunma” stratejisinin kullanıldığı görülmüştür. Sözleşmeye karşı çıkışta, dilsel strateji açısından bir “otorite” kaynağı olarak kullanılan Batı'nın, tematik olarak düşmanlaştırılması önemli bir ayrıntıdır. Ayrıca *İstanbul Sözleşmesi* karşıtlığına gerekçe yaratmak için metaforlara başvurularak “bomba”, “kirli”, “dayatma”, “yıkım” gibi olumsuz nitelermelerle sözleşmenin itham edildiğini söylemek mümkündür.

İstanbul Sözleşmesi: “Müslüman Bir Toplumun Aile Yapısını Yerle Bir Etmek için Tasarlanmıştır”

Köşe yazılarında “yok edilme” teması, en çok aile üzerinden dile getirilmekte; Batı'nın *İstanbul Sözleşmesi*'yle aileden başlayarak İslami bir geleneğe sahip Türk milletini yok edeceği iddia edilmektedir. Zira Milli Görüş'ü ifade eden bakış açısından ve köşe yazarlarının ifadesiyle söylenecek olursa; “Sağlam bir aile, cemiyetin sağlam ve kolay kolay sarsılmaz bir çekirdeğini oluşturur. Sağlam cemiyetler de sağlam bir milleti, sağlam milletler de uzun ömürlü, sağlam devletler kurar ve yaşatır” (Kalay, 2020). “Bu bağlamda, aile yapısı güçlü olan milletlerin; tarih boyunca içten ve dıştan gelen maddi-manevi güçlüklerle dayanma, tehdit ve tehlikelere direnme kabiliyetleri hep yüksek olmuştur” (Asiltürk, 2020). Bu bakış açısıyla, aile kurumunun korunması gerektiği ifade edilerek *İstanbul Sözleşmesi*'nin aileye zarar verdiği köşe yazılarında dile getirilmekte; sözleşme “Müslüman Aileleri Dağıtma Projesi” (Yıldırım, 2020) ya da “Ailenin Sevri” (Kurdaş, 2020) gibi çeşitli ifadelerle itham edilmektedir. Sözleşmenin aileye nasıl zarar verdiği ile ilgili söylemlere bakıldığında; ailenin “kadın”

ve “annelik” üzerinden kavramsallaştırılarak *İstanbul Sözleşmesi*’yle “anneliğin negatif bir kavram olarak kodlandığının” (Abatay, 2020) ya da sözleşmenin “annelik misyonunu ortadan kaldırıcı” (Öksüz, 2020) nitelikte olduğunun iddia edildiği görülmektedir. Örneğin Abdülaziz Kıranşal (2020), “İstanbul Sözleşmesi Bir Toplumsal Cinnet Projesidir” başlıklı yazısında şöyle söylemektedir:

Aileyi ayakta tutan anneliğin ve ev hanımlığının değersizleştirildiği, iffet, ar, hayâ, namus gibi kavramların kadının erkek tarafından kontrol edilmesini sağlayan; ayrımcılık ve şiddet üreten kavramlar olarak tanımlandığı, ailenin kadına ve çocuğa şiddetin üretildiği tehlikeli bir mekân olarak gösterildiği İstanbul Sözleşmesi, Müslüman bir toplumun aile yapısını yerle bir etmek için tasarlanmıştır.

Aile kavramı, sözleşmenin birçok maddesinde (Madde 1, 2, 3, 16, 46, 56) yer almakla birlikte yazarın iddia ettiği türden bir bağlam söz konusu değildir. Aile içi şiddeti önlemeye ya da şiddete uğramış bireyi korumaya yönelik tedbirler kapsamında aile, sözleşmeye konu edilmektedir (Madde 4 ve 18). Milli Görüş’ün, aileyi toplumun temeli sayan bakış açısı ve Türkiye’de İslamcı geleneğin arkasında sağ milliyetçilik olduğu (Mert, 2005: 414) düşünüldüğünde, ulusun aileye benzetildiğini, kadın ve erkeklerin doğal rollerini oynadıkları, başında erkek reisin bulunduğu bir aile olarak görüldüğünü ifade etmek mümkündür. Bu çerçevede kadınlar, ulusun anneleri olarak sembolik bir yer işgal etmekte; erkekler, kendilerini ailenin ve ulusun koruyucuları olarak, kadınları ise ailenin ve ulusun namusunun temsilcileri olarak düşünmektedirler (Nagel, 2009: 66). Bu nedenle Sylvia Walby’nin (2016a) belirlediği gibi aile, geleneksel olarak kadınların hayatının merkezi olduğu –ya da merkezi haline getirildiği– için cinsiyet eşitsizliğinin de belirleyeni olmakta; kadınla ilgili her konu aile ve ulusla ilişkilendirildikçe kadının “anne” olarak aile içindeki pozisyonu, onun genel toplumsal pozisyonuna dönüşmektedir. Çünkü annelik; kadını cinselliğinden sıyrarak onu bir varoluş kategorisine indirgemekte, kutsallaştırmakta ve bunun üzerinden bir namus tanımı yapılmaktadır. Namus tanımının kadın üzerinden yapılması ise kadının her daim denetim altında tutulmasını gerekli kılmaktadır. Bu açıdan kadının sorumlulukları üzerinden şekillenen ailenin, toplumsal düzenin devamını sağlayacak bir kurum olarak İslamcılar tarafından sürekli vurgulanması ahlâk denetiminin en önemli siyasal söylemi olarak ortaya çıkmaktadır. Zira kadın bedeninin kontrolüne ilişkin planlamalar, toplumsallığın hem niteliksel hem de niceliksel devam edebilirliğinin tüm sorumluluğunu kadına yüklemekte (Yılmaz, 2015: 100), kadın bedeni üzerinden anlamlandırılan annelik, namus gibi kavramlar Kıranşal’ın

yazısında da ifade ettiği gibi ailenin temel değeri, aile de toplumun temel değeri olarak sunulmaktadır.

Ailenin yok olacağı iddiasıyla sözleşmenin iptal edilmesi gerektiği yönündeki taleplerin gazetenin başka yazarları tarafından da dile getirildiği görülmektedir. Şeyh Abdullah Taylan (2020), “Hiçbir ekonomik ve siyasi kaygı istikbalimiz olan neslin ahlak sıhhati ve istiklalimiz olan aile yapımızın üzerinde değildir.” sözleriyle; Sadrettin Karaduman (2020), “Türkiye aileyi kaybetmemelidir. Şayet, bu ülkede aile yapısı değişirse, meydana gelecek olan muhtemel tahribatın önüne geçilemez.” sözleriyle sözleşmeye karşı çıkmaktadır. Mehmet Halil Çiçek (2020) ise *İstanbul Sözleşmesi*’ni aile içi şiddetin nedeni olarak göstermekte ve kadını şiddete karşı korumayı amaçlayan sözleşmeye karşı şiddeti meşrulaştıran bir dil kullanmaktadır:

İstanbul Sözleşmesi ailenin temeline konulan bir dinamittir. [...] Bugün yapılan istatistiklere göre milyonlarca erkek ailesinden uzaklaştırma almış durumda. [...] Bu kadar insan sokağa atıldı. Güya aileyi, kadını koruyorlar. Bu anlaşma nedeniyle kadına şiddet iki üç misli arttı. Çünkü adam bir anda kendini boşlukta bulunca, gideceği bir yer olmayınca, ailesi yok olunca sizce ne düşünür? Benim için zehirse başkasına da zehir olsun düşüncesiyle her türlü suçu işlemeye hazır olur.

Burada bahsi geçen “adam”, 6284 Sayılı “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Yasası” (2012) gereği şiddet uyguladığı gerekçesiyle önleyici tedbirler kapsamında (Madde 5) evden uzaklaştırılan erkektir. Bu erkeğin kendini boşlukta hissederek şiddete daha fazla eğilim göstereceğinin iddia edildiği yazı; bütün sorumluluğu sözleşmeye, sözleşmenin ardından yürürlüğe giren 6284 Sayılı Yasa’ya ve kadına yüklerken şiddet uygulayan erkeği de kurbanlaştırmakta; bu durumu dramatize etmektedir. Kurbanlaştırma, dramatize etme ve kutuplaşmayla birlikte büyük ölçüde iç dış grupların biz-onlar ikili çifti tarafından düzenlenmektedir (van Dijk, 2003: 107). Bu açıdan, erkek olan yazarın, kadın-erkek ikiliğinde erkeği merkeze alarak ve onu mağdur göstererek bir söylem ürettiği görülmektedir. Bununla birlikte kadına yönelik şiddet sadece aile içinde gerçekleşen koca şiddetini içermediği gibi sözleşmenin amacı da sadece aile içi şiddeti önlemek değildir (Madde 1 ve 4). Zira kadına yönelik şiddet çok yönlü ve değişken bir özellik göstermekte; kadının erkeğe göre fiziksel olarak güçsüz olmasından ve korunmaya ihtiyacı olduğu anlayışından kaynaklanmaktadır (Özbey, 2012: 38). Oysa yazıda kadına yönelik şiddete gerekçe sunulmaya çalışılmakta, bu ise şiddetin normal görüldüğü anlamına gelmektedir. Fiziksel olarak güçlü olan erkeğin, kadın üzerinde otorite kurmak, onu

yönetmek ya da istediğini yaptırmak amacıyla uyguladığı şiddete ve ataerkil toplumsal yapının etkisine dair hiçbir eleştirinin söz konusu edilmediği yazının eril bir dille kaleme alındığı görülmektedir. Çiçek'in yazısında dikkati çeken bir iddia da "sözleşme nedeniyle kadına karşı şiddetin arttığı"dır. Diğer köşe yazarları¹² tarafından da dile getirilen bu iddia herhangi bir istatistiki veriyle desteklenmeden sunulmakta ve böyle bir gerçek varmış gibi bir algı yaratılmak istenmektedir. Oysa kadına yönelik şiddet yıllar içinde farklı rakamsal göstergelere¹³ sahip olmakla birlikte farklı yönleriyle de tartışılması gereken bir sorundur ve sözleşmeyle sorunun artması arasında kanıtlanmış doğrusal bir ilişki yoktur. Bu örnekle benzer şekilde, *İstanbul Sözleşmesi*'nin aileleri dağıttığını iddia eden yazar Uğur Balın (2020) de cinsel şiddeti, evli erkek için neredeyse hak gören bir söyleme sahiptir:

Ömür boyu nafaka ödemeye mahkûm edilen erkekler, nikâhlı eşe tecavüz suçuyla hapsedilen insanlar, kadının bir şikâyetiyle altı ay evine yaklaştırılmayan yüz binlerce koca, erken yaşta evlendikleri için dağıtılan aileler ve tecavüzcü olarak 10-15 yıl hapis cezasına çarptırılan binlerce eş, İstanbul Sözleşmesi'nin ve bu sözleşme gereğince çıkarılan 6284 sayılı kanunun milletimize armağan ettiği yeniliklerden birkaçıdır. [...] Sözleşme zinayı değil, evlenmeyi yasaklıyor ve ırza tecavüz muamelesine tâbi tutuyor.

Bir cinsel şiddet suçu olan tecavüz, karşı tarafın rızası olmadan gerçekleşmektedir. Bu açıdan, kadının nikâhlı veya nikâhsız olması, eylemin ev içi ya da dışında gerçekleşmesi önemli olmamakta; kocanın tecavüzü de sözleşme kapsamında yer almaktadır (Madde 25 ve 36). Ayrıca cinsel şiddetin kültürel tutumlara, kadın ve erkekler arasındaki iktidar ilişkilerine bağlı olduğunu gösteren antropolojik araştırmalar (Scully, 2017: 62) dikkate alındığında; yazarın "nikâhlı eş" vurgusunun ve ona yönelik cinsel şiddetin suç sayılamayacağı imasının, kocayı kadının sahibi gibi gören ataerkil bir düşünce yapısına işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Gazetenin kadın yazarlarının da eril bir dil kullandığı ve ataerkil değer yargılarını içselleştirdiği görülmektedir. Örneğin Ebru Asiltürk (2020), din ve gelenek uğruna

¹²Bkz. Sefa Saygılı, "İstanbul Sözleşmesi İnanç Prensiplerimizi Yok Sayıyor", 27.05.2020; Yunus Vehbi Yavuz, "Aileyi Başsız ve Babasız Bırakmak İstiyorlar", 12.05.2020; Hamdi Yıldırım, "İstanbul Sözleşmesi Müslüman Aileleri Dağıtma Projesidir", 13.05.2020

Milli Görüş Hareketi'nin siyasal alandaki temsilcilerinden Saadet Partisi de aynı iddiayı dile getirmekte; Genel Başkan Temel Karamollaoğlu bu konuda çeşitli demeçler vermektedir. Örnekler için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=81TmZHA950I>, <https://sol.org.tr/haber/karamollaoglu-istanbul-sozlesmesi-sonrasi-kadina-siddet-10-kat-artti-27664>.

¹³ Bkz. <http://kadincinayetleriniidurduracagiz.net/kategori/veriler>, <https://www.iienstitu.com/blog/ulkemizde-11-yilda-3-bin-82-kadin-olduruldu>.

kadının feda edildiği bir yaklaşım sergileyerek şiddeti meşrulaştıran bir söylem üretmektedir:

Şiddetin kaynağı; kültür, töre, din, gelenek olarak görülüyor. Hâlbuki bizim dinimiz şiddet kelimesi ile yan yana bile gelemmez. Ayrıca burada ‘kökünün kazınması’ ifadesi ayrıca dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Yine aynı mantık çerçevesinde madde 12/5’te şiddet kaynağı olarak “sözde namus” tanımlaması kullanılmıştır. Toplumların kendini inşa ettiği, şekillendiği mefhumlar bu şekilde değersizleştirilmekte, toplumların yükseldiği temeller yıkılmaktadır.

Burada Zehra Yılmaz’a (2015) atıfla, kadın ve aile arasında kurulan doğrusal ilişkinin, İslami ahlakın kadınlar üzerinden tanımlanması sonucunu da beraberinde getirdiği yönünde bir yorumda bulunmak yanlış olmayacaktır. Kadının ahlak ve iffet ölçüsünün bu şekilde aileye bağlı olarak tanımlandığı değer sistemlerinde, kadının yaşamı ve cinselliği katı kurallarla belirlenmekte; aile şerefi adına ahlaki değerler ve başta kadının cinselliği denetlenmektedir (Üşür, 1991: 160). Milli Görüş geleneğinin siyasal alandaki temsilcisi Saadet Partisi’nin Kadın Kolları Başkanı olan Ebru Asiltürk, bu yaklaşımdan hareketle ve partinin cinsiyet ve toplumsal cinsiyet tartışmalarına bakış açısıyla¹⁴ da uyumlu bir söylem üretmekte ve “toplumların yükseldiği temel” olarak tanımladığı “namus”un, kadınların katledilme sebeplerinden biri olduğunu göz ardı etmektedir. Kadını namus adına öldüren soy grubu; yani ailedeki eş, baba ya da kardeşi ifade eden ataerki, kadını biyolojik yeniden üretimdeki rolü çerçevesinde nesneleştirmekte; böylece kadın namus adı verilen değerlerin sahibi olmaktan çok taşıyıcısı durumuna gelmektedir. Bu durumda namusun gerçek sahibi, kadının evlat, anne ya da gelin olarak yer aldığı kandaş grubun kendisi olurken (Ecevitoglu, 2012: 279) kadın bedeni üzerinden tanımlanan namus da çoğunlukla cinsel ahlakla ilişkilendirilmekte ve kadının cinselliğini, topluluğun ahlak anlayışının sınırları içinde deneyimlemesini hedefleyen bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak namusun gerçek sahibi olarak görülen kandaş grup, namusun taşıyıcısı olarak gördüğü kadını ahlak anlayışının sınırları içerisinde görmediği zaman onu öldürme hakkını kendinde bulmaktadır. Kadının, kimsenin namusunun taşıyıcısı olmadığı ve kendi namusundan sorumlu olması gerektiği düşünüldüğünde “sözde namus” tanımlamasının yazar tarafından eleştirilmesinin ideolojik boyutu ortaya çıkmaktadır.

¹⁴ Saadet Partisi Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu, *İstanbul Sözleşmesi*’ne itiraz konularını çeşitli mecralarda dile getirmektedir. Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=QVvV1gxEEs>, <https://www.milligazete.com.tr/haber/5049720/karamollaoğlu-istanbul-sozlesmesi-cinsiyeti-ortadan-kaldirmak-istiyor>, <https://www.haberler.com/saadet-partisi-genel-baskani-karamollaoglu-12924952-haberi/>.

Yazar, bir iç grup kayırmacılığıyla İslam dinine mensup bireyler olarak şiddete uzak bir toplum olduklarını ima etmekte ve “bizim dinimiz şiddet kelimesi ile yan yana bile gelemez” sözleriyle olumsal kendini sunma stratejisini izlemektedir. Olumsal kendini sunma, bir grubun ideolojisini tanımlayan olumlu benlik şemasına bağlı olduğundan temel olarak ideolojik özellik göstermektedir (van Dijk, 2003: 103). Dolayısıyla yazar, *İstanbul Sözleşmesi*'ne karşı çıkışını, İslami bir toplum olarak kültürel açıdan şiddete uzak olmalarıyla açıklamakta ve şiddeti doğuran sebeplerin Müslüman bir toplumla bağdaşmayacağını ifade ederek aileyi ve ailenin namusunu kadına önceleyen bir söylem üretmektedir. Bu bakış açısının, ataerkil değerlerin, dini pratiklerle iç içeliğinin ve din adına içselleştirilmesinin bir sonucu olabileceği düşünülmektedir. Zira yazarın kadın olması ataerkil toplumsal değer yargılarından bağımsız düşüneneceği anlamına gelmemektedir. Benzer bir yaklaşım, gazetenin bir diğer kadın yazarı Sema Maraşlı'da da (2020) görülmekle birlikte Maraşlı; sözleşme dolayısıyla, 6284 sayılı yasada yer alan, şiddete uğramış kadının beyanının esas alınmasını eleştirmektedir:

Bir sözleşme imzalıyorsun ve o sözleşmenin içeriğine göre kanun çıkartıyorsun. 6284 ile İstanbul Sözleşmesi'nin en ağır sonucunu Türkiye yaşıyor diyebiliriz. Mesela 'Kadın beyanı esastır' gibi bir ilke hiçbir ülkede yok. Adalet şahit ister, delil ister ama bunlar hiçbir şeye bakmadan 'Kadının beyanı esastır' deyip yargılama yapıyorlar.

Kadına yönelik şiddet her zaman görünür ortamlarda ve şahit önünde gerçekleşmediği için 6284 sayılı yasanın eleştiriye konu olan maddesinde (8/3), şiddete uğrayan mağduru korumaya yönelik olarak şöyle söylenmektedir: “Koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaz. Önleyici tedbir kararı, geciktirilmeksizin verilir. Bu kararın verilmesi, bu Kanunun amacını gerçekleştirmeyi tehlikeye sokabilecek şekilde geciktirilemez.” Dolayısıyla burada amaç, şiddete uğramış bireyin daha fazla mağduriyet yaşamasını önlemektir. Maraşlı'nın sözlerinde, erkeklerin bu madde nedeniyle mağdur olduğu/olacağı iması bulunmaktadır. Bu sözler, İslamcı kadınların günlük yaşamlarında İslami pratikler olarak kavradıkları; ancak art alanda bulunduğu fark edilemeyen ataerkinin nasıl içselleştirildiğinin ve yeniden üretildiğinin bir örneği olarak düşünülmektedir. İslamcı söylemde öne çıkarılan “adalet”e vurgu yapan yazar, erkek odaklı bir bakış açısı sergilemektedir.

Tartışmaların Odağındaki Kavram: Toplumsal Cinsiyet

Milli Gazete'nin *İstanbul Sözleşmesi*'ne karşı çıkışında en önemli nedenlerden biri olarak beliren "ailenin yok olacağı" iddiası, sözleşme metninde yer alan "cinsel yönelim", "toplumsal cinsiyet kimliği", toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramlarına yönelik muhalefetle birlikte tartışılmaktadır. İslamcılar açısından sözleşmenin en önemli çıkmazı, bu kavramların metinde yer alıyor olmasıdır. Gazete yazarlarından Mansur Özdemir (2020), "Metnin içinde yer alan ve oldukça geniş bir anlam içeren fitrat, yaradılış ve insani sınırları zorlayan 'Toplumsal Cinsiyet Eşitliği' kavramını hukukileştirmiştir." sözleriyle; Adem Çevik (2020),

Ailenin kökünün kazınması diye maddeler var. Savaş zamanında bile uygulanır diye maddeler var. Bütün televizyon kanallarında toplumsal cinsiyet eşitliği 45 dakika uygulanır diye madde var. [...] Sözleşmeden vazgeçilmesi bu dünya Müslümanlarını da, Türkiye Müslümanlarını da sevindirir. Biz, 'önce aile' diyen insanlarız.

sözleriyle İslamcıların temel rahatsızlık noktasına vurgu yapmaktadır. Çevik burada, iç gruplarla dış grupları; yani Müslüman Türk Milleti ile Batı toplumlarını karşılaştırmakta ve onlara karşı iç grup birleşmesi ya da bağlılığı olarak ifade edilen kanı birliği stratejisini (van Dijk, 2003: 83), sözleşmenin zararları konusunda iknayı sağlama aracı olarak kullanmaktadır. Sözleşmede bulunmayan ifadelere yer veren yazar, *İstanbul Sözleşmesi* ile ailenin kökünün kazınacağını iddia etmesine rağmen sözleşmenin ilgili maddesi (12/1), kadın ve erkekler arasında ayrımcılık yaratan klişeleşmiş rollere dayalı ön yargılar, töreler, gelenekler vb. uygulamaların kökünün kazınmasından bahsetmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramından bu denli rahatsızlık duyulmasının ardında kavramın kadın ve erkeklerin yaratılış farklarını yok sayan bir eşitlik anlayışını ifade ettiği iddiası yatmaktadır. Çünkü İslamcılar için "Allah'ın "kelam"ı olan Kuran'a dayanarak belirlenen cinsiyet rolleri değişmez ve dokunulmazdır. Bu nedenle bu konularda değişiklik önermek tanrısal iradeyi bozma çabası, başka bir deyişle küfür sayılmaktadır." (Berktaş, 2012: 112-113). Sözleşmenin, mağdurların haklarını korumaya yönelik 4. maddesinde yer alan "toplumsal cinsiyet", "cinsel yönelim", "toplumsal cinsiyet kimliği" gibi ifadeler bu çerçevede değerlendirilmekte ve bunların LGBTIQ+ bireylere meşruiyet kazandırarak aile yapısını bozduğu/bozacağı ve dolayısıyla toplumu temelinden sarsacağı iddia edilmektedir. Bu bakış açısının yansımalarını, Mahmut Toptaş'ın (2020) yazısında bulmak mümkündür:

Şöyle varsayın, iki erkek, Taksim Meydanı'nda aleni olarak öpüşmeye başlasalar, görevli polisler "cinsel yönelim"lerine karışabilecekler mi? Öpüşmenin biraz ilerisine götürseler, ne yapacaklar? Karakola götürseler, avukatları gelip alıp çıkaracak. O iki eşcinsel, birinin babasının evine gitseler ve ailesine, "Nikâhımızı kılmadık ama anne, baba, biz evlendik" deseler. O evde kalırken işi ilerletip çocuk doğuramadıklarından, spermini annesinin rahmine hastahanedeki koydurup, baba ve annesine çocuk vererek, onları sevindirmeye kalksalar ne olur?

Anlamın niteliğini artırmayı sağlayan bir söz oyunu olarak "abartma"ya (van Dijk, 2003: 93) başvuran yazar, sözleşme metniyle ¹⁵ ilgisi olmayan konulara yer vermektedir. Yukarıdaki alıntıda, *İstanbul Sözleşmesi*'nin kapsamında olan şiddet içerikli bir hikâye anlatılmamakta ve sözleşmenin içeriği çarpıtılmaktadır. Sözleşmenin, "Temel Haklar, Eşitlik ve Ayrımcılık Yapılmaması" başlıklı 4. maddesinin 3. Fıkrası, şiddet mağdurlarını korumaya yönelik tedbirlerin hiçbir ayırım gözetilmeksizin uygulanmasını; yani ırkı, dili, dini yanında toplumsal cinsiyet kimliği ya da cinsel yönelimi ne olursa olsun mağduru koruma amacını, *Milli Gazete*'nin köşe yazarları, farklı cinsel yönelimli bireylere meşruiyet olarak lanse etmektedir. Oysa sözleşme LGBTIQ+ bireylerden açıkça söz etmediği gibi sözleşmenin amacı, toplumun belli bir kesimine meşruiyet kazandırmak da değildir. Bununla birlikte sözleşme, ayrımcılığı reddetmekte ve şiddet mağduru LGBTIQ+ bireyler de sözleşme kapsamında yer almaktadır. Fakat İslamcı bakış açısı, cinsiyet rollerini tarihselliklerinden kopararak tek bir kadınlık ya da erkeklik olduğu varsayımıyla bunlar dışındaki tüm cinsiyet rollerini "sapma" olarak nitelendirmekte; bu bağlamda aileye de cinsiyet rollerinin öğrenilmesi, içselleştirilmesi ve toplumsallaştırılmasını sağlayan bir kurum olarak işlev yüklenmektedir (Yılmaz, 2015: 172). Sonuç olarak LGBTIQ+ bireylerin varlığını, soyun ve aile birliğinin devamlılığı açısından tehlikeli gören İslamcılar, insanı korumak yerine aileyi korumaya odaklanmakta ve LGBTIQ+ bireylerin sözleşme kapsamında yer almasını eleştirmektedir.

Toptaş'ın hikâyesi aynı zamanda bir popülizm örneğidir. van Dijk tarafından politik bir strateji olarak tanımlanan popülizm (2003: 103), burada, insanların –ya da herkesin– cinsel tercihlere dair özgürlüğü benimsemediğini/desteklemediğini iddia etmek amacıyla bir uslamlama yanılgısı olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra LGBTIQ+ bireylerin aile birliğini bozacağı ya da yok edeceği iddiaları dile getirilirken İslamcılar için doğrudan bir kaynak olması beklenen kutsal kitap ya da peygamber

¹⁵ Sözleşme metni için bkz. <https://rm.coe.int/1680462545>

gibi dini otoritelere başvurulmadığı, birtakım ayrımcı söylemlerle LGBTIQ+ bireylerin ötekileştirildiği değinilmesi gereken önemli bir ayrıntıdır. Bu açıdan Bekir Gündoğmuş'un (2020) "Küresel Güçlerin LGBT ve Feminizm Dayatması" başlıklı yazısı da ayrımcı söylemler açısından dikkate değerdir. Gündoğmuş, hem ötekileştirici bir dil kullanmakta hem de yanlış bir yorumla eşcinselliğin teşvik edildiğini iddia etmektedir:

Koronavirüs sürecinde homoseksüellerden immün plazma alamayacağını açıklayan İngiltere, Brezilya gibi ülkelerde de anında insan hakkı ihlalden dem vurmaya başlanıverdi geçen hafta. Elon Musk çifti doğurdukları çocuklarının cinsiyeti belli olmasın diye rakamlardan oluşan isim verdiler ve bunu da çocuklarını cinsel açıdan sınırlamamak için yaptıklarını ilan ettiler dünyaya. [...] Amerika'da Fortune 500 şirketlerinin %90'ı cinsel yönelimi teşvik etmekte hatta %67'si gönüllü olarak sağlık ve sigorta yardımı da yapmakta. Bu küresel dayatmanın medya ve akademi ayağı da göz ardı edilmemeli, zira "bilgi üretimi ve dağıtımı" bu iki kanal üzerinden yürütülmektedir. [...] İşte bu yüzden diyoruz ki, İstanbul Sözleşmesi yapay olarak kapalı kapılar ardında oluşturulan bu küresel planın henüz ufak bir parçasıdır.

van Dijk, azınlıklar ya da diğer grupları tanımlamak için metaforlar kullanılıyorsa; genellikle tehditkâr metaforların tercih edildiğini söylemektedir. Örneğin; göçmenlerin tren ya da gemi ile değil, büyük gruplar olarak her zaman için "dalga dalga" geldiklerini söyleyerek "dalga" kelimesine dikkat çekmekte ve bunun sıradan bir şey olmadığını; hatta büyük bir önem taşıdığını ifade etmektedir (2010: 20). Ya da tehlikeli "yaratıklara" gönderme yapmak için kullanılan "istila" sözcüğünün askeri benzetmesinde olduğu gibi benzetme yağmuru tehlikeli nitelikleri simgelemektedir (van Dijk, 2010: 20). Gündoğmuş da yazısında, *İstanbul Sözleşmesi*'ni bir "dayatma" olarak tanımlamakta ve "küresel planın parçası" olarak nitelediği LGBTIQ+ bireyleri, dış düşmanların yarattığı bir "tehdit" olarak göstermeye çalışmaktadır. Bununla birlikte İngiltere'de LGBTIQ+ bireylerden immün plazma alınmayacak olması, Batı'nın bir otorite kaynağı olarak yer alması (van Dijk, 2003: 80); yani yazarın görüşlerini desteklemek üzere Batı ülkelerini referans vermesi anlamına gelmektedir. Yazar, bu şekilde, bir taraftan Milli Görüş'ün "düşman" kabul ettiği Batı'yı (Bora, 2018: 135) otorite yaparken öte yandan büyük şirketlerin LGBTIQ+ bireyleri desteklemesini değil; fakat onlara yönelik ayrımcı uygulamalara son vermesini, olumsuz ötekini sunma stratejisiyle kötölemekte ve bir dış düşman imgesi yaratmaktadır. Bu düşmanın, akademi ve medya kanalları yoluyla Türkiye için bir tehlike olabileceği ise gerçekçi olmayan bir iddiadır.

Batı: Düşman mı Otorite mi?

İstanbul Sözleşmesi'nin bir Avrupa Konseyi sözleşmesi olması, köşe yazarlarının muhalefetine odak noktalarından biridir. Bu çerçevede *İstanbul Sözleşmesi*'nin, kimi zaman, Batı tarafından Müslümanları ve Türk Milletini yok etmek üzere hayata geçirildiği iddia edilmekte ve Batı bir düşman olarak yazılarda yer almakta; kimi zaman da bu bakış açısıyla çelişir biçimde, *İstanbul Sözleşmesi*'ne karşı muhalefette başvurulan bir otorite olarak kullanılmaktadır. Örneğin Merve Aydın Küçük (2020) "Batı'da birçok ülke bu sözleşmeyi reddetmiştir." sözleriyle Batı'yı otorite olarak kullanırken, Burhan Bozgeyik (2020), "Dünkü düşmanlar, topla, tüfekle yapamadıklarını sözde 'insan hakları, kadın hakları' adı altında yapmaya çalışıyor." sözleriyle Batı'yı düşmanlaştırmaktadır.

Gazetenin köşe yazarlarından Mücahit Gültekin (2020) de *İstanbul Sözleşmesi*'ne karşı çıkışında dile getirdiği Batı düşmanlığını, "geleneksel aile" vurgusu üzerinden ifade etmektedir. Gültekin söz konusu yazısında, bir söz oyunu olarak abartmaya başvurarak kadınlık ve erkeklik algılarını Avrupa'nın belirlediğini ve bu durumun geleneksel aile yapısını bozduğunu ileri sürmektedir: "İstanbul Sözleşmesi, geleneksel aile yapımızı imha ediyor. Bu sözleşme, Avrupa Konseyi Sözleşmesi'dir, her şeyden önce bunun bilinmesi gerekiyor. Bu ne demektir? Kadınlık ve erkeklik algımızı, aile algımızı Avrupa belirliyor demektir." Toplumsal cinsiyet kimliklerini ifade eden kadınlık ve erkeklik için verili bir durumun varlığından söz etmek mümkündür. Yani kadın ya da erkek olmak, doğumdan önce başlayan ve hiç bitmeyen bir süreç (Eckert ve McConnel-Ginet, 2003: 15) olduğu için kadınlık ve erkeklik algısını Avrupa'nın tek başına belirlemesi zor görünmektedir. Dolayısıyla ataerkil toplumsal yapının bir ürünü olan kabul görmüş bir kadınlık ve erkeklik algısının zaten var olduğu düşünüldüğünde; yazarın iddiasının, Batı karşıtlığını merkeze alan bir söylemle oluşturulduğu görülmektedir. Bununla birlikte yazarın dile getirdiği kadınlık ve erkeklik algısının Müslüman kimliğine uygun olan bir kadınlık ve erkekliği ifade ettiği; bu çerçevede heteroseksüel bireylerden oluşan Müslüman bir ailede cinsiyet rollerine uygun bir iş bölümünün kastedildiği düşünülmektedir. İslamcılar, cinsiyet rollerine uygun iş bölümüyle aileyi, kadının sorumluluk alanı olarak tanımlamakta ve toplumsal yaşamın devamı için hayati bir kurum olarak öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede İslamcılığın, kendisini büyük ölçüde Batı'nın kültür emperyalizmine tepki olarak tanımladığını ve tepkisellikten başka bir kültür modelinin

taşıyıcısı olamayıp sonunda kültür ile ahlak zabıtalığını birbirine karıştırdığını (Roy, 2016: 40) söylemek ve İslamcılar açısından en önemli kurumu da aile olarak belirlemek yerinde olacaktır. Zira *İstanbul Sözleşmesi*'ni "ahlak sistemine karşı bir savaş ilanı" olarak değerlendiren Burhanettin Can (2020) da Oliver Roy'un tespitlerini doğrulayacak sözler sarf etmekte; sözleşme ile ilgili, "AB'nin niyeti, bu ve buna benzer sözleşmelerle muhatap ülkeleri, kültürel olarak çözerek asimile etmektir. 'Kadına karşı şiddet' ve 'aile içi şiddet' kavramları, bu amacı gizlemek için kalkan olarak kullanılmıştır/kullanılmaktadır." demektedir. *İstanbul Sözleşmesi*'nin uygulanmaması nedeniyle Türkiye'de kadına yönelik şiddetin boyutları her geçen gün artarken, yazarın böyle bir gerçek yokmuş gibi bu durumu "kalkan" olarak nitelendirmesi, kadına yönelik şiddetin önemsizleştirildiğini göstermektedir. Bununla birlikte köşe yazılarında Batı ülkelerini aşağılayıcı ya da kötüleyen ifadeler de yer verildiği görülmektedir.

İslam Karşıtlığı Temelinde Kurgulanan *İstanbul Sözleşmesi*

Köşe yazılarında Batı, bir dış düşman olarak yer aldığı gibi Batı'ya karşı düşmanlık ya da aşağılama içeren ifadeler de yer verilmektedir. Bu ifadelerde yazarlar, İslam'ın hedef alındığını iddia ederek biz-onlar sınıflandırması yoluyla düşüncelerini açığa çıkaran söylemler üretmekte; olumsuz ötekini sunma stratejisi Batı'yı aşağılamak ve böylece sözleşmeyi kötülemek üzere kullanılmaktadır. İhsan Şenocak'ın (2020) yazısı bu açıdan iyi bir örnektir:

Kadından usanan erkek erkekle, ondan da usanan hayvanla, hayvandan usanan ise kurtuluşu intiharda arıyor. Hangi Batı ülkesindeki kadın ya da erkeğin sahip olduğu milyon dolar, bir İslâm ailesindeki bir anlık huzur eder. [...] Batı, mezarını kendi elleriyle kazdı. Zina ve eşcinsellik propagandasıyla da Müslümanları kazdığı bu mezara çekmek için çırpınıyor. Zinayı aşk, namussuzluğu da 'onur yürüyüşü' olarak niteleyenler; Türkiye'yi de aynı felâkete sürüklemek için yeni tuzaklar kuruyor. Batı'nın girmiş olduğu bu hayâsızlık yolunun sonu da Hz. Lut'un kavmi gibi helâktir. [...] Osmanlı İslam devletini parçalayanlar lisandan medreseye kadar her şeyi elimizden aldı. Büyük müktesebattan bir aile kaldı. Millet, dağıttığı ailenin tesellisini köpek beslemede ve kavimlerin helakına sebep olan onursuz ilişkilerde arayan emperyalist Batı'nın her nev'i işgaline aileyle direndi.

Osmanlı Devleti'ni yıkıma uğratanlarla *İstanbul Sözleşmesi* savunucuları arasında benzerliğin kurulduğu yazıda Batı, kutsal Müslüman aileyi ve böylece Müslüman toplumu eşcinselliği teşvik etmek yoluyla yıkmaya çalışan bir "düşman" olarak yer

almakta; Cumhuriyet'in kurucularına ve laik yapıya da Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Harf Devrimi üzerinden üstü kapalı olarak bir eleştiri getirilmektedir. Zira Osmanlı'dan devralınan dinsel kimlik ve normatif yapı ile bu yapıyı ortadan kaldırmak için uygulanan laik politikalar, İslam kimliğinin siyasileştirilerek bir "muhalif kimlik" şeklinde kamu alanına taşınmasında büyük rol oynamıştır (Yavuz, 2005: 594). Bununla birlikte, İslamiyet'in yasak kıldığı birçok konunun aile bağı üzerinden denetlendiğini ve kontrol altına alındığını da söylemek mümkündür. Aile toplumsal denetimin esas unsuru olarak görülmekte ve iyi aile kurmak toplumsal kaosa neden olacağı düşünülen eşcinsellelikle mücadele etmenin bir yolu olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2015: 171-172). Şenocak'ın yazısında da aileye verilen önem, LGBTIQ+ bireylere karşıtlık üzerinden kurulmakta; Müslüman ailelerdeki mutluluk, Batılı toplumlarda eşcinsel bireylerin varlığından kaynaklandığı ima edilen mutsuzlukla karşıtlık içinde dile getirilmektedir. Bu açıdan yazının, katı bir Batı karşıtlığı sergilediğini söylemek mümkündür. Tanıl Bora (2018), Batı karşıtlığını, İslamcı bakış açısının en önemli unsuru olarak belirlemekte ve İslamcılığın milliyetçilikle müşterek zihniyet dünyasının hemen görünebilecek bir katmanının öteki ve yabancı sayılana karşı düşmanlık üretme enerjisi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, İslamcı söylemde görülebilen ırkçılık münhasıran gayrimüslim milletleri hedef almaktadır (135-136). Örneğin İslamcı kadın dergilerinde kadınlara verilen mesajın öne çıkan yönünü de Batı karşıtlığı oluşturmakta; Müslüman kadın, Batılılaşmış kadın imajına karşıtlığı ile sunulmaktadır. Burada bir taraftan Batılılaşmış kadının mutsuz, ezilen, sömürülen kadın olduğu vurgulanırken diğer taraftan da dejenere olmuş, ahlaki bakımdan çökmüş Batı'nın kadınlarını taklit eden Müslüman kadınların da onlar gibi olacağı, hem kendilerinin doyumlu olmayacağı hem de toplumda daima huzursuzluk kaynağı olup kargaşa çıkaracakları görüşü vurgulanmaktadır (Acar, 2011: 79). Şenocak'ın yazısında da benzer ahlaki çöküşlerin, mutsuzlukların sebebi, dejenere olmuş bir Batı üzerinden anlatılmakta; her toplumda görülebilecek zoofili, Batı toplumlarını aşağılamak için kullanılmaktadır. LGBTIQ+ bireylere yönelik ayrımcılığa karşı gerçekleşen onur yürüyüşü ise "namussuzluk" olarak tanımlanırken olumsal kendini sunma stratejisi kullanılarak İslam ülkeleri yüceltilmektedir. Şeyh Abdullah Taylan (2020) da benzer bir yaklaşımla Batılı ülkelerin İslam dünyasını hedef aldığını iddia ederek sözleşmeye karşı çıkmaktadır:

Bugün hedef İslam ve Müslümanlardır. İnsanı, haysiyet ve onuru ile yaşatan yegâne hayat nizamı İslam'dadır. [...] Bugün insanlık tarihte belki

de eşine rastlanmamış küresel bir taarruz altındadır. [...] Bu sözleşmenin maksadı ayan beyan ortaya da çıkmıştır, amaçlanan asla kadının onuru ve Müslüman'ın aile birliği değildir. [...] Daha düne kadar kadının insan olup olmadığını tartışanlar; İslam'ın çocuklarına kadının hak ve hukukuna ilişkin dersler verme cüretinde bulunmakta, aile mefhumundan zerre nasibi olmayanlar İslam toplumlarında aile kurumlarımıza yasal düzenlemelere varan operasyonlar gerçekleştirmektedir.

Yazının iki önemli vurgusu tartışmaya değerdir. Yazar; *İstanbul Sözleşmesi* nedeniyle ailenin, Müslümanların, İslam'ın ve temelde insanlığın büyük bir tehlike altında olduğunu iddia etmektedir. Fakat sözleşmeye imza atan tek Müslüman ülkenin Türkiye olması, yazarın iddiasını gerçekçi kılmamaktadır.¹⁶ Bunun yanı sıra sözleşmenin Müslüman aile birliğini korumak gibi bir hedefi de yoktur ve dünya sadece Müslüman halklardan oluşmadığı için sözleşmenin şiddete karşı koruması gerekenler de sadece Müslüman kadınlar değildir. Müslüman olmayan toplumlarla karşılaştırma yaparak olumsal kendini sunma stratejisini İslam'ı yüceltmek için kullanan ve insanı onuru ile yaşatan tek hayat tarzının İslam olduğunu ifade eden yazar, insanlık da sadece Müslüman toplumlardan oluşuyormuş gibi bir söylemde bulunmaktadır. Bu açıdan yazının diğer önemli yönü ise etnosentrik bir bakış açısıyla Müslümanları merkeze alan ve yücelten bir söyleme sahip olmasıdır. Yazıda bu bakış açısı, İslamcılık vurgusu üzerinden kurulmaktadır. Nitekim *Milli Gazete*'nin İslamcılığı'nın temsil ettiği Milli Görüş geleneğindeki millilik vasfı da Türklük ve Müslümanlık arasında salınan, Türk adını anmayan ve milliyetçi demeyen ama ümmetle eşanlamlı olan eski kullanımını sürdüren, bin yıllık tarihten ve Osmanlı mirasını sahiplenen etno-kültürel imalardan sakınmayan bir yapıya sahiptir (Bora 2017, 470). Bu çerçevede millilik, "İslam'ın sancağını ileri taşıyan Müslüman bir ulus"u (Ermağan, 2011: 228) ifade ederken *İstanbul Sözleşmesi* bu ulusu hedef alan bir tehdit olarak görülmektedir.

"İstanbul Sözleşmesi Ne Yerlidir Ne Milli"

Köşe yazarları, *İstanbul Sözleşmesi*'ne muhalefetlerini Batı karşıtlığı ve İslam'a tehdit temelinde dile getirirken söylemlerini, sözleşmenin "yerli ve milli" olmayışı üzerinden de bir bağlama oturtmaktadır. Örneğin Şakir Tarım (2020), "Bakmayın İstanbul ile nam salmasına, kendisi bizatihi Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ydi." derken Mustafa

¹⁶ *İstanbul Sözleşmesi*'ni kabul eden diğer ülkeler şunlardır: Almanya, Andorra, Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bosna Hersek, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Karadağ, Kıbrıs, Kuzey Makedonya, Lüksemburg, Malta, Monako, Norveç, Yunanistan.

Kurdaş (2020), “Ne yerlidir, ne milli. İstanbul Sözleşmesi ne Ayşe’dir, ne Fatma, ne de Hatice... (...) İstanbul Sözleşmesi Sevgi de değildi, Sevinç de... Bizim değildi, bu sevinç, bu sevgi...” sözleriyle sözleşmeye karşı çıkmaktadır. Hem yerliliği hem de dinliliği ima eden Milli Görüş, dış politikadan güncel gelişmelere, sanayileşmeden eğitime kadar her olaya dine dayalı ve “yerli” bir bakış açısı sağlama iddiasındadır. Yerliliğe yapılan vurgu, Erbakan hareketinin İslam dünyasındaki başka radikal akımlardan farklılaşan özgün yönünü oluştururken (Çalmuk, 2005: 554) yerlilik, narsist bir kendine özgülük iddiasının, paranoid bir yabancı korkusunun işareti (Bora, 2016) olarak köşe yazılarındaki Batı düşmanlığını da açıklamaktadır.

İstanbul Sözleşmesi’ne karşı çıkış nedeni olarak “yerli ve milli”liğin dile getirilişini, Milli Görüş geleneğinden gelen Cumhurbaşkanı Erdoğan ve iktidar partisinin “yerli ve milli” söylemiyle paralellik içinde düşünmek de yanlış olmayacaktır. Erdoğan’ın son yıllarda çok kullandığı “yerli ve milli” söylemine karşın bu sözleşmenin yerli ve milli olmadığı vurgulanarak sözleşmeden geri çekilmesini isteğine gerekçe yaratılmaya ve iktidar üzerinde etki sağlanmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Yazılarda, dini söylemlerle “sözleşmenin vebalinin Türkiye’yi yönetenlerin omuzlarına yüklendiği” (Haksal, 2020) ifade edilmekte; iktidar, “AB sevdalısı” (Ceyhan, 2020a; Çalışkan, 2020) olmakla eleştirilmekte; *İstanbul Sözleşmesi* de “iktidarın Avrupa Birliği yolunda çıkardığı yanlış bir kanun” olarak nitelenmektedir (Kasadar, 2020). Bu çerçevede iktidarın, sözleşmeyi imzaladığı ve süreç içerisinde feshetmediği için tehditkâr da sayılabilecek sözlerle eleştirildiğini söylemek ve buna ilişkin örneklerle analizi bitirmek uygun olacaktır:

İstanbul Sözleşmesi fasıkların birlikte üretip insanlığın başına bela ettiği bir fesat sözleşmesidir. Bu sözleşmeyi milletimizin başına bela eden AK Parti iktidarındır. Çünkü AK Parti ve kadroları Avrupa Birliği’ni üstün medeniyet olarak tanımlamışlar ve bu fasık medeniyetin içinde yer alabilmek için gereken her şeyi yapmışlardır. (Akkiraz, 2020).

Şu adına İstanbul Sözleşmesi denilen sözleşme iptal edilmezse iktidar partisi önemli ölçüde oy kaybına uğrayacak. [...] Sözleşmeye karşı olanların “hadi bize eyvallah” demeleri halinde ise iktidarı Cumhuriyet İttifakı bile kurtaramaz. Yani kendilerini iktidardan İstanbul Sözleşmesi konusundaki vurdumduymazlıkları götürecek gibi görünüyor, bizden söylemesi! (Ceyhan, 2020b).

Yukarıdaki alıntıda, metafor kullanarak İstanbul Sözleşmesi’ne karşı çıkışını desteklemeye çalışan gazete yazarlarından Akkiraz, sözleşmeyi “bela” olarak nitelenmektedir. Burada söylem ve anlam ilişkisinde metaforun hegemonik olan

anlamaların inşasında ve sürdürülmesinde oynadığı ideolojik role vurgu yapmak gerekir. Zira metaforlar, gerçeğin sosyal, politik ve kültürel olarak inşa edilmesinde önemli rol oynayan söylemsel araçlardır (Çoban Keneş, 2016: 260). Anlamı kuvvetlendirmek için metafor kullanan yazar, sapkınların¹⁷ bir ürünü olarak gördüğü İstanbul Sözleşmesi için Milli Görüş ideolojisine uygun bir söylem üretmekte ve insanlık için bir tehlike varmış gibi bir algı, kendince bir gerçeklik yaratmaktadır. İkinci örnekte iktidara yapılan uyarıyı ise kanı birliği stratejisinin bir örneği olarak ifade etmek mümkündür.

Sonuç

Bu çalışmada, İslamcı basının bir örneği olarak *Milli Gazete*'nin *İstanbul Sözleşmesi* karşıtlığının, söylemsel olarak nasıl kurulduğu analiz edilmiştir. İncelenen köşe yazılarında, *İstanbul Sözleşmesi*'ne muhalefetin “yok edilme” teması çerçevesinde kurgulandığı, aslında sözleşme metniyle hiç ilgisi olmayan çeşitli iddialarla desteklenmeye çalışıldığı görülmüştür. Gazetenin köşe yazarlarının “yok edilme” temasını kurgularken “Aile”, “Batılı Devletler” ve “İslam’a Saldırı” temaları üzerinden söylemlerini ürettiği; söylemlerine inandırıcılığı sağlamak üzere çeşitli söylemsel stratejilere başvurduğu; ayrımcı, ötekileştirici ifadelerle Batılı devletleri ve *İstanbul Sözleşmesi* savunucularını itham ettiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, *Milli Gazete*'nin *İstanbul Sözleşmesi*'ni, Doğu-Batı arası medeniyetler çatışmasına sıkıştırıp kemikleşmiş bir Batı düşmanlığına indirgediğini söylemek mümkündür. Zira dine ve dini inanca dair hiçbir maddenin yer almadığı, tersine hiçbir bireye hiçbir sebeple ayrımcılık yapılamayacağına altının çizildiği sözleşme, Batı'nın Türkiye'ye bir dayatması olmadığı gibi imzaya açılması ve kabul edilmesi de bir zorunluluk değildir.

Eşcinselliği özendiren bir ibareyi de içermeyen sözleşmenin, gazete yazarları tarafından İslamcı ideolojinin kutsal ailesine karşıt olarak konumlandırılmak istendiği, bunun nedenin de koca ya da baba rolünde kadının ezilmesinden bireysel olarak çıkar sağlayan erkeğin, toplumsal konumunu sarsıcı bir etki yapması endişesinden; kısaca patriarkaya tehdit olarak algılanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu çerçevede, ataerkil bakış açısının, kadın ve erkek yazarların tümü için ortak bir payda olduğunu söylemek mümkündür. Erkeklerin iktidarını korumak istemesine, ataerkil

17 Arapça kökenli bir kelime olan fasık, “sapkın”, “Allah'ın emirlerini tanımayan” anlamlarına gelmektedir (TDK Sözlük, 2021).

değer yargılarını içselleştiren kadın yazarların, bunu yeniden üreterek katkı sağladığı görülmektedir.

Yazılarda, çeşitli iddialardan oluşan kalıp yargıların farklı dilsel stratejiler ve söz oyunları ile ortaya konulduğu belirlenmiştir. Gazetenin, *İstanbul Sözleşmesi*'ne dair bir karşı söylem kurgularken konuyu sıklıkla ele almak ya da ek sayı çıkarmak gibi niceliksel çabalarının yoğunluğuna karşın, tepkisinin nedenlerini bakış açısıyla uyumlu inanca dair kaynaklarla yeterince temellendiremediği için niteliksel açıdan oldukça zayıf kaldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, bu iddiaların yeni bir tartışma zemini yarattığının ve *İstanbul Sözleşmesi*'nin sorgulanır hale gelerek iptal edilmesine etki ettiğinin de altını çizmek gerekmektedir. Bu çerçevede, *İstanbul Sözleşmesi*'ni konu alan bu çalışmanın, sözleşmeye karşı yürütülen muhalefete ilişkin bir örnek sunarak literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır. *İstanbul Sözleşmesi*'ne ilişkin farklı ve daha kapsayıcı araştırmaların yeni çalışmalara konu edilmesinin değerli ve önemli olduğu düşünülmektedir. Zira kadına yönelik şiddet, toplumsal bir meseledir. Bunu önlemeye yönelik atılan önemli bir adım olan *İstanbul Sözleşmesi* de sadece kadınları ilgilendirmemekte; temelde toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı çıktığı için demokratik, eşit ve adil bir toplumun yaratılmasına katkı sağlayacak bir metin özelliği göstererek aslında toplumun tamamını ilgilendirmektedir.

Kaynakça

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (2012). www.ailevecalisma.gov.tr. Erişim tarihi: 29.03.2021

Abatay, Selime Sümeyye (2020). "Aile Toplumun Atan Kalbidir." *Millî Gazete*. 28.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4728463/selime-sumeyye-abatay/aile-toplumun-atan-kalbidir>.

Acar, Feride (2011). "Türkiye'de İslamcı Hareket ve Kadın." *1980'le Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. Şirin Tekeli (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayıncılık. 73-90.

Akkiraz, İsmail Hakkı (2020). "Aile ile Misakını Bozanlar." *Millî Gazete*. 13.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4347387/ismail-hakki-akkiraz/allah-ile-misakini-bozanlar>.

Aktay, Yasin (2005). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 6*. Tanıl Bora ve Murat Gültekin (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 13-25.

Asiltürk, Ebru (2020). "İstanbul Sözleşmesi Aile Yapımıza Atılan Bombadır." *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340948/ebru-asilturk/istanbul-sozlesmesi-aile-yapimiza-atilan-bombadir>.

Aydın Küçük, Merve (2020). "Bu Sözleşme İptal Edilmelidir." *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340955/merve-aydin-kucuk/bu-sozlesme-iptal-edilmelidir>.

Bakırcı, Kadriye (2015). "İstanbul Sözleşmesi." *Ankara Barosu Dergisi*, 4: 133-204.

Balin, Uğur (2020). "Her Türlü Sapkınlık Meşru Hale Geldi." *Millî Gazete*. 12.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4345089/dr-ugur-balin/her-turlu-sapkinlik-mesru-hale-geldi>.

Bayraktar, Tuğba (2018). "İstanbul Sözleşmesi ve 2017 Türkiye Gölge Raporuna İlişkin Bir Değerlendirme." *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (3): 87-111.

Berktaş, Fatmagül (2012). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.

Bora, Tanıl (2016). "Yerli ve Milli." birikimdergisi.com. Erişim tarihi: 26.10.2020.

- Bora, Tanıl (2017). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, Tanıl (2018). *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozgeyik, Burhan (2020). "Yüz Yıllık Planın Altın Vuruşu: İstanbul Sözleşmesi." *Millî Gazete*. 12.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4345078/burhan-bozgeyik/yuz-yillik-planin-altin-vurusu-istanbul-sozlesmesi>.
- Bölükbaşı, Mustafa (2012). "Milli Görüş'ten Muhafazakâr Demokrasiye: Türkiye'de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1 (2): 166-187.
- Can, Burhanettin (2020). "İstanbul Sözleşmesi, Bir Sömürgeleştirme Metnidir." *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340935/prof-dr-burhanettin-can/istanbul-sozlesmesi-bir-somurgelestirme-metnidir>.
- Ceyhan, Zeki (2020a). "AB Sevdası Bitmedikçe." *Millî Gazete*. 14.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4349863/zeki-ceyhan/ab-sevdasi-bitmedikce>.
- Ceyhan, Zeki (2020b). "İstanbul Sözleşmesi Götürecek!." *Millî Gazete*. 16.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4368627/zeki-ceyhan/istanbul-sozlesmesi-goturecek>.
- Çalışkan, Necmettin (2020). "İstanbul Sözleşmesi ve Gündem?." *Millî Gazete*. 15.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4365387/doc-dr-necmettin-caliskan/istanbul-sozlesmesi-ve-gundem>.
- Coşkun, Mustafa Kemal (2014). "Türkiye'de İslamcılık ve İslamcı Hareket." *Praksis*, 35-35: 7-22.
- Çalmuk, Fehmi (2005). "Necmettin Erbakan." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* 6. Tanıl Bora ve Murat Gültekin (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 550-667.
- Çevik, Adem (2020). "İstanbul Sözleşmesi, İslam Dünyasına Yönelik Bir Tehdittir." *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340964/adem-cevik/istanbul-sozlesmesi-islam-dunyasina-yonelik-bir-tehdittir>.

- Çınar, Ali Rıza (2015). "Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine İlişkin İstanbul Sözleşmesinin Ceza Hukuku Alanında Öngördüğü Yükümlülükler." *Terazi Aylık Hukuk Dergisi*, 10 (106): 55-79.
- Çiçek, Mehmet Halil (2020). "Milli Şahsiyetimizi Yok Etmenin Projesi." *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340947/prof-dr-mehmet-halil-cicek/milli-sahsiyetimizi-yok-etmenin-projesi>.
- Çoban Keneş, Hatice (2016). "Metaforun Ayrımcı Hegemonyanın İnşasındaki Rolü: Suriyelilerin Haberleştirilmesinde Metafor Kullanımı." *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, (15) 2: 253-280.
- De Vido, Sara (2017). "The Ratification of the Council of Europe Istanbul Convention by the EU: A Step Forward in the Protection of Women from Violence in the European Legal System." *European Journal of Legal Studies*, 9 (2): 69-104.
- Durna, Tezcan ve Çağla Kubilay (2010). "Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlemeleri." *Medyadan Söylemler*. Tezcan Durna (der.) içinde. İstanbul: Libra Kitap. 47-82.
- Dursun, Çiler (2003). "İslamcı Basında Kemalizm Karşıtlığının Kurulması." *SBF Dergisi*, 58 (4): 47-82.
- Dijk, Teun A. van (2003). "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım." *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji*. Barış Çoban ve Zeynep Özarıslan (der.) içinde. İstanbul: Su Yayınları. 13-112.
- Dijk, Teun A. van (2010). "Söylem ve İktidar." *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi*. Ayşe Çavdar ve Aylin B. Yıldırım (der.) İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları. 9-41.
- Ecevitöğlü, Pınar (2012). *Namus Töre ve İktidar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Eckert, Penelope ve Sally McConnell-Ginnet (2003). *Language and Gender*. New York: Cambridge University Press.
- Ermağan, İsmail (2011). "Bir Medya Aktörü Olarak Milli Gazete'nin Avrupa Birliği Algısı." *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24: 225-245.

- Freyer Stowasser, Barbara (1987). "Libareted Equal or Protected Dependent? Conterporary Reliigious Paradigms on Women's Status in İslam." *Arab Studies Quarterly*, 9 (3): 260-283.
- Göle, Nilüfer (2017). *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, Nilüfer (2019). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Grans, Lisa (2018). "The Istanbul Convention and the Positive Obligation to Prevent Violence." *Human Rights Law Review*, 18 (1): 133–155.
- Güneş, Ayşe (2019). "Legal Implications of Turkey's Accessions to the Istanbul Convention by Enacting and Refining Its Laws on Violence Against Women." *Women & Criminal Justice*, 31 (3): 210-224.
- Güllü, Canan (2019). "Syrian Refugee Women and Girls In Turkey & The Istanbul Convention." *Turkish Policy Quarterly*, 18 (1), 79-87.
- Gültekin, Mücahit (2020). "İstanbul Sözleşmesi'ni Feshetmek Meclis'in Vatandaşa Borcudur." *Millî Gazete*. 11.05.2020.
<https://www.milligazete.com.tr/makale/4340936/mucahit-gultekin/istanbul-sozlesmesini-feshetmek-meclisin-vatandasa-borcudur>.
- Gündoğmuş, Bekir (2020). "Küresel Güçlerin LGBT ve Feminizm Dayatması." *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340933/bekir-gundogmus/kuresel-guclerin-lgbt-ve-feminizm-dayatmasi>.
- Haksal, Ali Haydar (2020). "Yıkım Sözleşmesi Koronavirüsü Hastalıklar Çeşitlidir.", *Millî Gazete*, 13 Mayıs 2020, <https://www.milligazete.com.tr/makale/4347384/ali-haydar-haksal/yikimsozlesmesi-koronavirusu-hastaliklar-cesitlidir>.
- Hatemi, Hüseyin (1988). *Kadının Çıkış Yolu*. Ankara: Fecr Yayınları.
- İnal, Ayşe (1996). *Haber Okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.
- İstanbul Sözleşmesi* (2011). *Avrupa Konseyi Sözleşmeler Dizisi-No. 210*. İstanbul.
- Kalay, Şerafettin (2020). "Aile Bozulursa Cemiyetin Sağlam Yapısı Da Bozulur." *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340949/dr-serafettin-kalay/aile-bozulursa-cemiyetin-saglam-yapisi-da-bozulur>.
- Kandiyoti, Deniz (2011). "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları: Gelecek için Geçmişe Bakış." *Birkaç Arpa Boyu 21. Yüzyıla Girerken*

- Türkiye’de Feminist Çalışmalar*. Serpil Sancar (der.) içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 41-60.
- Kandiyoti, Deniz (2013). *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*. Çev., Aksu Bora vd. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karaduman, Sadrettin (2020). “İstanbul Sözleşmesinin Aileye Zararları.” *Millî Gazete*. 22.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4581169/sadrettin-karaduman/istanbul-sozlesmesinin-aileye-zararlari>.
- Kasadar, Mustafa (2020). “İnsan Fıtratı ve İlahi Kanunlarla Savaş Felaket Getirir.” *Millî Gazete*. 12.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4345075/mustafa-kasadar/insan-fitratı-ve-ilahi-kanunlarla-savas-felaket-getirir>.
- Kıranşal, Abdülaziz (2020). “İstanbul Sözleşmesi Bir Toplumsal Cinnet Projesidir.” *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340928/abdulaziz-kiransal/istanbul-sozlesmesi-bir-toplumsal-cinnet-projesidir>.
- Kubilay, Çağla (2009). “İslamcı Söylemde Kamusal Alan Tasavvuru: Devletle Tanımlanan Kamusal Alanın Millete Tahvili ve Kamusal Alanın Reddi.” *Alternatif Politika*, 1 (3): 325-362.
- Kurdaş, Mustafa (2020). “Kod Adı: İstanbul Sözleşmesi.” *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340927/mustafa-kurdas/kod-adi-istanbul-sozlesmesi>.
- Maraşlı, Sema (2020). “En Ağır Sonucu Türkiye Yaşıyor.” *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340952/sema-marasli/en-agir-sonucu-turkiye-yasiyor>.
- McQuigg, Ronagh (2017). *The Istanbul Convention, Domestic Violence and Human Rights*. New York: Routledge.
- Mert, Nuray (2005). “Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış.” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* 6. Tanıl Bora ve Murat Gültekin (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 411-419.
- Milli Gazete (1973). “Kuruluş Hakkında.” Erişim tarihi: 21.07.2021.

- Morbeck, Melissa (2016). *Encouraging the Participation of the Private Sector and The Media in The Prevention of Violence Against Women and Domestic Violence: Article 17 of the Istanbul Convention*. The Council of Europe.
- Nagel, Joane (2009). "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik." *Vatan Millet Kadınlar*. Ayşegül Altınay (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 65-101.
- Oakley, Ann (1985). *Sex, Gender And Society*. Aldershot: Gower Publishing Company Limited.
- Öksüz, Adnan (2020). "İstanbul Sözleşmesi; Grevio'nun İlk Raporunda Akla Ziyan İfadeler." *Millî Gazete*. 13.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4347379/adnan-oksuz/istanbul-sozlesmesi-grevionun-ilk-raporunda-akla-ziyan-ifadeler>.
- Özbey, Orhan (2012). "Kadına Yönelik Şiddet-Şiddetin Temelleri." *Hukuk Gündemi*, 1: 37-39.
- Özdemir, Mansur (2020). "Kadına Yönelik Her Türlü Şiddet İlahi Emre Muhalefettir." *Millî Gazete*. 27.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4725422/mansur-ozdemir/kadina-yonelik-her-turlu-siddet-ilahi-emre-muhalefettir>.
- Peroni, Lourdes (2016). "Violence Against Migrant Women: The Istanbul Convention Through a Postcolonial Feminist Lens." *Feminist Legal Studies*, 24: 49-67.
- Resmi Gazete*. (2021). www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi: 04.04.2020.
- Petkovic, Kresimir (2019). "A Discourse Analysis of the Istanbul Convention." *Annals of the Croatian Political Science Association: political science journal*, 16 (1): 119-154.
- Roy, Oliver (1994). *Siyasal İslam'ın İflası*. Çev., Cüneyt Akalın. İstanbul: Metis Yayınları.
- Roy, Oliver (2016). *Küreselleşen İslam*. Çev., Haldun Bayrı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Saygılı, Sefa (2020). "İstanbul Sözleşmesi İnanç Prensiplerimizi Yok Sayıyor." *Millî Gazete*. 27.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4725412/sefa-saygili/istanbul-sozlesmesi-inanc-prensiplerimizi-yok-sayiyor>.

Scully, Diana (2017). *Cinsel Şiddeti Anlamak*. Çev., Şirin Tekeli ve Laleper Aytek. İstanbul: Metis Yayınları.

Şenocak, İhsan (2020). "İstanbul Sözleşmesi İnsanı Tarihten Silme Projesidir." *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340961/ihsan-senocak/istanbul-sozlesmesi-insani-tarihten-silme-projesidir>.

Tarım, Şakir (2020). "Millî Gazete Tarihe Not Düştü." *Millî Gazete*. 19.05.2020, <https://www.milligazete.com.tr/makale/4375369/sakir-tarim/milli-gazete-tarihe-not-dustu>.

Taylan, Şeyh Abdullah (2020). "Kirli Sözleşme, Gündemimizden ve Hayatımızdan Çıkarılmalı." *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340962/seyh-abdullah-taylan/kirli-sozlesme-gundemimizden-ve-hayatimizdan-cikarilmali>.

Toptaş, Mahmut (2020). "Parti Başkanları Allah Sizin Başınıza Vermesin." *Millî Gazete*. 11.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4340932/mahmut-toptas/partibaskanlari-allah-sizin-basiniza-vermesin>.

Türk Dil Kurumu Sözlük. (2021). <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim tarihi: 15.08.2021.

Üşür, Serpil (1991). *Din Siyaset Kadın*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Walby, Sylvia (2016a). *Patriyarka Kuramı*. Çev., Hülya Osmanağaoğlu. İstanbul: Dipnot Yayınları.

Walby, Sylvia (2016b). *Ensuring Data Collection and Research on Violence Against Women and Domestic Violence: Article 11 of the Istanbul Convention*. <https://edoc.coe.int/en/>. Erişim tarihi: 31.07.2021.

Yavuz, M. Hakan (2005). "Millî Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* 6. Tanıl Bora ve Murat Gültekin (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 591-603.

Yavuz, Yunus Vehbi (2020). "Aileyi Başsız ve Babasız Bırakmak İstiyorlar." *Millî Gazete*. 12.05.2020. <https://www.milligazete.com.tr/makale/4345091/prof-dr-yunus-vehbi-yavuz/aileyi-bassiz-ve-babasiz-birakmak-istiyorlar>.

Yıldırım, Hamdi (2020). "İstanbul Sözleşmesi Müslüman Aileleri Dağıtma Projesidir." *Millî Gazete*. 13.05.2020.

<https://www.milligazete.com.tr/makale/4347423/muhittin-hamdi-yildirim/istanbul-sozlesmesi-musluman-aileleri-dagitma-projesidir>.

Yılmaz, Zehra (2015). *Dişil Dindarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zitmane, M. (2017). "Evils of the Istanbul Convention. Discourse Analysis of Latvian Press Publications (2016)." *Femeris*, 3(1): 111-124.

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 24 Sayı: 48 (Year: 24 Issue: 48)

Eylül 2021-Mart 2022 (September 2021- March 2022)

E-ISSN: 2149-9098

2021, 24(2): 406-450

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.895982

****Araştırma Makalesi****

Terapötik Oto-Fotografi: Terapötik Fotoğrafçılık ve Benlik Kavramına İlişkin Bir Uygulama*

Özge Arslan**

Öz

Fotoğraf; benliğe ilişkin bilgi edinme, öz-saygıyı artırma, öznel iyilik halini geliştirme, öz-farkındalık kazandırma gibi amaçlarla terapötik bir araç olarak kullanılabilir. Fotoğrafın terapötik bir araç olarak kullanıldığı tekniklerden biri "terapötik fotoğrafçılık"tır. Fotoğrafın terapötik bir araç olarak gücünün sınanmasını amaçlayan bu araştırma, alanı tartışmaya açarak terapötik fotoğrafçılığın benlik kavramıyla ilişkisi bağlamında detaylı bir inceleme girişiminde bulunmaktadır. Araştırma, literatüre, terapötik fotoğrafçılık uygulamalarında kullanılacak farklı yönergeleri içeren yeni bir yöntem kazandırması ve fotoğrafçılığı, iletişim ve psikoloji disiplinleri çerçevesinde ele alarak disiplinlerarası bir yaklaşım ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Araştırmada, terapötik fotoğrafçılığın bir ifade aracı olarak gücü ve benlik hakkında bilgi sağlama açısından rolü sorgulanmaktadır. Bu doğrultuda benlik kavramıyla ilişkili bir fotoğrafçılık metodu olan oto-fotografi, terapötik fotoğrafçılık için bir uygulama yöntemi olarak ele alınmıştır. Terapötik fotoğrafçılık ve oto-fotografiyi birlikte ele alan bu yaklaşım "terapötik oto-fotografi" olarak adlandırılmıştır. 27 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilen bu çalışma, katılımcıların "Sen kimsin?" sorusunu fotoğraflarla yanıtlamalarını ve bu fotoğraflar hakkındaki derinlemesine görüşmeleri içeren bir uygulama sürecini kapsamaktadır. Uygulamadan sonra katılımcıların sunduğu fotoğraflar içerik olarak analiz edilerek fotoğrafik benlik kavramı kategorileri oluşturulmuştur. Bu kategoriler de derinlemesine görüşmeler temelinde benlik kavramıyla ilişkili yönelimler çerçevesinde gruplandırılarak değerlendirilmiştir.

* Geliş tarihi: 12/03/2021. Kabul tarihi: 18/08/2021

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Sanat Bilimleri Bölümü.
Orcid no: 0000-0003-4466-4223, ozge.arslan@hbv.edu.tr

Araştırma sonuçları, terapötik oto-fotografinin, benlik hakkında detaylı bilgiler elde etmeye olanak tanıyan güçlü bir ifade aracı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda terapötik oto-fotografinin, soyut fikirleri somutlaştırmaya yardımcı olarak sözel ifadeyi kolaylaştırdığı; rahat, etkili ve açıklayıcı bir iletişim biçimine imkân sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Uygulama; düşünme, hatırlama, bağlantı kurma, çağrışım gibi bellekle ilişkili bilişsel işlemler yoluyla görsel bilginin işlendiği, aktif bir zihinsel araştırma ve sorgulama sürecine yol açmıştır. Araştırma sonucunda terapötik oto-fotografinin, kendini açma, açığa çıkarma, rahatlama ve içe bakışa katkı sağlayan terapötik işlevleri de ortaya koyulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Terapötik oto-fotografi, terapötik fotoğrafçılık, fototerapi, benlik kavramı, fotoğraf

****Research Article*******Therapeutic Auto-Photography: An Application of Therapeutic Photography and Self-Concept******Özge Arslan******Abstract**

Photography can be used for therapeutic purposes, such as acquiring knowledge about the self, increasing self-esteem, improving subjective well-being, and raising self-awareness. Such techniques are often called “therapeutic photography,” where photography is used as a therapeutic tool. This research, which aims to test the power of photography as a therapeutic tool, attempts a detailed examination of the context of the relationship between therapeutic photography and self-concept. The research has importance in terms of introducing a new method to the literature that includes different procedures to be used in therapeutic photography practices and presenting an interdisciplinary approach by considering photography within the framework of the disciplines of communication and psychology.

In this research, the power of therapeutic photography as a means of expression and its role in providing information about the self are explored. Auto-photography, which is a photo-observation method related to self-concept, has accordingly been considered as an application method for therapeutic photography. This approach, utilizing both therapeutic photography and auto-photography, has been termed “therapeutic auto-photography.” This study, which was carried out with 27 university students, comprised two steps. First, students were asked to answer the question “Who are you?” with photographs, and then in-depth interviews were conducted using these photographs to guide the self exploration. After the application process, content analysis was conducted on the photographs presented by the participants and photographic self-concept categories were created. These categories were also classified and evaluated within the framework of orientations related to self-concept based on in-depth interviews.

The results suggest that therapeutic auto-photography is a powerful tool of expression that facilitates obtaining detailed information about the self. In this context, it was concluded that therapeutic auto-photography facilitates verbal expression by assisting with concretization and enables a comfortable, effective, and explanatory communication style. The application leads to active mental exploration and an inquiry process in which visual information is processed through memory-related cognitive processes such as thinking, remembering, connecting, and associating. In addition, this research has revealed the therapeutic functions of therapeutic auto-photography, which contribute to self-disclosure, revelation, relief, and introspection.

Keywords: Therapeutic auto-photography, therapeutic photography, phototherapy, self-concept, photography

* Received: 12/03/2021. Accepted: 18/08/2021

** Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Fine Arts, Department of Basic Sciences Arts
Orcid no: 0000-0003-4466-4223, ozge.arslan@hbv.edu.tr

Terapötik Oto-Fotografi: Terapötik Fotoğrafçılık ve Benlik Kavramına İlişkin Bir Uygulama^{1, 2}

Çok rahatladım... Resim yapmamdaki amaçla aynı. Bazen bir şeyi dışarıya dökmek istersiniz, dökemezsiniz. İçinizde kalır, mutsuz eder. Notre Dame'ın kamburu gibi... Onu atıyorsunuz işte (Kadın, 19 yaş).

Giriş

Terapötik teriminin, “terapiyle ilgili”, “iyileştirici etkisi olan” (Bakırcıoğlu, 2012: 2096), “rahatlamaya yardım eden” (Oxford Learner’s Dictionaries, t.y.), “faydası olan” (Apa Dictionary of Psychology, t.y.) gibi anlamları bulunmaktadır. Bu ifadelerin tümü, öznel iyilik haline³ atıfta bulunmaktadır. Bununla birlikte “bir uğraşın veya aktivitenin terapötik olabilmesi için orada iyileştirici bir unsurun olması, kullanıcıya fayda sağlaması” ve nihai sonuçları olacak biçimde yapılandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla fotoğrafçılığın terapötik olarak nitelendirilebilmesi için kullanıcıya fayda sağlaması beklenen, amaçlanmış bir sonucu olmalıdır (Gibson, 2018: 15).

Fotoğrafın terapötik amaçlarla kullanımı, 19. yüzyıla kadar uzanmakla birlikte (Arslan, 2020), 21. yüzyılın erken dönemlerinden günümüze kadar fotoğrafın terapötik bir araç olarak kullanımına ilişkin uygulamalar “fototerapi” ve “terapötik fotoğrafçılık” başlıkları altında toplanmıştır (Gibson, 2018: 20). Fototerapi (*phototherapy*), ruh sağlığı uzmanlarının fotoğrafı, psikoterapi veya danışma sürecinde danışanlara yardım etmek amacıyla ifade ve iletişim aracı olarak kullanmasıdır. Terapötik fotoğrafçılık (*therapeutic photography*) ise terapiye katılım olmadan da fotoğrafların iyileştirici araçlar olarak kullanılmasıdır. Bu çalışmada terapötik fotoğrafçılık tekniği temel alınmaktadır.

¹ Bu makale, yazarın Doktora tez verilerinin bir bölümünden üretilmiştir (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı).

² Araştırmanın uygulama aşamasına geçmeden önce “İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar” için Etik Kurul Onayı alınmıştır.

³ Öznel iyilik hali, bireyin “yaşam memnuniyeti ve mutluluğuna dair genel değerlendirmesini” içerir (Gerrig ve Zimbardo, 2012: 378).

Literatür çalışmaları, terapötik bir araç olarak fotoğrafın; benliği görünür kılan, benlik hakkında ulaşılması güç pek çok bilgiyi açığa çıkaran, sözel olmayan bir iletişim aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Terapötik fotoğrafta sözel olmayan kodlar, kişinin dünyayı nasıl anlamlandırdığına ilişkin önemli ipuçları barındırmaktadır. Bireyler, “fotoğraflarındaki anlam katmanlarını tartışırken kendi değer sistemleri, inançları, tutumları, beklentileri hakkında pek çok şeyi açığa çıkarır” (Weiser, 1984: 3). Bu açıdan terapötik bir araç olarak fotoğrafın, “kişiye ait asıl özü gösterdiği” (Nunez, 2009: 56), “benliği, gösteren olarak nesnelleştirdiği” (Berman, 1993: 194) belirtilmektedir. Bu ifadeler, bir kişinin fotoğraflarında yer alan işaretlerle görünür kılınan benliğinin izinin sürülebileceğini düşündürmektedir.

Bu araştırmada, terapötik fotoğrafçılığın, bir ifade aracı olarak benliğe ilişkin bilgi sağlama açısından gücünün sınanması amacıyla 27 üniversite öğrencisi ile oto-fotografik bir uygulama gerçekleştirilmiştir. *Terapötik oto-fotografi*⁴ olarak adlandırılan bu uygulama kapsamında katılımcılara “Sen kimsin?” sorusu sorularak katılımcıların bu soruya, çekecekleri ve arşivlerinden seçecekleri altı fotoğrafla cevap vermeleri beklenmiştir. Ardından katılımcılarla sundukları fotoğraflar üzerinden derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, fotografik görüşme sürecinde hem görsel hem de sözel olarak kendilerini ifade etmiştir. Katılımcıların kendilerini ifade ve sunum biçimleri, fotografik benlik kavramı temsilleri çerçevesinde değerlendirilerek terapötik oto-fotografinin bu süreç içindeki rolü sorgulanmıştır.

Fotoğrafın Terapötik Amaçla Kullanımı

Fotoğrafın terapötik amaçla kullanımına ilişkin ilk yazılı döküman, İngiliz psikiyatrist ve fotoğrafçı Hugh Welch Diamond’a (1856) aittir. Psikiyatri fotoğrafçılığının öncüsü (Gilman, 1976: 5) olarak kabul edilen Diamond (1809-1886), 1848-1858 yıllarında İngiltere’de Surrey County Psikiyatri Hastanesi’nin kadın bölümünde yönetici olarak çalışmış ve burada kadın hastalarının portre fotoğraflarını çekmiştir. Bir hastanın ruhsal durumunun, fizyonomisinden⁵ çıkarsanabileceğini öne süren Diamond (Patrick, 2016), fotoğrafları, “mükemmel ve güvenilir kayıtlar” olarak nitelemiştir. Diamond,

⁴ Yazarın Doktora tezinde terapötik fotoğrafçılık için bir uygulama yöntemi olarak ortaya koyduğu “terapötik oto-fotografi” yaklaşımı, bu makalede isimlendirilmiştir.

⁵ Fizyonomi, “bir kişinin dış görünüşünün, onun karakterinin, içgüdülerinin ve davranışlarının göstereni olduğu fikrine dayanır ve tüm bunlar, insan ruhunu dışa yansıtır” (Hartley, 2001:16).

“psikiyatride fotoğrafları kullanmanın, değerli vakaların kalıcı olmasını sağlayarak onları sadece şu an için değil, sonsuza dek gözlenebilir hale getirdiğini” belirtmiştir (Diamond, 1856/2010: 8).⁶

Diamond’dan yaklaşık bir asır kadar sonra ruh sağlığı uzmanları, psikiyatri hastalarının özelliklerini hatırlamak ve değerlendirmek amacıyla hastaların fotoğraflarını çekmeyi tavsiye etmişlerdir. 1900’lü yılların başında sosyal reformcular Jane Addams ve Paul Kellogg, toplumsal konuları gündeme getirmek için stratejik olarak fotoğrafı kullanmışlardır (Decoster ve Dickerson, 2014: 2). 1940’lara gelindiğinde fotoğraf, askerler için boş zaman etkinliği ve bir terapi aracı olarak kullanılmıştır. Daha sonra fotoğrafın kullanım alanı sivil hastanelere doğru genişlemiş ve fotoğraf, fiziksel ve psikiyatrik hastalıkları olan kişiler için yardımcı bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır. Bireylere ve gruplara yönelik sağlık ve eğitim hizmetleri sağlayan profesyonellerin uygulamalarına fotoğrafı dahil etmesiyle fotoğrafın terapötik bir araç olarak kullanımı yaygınlaşmıştır (Stevens ve Spears, 2009: 6).

Fototerapi

Fotoğrafın terapötik bir araç olarak kullanım alanlarından birini fototerapi uygulamaları oluşturmaktadır. Fototerapi, fotoğrafın psikoterapi ve danışma sürecinde araç olarak kullanılmasını ifade eden bir terimdir. 1970’lerde ortaya koyulan terim, fototerapinin Kuzey Amerikalı ve Kanadalı erken dönem öncüleri⁷ Doug Stewart, Judy Weiser, David A. Krauss, Joel Walker gibi ruh sağlığı uzmanları tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte Kanadalı psikoterapist Judy Weiser, “uygulamaya yapı ve açıklık kazandırmaya çalışarak fototerapi tekniğini uygulayan ilk kişi” (Gibson, 2018: 21) olarak kabul edilmektedir. Weiser (2015), işitme engelli çocukların, işaret dili ve İngilizce arasındaki uyumsuzluktan dolayı çevreleri ile iletişim kuramadığına tanık olmuş; bu sebeple fototerapi tekniklerini geliştirmiştir. Weiser (1988: 341), fototerapiyi, “fotoğrafçılığı; iletişim, ifade ve yansıtmanın aracı olarak kullanan tekniklerin kapsamlı bir sistemi” olarak açıklar. Weiser (2021), fototerapinin; bir terapi türü, yaklaşım ya da model olmadığını belirtir. Bir model ile o modeli etkinleştirmek için kullanılan teknikler

⁶ Diamond’ın görüşleri, yaşadığı dönemde ilgiyle karşılanmış olsa da günümüzde sözde bilim olarak kabul edilen fizyonomiyi temel alan yaklaşımının geçerli olmadığını da belirtmek gerekir (bkz. Didi-Huberman, 2003). “Detaylı bilgi için bkz. Arslan (2020).”

⁷ Fototerapinin diğer temsilcileri için bkz. <https://phototherapy-centre.com>

arasında bir ayrım vardır. Fototerapi, yalnızca ruh sağlığı uzmanları tarafından danışanlara yardım etmek amacıyla kullanılan fotoğraf çekme, fotoğraflara bakma ve onlar hakkında tartışma eylemlerini içeren tekniklerdir (Weiser, 2021).

Weiser, fototerapinin, “kişi ve çevresi arasında kurulan, çift yönlü bir etkileşim tekniği” olduğunu ifade eder. Weiser’a göre, kişi neyin fotoğrafını çekeceğini seçerek otomatik olarak onunla ilişkili olan şeyin ne olduğunu tanımlamaya başlar. Bu, dilin filtresi olmadan bireyin doğrudan sunduğu kendi dünyasına daha bütüncül bir bakıştır. Bu bakış, bireyin “etrafını çevreleyen kültürü nasıl göreceğini, duygusal etkilerle nasıl başa çıkacağını ve sosyal rolleri nasıl anlamlandıracağını” kavramaya yardım eder ve standart görüşme sürecinden daha az savunmacıdır (Weiser, 1975: 34).

Weiser, kişisel şipşak görüntülerin, bireylerin “hem duygusal hem de fiziksel olarak nerede bulunduğunu” gösteren “ayak izleri” olduğunu ifade eder. Weiser’a göre, danışan fotoğrafları, tek başına konuşma terapisi kullanmaya oranla daha derin bir içe bakışa⁸ olanak sağlar. Bununla birlikte danışanlar, fototerapi sürecinde yalnızca mevcut fotoğraflarını göstermekle kalmaz; aynı zamanda fotoğraf çeker, poz verir, yeni görüntüler de yaratır. Danışanlar, fotoğraflar hakkında konuşarak fotoğrafların verdiği mesajları keşfetmeye çalışır (Weiser, 2005: 7).

Weiser (2002: 18-19), beş fototerapi tekniği ortaya koymuştur: Danışan tarafından çekilen/yaratılan fotoğraflar; danışanın diğerleri tarafından çekilen fotoğrafları; aile albümü ve diğer fotobiyografik koleksiyonlar; otoportreler; foto izdüşümleri. Danışan tarafından çekilen/yaratılan fotoğraflar, “kişinin kendi çektiği fotoğraflar ile fotoğraflardan, dergilerden ya da internet görüntülerinden derlediği dijital manipülasyonlarla oluşturduğu kolajlardır.” Danışanın diğerleri tarafından çekilen fotoğraflarını, “başkaları tarafından kişinin farkında olmadığı zamanlarda çekilmiş ya da kişinin poz verdiği fotoğraflar” oluşturur. Kişilere ait aile albümleri ve fotobiyografik koleksiyonlar ise “bireylerin hayat hikayelerinin ve gelişimlerinin izlenebildiği fotoğraflardır.” Weiser, otoportreleri de ayrı bir kategori olarak ele alır. Bu tür görüntülerin yaratılmasında “tüm kontrol, kişinin kendisindedir.” Tekniklerin sonuncusu da Weiser’ın “algılama süreci boyunca herhangi bir fotoğrafın anlamının, izleyici

⁸ İçe bakış: “Kişinin, yalnızca kendisinin sahip olduğu ‘iç-bilgiler’ yoluyla düşünce, duygu ve güdülerini hakkında bilgi edinme sürecidir” (Aronson vd., 2012: 257).

tarafından yaratıldığı fotoğraflar” şeklinde tanımladığı foto izdüşümleridir. Weiser (1984: 3), en iyi uygulamanın bu tekniklerin yaratıcı bir şekilde bir araya gelmesiyle ortaya çıktığını belirtmektedir.

Terapötik Fotoğrafçılık

Fotoğrafı terapötik amaçla kullanan öncü isimlerden biri de İngiliz fotoğraf sanatçısı Jo Spence'dir (1934-1992). Spence, 1982'de meme kanserine yakalandıktan sonra kadın bedenini metalaştıran ideolojiye karşı politik bir söylem geliştirerek kapitalizmin eleştirisini yapmıştır. Tedavi sürecini fotoğraflarla belgeleyen sanatçı, “insanları sadece bedenden ibaret gören ve hastaları pasivize eden batı biliminin gücünü” görselleştirerek eleştirel bir bakış sergilemiştir (Özdamar, 2009: para. 3). Spence, fotoğraflarla gözler önüne serdiği tedavi sürecini *A Picture of Health* (Sağlığın Bir Resmi)⁹ çalışması ile izleyicilerine sunmuştur. Fotoğrafı, kendi iyileşme sürecinde terapötik bir araç olarak kullanan sanatçı, tekniğini fototerapi olarak adlandırmıştır. Bununla birlikte Weiser (2005), ruh sağlığı uzmanlarının fotoğrafik imgeleri psikoterapi ve danışma sürecinde kullanım biçimleri ile Spence'in fototerapi tekniği arasında ayırım yapmış ve Spence'in tekniğini terapötik fotoğrafçılık olarak adlandırmıştır.

Weiser, herkesin, fototerapi tekniklerini farklı durumlara adapte edebileceğini ve böyle bir durumda yetkili bir terapistin ya da danışmanın bulunmasına gerek olmadığını belirtir. Weiser, psikoterapi/danışma süreci dışında gerçekleştirilen, fotoğrafın terapötik bir araç olarak kullanıldığı bu etkinlikleri, terapötik fotoğrafçılık teknikleri olarak adlandırır (Weiser, 2021). Weiser'a göre bu etkinlikler, bir kişi tarafından kendi başına gerçekleştirebileceği gibi bir proje ya da grubun parçası olarak da gerçekleştirilebilir. Bu tekniklerin amaçları; “öz-bilgiyi, öz-farkındalığı ve öznel iyilik halini artırma, aile ilişkilerini ve sosyal ilişkileri geliştirme, sosyal dışlanmayı azaltma, rehabilitasyonu destekleme, gruplararası ve kültürlerarası ilişkileri güçlendirme, fotoğrafa dayalı diğer tedavi ve eğitim yolları üretme” olarak özetlenebilir (phototherapy-centre.com, 2019).

Weiser (2005), Spence'in tekniği üzerinden fototerapi ve terapötik fotoğrafçılığı karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırma Tablo 1'de özetlenmiştir.

⁹ Fotoğraflar için bkz. <http://www.britishphotography.org/artists/19153/jo-spence?p=all&type=list>

Fototerapi	Terapötik Fotoğrafçılık
Danışanlara yardım etmek amacıyla terapi boyunca fotoğrafların ve fotoğraflarla etkileşimin kullanıldığı, terapist ve danışman tarafından yönlendirilen bir süreçtir.	Fotoğrafların, bir kişinin kişisel anlayışı ve içe bakışı için kullanıldığı, benlik yönelimli fotografik etkinliklerdir.
Terapi uygulamalarıdır: Terapi “esnasında” (<i>during</i>) fotoğrafçılık	Fotografik uygulamalardır: Terapi “olarak” (<i>as</i>) fotoğrafçılık
Ruh sağlığı uzmanı (terapist, danışman) - danışan ilişkisi vardır.	Bu ilişki zorunlu değildir.
Danışanın duygusal sorunlarının çözümüne yardımcı olmak amacıyla kullanılır.	Kişinin kendi benlik sorgulaması için niyetli değişim sürecinde kullanılır.
<u>Teknikler:</u> Fotoğraf çekme, başkaları tarafından çekilen fotoğraflar, aile albümü/fotobiyografik koleksiyonlar, otoportreler, foto izdüşümleri.	<u>Teknikler:</u> Fotoğraf çekme, inceleme, poz verme, planlama, tartışma, fotoğrafları hatırlama ve hayal etme.
Üzerinde çalıştığı, danışanın hayat öyküsüdür.	Üzerinde çalıştığı kendisidir.
İşbirlikçi bir çalışma yoktur. Duyguları harekete geçirmek ve anıları geri çağırmak için terapistin müdahalesi ve rehberliği söz konusudur.	Başkalarıyla işbirliği içinde interaktif çalışmalar yapılabilir.

Tablo 1 - Fototerapi ve terapötik fotoğrafçılık teknikleri arasındaki farklar¹⁰

Sözü edilen tüm farklılıklara rağmen Weiser, çalışmalarındaki fotoğrafçılığın, sanatın bir biçimi olmaktan ziyade “duygusal sembolik bir iletişim” olduğu konusunda Spence ile aynı fikirde olduğunu belirtmektedir. Weiser, bu tekniklerin, fotografik sanat hakkında bilgi ya da deneyim gerektirmediğini; böyle bir eğitimin kendiliğinden duygusal ifadeler yoluyla elde edilebileceğini ifade etmektedir (Weiser, 2005: 9). Tüm bunlara ek olarak Weiser ve Spence, tekniklerini ortak bir paydada birleştirerek “J & J Fototerapi” adını verdikleri bir uygulama gerçekleştirmişlerdir. Bu uygulama kapsamında danışanlar, birkaç seans Spence ile fotoğraf çalışmaları yapmış; ardından Weiser’la bu fotoğraflar üzerinden yürütülen yüz yüze görüşmelere katılmıştır. Bu uygulama, Spence’in bir sene sonra kanserden hayatını kaybetmesiyle son bulmuştur (Weiser, 2005: 10-11).

Sosyal hizmet uzmanı Neil Gibson (2021) için ise terapötik fotoğrafçılık, keşif için görüntü üretmek amacıyla fotoğrafçılığın yaratıcı müdahalesinin işe koşulmasına dayanır. Gibson’a göre terapötik fotoğrafçılık uygulamaları bir rehber eşliğinde

¹⁰ Literatürde konuya ilişkin farklı görüşler de mevcuttur. Bu özetin, Weiser’in görüşlerini temsil ettiği unutulmamalıdır.

gerçekleştirilmeli ve yapılandırılmış olmalıdır. Uygulamaların terapötik olarak nitelendirilebilmesi aynı zamanda katılımcı için açıkça tanımlanmış ve amaçlanmış sonuçlarının bulunmasına bağlıdır. Dolayısıyla Gibson, Weiser'ın "kişinin kendi başına da terapötik fotoğrafçılıkla ilgilenebileceği" fikrinin aksine, uygulama sürecine dahil olan bir kolaylaştırıcının bulunması gerektiğini savunur. Gibson'a göre bu kişi, gruplarla çalışmayı (eğer uygunsa) ya da en azından uygulamaya rehberlik etmede kullanacağı teorileri ve uygulamanın sınırlılıklarını bilen bir profesyonel olmalıdır (Gibson, 2021). Bu bakış açısıyla paralel olarak bir kişinin, terapötik fotoğrafçılığın işleyişini bilmeden arşiv fotoğraflarına bakarak veya kendi kendine fotoğraf çekerek tekniğin faydalarını keşfedemeyeceğini söylemek mümkündür. Eğer öyle olsaydı, cep telefonu olan herkes, kendi çektiği ya da başkaları tarafından çekilen galeri fotoğraflarına bakarak ruhsal açıdan kendini geliştirebilirdi.

Weiser ve Spence'in teknikleri, fotoğrafın terapötik bir araç olarak gücünü vurgulaması bakımından araştırma için temel teşkil etmekle birlikte fotoğrafın terapötik kullanımına ilişkin fototerapi ve terapötik fotoğrafçılık başlıkları altında farklı yaklaşım ve uygulamalar da mevcuttur. Fototerapötik uygulamalar, farklı alanlarda çalışan profesyoneller tarafından (ruh sağlığı uzmanları, sosyal hizmet uzmanları, rehber öğretmenler, sanatçılar vb.) farklı araştırma tasarımları ile çeşitli gruplarla gerçekleştirilmektedir. Gibson (2021), fotoğrafın terapötik bir araç olarak kullanımının, her biri farklı alanları hedefleyen pek çok farklı yolu olduğunu ifade etmektedir. Gibson'a göre tüm bu yolların özünde, mesajı güçlendirmek amacıyla iletişimde, fotoğrafı katalizör olarak kullanmak vardır. Fototerapinin Finlandiyalı temsilcisi Ulla Halkola da (2011: 6-7) aynı fotografik tekniğin, farklı alanlarda ve farklı bağlamlar çerçevesinde kullanılabileceğini ancak terapötik hedeflerin profesyonel amaçlara göre değişebileceğini belirtmektedir. Ayrıca Halkola, terapist ünvanının, farklı ülkelerde farklı şekillerde kullanılmasının da teknikleri tanımlama açısından göz önünde bulundurulması gereken bir nokta olduğuna dikkat çekmektedir.

Tüm bunlara ek olarak fototerapi ve terapötik fotoğrafçılığı birbirinden keskin sınırlarla ayırmanın mümkün olmadığını da ifade etmek gerekir. Her iki teknik de birbiriyle etkileşim içindedir. Fototerapinin Slovenyalı öncüleri Matej Peljhan ve Anita Zelić (2015: 33), dünya üzerinde gerçekleştirilen fototerapötik uygulamalara

bakıldığında fototerapi ve terapötik fotoğrafçılık arasındaki sınırın çok net olmadığını belirtmektedir. Yazarlar, bunun nedenini, tekniklerin birbirini tamamlayışı ve iç içe geçmişliğiyle açıklarken Slovenya'da fototerapi teriminin her iki tekniği de kapsadığına dikkat çekmektedir.

Terapötik Fotoğrafçılık ve Benlik İlişkisi

Benlik, Antik Çağ düşüncesinden bu yana farklı görüşler çerçevesinde tartışılabilen önemli konulardan ve tanımlaması zor kavramlardan biridir. Bu bağlamda “evrensel olarak kabul edilmiş bir benlik tanımlaması olmadığı gibi benliğe ilişkin pek çok tanımlama da farklı fenomenlere atıfta bulunmaktadır” (Leary ve Tangney, 2003: 6). William James’e (1890: 651) göre, benlik; “bir insanın, kendisine dair söyleyebileceği her şeyin toplamıdır.” Charles H. Cooley (1902: 36), benlik dediğinde “ben, beni/bana, benim ve kendim” şeklinde ifade ettiği birinci tekil şahıs zamirlerini kastettiğini belirtmektedir. George H. Mead (1934) ise benliği, toplumsallaşma sürecinin ürünü olan sosyal bir yapı olarak ele almaktadır. Bunlarla beraber benlik, literatürde genellikle “kim olduğumuz hakkında sahip olduğumuz inançların tümü” (Taylor vd., 2007: 105) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yaygın tanımlama ile ilişkili olarak her insanın “Ben kimim?” sorusuna verdiği yanıtlar “benlik kavramını” oluşturur (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 248). Benlik kavramı (*self-concept*); “insanların kişilik özellikleri, fiziksel karakteristikleri, yetenekleri, değerleri, amaçları, rolleri hakkındaki inançlarını içeren bilginin temsili” (Stangor, 2013: 182) olarak açıklanır. Bu araştırmanın hareket noktasını oluşturan “Sen kimsin?” sorusu da bireyin iç dünyası hakkında bilgi edinmeye göndermede bulunan bir benlik sorgulama sürecine işaret etmektedir. Dolayısıyla benlik kavramı, burada, bireyin “Sen kimsin?” sorusuna verdiği yanıtlar üzerinden kendisine ilişkin düşünceleri, inançları ve duyguları temelinde ele alınmaktadır.

Literatür çalışmalarında fotoğrafın, benliği görünür kılan, yansıtıcı bir araç olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Bu bağlamda fotoğraf, “benlik kavramının aynası” (Weiser, 1975: 34), “bir kişinin var oluşunun yansıması” (Minor White’dan akt. Ryan, 2012: 94) gibi ifadelerle nitelenmektedir. Fotoğrafın, içgörüyü dışsallaştırması (Berman, 1993: 189) ve “saklı olan imge dünyalarını açığa vurması” (Benjamin, 2015/2019: 96) bakımından önemli olduğu da belirtilmektedir.

Fotografik çalışmalar yapan psikoterapist Pam Koretsky, fotoğrafın, “bir yabancıya kapalı olan dünyaya giriş daveti” olabileceğini belirtmekte ve bireyin yaşamını gözlemleme fırsatı sunduğunu vurgulamaktadır (Koretsky, 2001: 8). Bu açıdan fotoğraflar, “başka hiçbir biçimde elde edilemeyecek fiziksel ve izdüşümsel zengin bir veri kaynağı” olarak bireyin hem öznel dünyası hem de sosyal yaşamında kurduğu ilişkiler hakkında bilgi sağlamaktadır (Krauss, 1983: 53). Weiser da (2014: para. 3) “görsel sembollerin, bilinçdışı ile daha doğrudan bir iletişime izin vermesi sebebiyle bireyin duyguları, düşünceleri ve belleği ile bağlantı kurmasını sınırlandıran sözel filtrelerin salınmasına” yol açtığını belirtmektedir. Bununla birlikte fotoğraflar, bireylere üzerinden konuşabilecekleri somut bir ürün sağlayarak zor konuların açığa çıkmasına da neden olabilmektedir (Decoster ve Dickerson, 2014).

Weiser, fotoğrafların yansıtıcı araçlar olduğunu ve izleyicilere, fotoğrafı çeken kişinin benliği hakkında detaylı bilgiler sağladığını ifade etmektedir. Yazara göre, her fotografik karar, içsel bir kritere dayanır. Her insanın belirli bir fotoğrafı çekme nedeni, fotoğrafta kişisel olarak ona anlamlı gelen asıl şeyi, belirli bir şekilde ve belirli bir anda dondurmaktır. Böylelikle bireyin çektiği fotoğraflarda, sadece onun ne gördüğü değil; aynı zamanda fotoğrafın çekildiği an, onun kim olduğu da görülebilmektedir (Weiser, 1999: 235).

Fototerapötik süreçte bireyin fotoğraflar tarafından uyarılması; duygularını, düşüncelerini ve anılarını sözel olarak ifade edebilmesini teşvik ederek yansıtmasına izin verir (Koretsky, 2001). Çünkü terapötik fotoğrafta destek olarak sözel bilginin ortaya çıkmasına yol açan görsel bir öge sağlanmaktadır (Gibson, 2017). Bu durum da içe bakışa olanak tanır. Fotoğraflar aracılığıyla sorulan sorular, bireyin aile sistemi ve çevresinde olup bitenler hakkında fikir edinmede kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Böyle bir uygulama, bireyin aile geçmişi ile ilgili sıradan sorular sormaktan daha fazla içe bakış sağlamaktadır (Koretsky, 2001). Terapötik fotoğraf, bireyin yaşamını sorgulaması konusunda görüntülerin analizine de olanak tanır (Krauss, 1983). Görüntüyü sorgulama ve içeriği tartışma, bireyin benliği hakkında daha çok şey keşfetmesinin yolunu da açmaktadır (Gibson, 2017). Fotoğraf çekmek, özel bir görev olarak yapıldığında yaratıcılığın ve kendini ifade etmenin bir biçimidir. Görev sonunda ortaya çıkan sonuçlar ise “benliği açıklamaya yardım eden, benliğin uzantılarıdır”

(Weiser, 1999: 232). Çünkü “baktığımız yer, ilgi ve arzularımızın merkezini açığa çıkarır” (Hood, 2014: 112). Bu yansıtıcı süreç ise benlik keşfine neden olur (Merrill ve Andersen’den akt. Glover-Graf ve Miller, 2006).

Oto-Fotografi

Oto-fotografi (*auto-photography*), “dünyayı bir başkasının gözünden görmeye olanak tanıyan” bir foto-gözlem metodudur. Yöntem, en genel anlamıyla, katılımcılara fotoğraf makinesi verilerek katılımcıların çevrelerinde kendileri için önem teşkil eden öğeleri seçmelerini ve bu öğelerin fotoğraflarını çekmelerini içermektedir (Noland, 2006: 1-3).

Amerikalı sosyal psikolog Robert Charles Ziller (1990), *Photographing The Self* (Benliğin Fotoğrafını Çekmek) eserinde oto-fotografi yöntemini, meslektaşlarıyla gerçekleştirdiği farklı çalışmalarla ortaya koymuştur. Ziller (1990), oto-fotografik yaklaşımın kökenlerinin, Sol Worth ve John Adair’in (1972) Navajo Kızılderilileri ile yaptığı çalışmaya dayandığını belirtir. Biobelgesel (*biodocumentary*) olarak adlandırılan bu yaklaşım, “bir kişinin kendisi ve dünyası hakkında nasıl hissettiğini göstermeyi amaçlayan bir video-film çekmesini” içerir. “Bu, kişinin, nesnel dünyayı gerçekte nasıl gördüğünü göstermenin bir yoludur.” Yaklaşım, kişinin “bilinçli kontrolünün ötesinde olan duygularını yakalar; değerlerini, tutumunu ve ilgisini açığa çıkarır” (Worth’den aktaran Ziller, 1990: 34). Ziller ve meslektaşları (Combs ve Ziller, 1977; Ziller ve Smith, 1977; Ziller ve Lewis, 1981; Ziller ve Rorer, 1985) bir dizi çalışmayla Worth ve Adair’in (1972) yaklaşımını geliştirerek benlik kavramı üzerine odaklanmışlardır. Araştırmacılar, çalışmalarında video kamera yerine sabit flaş ve 12 pozluk filmi olan bir fotoğraf makinesi (*instamatic camera*) kullanarak katılımcılardan; kim olduklarını anlatan fotoğraflar çekmelerini istemişlerdir.

Ziller, oto-fotografiyi; “bir mesajla birlikte donmuş bir görüntü sağlayan, sözel olmayan bir iletişim metodu” olarak tanımlar. Bu mesajın, bir metaforla belirtilen bir işaret şeklinde bulunduğunu ifade eden Ziller; bu işaretlerin, kişinin “benlik teorisi”¹¹ ile iletişim sağladığını belirtir (Ziller, 1990: 70). Yazar, “Ben kimim?” sorusuna cevap olarak görüntü üretme sürecinde, cevaplayıcıların çevrelerindeki sınırlı görsel

¹¹ Benlik teorisi, “mevcut çevre içinde davranışı organize eden ve düzenleyen kişisel esaslar, prensipler ve kurallar sistemini temsil eden geniş kapsamlı bir şemadır” (Ziller, 1990: 142).

seçeneklere seçici olarak bakmaları gerektiğini söyler. Ziller'e göre, seçici olarak ayrılan nesnelere "yönelmenin" belirleyicileridir. Çevreyi tararken arama, çevrenin anlamlı özellikleri ile bağlantılar arayan bir benlik teorisi tarafından yönlendirilir. Alıcı, kendisine anlam ifade eden çevresel ayırt edici özelliklere yönelir ve yönelimler (*orientations*) aracılığıyla da benlik teorisi açığa çıkarılır (Ziller, 1990: 28). Sonrasında yönelim, "çevredeki işaretlere tepki verme güdüsünü artıran, öz-tanımlamayla (*self-definition*) ilişkili davranışları" belirler. Yönelimler, birey ve çevre arasındaki etkileşimsel yapılardır. Benlik kavramı da "çevre-benlik-davranış" sisteminin bir parçasıdır (Ziller, 1990: 32).

Ziller'e göre, bir kişi, çalışmasının konusu olan bir fotoğraf çektiğinde, fotoğraf seçtiğinde ya da fotoğrafın hareketini yönlendirdiğinde benliği kendi gözümüz aracılığıyla gördüğümüz kadar o kişinin gözünden de görmüş oluruz (Dollinger ve Clancy, 1993). Ziller'in deyişiyle (1990: 124) bu, "Ben dünyaya bakarken 'benim ve dünyamın' içeriden görünüşüdür." Sonuçta "içten-dışa gözleme" olarak tanıyan oto-fotografi hem aktörün kendini gözlemleyebildiği hem de araştırmacının, olgunun bir parçası olarak kişisel bilgiler edinebildiği bir sürece işaret eder. Araştırmacı, süreç içinde aktörün gördüğünü görmeye ve hissettiğini hissetmeye başlar. Bu nedenle "bu tür bir gözlemin tek amacı tanımlama ve analiz değil, aynı zamanda anlamadır" (Ziller, 1990: 21).

Terapötik Oto-Fotografi

Terapötik fotoğrafçılığın temel amaçlarından biri, içe bakış yoluyla bireyin öz-bilgisini ve öz-farkındalığını artırmaktır. Oto-fotografi, benlik kavramı hakkında bilgi edinmeyi hedefleyen bir foto-gözlem metodu olarak terapötik fotoğrafçılığın amaçları ile uyum göstermektedir. Bu bağlamda oto-fotografi hem bireyin kendisini gözlemleyebileceği hem de araştırmacının, bireyin dünyasını, bireyin gözünden görebileceği çift katmanlı bir bilgi edinme sürecini içerir. Aynı zamanda oto-fotografi, "Sen kimsin?" sorusuna cevap ararken bireyin dikkatini kendisi için anlamlı olan çevredeki ayırt edici özelliklere yönelteceği ve böylece benlik teorisinin açığa çıkarılacağı fikrine dayanır. Bu fikir de bireyin yönelimlerinin doğrultusunun, benlik kavramı hakkında ipucu sağlayacağına işaret eder. Dolayısıyla yönelimler aracılığıyla oto-fotografik yaklaşım, terapötik fotoğrafçılığın benlik hakkında bilgi edinme ve böylece bireyin öz-bilgisini ve öz-

farkındalığını artırma amacına katkı sağlamaktadır. Bu sebeplerle bu araştırmada oto-fotografi, terapötik fotoğrafçılık için bir uygulama yöntemi olarak ele alınmış ve “terapötik oto-fotografi” olarak adlandırılan, farklı yönergelerin¹² bir arada kullanıldığı yeni bir yaklaşım ortaya koyulmuştur.¹³ Terapötik oto-fotografi, görsel ve sözel bir ifade biçiminin birlikteliğinden oluşan, katılımcıların kendi ürünleri ya da seçimleri olan görsel malzemeleri, araştırmacının soruları ışığında benlik kavramları ile bütünleştirmelerini içeren, öz-bilgiyi ve öz-farkındalığı¹⁴ artırmayı hedefleyen bir benlik keşif yolculuğudur.

Araştırmanın örneklemini, 16’sı kadın (%59.3), 11’i erkek (%40.7) olmak üzere 27 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. 18-24 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması 20.48’dir (s=1.65). Örneklem, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (%40.7, n=11), Ankara Üniversitesi (%25.9, n=7), Gazi Üniversitesi (%22.2, n=6) ve Hacettepe Üniversitesi’nde (%11.1, n=3) öğrenim gören, çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen öğrenciler arasından belirlenmiştir.¹⁵

Uygulama kapsamında katılımcılara ilk olarak “Sen kimsin?” sorusu sorulmuş ve katılımcıların bu soruya fotoğraf çekerek yanıt vermeleri istenmiştir. Bu görev için katılımcılara; hiçbir konu, teknik, mekân sınırlaması olmaksızın kendilerini anlatan “altı adet fotoğraf çekmeleri” söylenmiştir. Altı fotoğraftan beşinin “katılımcıları ifade eden fotoğraflar” olması istenmiştir. Bununla birlikte katılımcıları ifade eden fotoğraflar kadar ifade etmeyen fotoğrafların da benlik kavramı hakkında ipucu sağlayacağı varsayılmaktadır. Bu görüşten hareketle son fotoğrafın da “katılımcıları en az ifade eden ya da ifade etmeyen bir fotoğraf” olması beklenmiştir.¹⁶

¹² Katılımcıları en az ifade eden/ifade etmeyen fotoğraf, fotoğraf çekme ve kişisel arşivlerden fotoğraf seçme, fotoğrafları sıralama.

¹³ Terapötik fotoğrafçılık, terapötik amaçlarla gerçekleştirilen, fotoğrafa dayalı aktiviteleri kapsayan genel bir çerçeve oluşturur. Terapötik oto-fotografi ise terapötik fotoğrafçılığa bir uygulama yaklaşımıdır.

¹⁴ Bu makalede, öz-farkındalığa ilişkin sonuçlara yer verilmemiştir.

¹⁵ Bu öğrenciler, Ankara Üniversitesi Gazetecilik (%3.7, n=1), Halkla İlişkiler ve Tanıtım (%22.2, n=6); Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Görsel İletişim Tasarımı (%3.7, n=10), Fotoğraf ve Video (%3.7, n=1); Hacettepe Üniversitesi Hukuk (%3.7, n=1), Psikoloji (%3.7, n=1) ve Kimya (%3.7, n=1); Gazi Üniversitesi İmalat Mühendisliği (%3.7, n=1), Endüstri Mühendisliği (%3.7, n=1), Polimer Teknoloji (%3.7, n=1), İngilizce Öğretmenliği (%7.4, n=2) ve İlköğretim Matematik Öğretmenliği (%3.7, n=1) bölümlerinde; hazırlık sınıfı (%11.1, n=3) ile birinci (%14.8, n=4), ikinci (%37, n=10), üçüncü (%29.6, n=8) ve dördüncü (%7.4, n=2) sınıflarda öğrenim görmektedir.

¹⁶ Ek olarak katılımcılara; fotoğrafçılık becerilerinin önemi olmadığı, fotoğrafları cep telefonuyla çekebilecekleri de belirtilmiştir.

Uygulamaya geçmeden önce rastlantısal örnekleme ile seçilen bir kadın ve bir erkek üniversite öğrencisi ile pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma sonuçları ve katılımcıların fotoğraf çekme görevi esnasında yaşadıkları zorluklara ilişkin bildirimleri, araştırma yönergesinde bazı düzenlemeler yapılmasına yol açmıştır. Örneğin bazı katılımcılar, üniversite okudukları şehirde ikamet etmedikleri için burada kendilerini ifade eden şeyler bulmakta zorlandıklarını söylemiştir. Bazıları da geçmişte çekilen fotoğrafların, kendilerini daha iyi ifade ettiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda uygulamaya, arşiv fotoğraflarından seçilen fotoğraflar da dahil edilmiş ve yönergeye “en az üç yeni fotoğraf çekme” koşulu eklenmiştir. Böylece başlangıçta yalnızca fotoğraf çekme olarak belirlenen görev, daha sonra “fotoğraf çekme ve seçme görevine” dönüşmüştür.

Fotografik üretim süreci tamamlandıktan sonra her katılımcı ile çektiği/seçtiği fotoğraflar üzerinden yüz yüze, derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Ayrıca görüşmenin başında katılımcılardan, fotoğraflarını; kendilerini en iyi ifade eden fotoğraf ilk sırada, en az ifade eden/ifade etmeyen fotoğraf son sırada olacak şekilde numaralandırmaları istenmiştir. Görüşmede açık uçlu ve yarı yapılandırılmış sorular kullanılmıştır. Görüşme süresince katılımcıların her bir fotoğrafı ayrı ayrı ele alınmıştır. Ek olarak katılımcıların kendilerini sunuş biçimleri, sözel olmayan ifadeleri, duygusal tepkileri görüşme boyunca gözlemlenmiş ve katılımcılara ilişkin izlenimler de not edilmiştir. Veri toplama süreci sona erdikten sonra görüşmelerin ses kayıtları deşifre edilmiş, ardından katılımcıların sunduğu fotoğraflar bazı kategoriler temelinde sınıflandırılarak analiz edilmiştir.

“Sen Kimsin?”

Katılımcıların “Sen kimsin?” sorusuna verdikleri fotografik cevaplar temelinde ilk olarak tüm fotoğrafların içeriği incelenmiştir. Bu doğrultuda 27 katılımcının 160¹⁷ fotoğrafı değerlendirilmiştir. İçerik analizi sonucunda 12 fotografik benlik kavramı kategorisi ortaya çıkmıştır.¹⁸ Katılımcıların kim olduklarına ilişkin düşüncelerinin fotografik

¹⁷ 26 katılımcı 6 fotoğraf sunarken 1 katılımcı da Ankara’da ikamet etmemesi sebebiyle 6 fotoğrafla kendini ifade etmekte zorlandığını belirterek 4 fotoğraf sunmuştur.

¹⁸ Burada belirtilmesi gereken; bir fotoğrafın birden çok kategoriye birlikte içerebilmesinin, kategorizasyonda bazı güçlükleri beraberinde getirmesidir. Nitekim Ziller de (1990: 41) foto-analiz

temsillerini ifade eden bu kategorilerin, tüm fotoğraflar içindeki dağılımını belirlemek amacıyla frekans analizleri¹⁹ yapılmıştır (bkz. Tablo 2).

KATEGORİLER	N*	%
Kendisi	70	21.4
Anlamlı Nesne	58	17.7
Doğa-Manzara	45	13.8
Anlamlı Diğerleri	33	10.1
Giysi-Aksesuar	28	8.6
Başkaları	23	7.0
Aktivite	21	6.4
Sanat	14	4.3
Hayvan	10	3.1
Yiyecek-İçecek	9	2.8
Siyasi	8	2.4
Beden-Parça	8	2.4
TOPLAM	327**	100 %

Tablo 2 - Fotografik benlik kavramına ilişkin kategorilerin frekans tablosu

*N değeri, kategoriye dahil olan fotoğraf sayısını göstermektedir.**Bir fotoğraf, birden fazla kategoriye dahil olabildiği için N değerlerinin toplamı (327), katılımcıların sunduğu tüm fotoğrafların sayısından (160) fazladır.

Frekans analizi sonuçlarına bakıldığında katılımcıların en çok *kendilerinin* dahil olduğu fotoğraflar sunduğu görülmüştür. Fotografik benlik kavramı kategorilerinde ikinci sırada ise *anlamlı nesnelere* bulunmaktadır. Fotoğraflarda yer alan tüm nesnelere kategoriye dahil edilmemiştir. Bunun yerine katılımcıların fotoğrafın odağına aldığı ve fotoğrafın anlatısı ile ilişkili olan nesnelere belirlenmiştir. Katılımcıların fotoğraflarında en sık rastlanan benlik kavramı kategorilerinden birini de *doğa ve manzara* fotoğrafları oluşturmaktadır. Katılımcıların doğaya ilişkin fotoğraflarında; doğal güzellikler/alanlar, doğa olayları ve çeşitli bitki türleri görüntülenmiştir. Fotoğraflarda, katılımcıların hayatında önem teşkil eden insanlarla da (*anlamlı diğerleri*)²⁰ sıklıkla karşılaşılmıştır. Katılımcılar, bu kategori içinde; aile üyeleri, yakın arkadaşlar, ekip/grup arkadaşları, çocukluk arkadaşları ve romantik partnerlerinin yer aldığı fotoğraflar sunmuştur.

yapmanın zorluğunun, fotoğrafın doğasından kaynaklandığını belirtmektedir. “Tek bir fotoğrafın, tek bir görüntüde temsil edilen bir konfigürasyonun içindeki megabitlerce bilgiyi içerdiğini” söyleyen Ziller, bir fotoğrafın, birden çok kategoriye kodlanabileceğini ifade etmektedir.

¹⁹ Analizler için SPSS programı kullanılmıştır.

²⁰ Anlamlı diğerleri (*significant others*), “bir başkasının davranışı üzerinde önemli etkiye sahip olan ya da davranışının şekillenmesinde oluşturucu rol oynayan ötekilerdir” (Marshall, 1999: 28-29).

Katılımcıların fotoğraflarında bazı *giysiler ve giyim aksesuarları* da göze çarpmaktadır. Bunlar, katılımcıların gündelik giyim alışkanlıklarının dışında kalan, benlik kavramları ile ilişkili olduğu düşünülen kıyafet ve aksesuarlardır. Bunlar içinde; takım elbise ve abiyeler, dans kostümleri, askeri üniforma, spor kıyafetleri, pijama gibi giyeceklerle; belirli iş kollarını temsil eden yelek, baret ve yaka kartı gibi giysi ve aksesuarlar yer almaktadır. Bunların dışında, katılımcıların fotoğraflarında öne çıkardıkları bere, terlik, şapka gibi giyecekler de bulunmaktadır.

Katılımcıların fotoğraflarında *başkaları* da yer almaktadır. Katılımcılar, bu kategoride; Atatürk, tanınmış kişiler, çizgi film karakteri, fotoğrafın çekildiği an ortamda tesadüfen bulunan insanlar ve internetten temsili olarak seçilen kişilerin yer aldığı görüntüler paylaşmıştır. Katılımcıların, kendilerinin ya da başkalarının herhangi bir *aktivitede* bulunduğu esnada çekilen/çektiği fotoğraflar da vardır. Bu fotoğraflarda; şiir okuma, doğumgünü kutlaması, basketbol oynama, karate müsabakası, fotoğraf çekme, sergi izleme, satranç oynama, enstrüman çalma, dans etme, video çekme, ders çalışma, sunum yapma, çocuklarla okul etkinliğinde bulunma gibi aktiviteler görüntülenmiştir.

Katılımcıların fotoğraflarında çeşitli *sanatsal ve edebi öğeler* (deneme ve öyküler) ile *sanatsal objeler* de yer almaktadır. Katılımcılar, grafiti, yazı/tipografi, dijital illüstrasyon gibi sanatsal öğelerin bulunduğu fotoğrafların yanı sıra çeşitli tablolar ve sanatsal objelerle de kendilerini temsil etmiştir. Katılımcılar, fotoğraflarında *hayvanlara* da yer vermiştir. Bu fotoğraflarda; martı, tavşan, köpek, kedi, güvercin ve koyun görüntülenmiştir. Fotoğraflarda *yiyecek ve içecek* gibi tüketim maddeleri de yer almıştır. Bu kategoride katılımcılar, çay, kahve; bal kabağı, yaprak sarması ve reçelli ekmek görüntülemiştir. Katılımcılar, kendilerinin tamamen görünmediği ancak bedenlerinin bir bölümünün görüldüğü fotoğraflar da sunmuştur. Beden-parça kategorisine dahil olan bu fotoğraflarda; katılımcıların el, kol, parmak, ayak ve göz kısımları görüntülenmiştir. Bu görüntülerde çoğunlukla bir nesne elde tutularak gösterilmiştir. Son olarak fotoğraflarda, katılımcıların *siyasi ve ideolojik yönelimlerini* temsil eden kişilere ve işaretlere de rastlanmıştır.

Benlik Kavramına İlişkin Yönelimler

Çevresel özelliklerin çeşitliliği göz önüne alındığında pek çok yönelim türünden bahsedilebilir. Ziller (1990: 33), “kişilerarası, sosyale karşı sosyal olmayan, bireysel ya da toplumsal, işbirliğine karşı yarışma, geçmiş, bugün ve gelecek” gibi farklı alanlara işaret eden yönelim türlerinden söz eder. Ziller (1990: 142), yönelimlerin bir dereceye kadar kişiye özgü olduğunu; ancak çevre ve insan deneyiminin ortaklığından ötürü “benlik yönelimi, sosyal ve estetik yönelim” gibi bazı evrensel yönelimlerin bulunduğunu da belirtir. Ziller, estetik yönetime örnek olarak çiçek, ağaç, gökyüzü gibi doğaya ait öğelerin ve sanatsal objelerin yer aldığı fotoğrafları gösterir. Daha çok insanın bulunduğu fotoğraflar, sosyal yönelim; katılımcıların kendilerinin yer aldığı fotoğraflar ise benlik yönelimine işaret eder.

Bu araştırmada ise katılımcıların sunduğu fotoğraflara ilişkin benlik kavramı kategorileri, fotoğraflarda öne çıkan temalar ve fotoğrafların anlatıları göz önünde bulundurularak benlik kavramıyla ilişkili görülen yönelimler çerçevesinde gruplandırılmıştır. Buna göre, fotoğrafların dahil edildiği kategoriler doğrultusunda beş yönelim türü belirlenmiştir: “benliğe yönelim” (kendisi), “anamlı nesnelere/eşyalara yönelim” (anamlı nesne), “doğaya ve diğer canlılara yönelim” (doğa/manzara ve hayvan), “sosyo-kültürel yönelim” (anamlı diğerleri ve siyasi göstergeler) ve “mesleki/eğitsel ve ilgi alanlarına yönelim” (sanat ve aktivite kategorileri ile meslek, eğitim ve ilgi alanına ilişkin göstergeler). Giysi-aksesuar, başkaları, yiyecek-içecek ve beden-parça kategorilerine ilişkin fotoğraflar da içinde buldukları bağlam temelinde sözü geçen yönelimler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Benliğe Yönelim

Bu bölümde, katılımcıların yalnız başına görüntülediği ve poz verdiği fotoğraflar incelenmiştir. Katılımcıların, herhangi bir aktivitede bulunduğu esnada tek başına görüntülediği fotoğraflar da bulunmaktadır. Bu fotoğraflar ise “aktivite” kategorisi ile ilişkili olan mesleki/eğitsel ve ilgi alanlarına yönelim çerçevesinde ele alınmıştır. Katılımcıların kendilerinin bulunduğu fotoğraflara bakıldığında otoportrelerine yer veren katılımcılar olduğu gibi, çeşitli mekânların önünde poz veren ya da öz-çekim yapan katılımcılar da bulunmaktadır. Bir katılımcı, kim olduğunu ifade etmek için

öncelikle “nasıl görüldüğünü bilmesi gerektiğini”, bu sebeple otoportre çekimi yaptığını belirtmiş ve bu fotoğrafı ikinci sırada sunmuştur (Foto 1).

Foto 1. “Biz”

Katılımcı, fotoğrafında biçimsel düzenlemelerle gölge oluşturmaya çalıştığını ifade etmiştir:

Gölge bir nevi yansımadır. İnsanın sürekli yanındadır ve bir nevi düşündüğümüz şeyleri de temsil edebilir. Yani gölgenin çok manası var. Tek değiliz, zihnimizde ikinci bir insan var. Sürekli peşimizde de bir şey var. İnsan demek doğru değil belki ama bir fikir var. Şu an konuşurken bile, sürekli zihnimizde başka bir şeyler söyleyenler var. Fikirler geliyor, nereden geliyor bunu bilmiyorum ama onun temsili olarak gölgeyi özellikle ekledim (E, 23y).²¹

Katılımcılardan bir diğeri de kararsızlığını temsilen yalnızca gözlerinin görüntülediği bir fotoğrafı dördüncü sırada sunmuştur (Foto 2).

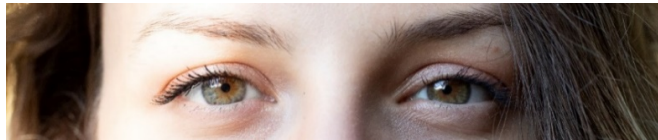

Foto 2. “İkilik”

Burada pek belli olmamış ama benim gözlerim farklı renkte. Biri mavi-yeşil, diğeri yeşil-kahve. Anlatmak istediğim şeydu: Daha gözlerim bile ne renk olacağına karar verememiş; ben kendi hayatımda nasıl radikal, keskin kararlar vereyim? Çok kararsız bir insanım. Bir ürünü satın alırken, ikili ilişkilerimde, akademik hayatımda her şeyde bu durumu yaşıyorum (K, 21y).

²¹ E=Erkek; K=Kadın; y=yaş

Anlamlı Nesnelere/Eşyalara Yönelim

Katılımcılar, fotoğraflarında çeşitli nesnelere de yer vermiştir. İki grup altında ele alınan bu nesnelere ilki, katılımcılar için özel bir anlama sahip olan *kişisel eşyalardır*. İkinci grupta ise katılımcıların herhangi bir özellik, duygu ya da düşünceye işaret etmek için kullandığı *sembolik nesnelere/eşyalara* yer almaktadır. Bunlar, katılımcılara ait olabildiği gibi katılımcıların bulunduğu çevrede tesadüfen karşısına çıkan eşyalar/nesnelere de olabilmektedir.

Fotografik benlik kavramı temsilinde sembolik nesnelere yer veren katılımcılardan biri, çizimlerinin yer aldığı bir defteri ve çizim kalemlerini görüntülediği fotoğrafı beşinci sırada sunmuştur (Foto 3). İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nde öğrenci olan katılımcı, "çöp adam bile çizemezken bir ay içinde bu çizimi yapabilir duruma geldiğini" belirtmiştir.

Foto 3. "Pazarlama"

Herkesin yapabileceği kadar kolay bir çizim olmasına karşın bu fotoğrafın, internetten seçilmiş bir fotoğraf kadar iyi görüldüğünü belirten katılımcı, bunun sebebini de sunum becerisi ile ilişkilendirmiştir:

Çok zor bir mesele değil aslında ama herkes zor gibi görüyor ve bu çizimi iyi olarak değerlendiriyor. Bu da şundan olabilir: Kalemleri koymuşum, defteri yan tutmuşum, yani kompozisyon ve bütünlük olarak çok güzel görünüyor. Bu şöyle yorumlanabilir: Yaptığım iş, belki o kadar iyi bir iş değil ama bence yaptığım şeyleri iyi pazarlıyorum. Kendimi bile... Örneğin özgürlüğü seviyorum. Herkes özgürlüğü seviyor ama ben, bunu iyi pazarladığım için "Özgürlüğü kim sever?" diye sorduklarında "Herkes sever." demezler de benim ismimi verirler. Aynı şekilde bu çizimi de iyi pazarlayabiliyorum (E, 20y).

Fotografik benlik kavramı temsilinde araçlara yer veren katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcılardan biri, doğa gezisi esnasında karşısına çıkan bir traktörü görüntülemiş ve bu fotoğrafı üçüncü sırada sunmuştur (Foto 4). Katılımcı, traktörün ormanın içinde yalnız başına duruyor oluşunu, yalnız kalmaktan hoşlanmaması ile ilişkilendirmiştir.

Foto 4. “Maksut”

Traktör, ağaçların arasında yalnız başına duruyordu. Hoşuma gitti. Yalnızlık, beni temsil ediyor burada. Bu fotoğrafı, instagramda da paylaşmıştım. “Ağaçların arasından göz kırpyordu bu yaşlı adam!” diye açıklama yazmıştım. Belki bu, benim gelecekteki halim olabilir. Biraz da yaşlı ve eski duruyor. Belki yaşlanınca ben de yine yalnız kalırım. Ben pek insan sevmem (E, 22y).

Katılımcı, fotoğrafına günlük yaşamda sık kullanmadığı ilk ismini vermiş ve traktörün eski ve yaşlı oluşunun, fotoğrafa bu ismi vermesine neden olduğunu belirtmiştir: “İlk ismimi kolay kolay kullanmam. Maksut yaşlı ismi, büyük adam ismi. Bu adı, yeri geldiğinde kişiye göre kullanırım” (E, 22y).

Doğaya ve Diğer Canlılara Yönelim

Katılımcıların fotografik benlik temsillerinde doğa-manzara ve hayvan fotoğrafları da yer almıştır. Doğa-manzara fotoğrafları incelendiğinde katılımcıların doğa ile etkileşimlerinde genellikle kendi özellikleri ile doğaya ait öğeler arasında ilişki kurdukları gözlenmiştir. Bu katılımcılardan biri, denizi niteleyen özellikler ile kendi özelliklerini ilişkilendirmiştir (Foto 5).

Foto 5. “Şeffaf Karmaşa”

Bir tarafta suyun berraklığı, şeffaflığı ve denizin dibindeki farklı bir sürü renk diğer tarafta ise bir karmaşa var. Aslında her insan biraz böyledir, herkesin gördüğü bir şeffaflığı vardır ama içinde çok karmaşık, birbirinden farklı yapıları da barındırabilir. Ben de bu anlamda kendimle özdeşleştirdim. Şeffaf olmaya çalışırken içimde çok farklı renkler taşımak... Aslında beyaz gibi bir şey bu. Bütün renkleri içinde barındırıp tek bir renk olmak...“Ben kimim?” sorusunu ararken cevabı bulduğum bir fotoğraftı bu (K, 21y).

Fotoğraflarında doğaya yönelen katılımcıların birçoğunun hem fotoğraflarını isimlendirirken hem de fotoğrafların yarattığı duyguları tanımlarken çoğunlukla “huzur, sakinlik, sessizlik, dinginlik ve rahatlama” hislerine vurgu yapması ve görüşmelerde de bu kelimeleri sıklıkla kullanması araştırmanın dikkat çeken sonuçlarından olmuştur (Ör: Foto 6).

Foto 6. “Sakinlik”

Buraya gidince kendimi iyi hissediyorum. Beni rahatlattığını düşünüyorum. Genelde buraya, kendimi kötü hissettiğimde kaçış için gidiyorum. Çok fazla insan sevmiyorum. Birilerinin etkisi altında kalıp onların düşüncelerini benimsemek hiç bana göre değil. Tek başıma olduğumda kendimi daha iyi ve özgür hissediyorum (K, 19y).

Hayvan fotoğrafları incelendiğinde ise görüntülenen hayvanların çoğunluğunun, katılımcıların beslediği evcil hayvanlar olduğu gözlenmiştir. Bunun dışında katılımcılar, buldukları çevrede rastladıkları hayvanları da görüntülemiştir. Bu fotoğraflar doğrultusunda katılımcıların benlik tanımlamalarını; görüntüledikleri hayvanların o anki konumu, duruşu ya da bir özelliği üzerinden gerçekleştirdiği görülmüştür. Burada benlik, sembolik bir dil aracılığıyla insan ve hayvan arasında benzetme yapılarak temsil

edilmiştir. Katılımcılar, doğaya yönelim temelinde ele alınan örneklerde doğaya ait özellikleri kendilerine atfettikleri gibi hayvanlarla da kişisel özellikleri doğrultusunda benzer bir ilişki kurmuş ve benlik tanımlamalarını bu ilişki üzerinden oluşturmuştur. Bu katılımcılardan biri, pencerenin önünden dışarıyı seyreden bir kediyi görüntülemiş ve bu fotoğrafı dördüncü sırada sunmuştur. Katılımcı, kedinin kararlı ve dikbaşlı duruşunu kişilik özellikleri ile ilişkilendirmiştir (Foto 7).

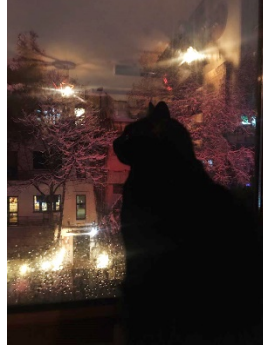

Foto 7. “Karşıtlık”

Kedi, tek başına duruyordu. Bir sürü insan vardı. Hepsi, kediyi sevmek ve yanına çağırmak istiyordu. Ama o, kimseyi umursamıyordu. Pencerenin önüne geçti ve orada durdu epeyce... Bir sürü insan varken sadece kendini dinliyordu. Kedinin duruşunu ve kararlılığını sevmiştim. Kedi, dikbaşlı biraz. O hoşuma gitti. Ben de dikbaşlıyım. Kendi doğrularım vardır. İnsanların fikrini önemserim ama ilk planda kendim gelirim (K,19y).

Bir başka katılımcı da balkon parmaklarının üzerinde duran bir güvercini görüntülemiş ve bu fotoğrafı üçüncü sırada sunmuştur. Katılımcı, kuşun uçabilme kabiliyetine rağmen o anda sabit duruyor oluşu ile kendi yaşamında harekete geçememe haline ve buna neden olan engellere gönderme yapmıştır (Foto 8).

Foto 8. “Kalabalıklar İçinde Yalnızım”

Oradaki kuşun, bazı hislerim açısından beni tanımladığını düşünüyorum. Kuşun kanadı var, uçabilir ama uçamıyor ve hep arkasına bakıyor. Arkasında onu tutan bir şeyler var. Önünde ise gökyüzü... Uçmak istiyor

ama uçamıyor. Ben de bir şeyler yapmak istiyorum ama hep bir engel çıkıyor, yapamıyorum (E, 22y).

Sosyo-Kültürel Yönelim

Bu bölümde, fotografik benlik kavramı kategorilerinden anlamlı diğerleri ve siyasi kategorileri ele alınmıştır. Anlamlı diğerleri kategorisi, katılımcıların fotoğraflarında ağırlıklı olarak yer alan sosyal gruplar doğrultusunda “aile ve sosyal çevre” olarak iki alt başlık çerçevesinde değerlendirilmiştir. Aile fotoğraflarına örnek olarak bir katılımcının, anne ve babasının arasında yer aldığı görüntü verilebilir. Katılımcı, anne ve babasının ortasında konumlanışının, onları bir arada tutan bir unsur oluşunu temsil ettiğini belirtmiştir:

Ailemin ortasındayım, onları bağlayan bir şeyim aslında. Annemle babam, ben doğmadan önce sorunlu bir evlilik yaşamışlar. Üç çocuk, aile de işin içine karışınca... Benden sonra daha da kenetlenmişler. Ben, onlar için bir kenetleyici görevi görmüşüm. Bu yüzden bu fotoğrafta benim rolüm, onların hayatının neşesi olmam. Çünkü ben uzun yıllar sonra dünyaya geldim (K, 20y).

Katılımcıların sosyal çevrelerini oluşturan kişilere yer verdiği fotoğraflara bakıldığında ise yalnızca bir katılımcının romantik partnerini görüntülediği; diğer katılımcıların, arkadaşları ile birlikte çekilen fotoğraflar sunduğu görülmüştür. Bu katılımcılardan biri, halk oyunları ekibi ile katıldığı bir etkinlikte ekip arkadaşı ile çekilen bir fotoğrafını üçüncü sırada sunmuştur (Foto 9).

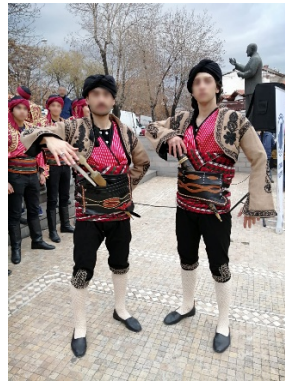

Foto 9. “Yöresellik”

Görüşme boyunca kendisini diğer insanlardan farklı kılan özellikleri temelinde tanımlayan katılımcı, bu fotoğrafı ile kültürel değerlerine bağlılığını dile getirmiştir:

Daha önce toplumun büyük bir kesiminden farklı olduğumu söylemişim ama içimde yerellik de çok fazla. Toplumdan farklıyım ama toplumun

adetlerinden o kadar da bağımsız değilim. Halk oyunlarını seçmemdeki neden de bu. Bu da benim yöreselliğimi yansıtıyor Bu fotoğraf, marjinal görünmesine rağmen düşüncelerinde kültürün etkisi olan, kültürüne bağlı, yöresel bir insan olduğumu gösteriyor. Kültürümü itmem, dışlayamam, benim değilmiş gibi davranmam. Görüyoruz mesela İskandinav halk müziğini, ne güzel yapmışlar. O noktada bizim de türkülerimiz var. Sürekli düğünlere katılıyor olduğum gerçeği de bunları destekliyor. Düğüne gidince asla “Ben oynamam.” demem. Parmak şıklatmak da benim kültürüm ki onda da eğleniyorum (E, 20y).

Katılımcılar ideolojik yönelimlerini temsil eden fotoğraflar da sunmuştur. Bu fotoğraflarda, Atatürk'ün büstü, portresi ve Anıtkabir'in yanı sıra; Necmettin Erbakan'a ait bir ifadenin ve imzanın yer aldığı bir etiket de görüntülenmiştir. Katılımcıların fotoğraflarında, el parmakları ile ideolojik yönelimlerine ilişkin işaretler yaptığı da görülmüştür.

Mesleki/Eğitsel ve İlgili Alanlarına Yönelim

Bu bölümde, katılımcıların öğrenim gördükleri meslek alanlarına ve kişisel gelişimlerine yönelik eğitim faaliyetleri *mesleki/eğitsel yönelim*; ilgi duydukları ve sosyal yaşamlarında sürdürdükleri her türlü sosyal, kültürel, sanatsal, sportif, müzikal vb. aktiviteler ise *ilgi alanlarına yönelim* temelinde ele alınmıştır. Mesleki/eğitsel yönelim bağlamında değerlendirilen fotoğraflara örnek olarak Görsel İletişim Tasarımı Bölümü'nde öğrenci olan bir katılımcının çizimlerinin yer aldığı bir fotoğraf verilebilir. Katılımcı, ikinci sırada sunduğu fotoğraf ile kendisini en iyi anlatan şeyin çizimleri olduğunu belirtmiştir (Foto 10).

Foto 10. “Ben”

Beni, benden daha iyi ve en iyi anlatacak şeyin, çizimlerim olduğunu düşünüyorum. Çizimlerimle anlattığım şeyler, yaşamak istediğim ama yaşanmayacak şeyler. Yani fantezi dünyası... Kendimi bildim bileli düşündüğüm her şeyi çiziyorum. Bazen bir şeyleri kelimeye dökemiyorum. Anlatamadığım ya da yapamadığım şeyler oluyor. Onları çizip rahatlıyorum. Bu fotoğraf da yapamadıklarımı dışa yansıtma şeklim olabilir (K, 19y).

Katılımcı, çizimlerinde oldukça geniş bir alanda yer verdiği pembe renkten ve kış mevsiminden de kendisini temsil eden şeyler olarak söz etmiştir: “Kış mevsimi ve pembe renk, beni çok iyi yansıtıyor. Pembenin anlamı şu: Kırmızı, tutkunun rengi; beyaz, masumiyetin rengi. İki renk bir araya gelince pembeyi oluşturuyor. Kış mevsiminin de masumiyeti yansıttığını ve karla bütün kötülükleri kapattığını düşünüyorum.”

İlgi alanlarına yönelim temelinde değerlendirilen fotoğraflara örnek olarak ise benlik tanımlamasında sportif bir aktiviteye yer veren bir katılımcı gösterilebilir. Katılımcı, takım olarak katıldıkları satranç turnuvasındaki maç esnasında düşündüğü bir anın görüntüsünü sunmuştur (Foto 11).

Foto 11. “Düşünüyorum, Öyleyse Varım”

Satrancın, hayatının her alanında var olduğunu belirten katılımcı, satrancın bir hayat biçimine nasıl dönüştüğünü şu sözlerle açıklamıştır:

Satranca, üçüncü sınıfta babamla başladım. İki-üç yıl babamı yenemedim. Sonrasında babamı yenmeye başladım. Daha sonra turnuvalara katıldım. Birincilikler almaya başladım derken satranç oyuncusu oldum, çıktım. Satrancı hayatımın içine yaydım. Gerek yapacağım planlarda önceden düşünme gerekse insanlarla iletişimimde olsun; satranç farklı yönlerden bakma, farklı yollar bulma, problem çözme gibi açılardan bana çok şey kattı. Çevremdeki insanlara da... Beni tanıyan insanlar, satranç bilmiyorsa bile birkaç hafta içinde öğrenir. İnsanlar kahvelere gider, okey oynar, kâğıt oynar. Ben satranç bilen biri olmadan bir kafeye gitmem (E, 23y).

Profesyonel olarak dansla ilgilenen bir katılımcı da prova esnasında çekilen bir fotoğrafını ikinci sırada sunmuştur (Foto 12). Sahnede tek başına olmaktan ve ışıkların üzerinde olmasından mutluluk duyduğunu ifade eden katılımcı, buna rağmen fotoğrafta düşünceli bir ruh hali olduğunu belirtmiş ve yalnızlık duygusuna işaret etmiştir:

Foto 12. “Hüzün”

Burada, spot sadece bende, solo oynuyordum. Etrafımda arkadaşlarım vardı. Bense düşünceli bir haldeyim. Etrafımda çok fazla insan olmasına rağmen, ben tekim burada. Sosyal hayatımda da böyle. Çok fazla arkadaşım var gibi görünüyor ama kendi içime çekildiğimde, bir derdim olsa arayacak kimseyi bulamıyorum. Bu, onun bir yansıması gibi olmuştu Bu fotoğrafı görünce hep hüzünlenirim. Aslında çok mutlu olmam gerekir ama etrafımda çok kişi varmış gibi görünürken yalnız oluşum, hep hüzünlendiriyor beni. Olayın kendisi açısından en mutlu olduğum yerdeyim: Sahnede. Fotoğrafın yaşandığı an söz konusuysa eğer, benim için zirvedir. Çünkü çok büyük bir sahneydi burası, benim zirvemdi. Ancak yaşanan an zirveyken bu fotoğraf hüzündür (K, 21y).

Sonuç olarak fotografik benlik kavramı kategorilerinin ve yönelimlerin içeriksel çeşitliliği ile fotografik görüşmelerden elde edilen benlik kavramına ilişkin detaylı bilgiler, terapötik oto-fotografinin benlik hakkında bilgi edinmeye olanak sağlayan bir yaklaşım olduğuna işaret etmektedir.

Katılımcıları En Az İfade Eden/ İfade Etmeyen Fotoğraflar

Bireyin kendisini nasıl tanımladığının yanı sıra nasıl tanımlamadığının da benlik kavramı açısından ipucu sağlayacağı düşünülmektedir. Bu görüşten hareketle katılımcıların sundukları fotoğraflar arasında son sıraya koydukları, katılımcıları en az ifade eden/ifade etmeyen fotoğraflar da ayrıca incelenmiştir. Bu fotoğrafların frekans analizleri de fotografik benlik kavramı kategorileri temelinde yapılmıştır (bkz. Tablo 3).

KATEGORİLER	N*	%
Başkaları	9	22.0
Kendisi	8	19.5
Anlamlı Nesne	6	14.6
Doğa-Manzara	5	12.2
Giysi-Aksesuar	4	9.8
Anlamlı Diğerleri	3	7.3
Sanat	2	4.9
Siyasi	2	4.9
Aktivite	1	2.4
Beden-Parça	1	2.4
Hayvan	0	0
Yiyecek-İçecek	0	0
TOPLAM	41**	100 %

Tablo 3- Katılımcıları en az ifade eden/ifade etmeyen fotoğraflara ilişkin fotografik benlik kavramı kategorileri frekans tablosu

*N değeri, kategoriye dahil olan fotoğraf sayısını göstermektedir.**Bir fotoğraf, birden fazla kategoriye dahil olabildiği için N değerlerinin toplamı (41), katılımcıların son sırada sunduğu tüm fotoğrafların sayısından (27) fazladır.

Son sırada sunulan fotoğrafların %22.2'si (n=6) katılımcıları en az ifade eden, %77.8'i de (n=21) katılımcıları ifade etmeyen fotoğraflardır. 27 fotoğrafın yer aldığı bu grupta en sık başkaları, ardından katılımcıların kendileri ve sonrasında da anlamlı nesnelere görüntülenmiştir. Dördüncü sırada doğa/manzara içerikli, beşinci sırada ise giysi-aksesuar kategorisine dahil olan fotoğraflar yer almaktadır. Katılımcılar için önem arz eden kişilerin bulunduğu fotoğraflar da altıncı sıradadır. Sanat ve siyasi kategorileri ile aktivite ve beden-parça kategorilerine dahil olan fotoğraflar aynı oranda temsil edilmektedir. Bu grupta hayvan ve yiyecek-içecek kategorilerine dahil olan fotoğraf bulunmamaktadır.

Bu gruptaki fotoğrafların içeriği incelendiğinde katılımcıların genel olarak kişilik özellikleri ve hoşlanmadıkları ya da onları rahatsız eden fiziki çevre koşulları temelinde tanımlamalar yaptıkları görülmüştür. Buna göre pek çok katılımcı, “kapalı ve aşırı sıcak havadan; yüksek binalar, beton yapılar, kalabalık ve gürültülü ortamlardan” duyduğu rahatsızlığı temsil eden fotoğraflar sunmuştur. Bunun dışında katılımcıların, kişisel özellikleri temelinde davranışsal atıflarda bulunduğu da sıklıkla gözlenmiştir. Katılımcılar, “beklemek, boş durmak, makyaj yapmak” gibi eylemlerden ve “dağınıklık,

karamsarlık” gibi kişilik özelliklerinden hoşlanmadıklarını ve bu özelliklere sahip kişiler olmadıklarını da fotografik benlik temsilleri üzerinden açıklamıştır.

Tüm bunların dışında kendilerinde var olmayan özellikler temelinde benlik tanımlamaları yapan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcılardan biri, müzik dinledikleri bir ortamda kanun çalan bir müzisyen ve ekibini görüntülemiştir (Foto 13). Katılımcı, kanun sanatçısının işini çok iyi yaptığını, mesleğinde profesyonel olduğunu; ancak kendisinin hiçbir alanda profesyonel olmadığını belirtmiştir.

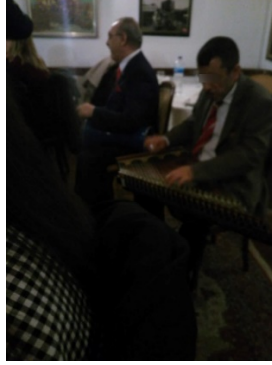

Foto 13. “Profesyonel”

Bu kişi, çok güzel kanun çalıyordu. Sadece notalara basmıyordu, farklı teknikler kullanarak şov da yapıyordu. Sonra dedim ki “Bu adam, bu işi yapıyor ve yaptığı işte profesyonel.” Bu da beni en az ifade eden şey maalesef. Çünkü üniversite okuyorum, profesyonel bir öğrenciyim diyemiyorum. Dans ediyorum, müzik yapmaya çalışıyorum, mizah yapıyorum. Onlarda da profesyonel değilim. Bir şeyler yapıyorum ama hiçbirinde profesyonel değilim. Bu fotoğraf, yaptığı çoğu işte hatta belki hepsinde profesyonel olamayan beni anlatıyor. Zaten arkadaş çevremde bana “Her şeyden biraz...” derler. Şöyle de bir söz vardı “Her şeyden biraz bilin ama birini çok iyi bilin.” İşte ben o “çok iyiyi” yapamadım (E, 20y).

Katılımcılar bakış açılarını yansıtan fotoğraflar da sunmuştur. Bu katılımcılardan biri, kurgusal bir fotoğrafla güç anlayışını dile getirmiştir (Foto 14).

Foto 14. “Güç Budalası”

Bu fotoğrafı gücü ifade etsin diye çektim. Tırnak içinde söylüyorum. Çünkü bana göre gerçek güç bu değil. Güç, kötülöklere karşı insanın kendi nefsinin koruyabilmesidir ama insanlara göre güç eşittir para. Egosunu tatmin eden insanların güçlü olduğunu düşünöyorlar ya. İşte o güç beni yansıtmıyor. Neden silah? Çünkü silahı genelde bu tür “güçlü” insanlar kullanıyor. Aslında benim için tam anlamıyla güçsüzlüğün sembolü. Hem korkak oldukları için silahın arkasına sığınöyorlar hem de bir boyun eğdirme çabaları olduğu için... Güç mevzusu yüzünden alt-üst ilişkisi de ortaya çıkıyor. İnsanlar birbirini ezmeye çalışıyor. Herkes, kendini başkasından üstün kılıp içindeki boşluğu doldurmaya çalışıyor Şurada bilekte bir tane damar var. O damarı da ifadeyi güçlendirsin diye efektle belirginleştirdim. İnsanlar yumruğunu sıkıtığında bir korkutma çabası olur ya, kardeşimden biliyorum. O da çok sinirlendiğinde yumruğunu çıkarıp güç gösterisi yapar (K,19y).

İfade Aracı Olarak Terapötik Oto-Fotografi

Araştırma sonuçları, fotoğraf aracılığıyla ifadenin önemini ve etkili bir ifade aracı olarak terapötik oto-fotografinin gücünü ortaya koymuştur. Bu bağlamda katılımcıların tümü, kendilerini yansıtmaya açısından fotoğrafın yardımcı bir araç olduğunu belirtmiştir. Ayrıca pek çok katılımcı, fotoğraf aracılığıyla kendini tanımlamanın zorluğundan bahsetmekle birlikte sözel ifadeyle karşılaştırıldığında²², fotoğraflarla kendini daha rahat ifade ettiğini de aktarmıştır: “Yine bir şeyler anlatırdım ama bunları anlattığım gibi anlatamazdım. Tökezlerdim” (K,19y). “Görüşmede anlattıklarımın çoğu aklıma gelmezdi ve sözcöklere dökemezdim. Aklıma gelse de dökmezdim. Biraz çekingenlik olurdu veya alacağım tepkilerle uğraşmak istemezdim” (K, 20y). Bir katılımcı da fotoğraflar olmadan anlatımın eksik kalacağından bahsetmiştir:

Ben şimdi kendimi anlattım ama bir arkadaşımınla konuşurken anlatacağımı tam anlatamıyorum ya da aklıma gelmiyor, eksik kalıyor. Burada, fotoğraflar üzerinden gitmemiz, kendimi daha kolay anlatmamı sağladı. “Bir saatte bana kendini anlat.” deseler, ben yine anlatırım ama belki üç fotoğrafı kapsar, diğerlerini kapsamaz (E, 20y).

Katılımcılardan bir diğeri de fotoğrafın, anımsatıcı ve düşünmeyi teşvik edici yönüne vurgu yapmıştır:

Kendimi tamamıyla ifade ettim. Fotoğraflar da bunu yapmama yardımcı oldu. Fotoğrafları kullanarak konuşuyor olmak, insanın aklına daha fazla şey

²²Burada sözel ifade ile kıyaslanan, fotoğrafın gücünden ziyade terapötik fotoğrafın gücüdür. Katılımcılar ifadelerinde “fotoğrafa” işaret etseler de uygulamayı tüm aşamaları ile bir bütün olarak düşünmek gerekir.

getiriyor, bir şeyleri daha rahat fark etmemizi sağlıyor. Belki önümde görsel bir şey olmasaydı sorunuza direkt karşılık vermem daha zor olabilirdi. Görseller, bir şeyleri hatırlamamda ve derinlere inip onlar üzerine düşünmemde yardımcı oldu (K, 20y).

Bazı katılımcılar da konuşkan kişiler olmamalarına rağmen fotoğraflar aracılığıyla kendilerine ve yaşamlarına dair pek çok detayı paylaşmıştır. Katılımcılardan biri, bu konudaki şaşkınlığını şu sözlerle dile getirmiştir: “Ben görüşmenin başında ‘Yarım saat konuşur, çıkarım.’ demiştim. Genel olarak da çok konuşan biri değilim ama epey konuştum. Bir saati geçmiş. Fotoğraflar konuşturuyor. Anlattıkça anlatası geliyor insanın” (E, 23y).

Fotoğraf aracılığıyla kendini daha iyi ifade etme olanağı bulduğunu belirten bir başka katılımcı da bu durumu, fotoğraflarında yer alan mekânlarla ilişkilendirmiştir: “Fotoğrafla kendimi daha iyi ifade edebildim. Çünkü fotoğrafta yerler var. Orada iken mutlu hissettiğim ya da bir anıyı hatırlayıp mutlu olduğum yerler...” (K, 19y). Başka bir katılımcı da farklı anlamları içinde barındırması açısından fotoğraf ile ifadenin önemine vurgu yapmıştır: “Sözel olarak ifade edildiğinde belki içinde anlam barındırmayacak bir şey, fotoğrafla anlatılıp üzerine düşünüldüğünde daha çok anlam içerebiliyor” (K, 21y). Bir diğer katılımcı da fotoğrafların, anlatmak istediklerini organize ederek belirli bir çerçevede sunabilmesini sağladığını ifade etmiştir:

Yakın zamanda biri, bana “Sen neler yapıyorsun?” diye sormuştu. O kadar çok konuştum ki. “Ne kadar çok şey birikmiş.” dedim kendime. Karşımdakini sıkmak da istemiyorum. O yüzden fotoğraflarla kendimi anlatmak, beni bu durumdan kurtardı. Çünkü kelimelerle anlatacak olsam “Şunu fazla mı abarttım?” diyebilirdim. Ama fotoğraflarla ne eksik ne fazla. Gerçekleriyle birlikte... Bazıları söylediklerime inanmayabilir ama burada hepsinin bir kanıtı var (K, 21y).

Terapötik oto-fotografinin etkili bir ifade aracı olmasındaki temel nedenin, soyut fikirleri somutlaştırmaya olanak tanınması olduğu söylenebilir. Bu bağlamda katılımcılar, fotoğraflara baktıklarında kendilerine ilişkin düşüncelerini somutlaştırdıklarını ifade etmiştir. Bu katılımcılardan birinin sözleri, konuyu özetler niteliktedir:

Burada hayatımı bir slayt şeklinde gördüm. Fotoğraflar çerçevesinde “Neydim, ne oldum ve şu an kimim?” bunu görmüş oldum. Çünkü görsel olarak görünce insan daha iyi anlıyor. Bu fotoğraflardakiler de benim. Beni anlatıyor veya anlatmıyor. Her dönemden her konuyla ilgili birer fotoğraf

örnek olarak yer aldığı için de başlıklar altında kendimi tanımladım. Bu da bana, kim olduğumun özetini geçti (E, 23y).

Tüm değerlendirmelerden hareketle fotoğraflar, katılımcıların kim olduklarını tanımlamaya çalıştıkları süreçte somut veriler olarak yaşantılarını gözler önüne sermiş görünmektedir. Konuyla ilişkili olarak Glover-Graf ve Miller (2006: 179), fotoğrafın, “bireyin üzerinden konuşabileceği somut bir ürün olduğunu” ifade etmektedir. Carl Jung da duygusal sıkıntılarla onları yalnızca entelektüel olarak açıklayarak baş edilemeyeceğinden ve onlara gözle görülebilir bir biçim verme gerekliliğinden söz etmektedir. Yani, insanlar için soyut bir fikirdense somut bir şeyle karşı karşıya gelmek daha kolaydır (akt. Steven ve Spears, 2009). Sonuç olarak terapötik oto-fotografi, benliğe ilişkin soyut fikirlerden görsel ve anlatısal daha somut bir zemine geçişle kendini ifadeyi ve anlamayı kolaylaştırmış görünmektedir.

Fotografik Üretim ve Görüşme Süreci

Fotografik üretim, katılımcıların “Sen kimsin?” sorusu ile kendilerine odaklanarak etkin bir biçimde düşündükleri, çevrelerinde benlik kavramlarıyla ilişkili işaretler aradıkları ve kendilerine ilişkin düşünceleri üretim faaliyetine dönüştürdükleri dinamik bir süreçtir. Araştırma sonuçları da fotografik üretimin; “düşünme, arama, hatırlama, sorgulama, seçme, karar verme” gibi zihinsel faaliyetleri içeren aktif bir süreç olduğunu ve benliğe odaklanmaya yol açtığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda katılımcılar, fotoğraf çekme/seçme aşamasına geçmeden önce kendileri üzerine düşünmeye başladıklarını, geçtikleri yollara baktıklarını; nerede, nasıl fotoğraflar çekecekleri ve kendilerini nasıl yansıtacakları üzerine yoğun bir şekilde düşündüklerini belirtmiştir. Pek çok katılımcı, kendisi ve yaşamı hakkında şimdiye dek bu kadar detaylı düşünmediğini ve uygulamayla birlikte içe dönme fırsatı bulunduğunu da ifade etmiştir. “Sen kimsin?” sorusuna yanıt olarak çevrelerinde kendilerini tanımlayacakları işaretler arayan katılımcılar, seçenekler arasından benlik kavramlarıyla ilişkili olanı bulana dek düşünme ve arama sürecini sürdürmüştür. Düşünme ve arama, arşiv fotoğraflarından seçim yaparken de devam etmiştir. Örnek olarak katılımcılardan biri, seçim yapabilmek için 1500-2000 kadar fotoğrafı taradığını belirtmiştir. Benzer şekilde pek çok katılımcı, çok fazla seçenek arasından tercih yaptığını deyinmiştir. Bir katılımcı da kendini ifade

eden fotoğrafları belirlemede düşünme, seçme ve karar verme sürecinin önemini vurgulamıştır:

Başlangıçta “Ne olacak, bir fotoğraf çekeceğim.” diye düşünmüştüm ama aslında yaparken işin derinliğini düşünüyorsun. Fotoğrafları seçmek, “Bu beni ifade ediyor mu?” diye düşündürdüğü için işi oldu bittiye getirebilmek imkansız. İllaki bir seçim yapıyorsun beyninde: “Bu daha çok beni ifade ediyor, bu daha az beni ifade ediyor” diye (E, 22y).

Kişisel arşiv fotoğraflarından ve aile albümlerinden seçim yapmak, anıların bellekten geri çağrılmasıyla geçmişle şimdiki zaman arasında köprü kurulmasına ve böylece yaşamın, tarihsel süreğenliği içinde anlamlandırılmasına katkı sağlamıştır. Geçmişe ait bu fotoğraflarla yaşamın farklı bir döneminde yeniden karşılaşmak, katılımcıların zihinlerinin karanlıkta kalan ve unutulmaya yüz tutmuş yanlarına da ışık tutmuştur: “Kendimi ortaya çıkardım. Kitaplar toz tutar da üflersin ya üzerini, üflenmiş gibi oldum.” (E, 20y). Ayrıca genellikle gerekli olduğunda saklandığı yerden çıkarılan atıl durumdaki kişisel albümler, benlik keşfi için zengin bir veri kaynağı olarak işlevsellik de kazanmıştır.

Araştırma sonuçları, fotografik görüşme sürecinin terapötik işlevlerini de ortaya koymuştur. Pek çok katılımcı; “kendini bir terapistle konuşuyormuş gibi hissettiğini, bir yabancıya kendini açmakta zorlanmadığını, kendini ifade ettiği için rahatladığını, görüşmenin terapi gibi iyi hissettirdiğini” ifade etmiştir: “Terapi gibi oldu” (E, 22y). “Bunlar hakkında konuşmak beni zorladı ama rahatlattı da; nasıl bir insan olduğumu daha iyi anladım” (E, 20y). “Psikolojik destek alıyormuşum gibi hissediyorum” (K,19y). Katılımcıların büyük çoğunluğu, ilk kez böyle bir deneyime sahip olduğunu da belirtmiştir: “Mimi’yi ilk defa size anlattım” (K,19y). “Daha önce kendi içime yönelik bir düşünce süreci gerçekleştirmemiştim” (K,19y). “Her gün yürüyüşe çıkıyorum ama sağlıklı yaşamaya çalışan biri olduğumla şu an yüzleşiyorum” (K, 21y). Ayrıca görüşme esnasında bazı katılımcılar duygusal boşalım da yaşamıştır: “Mutluluktan ağlıyorum” (K,19y). Tüm değerlendirmelerden ve araştırma sonuçlarından hareketle terapötik oto-fotografinin; kendini ifade, açılma, açığa çıkarma, rahatlama ve içe bakışa katkı sağlayan terapötik işlevleri bakımından yardımcı bir uygulama olduğunu söylemek mümkündür.

Katılımcıların fotografik üretim sürecinde fotoğraflarına yüklediği anlamın, fotografik görüşme sürecinde değişebildiği de gözlenmiştir. Katılımcıların, fotoğraflar üzerine konuşurken farklı duygu ve düşünceleri açığa çıkmıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında görüşme sorularının önemli bir payı olduğu söylenebilir. Görüşme soruları, katılımcıların zihinlerinde farklı kapıları aralayarak kendilerine ve yaşamlarına ilişkin sorgulayıcı ve eleştirel değerlendirmelerde bulunmalarını teşvik etmiştir: “Kendimi sorguluyorum ‘Acaba ben o kişi miyim?’ diye.” (E, 23y). Anlamın yeniden üretimi ile katılımcıların zihninde açılan pencereler, benlik sorgulaması ile öz-farkındalığa dönüşebilen bir inşa sürecine de işaret etmektedir. Bu duruma örnek olarak katılımcılardan birinin, yağmuru sevdiğini anlatmak için yağmurlu bir günde odasının penceresini görüntülediği bir fotoğraf (Foto 15) verilebilir.

Foto 15. “Huzur”

Foto 16. “İsimsiz”

Katılımcı, görüşme esnasında yağmurla ilişkili daha önceden çekilmiş başka bir fotoğraf (Foto 16) daha göstermek istemiş ve konuşurken bu fotoğrafa farklı anlamlar yüklemiştir:

Odamın camından çiçekler hoş gözüktüyordu. Bir de yağmuru çok seviyorum. Bu yüzden bu fotoğrafı çektim. Mandallı fotoğrafı da yağmuru sevdiğimi belirtmek için getirdim. Şu an baktığımda daha farklı anlamlar ortaya çıkıyor. Beyaz mandalın içinde bir tane yeşil mandal kalmış. “O, ben miyim?” bilmiyorum. Başkalarının arasında tek kalmışım gibi bir his yarattı. Sorunuz, kendimi nasıl tanımlayabileceğimi, kendimi nasıl gördüğümü düşünmemi sebep oldu. Fotoğrafı böyle düşünerek çekmemiştim. Şimdi ise fotoğraftaki nesneyi kendime benzetiyorum. Mandallardan beyaz olan üçü ailemi, yeşil olan da beni temsil ediyor. Onlardan fikir ve davranış olarak farklı olduğumu düşünüyorum (K,19y).

Tüm bunlara ek olarak fotoğrafları sıralamanın da katılımcılara çeşitli açılardan fayda sağladığı görülmüştür. Katılımcılar, fotoğraflarını derecelendirerek benlik

kavramlarının en belirgin yönünden daha az belirgin olan yönüne doğru karşılaştırmayı ve değerlendirmeyi içeren bir seçme-karar verme süreci ile karşılaşmıştır. Bu da yaşamlarında temel teşkil eden şeyleri sorgulayarak konumlandırmaya çalışmalarına neden olmuştur: “Sevdiğim, keyif aldığım birçok şey var ama hiçbir zaman ‘En çok hangisi?’ diye düşünmemiştim. Bu süreçte bunları sıraya koydum. Sıraya koymak meslek seçiminde bile etkili” (K, 20y). “Şu andan itibaren nasıl bir insan olduğumun, nelere önem verdiğimin, nelerin benim için ilk sıralarda olduğunun daha çok farkındayım. Bu şekilde önceliklerimi daha iyi gözden geçirebileceğim” (K, 20y).

İnsanın, ara ara böyle fotoğraflar çekip onlara baktığında hayatında neyin daha çok yer kapladığına dair bir analiz yapabileceğini fark ettim. Bu doğrultuda “Fotoğraflar beni anlatıyor mu? Olmak istediğim yerde miyim? Hayatımda kimler, ne kadar yer kaplıyor?” gibi soruların çıkarımlarını yapabilirim. Eğer fotoğraf beni anlatmıyorsa “Bunu nasıl değiştirebilir, beni anlatan hayata nasıl geçebilirim?” gibi sorularla geçmişe bakarak geleceği planlayabilirim (E, 23y).

Fotoğrafları sıralamak, nedensellik ilişkisinin kurulmasında aracı görevi üstlenerek bireyin davranışları, duyguları ve yaşamını anlamlandırarak rasyonel açıklamalar yapabilmesi açısından da teşvik edici olmuştur. Bu duruma çarpıcı bir örnek olarak “Korkularımı temsil edecek bir şey olmazsa kendimi anlatmış olmam.” diyen bir katılımcının, korkularını temsilen yatağının altını görüntülediği ve üçüncü sırada sunduğu fotoğraf verilebilir (Foto 17).

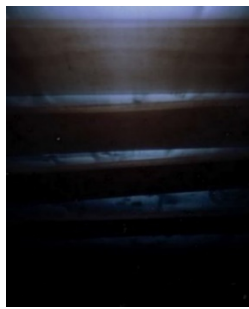

Foto 17. “Yeter Artık”

Küçük çocuklar yatağın altından korkar ya, canavar var diye. Ama bir şey yoktur aslında. Bir de çok dar. Korkuyu, yatağın altından daha iyi ne yansıtabilir ki? Ben çok korkak bir insanım. Küçükken yalnız kaldığım için sosyalleşemedim. Bu da sonrasında korkuya sebep oldu. Kendimi güvende hissetmiyorum. Yalnız başıma bir yere gidemiyorum. Hemen hemen her şeyden korkuyorum. İnsan korkmaktan bıkar mı? Ben bıktım (K, 19y).

Katılımcı, dördüncü sırada sunduğu fotoğrafı açıklarken korkuları yüzünden kendini dış dünyadan soyutladığını, evden dışarı çıkamadığını ve bu sebeple “boş ve sığ” bir hayat yaşadığını belirtmiştir. Katılımcının beşinci sırada sunduğu fotoğraf ise boş olarak nitelediği dünyanın içindeyken hissettiği “yalnızlık ve boşluk” duygularını temsil etmektedir. Katılımcı, fotoğrafları sıralarken üç fotoğraf arasında nedensellik ilişkisi kurmuştur:

3. ve 4. fotoğrafların sonucu olarak 5. fotoğraf ortaya çıkıyor. Yalnızlık ve boşluk... Bu fotoğraflar arasında bir sıralama var. 3'te korkularım vardı. Bir imge vardı. 4'te o imge yüzünden yaşadığım boş bir hayat vardı. 5'te ise dışarı çıkamamam yüzünden içimdeki boşluğu, yalnızlığı ve üzüntüyü yansıtan bir şey var.

Uygulama tamamlandıktan sonra da kendisi üzerine düşünmeye devam ettiğini ve bu sürede korkularının sebebi ile ilgili farkındalık yaşadığını belirten katılımcı, görüşmeden bir hafta sonra iletildiği mesajda şu sözlere yer vermiştir:

Görüşmeden sonra yaptığım sıralamalar aklıma takıldı; bir şeyleri yanlış yaptığımı hissettim. Hep korkularımdan dolayı yalnızlık ve boşluk hissettiğimi düşünürdüm ama sıralama tekniği sayesinde, kendimi dış dünyadan izole ettiğim için korkularım olduğunu fark ettim. Aslında her zaman yanlış bir düşünceyi yaşıyordum. Korkularım var ama bunların nedeni, dış dünyadan kendimi kısıtlamak. Bunu şöyle anladım: Ben küçükken korkak biri değildim ve bu huylar dışarı çıkmadığımdan gelişti. Yani korkularımın temeli, bilinmezlik. Bu korkuların gerçek olmadığını; kendimi dış dünyaya attığımda geçecek şeyler olduğunun farkına vardım. Asıl sıralamanın daha farklı olduğunu gördüm. Fotoğraflarda sıralama faydalı ama sonrasında üzerine düşününce daha farklı şeyler ortaya çıkıyor. Çalışma, sonrasında da büyük önem taşıyor.

Sonuç

Fotoğrafın yaygın kullanım alanlarının dışında, terapötik bir araç olarak kullanımı da pek çok çıktısından dolayı önem teşkil etmektedir. Araştırma sonuçları, fotoğrafın terapötik bir araç olarak gücüne ve terapötik fotoğrafçılık uygulamalarının önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda terapötik fotoğrafçılığa bir uygulama yöntemi olarak ortaya koyulan terapötik oto-fotografinin, güçlü bir ifade aracı olarak benlik hakkında bilgi edinmeyi kolaylaştırdığı, böylece hem bireyin öz-bilgisini artırmasına hem de araştırmacının birey hakkında bilgi edinmesine katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Terapötik oto-fotografi yaklaşımında bilgi, “Sen kimsin?” sorusuna verilen

cevaptan üretildiği için bireyin benliğe odaklanmasına yol açan bir çerçeve oluşturularak benlik kavramı hakkında daha doğrudan bilgiler elde edilmesine katkı sağlanmıştır. Bireyin yönelimlerinin doğrultusu da benlik kavramında öne çıkan yönler olarak benliğe ilişkin ipuçları sağlamıştır.

Araştırma sonucunda, fotoğraf aracılığıyla ifadenin, sözel ifade ile kıyaslandığında daha rahat bir iletişim ve daha güçlü bir ifade biçimine imkân tanıdığı, benlik kavramına ilişkin detaylı bilgileri açığa çıkardığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte görsel bir ifade biçimi olan fotoğraf ile fotoğrafların anlatısına ilişkin sözel ifadenin birlikteliğinin de kendini ifadeyi kolaylaştırdığı gözlenmiştir. Fotoğraflar, katılımcıların somut ürünler üzerinden kendilerini ifade ettikleri bir iletişim ortamı yaratarak duyu ve düşüncelerini somutlaştırmalarına olanak tanımıştır.

Araştırma sonuçları, terapötik oto-fotografi kapsamında uygulanan yönergelerin etkinliğini de ortaya koymuştur. İlk olarak katılımcıları ifade eden fotoğraflar kadar katılımcıları en az ifade eden/ifade etmeyen fotoğrafların da benlik kavramı hakkında ipucu sağladığı görülmüştür. Katılımcıları kim olmadıklarına ilişkin fotoğraflar üretmeleri için yönlendirmek, “Sen kimsin?” sorusunu tersine çevirerek katılımcıların bakış açılarının yönünü değiştirmiştir. Bu durum da katılımcıları, kendilerine farklı bir açıdan bakabilmeleri için teşvik etmiş ve detaylı bir düşünme sürecinin izlerinin görülebildiği yaratıcı ürünlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Fotoğrafları sıralamak da katılımcılara; önem verdikleri şeyleri belirginleştirme, önceliklerini belirleme, davranışlarını ve yaşamlarını anlamlandırma, olaylar arasında ilişki kurma, farkındalık kazandırma gibi açılardan fayda sağlamıştır. Arşiv fotoğraflarının uygulamaya dahil edilmesi de benlik keşfi için önemli bir bilgi kaynağı oluşturarak geçmişle şimdiki zaman arasında köprü kurulmasına aracılık etmiştir.

Üniversite dönemi, bireylerin kendilerini ve yaşamlarını sorgulamalarının merkezi önemde olduğu, kim oldukları ve hayattan ne bekledikleri konularında daha fazla bilgi sahibi olmaya başladıkları bir yaşam evresidir (Arnett, 2000). Bu açıdan üniversite öğrencilerinin, kendilerine yönelik açık bir anlayış geliştirmeleri; kariyer planlamaları, otorite figürleri ile etkileşim, kişilerarası ve toplumsal ilişkiler, eş seçimi vb. konularda karar verme, iletişim kurma, problem çözme gibi becerileri geliştirebilmeleri bakımından önemlidir. Bu açıdan uygulama, bireyin benliğe odaklanarak kim olduğu

üzerine kafa yorduğu, kendini ve yaşamını sorguladığı aktif bir düşünme ve araştırma sürecine yol açmıştır. Ayrıca uygulama, iç gözlem yoluyla öz-bilgiyi geliştiren; böylece bireye, kendini anlama ve tanıma açısından katkı sağlayan bir sorgulama sürecine de aracılık etmiştir. Bu durum da terapötik fotoğrafçılığın, içe bakış yoluyla öz-bilgiyi ve öz-farkındalığı artırma hedefinin gerçekleşmesine yardımcı olmuştur.

Araştırma sonuçlarının yanı sıra süreç içinde karşılaşılan bazı güçlüklerden ve araştırmanın sınırlılıklardan da bahsetmek gerekir. Fotoğraflar kategorize edilirken bir fotoğrafın birden çok kategoriye göre kodlanabilmesi, kategorileri organize etmeyi ve sınırlandırmayı güçleştirmektedir. Bu bağlamda izleyen çalışmalar için kategorilerin, araştırmanın amaçları ve kapsamı doğrultusunda sınırlandırılması önerilebilir. Ayrıca Ziller'in (1990: 41) belirttiği gibi farklı alanlarda uzmanlaşan ya da farklı yönelimlere sahip araştırmacıların (hümanistik, psikanalitik vb.) oluşturduğu kategorilerin birbirinden farklı olabileceği de akılda tutulmalıdır. Tüm bunlara ek olarak bu araştırma, Ankara'da çeşitli üniversitelerde öğrenim gören, 18-24 yaş aralığındaki 27 üniversite öğrencisi ile sınırlıdır. İzleyen çalışmalarda farklı yaşlardaki çalışma grupları ile terapötik fotoğrafçılık ve terapötik oto-fotografi uygulamaları gerçekleştirilebilir. Ayrıca araştırmanın örnekleminin önemli bir bölümü, Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Terapötik fotoğrafçılık, teknik bir beceri gerektirmemekle birlikte bu öğrencilerin görsel okuryazarlık ve fotografik tekniklere ilişkin yetkinlik düzeylerinin, diğer bölümlerde öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olabileceği; bu nedenle iki grubun fotografik benlik kavramı temsilleri arasında anlamlı bir fark oluşabileceği noktasında bir beklenti yaratabilir. Bu araştırmanın örnekleminin büyüklüğü, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak açısından yeterli değildir. İzleyen çalışmalarda, farklı araştırma grupları ile daha geniş örneklemlerde çeşitli değişkenler açısından karşılaştırmalar yapılabilir; görsel okuryazarlık düzeyinin, fotografik benlik kavramı temsilleri açısından gruplararası farklılığa yol açıp açmadığı araştırılabilir. Bununla birlikte araştırmada ortaya koyulan "terapötik oto-fotografi" yaklaşımını, tüm aşamaları ile bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Fotografik üretim süreci, yalnızca fotoğraf çekmeyi değil, kişisel arşivlerden fotoğraf seçmeyi de içermektedir. Derinlemesine görüşmelerde ise bireyin hem görsel hem de sözel olarak kendini ifade ettiği bir iletişim ortamı vardır. Sözel ifadenin gücü de bireyin iletişim becerisi, kişilik özellikleri, ilgi düzeyi vb. pek çok faktör tarafından

belirlenebilir. Dolayısıyla teknik beceri veya sanatsal ardalının, bireylerarası farkları ortaya koyabilmek için tek başına yeterli bir değişken olmadığı da unutulmamalıdır.

Araştırma sonuçları ve literatür çalışmalarından hareketle terapötik fotoğrafçılık uygulamalarının pek çok olumlu çıktısından dolayı önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Herkesin, herhangi bir beceri gerekmeden cep telefonu ile kolaylıkla fotoğraf çekebilmesi, terapötik fotoğrafçılığın farklı araştırma grupları ile uygulanabilirliğini kolaylaştırmakta; ekonomik ve pratik açıdan da avantaj sağlamaktadır. Dolayısıyla ayrımcılığa uğrayan sosyal gruplar, mahkumlar, göçmenler, engelliler gibi her tür dezavantajlı grupla gerçekleştirilecek çalışmalarda terapötik fotoğrafçılıktan yararlanılabileceği gibi; özel eğitim, psikolojik danışma ve rehberlik, psikiyatrik/sosyal rehabilitasyon uygulamalarında da yardımcı bir araç olarak faydalanılabilir. Grup çalışmaları için de elverişli olan terapötik fotoğrafçılık, grup üyeleri arasında diyalogu artırarak iletişim becerilerinin gelişimine ve sosyalleşmeye katkı sağlamakta, ayrıca “grup bağlarını açığa çıkararak ortaklık duygusu da yaratabilmektedir” (Gibson, 2017: 47). Bu durum da bireyin iletişim kanallarının artması ve toplumsal destek ağının genişlemesi ile sonuçlanabilir. Ayrıca terapötik fotoğrafçılığın, farklı uzmanlık alanları olan profesyoneller tarafından farklı uygulamalarla gerçekleştirilebilmesi de etki alanını genişletmektedir. Toplumun her kesiminden geniş bir uygulama alanını kapsamaması sebebiyle de terapötik fotoğrafçılıktan; bireysel, sosyal ve toplumsal düzlemde pek çok açıdan yardımcı bir teknik olarak yararlanılabilir.

Kaynakça

- Apa Dictionary of Psychology (t.y.). "Therapeutic." <https://dictionary.apa.org>. Erişim tarihi: 20.11.2020.
- Arnett, Jeffrey J. (2000). "Emerging Adulthood: A Theory of Development from the Late Teens Through the Twenties." *American Psychologist*, 55(5): 469-480.
- Aronson, Wilson, vd. (2012). *Sosyal Psikoloji*. Çev., Okan Gündüz. İstanbul: Kaknüs.
- Arslan, Özge (2020). "19.Yüzyıl Erken Dönem Psikiyatri Fotoğrafçılığının Gelişimi ve Hugh Welch Diamond." *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 25: 65-83.
- Bakırcıoğlu, Rasim (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı.
- Benjamin, Walter (2015/2019). *Fotoğraf Yazıları*. Çev., Burcu Halaç ve Tevfik Turan. İstanbul: Kolektif.
- Berman, Linda (1993). *Beyond the Smile: The Therapeutic Use of the Photograph*. Londra: Routledge.
- British Photography (t.y.) "Jo Spence."
<http://www.britishphotography.org/artists/19153/jo-spence?p=all&type=list>.
Erişim tarihi: 20.11.2020.
- Combs, Jeanne M. ve Ziller, Robert C. (1977). "Photographic Self-concept of Counselees." *Journal of Counseling Psychology*, 24(5): 452-455.
- Cooley, Charles H. (1902). "Human Nature and the Social Order." *The Social Self* içinde. New York: Charles Scribner's Sons. 168-210.
- Decoster, Vaughn A. ve James Dickerson (2014). "The Therapeutic Use of Photography in Clinical Social Work: Evidence-based Best Practices." *Social Work in Mental Health*, 12(1): 1-19.
- Diamond, Hugh W. (1856/2010). "On the Application of Photography to the Physiognomic and Mental Phenomena of Insanity." *Psicoart*, 1(2010): 1-14.
- Didi-Huberman, Georges (2003). *Invention of Hysteria Charcot and the Photographic Iconography of the Salpêtrière*. Londra: The MIT Press Cambridge.

- Dollinger, Stephen J. ve Stephanie M. Clancy (1993). "Identity, Self, and Personality: II. Glimpses Through the Autophotographic Eye." *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(6): 1064-1071.
- Gibson, Neil (2017). "Therapeutic Photography: Enhancing Patient Communication." *Journal of Kidney Care*, 2(1): 46- 47.
- Gibson, Neil (2018). *Therapeutic Photography: Enhancing Self-esteem, Self-efficacy and Resilience*. Londra: Jessica Kingsley.
- Gibson, Neil (2021). Kişisel İletişim (26 Haziran).
- Gilman, Sander L. (1976). *The Face of Madness: Hugh W. Diamond and Psychiatric Photography*. Vermont: Echopoint.
- Gerrig, Richard J. ve Philip G. Zimbardo (2012). *Psikoloji ve Yaşam: Psikolojiye Giriş*. Çev., Gamze Sart. Ankara: Nobel.
- Glover-Graf, Noreen M. ve Eva Miller (2006). "The Use of Phototherapy in Group Treatment for Persons Who are Chemically Dependent." *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 49(3): 166-181.
- Halkola, Ulla (2011). "Introduction" *Phototherapyeurope: Learning And Healing with Phototherapy Handbook*. Ulla Halkola, Tarja Koffert, Leena, Koulu, Mari Krappala, Del Loewenthal, Carmine Parrella ve Pirkko Pehunen (der.) içinde. University of Turku: Publications of the Brahea Centre for Training and Development. 4-8.
- Hartley, Lucy (2001). "A Science of Mind? Theories of Nature, Theories of Man?" *Physiognomy and the Meaning of Expression in Nineteenth-Century Culture* içinde. Cambridge: Cambridge University.15-43.
- Hood, Bruce (2014). *Benlik Yanılsaması: Sosyal Beyin, Kimliği Nasıl Oluşturur?* Çev., Eyüphan Özdemir. İstanbul: Ayrıntı.
- James, William (1890). *The Principles of Psychology*. New York: Holt.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem ve Zeynep Cemalcılar (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş* (16.Baskı). İstanbul: Evrim.

- Koretsky, Pam (2001). "Using Photography in a Therapeutic Setting with Seniors." *Afterimage*, 29(3): 8.
- Krauss, David A. (1983). "Reality, Photography And Psychotherapy." *Phototherapy in Mental Health*. David A. Krauss ve Jerry L. Fyrear (der.) içinde. Springfield, IL: Charles Thomas. 41-56.
- Leary, Mark R. ve June P. Tangney (2003). "The Self as an Organizing Construct in the Behavioral and Social Sciences." *Handbook of Self and Identity*. Mark R. Leary ve June P. Tangney (der.) içinde. New York: Guilford. 3-14.
- Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev., Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Mead, George H. (1934). *Mind, Self and Society*. Illinois: The University of Chicago.
- Noland, C. M. (2006). "Auto-Photography as Research Practice: Identity and Self-Esteem Research." *Journal of Research Practice*, 2(1): 1-19.
- Nunez, Cristina (2009). "The Self-portrait as a Powerful Tool for Self-therapy." *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 11(1): 51- 61.
- Oxford Learner's Dictionaries (t.y.). "Therapeutic." <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>. Erişim tarihi: 20.11.2020.
- Özdamar, Gülbin (2009). "Jo Spence ve Fototerapi." *Fotografya*, 22.
- Patrick, Neil (2016). "Photos of Female Asylum Patients by a Victorian Psychiatrist Who Used Photography to Analyze Mental Disorders." www.thevintagenews.com. Erişim tarihi: 19.11.2019.
- Peljhan, Matej ve Anita Zelić (2015). "Phototherapy-Overview and New Perspectives." *Phototherapy: From Concepts to Practices*. Matej Peljhan (der.) içinde. CIRIUS: Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik. 15-69.
- Phototherapy-centre. <https://phototherapy-centre.com>. Erişim tarihi: 23.12.2019
- Prag, Hillary ve Gwen Vogel (2013). "Therapeutic Photography: Fostering Posttraumatic Growth in Shan Adolescent Refugees in Northern Thailand." *Fostering Posttraumatic Growth with Therapeutic Photography Intervention*, 11(1): 37-51.

- Ryan, Joseph F. (2012). "Photography as a Tool of Awareness." *The Journal of Transpersonal Psychology*, 44(1): 92- 97.
- Stangor, Charles (2013). *Principles of Social Psychology*. Washington: Saylor Foundation.
- Stevens, Rene ve Evans H. Spears (2009). "Incorporating Photography as a Therapeutic Tool in Counseling." *Journal of Creativity in Mental Health*, 4(1): 3-16.
- Taylor, Peplau, vd. (2007). *Sosyal Psikoloji*. Çev., Ali Dönmez. Ankara: İmge.
- Weiser, Judy (1975). "Photography as a Verb." *The B.C. Photographer*, 2: 33-36.
- Weiser, Judy (1984). "Phototherapy-becoming Visually Literate About Oneself or, "Phototherapy??? What's Phototherapy???" *Phototherapy Journal*, 4(2): 2-7.
- Weiser, Judy (1999). *PhotoTherapy Techniques: Exploring the Secrets of Personal Snapshots and Family Albums*. Vancouver: PhotoTherapy Centre.
- Weiser, Judy (2002). "Phototherapy Techniques: Exploring Secrets of Personal Snapshots and Family Albums." *Child & Family*, 5(3): 16-25.
- Weiser, Judy (2005). "Remembering Jo Spence: A Brief Personal and Professional Memoir." *Jo Spence Autobiographical Photography*. Hiroko Hagiwara (der.) içinde. Osaka: Shinsuisha. 240-248.
- Weiser, Judy (2014). "Comparing PhotoTherapy and Art Therapy." <https://phototherapy-centre.com>. Erişim tarihi: 20.12. 2019.
- Weiser, Judy (2015). "History and Development." <https://phototherapy-centre.com>. Erişim tarihi: 19.11.2019.
- Weiser, Judy (2021). Kişisel İletişim (20 Mayıs).
- Worth, Sol ve John Adair (1972). *Through Navajo Eyes: An Exploration in Film Communication And Anthropology*. Bloomington: Indiana University.
- Ziller, Robert C. (1990). *Photographing the Self*. Londra: Sage.

Ziller, Robert C. ve Douglas Lewis (1981). "Orientations: Self, Social, and Environmental Percepts Through Auto-Photography." *Personality and Social Psychology Bulletin*, 7(2): 338-343.

Ziller, Robert C. ve Brett A. Rorer (1985). "Shyness-Environment Interaction: A View from the Shy Side Through Auto-photography." *Journal of Personality*, 53 (4): 626-639.

Ziller, Robert C. ve Dale E. Smith (1977). "A Phenomenological Utilization of Photographs." *Journal of Phenomenological Psychology*, 7(2): 172-185.

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 24 Sayı: 48 (Year: 24 Issue: 48)

Eylül 2021-Mart 2022 (September 2021- March 2022)

E-ISSN: 2149-9098

2021, 24(2): 451-481

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.927618

****Araştırma Makalesi****

Muhafif Mizah Gazetesi Markopaşa'da İmtiyaz Sahipliği Mücadelesi (1947-1948)*

Muhammet Erdem Duru**

Öz

Haftalık siyasi mizah gazetesi *Markopaşa*'nın ilk sayısı 25 Kasım 1946 tarihinde yayımlanmıştır. Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in kurucu ortağı olduğu gazetenin karikatürlerini Mustafa Uykusuz çizerken, mali işlerini Haluk Yetiş yürütmüştür. Dokuzuncu sayıdan itibaren Rifat Ilgaz da kadroya dâhil olmuştur. Çok partili yaşama geçilen, siyasi iktidarın muhalefet kavramını henüz içselleştiremediği bir dönemde yayın hayatına başlayan *Markopaşa* birçok baskıyla karşılaşmıştır. Gazetenin ilk sayısı bayiler tarafından dağıtılmamış, sonrasında matbaalara gazeteyi basmamaları için baskı yapılmıştır. Yabancı ülkelerin yararına çalışmakla itham edilen *Markopaşa* hakkında davalar açılmış, gazete sayısız kez toplatılmış, kapatılmıştır. Yazar ve çizerlerinin tutuklandığı, sürgüne gönderildiği gazete hem bu şartlar altında yayın hayatına devam edebilmek hem de *Matbuat Kanunu*'nun sınırlılıklarından kurtulabilmek için birçok kez imtiyaz değiştirmiştir. Bu değişiklikler esnasında yaşanan bir olay ise basın tarihinde eşine ender rastlanan türdendir: Gazetede geceleri çalışan ve ekibe yardımcı olan Orhan Erkip, *Markopaşa*'nın imtiyazını aldıktan sonra gazeteyi *Markopaşa* ekibine karşıt bir yayın organına dönüştürmüştür. Bu durum mülkiyet mücadelesini başlatmıştır.

Bu çalışma, *Markopaşa*'nın hakkında çok az şey bilinen mülkiyet mücadelesini araştırmış ve şu iki soruya yanıt aramıştır: *Markopaşa*'da mülkiyet mücadelesi sırasında Erkip kimlerden yardım almıştır? Siyasal iktidar bu mücadelede nasıl bir strateji izlemiştir? Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde bulunan ve daha önce herhangi bir çalışmada yayımlanmamış belgeler incelenmiştir. İnceleme sonucunda, Erkip'in Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) maddi yardım gördüğü, CHP'nin ise bu yardımla gazete içi karışıklığa destek vererek *Markopaşa* geleneğinin etki alanını azaltma stratejisi güttüğü görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: *Markopaşa*, basın özgürlüğü, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Orhan Erkip, CHP.

* Geliş tarihi: 25/04/2021 . Kabul tarihi: 08/08/2021

** Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Anabilim Dalı 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri.

Orcid no: 0000-0003-4282-9645, eduru07@gmail.com.

****Research Article****

Ownership Struggles Over the Opposing Humor Newspaper Markopaşa (1947-1948)*

Muhammet Erdem Duru**

Abstract

Weekly humor newspaper *Markopaşa*'s first issue was released on December 25th, 1946. Sabahattin Ali and Aziz Nesin were the co-founders of the magazine, Mustafa Uykusuz was the cartoonist, and Haluk Yetiş was responsible for financial matters. Rifat Ilgaz also joined the staff after the 9th issue. During the transition to multi-party parliament, *Markopaşa* was subjected to oppression by the ruling party, which had yet to grasp the concept of opposition. The first issue failed to be distributed by newsagents. Printer companies also faced many constraints to prevent circulation. *Markopaşa*, was subjected to several lawsuits, accused of acting in the interest of foreign forces, had its copies confiscated countless times, and was eventually shut down. *Markopaşa*, whose columnists and cartoonists were arrested or exiled, had to change several publishers to survive and overcome the restrictions imposed by the Press Code (Matbuat Kanunu). A particular incident that happened during these changes was of an unprecedented in the history of press. After becoming a publisher of the newspaper, Orhan Erkip, assistant and nightshift staff, altered the publication policies to create a newspaper that was opposed to the former crew. As a result, ownership fights erupted.

This article examines the underrecognized issue of *Markopaşa*'s ownership fights and searches for answers for two main questions: Who were the internal supporters of Erkip during the ownership fights? Which strategies did the government follow? In this research, the documents of the Presidential State Archives, which had not previously been published in any other article before, were examined. In conclusion, it is evident that Erkip was financially supported by CHP and CHP was supporting the chaos aiming to reduce the influence of the *Markopaşa* tradition.

Keywords: *Markopaşa*, press freedom, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Orhan Erkip, CHP.

* Received: 25/04/2021 . Accepted: 08/08/2021

** Akdeniz University Institute of Social Sciences, Department of Communication 100/2000 YÖK PhD Scholar.

Orcid no: 0000-0003-4282-9645, eduru07@gmail.com

Muhaliif Mizah Gazetesi Markopaşa'da İmtiyaz Sahipliği Mücadelesi (1947-1948)¹

Giriş

Bu makalenin amacı, haftalık siyasi mizah gazetesi *Markopaşa*'nın imtiyaz sahipliği için 1947–1948 yıllarında yaşanan mülkiyet mücadelesinin nedenlerini ortaya koymak ve bu süreçte siyasal iktidarın tutumunu irdelemektir. *Markopaşa*, Sabahattin Ali'nin imtiyaz sahipliğinde 25 Kasım 1946 tarihinde okuyucuyla buluşmuştur. Her hafta *Markopaşa* sayfalarını dolduran Sabahattin Ali, Aziz Nesin ve Rifat İlgaz'ın yazıları ile Mustafa Uykusuz'un çizgileri; Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren 24 yıllık bir suskunluğa giren “eleştirel” siyasi mizah yayıncılığını yeniden canlandırmıştır.² Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) dışındaki muhalefetin sözcüsü gibi bir işlev gören gazetenin 60 bine ulaşan tirajı da bu tespiti doğrulamaktadır. Gazete, “sessiz yığınların” CHP iktidarına olan tepkisini görünür kılmıştır. *Markopaşa*'nın yayın çizgisi, başta CHP iktidarı olmak üzere karşıt ideolojideki diğer yayınları rahatsız etmiş, gazeteye yönelik çok sayıda saldırı meydana gelmiştir. Gazetenin ilk sayısının dağıtımını engellenmiş, sonraki sayılarda matbaalara baskı yapılmıştır. CHP milletvekilleri ve Partili gazeteciler TBMM'de ve gazetelerindeki/dergilerindeki köşelerinde *Markopaşa* gazetesine karşı saldırıya geçmiş, “kökü dışarıda” ithamlarında bulunmuşlardır. Gazete birçok kez kapatılmış, farklı isimlerle yayımlanmış, yazar ve çizerleri hapse girmiştir (Arık, 2010: 293- 298; Sönmez, 2021: 246- 255).

Markopaşa'yı basın özgürlüğüne yönelik baskılar açısından önemli kılan ve dünya basın tarihinde eşine az rastlanan müdahale, gazetenin içinden gelmiştir. Gazetenin kuruluş kadrosunda bulunmayan ancak sonraları gazetede geceleri çalışıp ekibe yardımcı olan Orhan Erkip; kurucu ortakların cezaevinde bulunduğu esnada gazetenin imtiyaz sahibi olmuş, yayın politikasını değiştirmiş, Ali ve Nesin başta olmak üzere bizatihi *Markopaşa*'ya karşı bir yayın organına dönüştürmüştür. Dönemin yapısal özelliği olarak istenilmeyen her şeyin komünistlikle³ suçlanması

¹ Çalışma içeriğiyle ilgili katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Hasan Üstün'e çok teşekkür ederim.

² *Markopaşa* öncesinde basının yaşadığı zorlukları, neden mizah basınının oluşmadığını anlayabilmek için bkz. Kocabaşoğlu (2007), Güvenir (1991), Yılmaz ve Doğaner (2007).

³ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan Soğuk Savaş atmosferinde yoğun bir anti-komünist kampanya başlamıştır. Sovyet tehdidi endişesi ve demokrasilerde kader birliği yapma anlayışı

burada da görülmüş, Erkip, gazeteyi “komünist harekete darbe vurmak” maksadıyla ele geçirdiğini belirtmiştir (Ergün, 2003, Saydur, 2013, Cantek, 2015). Bu durumun sonucu olarak *Markopaşa*'da bir mülkiyet mücadelesi başlamıştır.

Markopaşa'nın okurdaki itibarının sarsılıp kapatılması ile sonuçlanan imtiyaz sahipliği mücadelesi, iktidarın basına karşı müdahalesiyle ilgili anlatılarda çokça zikredilmesine rağmen, bu süreci ele alan araştırmaların içeriği çok sınırlıdır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan ilki gazetenin birçok kez toplatılması nedeniyle tam ve erişilebilir bir arşivin bulunmamasıdır.⁴ *Markopaşa*'nın, kapatıldıktan sonra “devam gazetesi” olarak farklı isimlerle⁵ ve düzensiz periyotlarla yayımlanması, sistematik bir tasnif yapmayı güçleştirmektedir. *Markopaşa*'nın çok satılması nedeniyle taklit yayınların⁶ ortaya çıkması da bu güçlüğü artırmaktadır.

İlgili araştırmaların sınırlarını daraltan bir diğer durum ise gazete ekibinin *Markopaşa* dönemi anılarını tüm detaylarıyla kaleme almamış ya da alamamış olmalarıdır. Ali'nin aydınlatılmayan şüpheli ölümü, gazetenin kurucu ortağının anlatılarının sadece mektuplarla sınırlı kalmasına yol açmıştır. Nesin ise *Medet* gazetesinde *Markopaşa* hakkında çeşitli yazılar yayınlasa da hayat hikâyesini anlattığı *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* (1966; 1976; 1996)⁷ serisinde *Markopaşa* dönemini yazmadan vefat etmiştir, diğer anı kitaplarında da ilgili dönemi oldukça kısıtlı bir şekilde ele almıştır. Rifat Ilgaz da *Yokuş Yukarı* (1982)⁸ isimli anı, *Sarı Yazma* (1976)⁹ isimli otobiyografik romanında *Markopaşa*'ya ayrı bir başlık açmamış; ancak sınırlı değinilerde bulunmuştur. Mustafa Uykusuz ve Haluk Yetiş, çeşitli söyleşiler haricinde *Markopaşa*'ya dair herhangi bir tanıklık paylaşmamışlardır. Bu

ekseninde iktidar ile muhalefetin birleşmesi, komünist avı kampanyasını, iki tarafın da kullanmasına yol açmıştır (Koloğlu, 2017: 84). Bu dönemde hem siyasi parti düzeyinde hem de basın organları düzeyinde muhalefette “sol” düşüncenin oluşması engellenmiştir.

⁴ Yıldız (2015: 4) *Markopaşa*'nın dağıtıldıktan 10 saat sonra toplatılan belki de dünyadaki tek yayın olduğunu belirtmektedir.

⁵ Kapatma kararlarından sonra gazete farklı isimlerle yoluna devam etmiştir: *Merhumpaşa*, *Malumpaşa*, *Alibaba*, *Hür Markopaşa*, *Yedi Sekiz Paşa*, *Medet*.

⁶ *Markopaşa*'nın taklidi olan yayınlar: *Alay*, *Lalapaşa*, *Bekri Mustafa* (Medet, 18 Mayıs 1950 akt. Vurucu, 2013: 188).

⁷ *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* serisinde yayınlanan ciltlerin isimleri ve ilk basım tarihleri şu şekildedir: Yol I- 1966, Yokuşun Başu II- 1976, Yokuş Yukarı III- 1996. Çalışmada, kitabın 2015 tarihli tek cilt halinde yayımlanan baskısından faydalanılmıştır.

⁸ Çalışmada, kitabın 2017 tarihli baskısından faydalanılmıştır.

⁹ Çalışmada, kitabın 2018 tarihli baskısından faydalanılmıştır.

durumun başlıca sebebi olarak gazete ekibi arasında yaşanan çeşitli gerginlikleri göstermek mümkündür.¹⁰

Merhumpaşa ve *Malumpaşa* gibi “devam gazeteleri”ni de kapsayan *Markopaşa* geleneğine atıf yapan çok sayıda çalışma vardır. Ali, Nesin, Ilgaz, Uykusuz ve Yetiş üzerine yazılan tüm biyografik yapıtlarda, basın tarihi ve mizahla ilgili tüm çalışmalarda *Markopaşa* özellikle vurgulanmaktadır. Bu anlatılarda *Markopaşa* çoğunlukla, Cumhuriyet dönemi mizahının miladı, çok partili yaşama geçişin önemli bir sembolü, tüm baskılara rağmen iktidara yönelik eleştirilerini sürdüren mücadeleci bir gazete olarak betimlenmektedir. Bunlar hak edilmiş tanımlamalar olsa da *Markopaşa*’nın bilinmeyen yönlerine ışık tutan çalışmalar oldukça azdır. Literatür taraması yapıldığında *Markopaşa*’yı doğrudan ele alan dört kitaba, bir yayımlanmamış yüksek lisans tezine ve akademik nitelikteki üç makaleye rastlanmaktadır¹¹. Kitaplardan ilki Mehmet Saydur’un¹² *Markopaşa Gerçeği* (2013) başlıklı eseridir. *Markopaşa* ve devam yayınlarının kapsamlı şekilde ele alındığı çalışmada gazetenin sahiplik yapısı, siyasi çizgisi, hangi sayıda hangi yazının yer aldığı gibi monografik bilgilerin yanı sıra gazetenin karşılaştığı baskılara da değinilmiştir. Bu çalışmada, Erkip’in sahipliğindeki gazetelerde yer alan yazılara yer verilmekle birlikte Erkip ile ilgili anlatılar yalnızca gazete ekibinin anılarına dayandırılmıştır.

Levent Cantek’in *Markopaşa Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi* (2015) kitabı¹³ da Cantek’in deyimiyle bir güzelleme yapma niyeti taşımadan, bu gazetenin ülke tarihi içinde kapladığı yeri anlatmayı amaçlamıştır (2015: 7-8). Çalışma, akademik niteliği dolayısıyla diğer çalışmalara göre daha sistematik ve kapsamlı bir incelemedir. Ancak bu kitapta da Erkip’in *Markopaşa* için kimlerden yardım almış olabileceği sorusu yanıtızsız kalmıştır.

¹⁰ *Markopaşa*’nın yayınıyla ilgili olarak Nesin ile Ali arasında bir tartışma olduğu, Uykusuz ve Yetiş’in de zaman zaman Ali’ye kızdıkları bilinmektedir. Nesin ve Ilgaz arasında da bazı tartışmalar yaşanmıştır. Ali’nin hatıralarına saygı duymak ve gazetenin sadece başarıyla anılmasının istenmesi gibi nedenlerle *Markopaşa* anlatıları sınırlı kalmış olabilir.

¹¹ Türkiye basın tarihi, tek partili yaşamdan çok partili yaşama geçiş döneminde basın, mizah basını gibi konularda yazılmış tüm çalışmalarda *Markopaşa* anılmakla birlikte burada yalnızca *Markopaşa*’yı araştırma nesnesi haline getirmiş yayınların içeriğine yer verilmiştir. Günlük gazeteler, aktüel tarih ve edebiyat dergilerinde yer alan yazılar burada yer almamıştır.

¹² Yazarın konuyla ilgili bir de makalesi vardır: Saydur (2004).

¹³ Bu kitap, Cantek’in 1999 tarihli *Bir Alt Kültür Olarak Mizah Medyası; Markopaşa Örneği* başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

Mehmet Ergün'ün¹⁴ *Sahte Marko Paşa: Bir Provokasyonun Öyküsü* (2003) kitabı ise gazetenin Erkip dönemine ışık tutan tespitleri nedeniyle önemlidir. *Markopaşa*'nın imtiyaz sahipliğindeki değişikliği provokasyon olarak tanımlayan Ergün, esas hedefin Sabahattin Ali olduğunu iddia etmekte ve Nesin'i "kurucu ortak", Ilgaz'ı da "utangaç ortak" olarak tanımlamaktadır. Ergün'ün, *Markopaşa*'daki mülkiyet mücadelesine ilişkin tarafların anlatıları üzerinden yaptığı değerlendirmede de maddi durumu böyle bir mücadeleye girişmeye elverişli olmadığı bilinen Erkip'in kimlerden yardım almış olabileceğini sorusunun cevabı yoktur.

Markopaşa ile ilgili yayımlanan bir diğer kitap ise Dilan Korkmaz'a aittir ve *Markopaşa (1946–1950): 'Halk İçin' Emperyalizme Karşı Siyasi Mizah Gazetesi* (2021)¹⁵ başlığını taşımaktadır. Kitapta *Markopaşa* ve devam gazetelerinde yer alan emperyalizm ve emperyalistlere yönelik eleştiriler incelenmiştir. Çalışmada mülkiyet değişikliği "*Markopaşa Çalınıyor*" alt başlığı altında ele alınmasına rağmen Erkip'in kimlerle iletişim halinde olabileceğine dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

Markopaşa ile ilgili yapılan çalışmalarından biri de Sema Kahraman Vurucu'ya aittir. *Türkiye'nin Değişim Yıllarında Siyasi Mizahla Muhalefet Örneği: Marko Paşa Gazetesi* (2013) başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinde Vurucu, gazetede mülkiyet değişikliğine "Marko Paşa'ya Beraat ve Sabotaj" başlığı altında yer vermiştir. Ancak bu çalışmada da Erkip'in kimlerle iletişim halinde olduğu ve kimlerden yardım aldığı sorgulanmamıştır.

Doğrudan *Markopaşa*'yı konu edinmiş akademik makalelerden ilki Semra Atılğan'ın "Markopaşa: Siyasal Gülmece Yayımcılığında Bir Olay" (1995a) adlı çalışmasıdır. Atılğan, gazetenin Erkip'in mülkiyetine geçip karşıt bir yayın organı haline gelmesine değinmekle birlikte Erkip ile ilgili anlatılanların dışında yeni bir bilgi vermemiştir. Bilal Arık'ın "Karikatür Tarihimizde Önemli Bir Dönemeç: Marko Paşa Gazetesi" (2002) başlıklı çalışmasında Erkip'in ismi hiç geçmemiştir. Emre Aydın'ın "Unutulan Gazete: Marko Paşa" (2021) başlıklı çalışmasında ise Erkip anılmakla birlikte mülkiyet mücadelesi konusunda hiç değinilmemiştir.

Bu çalışmada, gazetenin yayın hayatındaki en karışık dönemine işaret eden *Markopaşa*'nın imtiyaz sahipliği için kurucu ortaklar Ali, Nesin, Uykusuz ile sonradan

¹⁴ Yazarın konuyla ilgili bir de makalesi vardır: Ergün (1998).

¹⁵ Bu kitap, Korkmaz'ın 2020 tarihli *İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Basınında Emperyalizm Eleştirileri: Markopaşa Örneği* başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

gazete ekibine katılan Erkip arasında yaşanan mülkiyet mücadelesi incelenmiştir. Araştırmada, tartışmalı şekilde gazetenin mülkiyetini üzerine alan Erkip'in, *Markopaşa*'nın imtiyaz sahibiyken gazetenin kurucuları Ali ve Nesin'e neden saldırdığı ve bu dönemde kimlerden yardım aldığıyla CHP'nin bu mülkiyet mücadelesinde nasıl bir strateji izlediği çözümlenmiştir. *Markopaşa* gibi Türkiye'de basın özgürlüğü mücadelesinin mihenk taşlarından olan bir gazete hakkında olgusal bir gerçekliği ortaya çıkarmak için yapılan bu çözümlenme, iktidarın basını kontrol altında tutmak adına yasal dayanağı olmayan hangi yöntemleri benimsediğini de göstermektedir. Literatür bölümü; *Markopaşa*'nın yayın hayatına başladığı tarihle Erkip yönetimindeki *Malumpaşa*'nın çıkış tarihi olan 8 Eylül 1947 tarihleri arasında sınırlandırılmış ve gazetenin karşılaştığı maddi, siyasi ve hukuki engellemelere yer verilmiştir.

Çalışmanın sorularını yanıtlamak için ilkin Türkiye'de gazetecilik faaliyeti yürüten kişilerin kayıt altına aldığı eserlere bakılmıştır. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin albümlerinde ve Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nün *Türk Basınında Kim Kimdir* (1977) başlıklı yayınları incelenmiş; ama Orhan Erkip ismine rastlanılmamıştır. Dönemin önemli gazeteleri olan *Cumhuriyet*, *Ulus* ve *Vatan* gazeteleri incelenmiş bu gazetelerde de Erkip hakkında *Markopaşa* için mülkiyet mücadelesi sürecinde ve sonradan açılan iki davayla ilgili mahkeme haberleri haricinde kapsamlı bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu sınırlar çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nin Cumhuriyet Arşivi'nde (BCA) "*Markopaşa*" ve "Orhan Erkip" anahtar sözcüklerinin taraması yapılmış; çalışma, burada keşfedilen ve daha önce kullanılmamış belgeler üzerine inşa edilmiştir¹⁶. Araştırmada ayrıca konuya ilişkin tanıklıklara, mektuplara, kitaplara ve gazete haberlerine başvurulmuştur. Çalışma nitel ve betimleyici bir araştırmadır. Konuyla ilgili değerlendirme yaparken karşılaşılan en büyük problemlerden birinin belge yanlışlığı sorunu olduğunu söylemek mümkündür. İnceleme; gazetenin az bilinen bir dönemine ışık tutarak, Erkip'in ilişkide olduğu kişileri ve *Markopaşa*'nın imtiyaz sahipliğiyle ilgili mülkiyet mücadelesinde CHP'nin oynadığı rolü daha önce herhangi bir çalışmada yer almayan belgeler üzerinden açıkladığı için önem taşımaktadır.

¹⁶ Çalışma kapsamında incelenen belgelerdeki ve birinci el kaynaklardaki yazım hatalarına müdahale edilmemiş, orijinal haliyle bırakılmıştır. Eski sözcüklerin yanlarına köşeli parantez içerisinde anlamları yazılmıştır.

Markopaşa'nın Çıkarılması

Nesin ve Ilgaz, “Halk için Haftalık Siyasi Mizah Gazetesi” mottosuyla yayınlanan *Markopaşa*'nın çıkarılmasına ilişkin birbiriyle kesişen; ama fikri ortaya atan öznenin aynı olmadığı iki farklı olaydan bahsetmektedirler. Nesin'e göre gazete fikrini ortaya atan kişi kendisidir. İşsiz kaldığı bir dönemde, hem kendisine hem de Türkiye Sosyalist Partisi'ne (TSP) gelir sağlaması için Esat Adil Müstecaplıoğlu'na gülmece gazetesi çıkarmayı önermiştir. Sermayeyse Parti üyelerinden yardımla toplanacaktır. Ancak Nesin'in Parti'den istifa etmesi ve toplanan paranın kendisine ulaştırılmaması sebebiyle ortaklık gerçekleşmemiştir. *Markopaşa* adını ise *Gerçek* gazetesinde yazdığı “Markopaşa'ya Şikâyet” başlığından hareketle önermiştir (Nesin, 2012: 75-77). Ilgaz ise gazete fikrini, Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası Sözcüsü ve TSP üyesi Ali Rıza Göçek'in anlatılarına dayandırmıştır (1974: 138- 139). Göçek, *Gerçek*'in kapatılmasından doğan boşluğun giderilmesi için, Nesin ve Ilgaz'ın katıldığı bir TSP toplantısında, kârı Parti'ye kalacak ve sermayesi Partililerden toplanacak bir yayın çıkartılmasının kararlaştırıldığını aktarmıştır. Nesin'in *Alay* ismini önerdiği toplantıda, Zeki Ural'ın *Markopaşa* teklifi benimsenmiştir. Bazı üyelerin sermaye taahhütlerini yerine getirmemesi nedeniyle yayının çıkması gecikmiştir.

Ali, Nesin'e *Markopaşa*'yı birlikte çıkarmak üzere sermaye sağlamayı önermiştir. Buna göre Ali gazetenin sahibi, Nesin ise yazı işleri müdürü olacaktır. Ancak sonradan Ali'nin hem sahip hem de yayın müdürü olması kararlaştırılmıştır (Nesin, 2012: 79). Mustafa (Mim) Uykusuz karikatüristtir, Haluk Yetiş idari işleri yürütmektedir. *Markopaşa* geleneğinin diğer bir temsilcisi Rifat Ilgaz ise ekibe sonradan dahil olmuştur. Bu ekibin dışındaki isimlerin de katkı yaptığı haftalık mizah gazetesi *Markopaşa*, 25 Kasım 1946'da Ali'nin yazdığı “İstiklal” adlı başyazı ve “Meded Ya Recep Peker Meded¹⁷” manşetiyle yayın hayatına girmiştir. 57x82'nin

¹⁷ Çalışmanın sınırları içinde kapsamlı Türkiye siyasi tarihi anlatısından kaçınılsa da *Markopaşa*'nın yayın hayatında karşılaştığı engellerin anlaşılabilmesi için dönemin başbakanı Recep Peker'in siyasi anlayışının hatırlanması faydalı olacaktır. Peker, 1946 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'ye (DP) daha ılımlı yaklaşacak ve çok partili hayata geçişi savunacak bir başbakan arayışının ardından Şükrü Saraçoğlu'nun yerine gelmiş devletçi kanadın önemli isimlerindedir (Uslu, 2016: 371). Partinin sert kanadının lideri görünümünde olan Peker, demokratikleşme hamlelerine sıcak bakmamaktadır ve onun döneminde DP ile olan ilişkiler beklenenin tersine gerilmiştir (Özbudun, 2016: 118). *Tan* gazetesi baskınını meşru gören Peker (Koçak, 2018:120) döneminde tartışılan ilk yasanın *Matbuat Kanunu* olması da hayli anlamlıdır (Koçak, 2013: 203). 10 Eylül 1947'de görevini Hasan Saka'ya bırakmıştır.

ikiye katlanmış olan yarısına eşit boyuttaki gazetenin ilk sayısı altı bin basılmış¹⁸ ve zamanına göre düşük bir ücret olan 10 kuruştan satılmıştır (Atılğan, 1995b: 3).

Cumhuriyet döneminde, *Markopaşa*'ya kadar siyasi gülmecenin olduğunu söylemek zordur. Bu nedenle *Markopaşa*'ya kadar iktidarlar, mizah üzerinde belirgin bir baskı uygulamamışlardır. Ancak bu durum, iktidarın mizahı serbest bıraktığı anlamı taşımamaktadır; aksine mizah tamamen ortadan kaldırılmıştır (Nesin, 1973: 55). *Markopaşa*, Türkiye'nin dış politikasının galip devletler yönünde "demokrasi" çerçevesinde şekillenmeye başladığı, muhalefet partilerinin kurulmasına izin verildiği, serbest seçimlerin yapılacağına açıklandığı günlerin ardından büyük bir canlılıkla ortaya çıkmıştır. CHP'nin tek parti iktidarını eleştiren bir yayın olarak ortaya çıkan (Cantek ve Gönenç, 2017: 13) *Markopaşa*'da Demokrat Parti (DP) de eleştirilmiştir. Gazetede, Türkiye'nin bağımsızlığına zarar vereceği gerekçesiyle Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yardımlarına karşı çıkılmıştır. Cangül Örnek, gazetenin ABD'nin "dost" yüzünün arkasındaki çıkarıcılığı her alanda teşhir ettiğini belirtirken, ABD'yle iş birliğini itibarsızlaştıran tavrıyla önemli bir işlev yüklediğini belirtmektedir (2015: 83). Gazetenin, siyasi iktidarın tepkisini çekmesinin bir diğer nedeni olarak bu konuyla ilgili yazıları gerekçe göstermek mümkündür. Çünkü yardımlar konusunda Amerika ile Türkiye arasında yapılan anlaşmanın üçüncü maddesi şu şekildedir: "ABD basın ve radyo temsilcilerinin serbestçe çalışmaları ve açıklamalarını yapabilmeleri, bununla birlikte 'Türkiye Hükümeti bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın' yapması" (Malkoç, 2006: 102). Görüldüğü üzere bu madde doğrudan Türkiye'deki basın organlarının Amerika'nın yardımları lehine propaganda yapmasını zorunlu kılmaktadır.

Markopaşa'ya duyulan ilginin toplumsal hayatta yaratacağı etkiyle, mizahın iktidarı yıpratıcı gücünden çekinen CHP yöneticileri, birinci sayıdan itibaren gazetenin yayını engellemeye çalışmıştır. Örneğin anlaşmalı başbaya Fazıl Ünverdi son anda *Markopaşa*'yı dağıtmaktan vazgeçmiştir. Bunda Ünverdi'nin CHP'yle olan ilişkisi en önemli etmendir (Bayram, 1978: 91). Nesin, *Başdan*'da (1948) *Markopaşa*'nın ilk gününde, bayilerin kendisine dudak büküp küçümseyerek gazetenin satmayacağını söylediklerini, uzun süren arayışın ardından gazetelerle birlikte idarehaneye döndüğünü anlatmıştır.

¹⁸ Bu dönem en fazla satan gazete olan *Cumhuriyet*'in tirajı 50 binlerde, *Tan*'ın ise 40 bin dolaylarındadır. Topuz (1996: 102) bu dönem Vatan'ın 40-50 bin arası, *Akşam*'ınsa 10 bini geçmediğini söylemektedir. Nesin (2012: 80) ilk aşamada gazetenin 3 bin satmasını beklemektedir.

Sabahattin Ali, eşi Aliye Ali'ye yazdığı mektupta durumu şöyle anlatmıştır: “Bu iş beni hayli yordu. Hele dün, yani gazetenin çıktığı pazartesi sabahı çok alçakça bir oyunla karşılaştık. Gazeteyi İstanbul'a ve Ankara'ya tevzi [dağıtım] işini üstüne alan bayiler, son dakika sabotaj yaptılar. ‘Biz bu gazeteyi dağıtmayız’ dediler.” (Sönmez, 2020: 441).

Markopaşa'nın ilk sayısının dağıtılmaması, ikinci sayının çıkarılamayacağı anlamına gelmektedir. Çünkü hurda gazetelerin kilosu 50 lira bile getirmeyecektir, ortaya konan sermaye ise 1.000 liradır. Bayilerin *Markopaşa*'yı dağıtmaması üzerine bu işi gazetenin kurucuları üstlenmiştir. Nesin, kolunun altına iki bin nüsha gazeteyi alıp sokağa çıkmıştır. Tüm utangaçlığına rağmen, Eminönü meydanına geldiğinde kendisinde “*Markopaşa*” diye bağırabilecek cesareti bulabilmiştir. Nesin, gazete satıcılarını dolaşıp *Markopaşa*'yı bırakmış, almak istemeyenleri, “Zararı yok, siz alın şöyle asıverin, satılmazsa istemem,” diyerek ikna etmiştir. İki bin gazeteyi de taşraya göndermiştir (Nesin, 2012: 80- 82).

Dağıtım zorluğuna rağmen büyük bir ilgiyle karşılanan ilk sayı, birkaç günde tükenmiş, karaborsada bir liraya satılmıştır. Taşradan, il ve ilçelerden daha fazla *Markopaşa* için telefon ve telgraflar gelmiştir (Bayram, 1978; Nesin, 2012; Sönmez, 2020). Bu, Ilgaz'a Ankara'da, “Aziz'le anlaştım, *Markopaşa*'yı çıkarıyoruz. Göreceksin nasıl tutunacak...” (Nesin, 2019: 364) diyen Ali'nin beklediği bir ilgidir. Nesin, başarının sebeplerinden bazılarını şöyle sıralamıştır: Halkın dili kullanılmıştır, putlaştırılmış olanlara yürekli eleştiriler yapılmıştır, gazetede çalışan arkadaşlar arasında ahenkli bir çalışma birlikteliği kurulabilmiştir (Nesin, 2007).

İlk sayıda yaşanan bayi krizinin aşılması, CHP iktidarını farklı tedbirler almaya yöneltmiş; bu sefer matbaalara yönelik baskılar başlamıştır. Yetiş; önce matbaa sahiplerine, matbaa sahiplerinden bazıları aldırılmayınca bu sefer makinistlere, daha sonraysa dizgicilere baskı yapıldığını belirtmiştir (Bayram, 1978: 92).

TBMM'de ve Basında *Markopaşa*'ya Yönelik Saldırıları

Markopaşa'nın böylesine ilgi görmesinin üzerinden çok geçmeden iktidarla ilk tartışma yaşanmıştır. Tartışma, *Tan* gazetesi baskınının¹⁹ birinci yılında, 4 Aralık

¹⁹ İktidarın ve gazetecilerin hedef göstermesiyle 4 Aralık 1945 günü *Tan* matbaası basılmıştır. Nesin ve Yetiş, *Tan* gazetesinde çalışmakta, Ali ise *Yeni Dünya* gazetesini çıkarmaktadır. Baskından sonra hepsi işsiz kalmıştır. Bu bağlamda *Tan* baskını, *Markopaşa*'nın ortaya çıkmasında bir etken olmuştur. *Tan* baskını için bkz., Öztekin (2016).

1946 tarihinde, CHP Milletvekili Cemil Barlas'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM), *Markopaşa*'yı kökü dışarıda olmakla itham etmesiyle başlamıştır. Sıkıyönetimin altı ay daha uzatılmasının tartışıldığı görüşmelerde Barlas, "İstanbul'da şu veya bu partiye mensub gazeteler değil hatta kökü dışarıda olan *Marko Paşa* bile çıkıyor" (1946) demiş ve sıkıyönetimin bu sebepten uzatılması gerektiğini savunmuştur.²⁰

Gazetenin dördüncü sayısında yer alan Ali'nin "Ayıp", Nesin'in "Topunuzun Köküne Kibrit Suyu" başlıklı yazılarıyla Barlas'a cevap verilmiştir. Ali'nin yazısında şu ifadeler yer almaktadır (Ali, 2020: 140):

Geçen gün Millet Meclisi'nde bir milletvekili "kökü dışarıda olan *Markopaşa*" diye bir söz etti. Bu milletvekili, ne yazık ki, bu satırları yazanın elini sıkan ve evine gelen bir adamdır. Halbuki ben bu milletvekilinin kökü dışarıda olduğuna sahiden inanacak olsam, elini sıkmak değil, suratına tükürdüm... Bu milletvekili herhalde *Markopaşa*'yı okumuştur. Yurdumuzun dertlerini, milletimizin kaygılarını kâh acı kâh şakacı bir dille ele almaktan başka bir şey yaptığımızı iddia edebilir ve bunu ispat için tek satır gösterebilir mi?

Nesin'in Barlas'a verdiği cevaptaysa neden kökleri dışarıda olarak itham edildikleri sorulmuştur (1983: 1436). Cantek; bu yazıların, gazetenin satışını arttırdığı gibi her yazılanın bir dava konusu olduğu bir dönemi de başlattığını belirtmektedir (2015: 56).

Bu yazıların yer aldığı sayının basımında büyük zorluklar yaşanmıştır. Örneğin, Tan Matbaası gazeteyi makineden çıkarmış, basmamıştır. Nesin, sayfaları alıp basımevlerini dolaşmış ancak işsiz olan matbaalar bile gazeteyi basmamıştır. Daha sonra polisin basımevlerine tembihte bulunduğu öğrenilmiştir. Arayışın ardından gazete Nazım Berksoy'un basımevinde basılmıştır (Nesin, 2012: 82- 83).

Nesin'in yazısında Barlas'a hakaret edildiği gerekçesiyle gazetenin sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü Ali, 16 Aralık 1946'da tutuklanmış, ayrıca gazete sıkıyönetim tarafından toplatılmıştır (Saydur, 2013: 47). Nesin'in yazdığı yazıya göre Ali'nin tutuklanmasının sebebi, *Matbuat Kanunu*'na karşı alınmış bir tedbirin sonucudur. Kanunun 27. Maddesi; yazar ve ressamı, yayınlarından dolayı, gazete sahibi ve genel yayın yönetmeniyle birlikte sorumlu tutmaktadır (Mazıcı, 2011: 150). Olası bir tutuklanma cezasında yazarın, sahibin ve sorumlu yazı işlerini müdürünün aynı anda tutuklanıp gazetenin çıkamayacak hale gelmesini önlemek için

²⁰ İstanbul'da sıkıyönetim uygulaması, basın üzerindeki denetimi 1946'da kısmen azalan iktidar için basının denetiminde alternatif bir araç sayılabilir.

Markopaşa'daki tüm yazılar imzasız çıkmış, sahiplik ve yazı işleri görevi bir kişiye verilmiştir.

Nesin'e, 15 Aralık'ta, bir gün sonra *Markopaşa* aleyhine miting yapılacağı bilgisi ulaştırılmıştır. Nesin bunun bir öğrenci hareketi olacağını düşünmüş, ancak sabah karşısında polisi görmüştür (Nesin, 2012: 83). 16 Aralık Tevkifatı olarak bilinen günde, çok sayıda kişiyle birlikte Ali'nin ardından Nesin de tutuklanmış, gazete kapanmıştır. Ali 2 Ocak, Nesin ise 3 Ocak günü serbest bırakılmıştır. 6 Ocak 1947 tarihli beşinci sayıda tutuklanmalar, "Mecburi İstirahat" başlığı altında işlenmiştir: "Her zaman gazete kapatılmaz, bazan da böyle gazeteci kapatılır" (Saydur, 2013: 55).

Markopaşa, bir yandan siyasi iktidarın kolluk kuvvetleriyle uğraşırken diğer yandan da kalem kuvvetleriyle uğraşmaktadır. Bu isimlerden biri, CHP'nin resmî yayın organı *Ulus* gazetesinin başyazarı Falih Rıfkı Atay'dır. *Ulus*, *Markopaşa*'yı, yayın hayatına başladığı andan itibaren hedef gösterecektir. *Ulus* gazetesi Barlas'tan da önce *Markopaşa*'nın logosunda yer alan resmin "Sovyet Selamı" verdiğini yazmıştır. "Hangi birini düzelteyim Falih Rıfkı" başlıklı yazıyla logonun *Ulus* gazetesinden alındığını yanıtı verilmiştir (Cantek, 2015: 53- 58).

Ancak Markopaşacıları gazetenin geleceği ile ilgili olarak endişelendiren dava, Atay'ın 10. sayıda yayımlanan "Biliyor musunuz?" yazısıyla ilgili açtığı dava olmuştur (Ergün, 2003: 27). Atay; konuyla ilgili gazetelere mektup yazmış, bir fikir gazetesinin başında olduğu için iftira atılarak teşhir edilmek istendiğini belirtmiştir (Cumhuriyet 1947a).

Ali ise savunmasında, "Sovyet selamı" olayını hatırlattıktan sonra, "daha birkaç gün evvel çıkan bir *Ulus* gazetesinin yine ikinci sahifesindeki bir fıkrada da Troçki'nin eski akrabası olmak ve Sovyet hariciye nazır muavini Visnki'nin sözlerini dinlemekle itham edildik" (Esen ve Seyhan, 2017: 137- 138) demiştir.

"Hürriyet Sahnesi"nde Basın Özgürlüğü

Sabahattin Ali; CHP iktidarının basın özgürlüğüne yaklaşımını *Markopaşa*'nın 13. sayısındaki "Görülmemiş Tiyatro" başlıklı yazısında şu şekilde eleştirmiştir (2020: 156):

Bir hürriyet oyunudur aldı yürüdü. "Yazın! Çizin! Teşkilatların! Gazete çıkarın! Hürsünüz! Kanundan başka bağ yoktur!" diye ilan edildi. Buna kanıp bu söylenenleri yapan temiz yürekliiler çıktı. Ve günün birinde,

kanunla değil, “isabetli serzenişlere” dayanarak bu hürriyet sahnesinin dekorlarını da, inanmak gafletine düşen aktörlerine de, bir tekme yapıştırıldı.

Yazıdan birkaç gün sonra Eskişehir’de, *Markopaşa* aleyhine bir nümayiş teşebbüsünde bulunulmuş ama Emniyet Teşkilatı teşebbüsü engellemiştir (Cumhuriyet, 1947b). 19 Nisan 1947 tarihinde, İzmir’deki komünizmi protesto mitinginde, *Zincirli Hürriyet* gazetesinin basıldığı matbaaya saldırılmış ve gazete nüshaları parçalanmıştır (Cumhuriyet, 1947c). *Markopaşa* bu saldırıda parçalanan gazetelerden biri olmuştur. *Tan* baskınına benzeyen bu saldırının, demokrasi adımlarının atıldığı bir dönemde gerçekleşmesi, Ali’nin dediği gibi, basın açısından bir iyileşme olmadığını gösteren “hürriyet sahnesi” anlamındadır.

Yaşanan süreçte *Markopaşa*’yı basacak matbaa bulunamamış, gazetenin 16. sayısı, teksir makinesinde çoğaltılan iki yaprak zımba teliyle birleştirilerek satışa sunulmuştur. Teksir makinesinde 15 bin adet çoğaltılan gazetenin basıldığı matbaa olarak, “Gutenberg Matbaası” gösterilmiştir. “Muharrirleri nezaret altına alınmadığı ve hapse girmediği zamanlarda çıkan mizah gazetesi” ibaresinin yer aldığı 16. sayı, beş kuruştan satılmış; tek bir iade dahi almamıştır (Atılgan, 1995a: 21). Ali, “Gutenberg Matbaası” başlıklı yazısında, yaşadıkları zorlukları şu şekilde anlatmıştır: “Şimdi gazetemizi teksir makinesiyle basıyoruz. Bu makineye GÜTENBERG matbaası ismini verdik. Gazetemizi bastırmamak için bütün matbaalara tesir yapanlar, inşallah bu on kiloluk makineyi mühürlemek, kırıp parçalamak gibi gülünç bir duruma düşmezler” (2020: 162).

Markopaşa her ne kadar inatla ve inançla yayın faaliyetlerini sürdürmeye devam etse de direnç git gide azalmaktadır. Nesin’in 26 Nisan 1947 tarihli mektubunda Ali’ye yazdığı cümleler oto sansür uygulandığını göstermektedir: “Görüyorsun ki, mecmuanın dozunu her hafta biraz daha düşürüyorum. Buradaki siyasi vaziyeti tazı gibi koklayarak hareket etmek mecburiyetindeyim” (Sönmez, 2020: 525). Tüm dikkatlere rağmen Markopaşacılar bir türlü baskıdan kurtulamamışlardır.

Nesin’in modern emperyalizmin Türkiye’ye girişiyle ilgili kaleme aldığı “Nereye Gidiyoruz?” başlıklı broşür sebebiyle tutuklanması ve sürgün edilmesi (Nesin, 2020: 145), gazeteye ciddi bir darbe vurmuştur. Nesin; *Markopaşa*’nın 19. sayısı çıkmadan, 30 Nisan 1947 tarihinde, sıkıyönetim tarafından tutuklanmıştır. Gazetenin Ankara’da ve Samsun’da satışına yasak konulduğu günlerde Nesin, tutuklanmasına rağmen

yazılarını yazmakta, gizli yollardan gazeteye ulaştırmaktadır (Saydur, 2013: 93). Gazetenin bu dönem daha şiddetli hedef alındığını söylemek mümkündür. Çünkü, 19. sayıdaki “Dediğin” başlıklı şiirde suç unsuru bulunmuş, şiiri kimin yazdığı *Markopaşa*’ya yazılı olarak sorulmuştur. Ancak yönetim bu soruya, yasal süre içerisinde yanıt vermemek hatasına düşmüştür. Bu hata *Matbuat Kanunu*’nun 27. maddesi gereğince gazetenin kapatılmasına sebep olmuştur. Yazılı tebligat gelmemesinden dolayı Uykusuz ve Yetiş gazeteyi yine de yayımlamışlardır. Böylece *Markopaşa* iki ayrı konuyla ilgili dava edilmiştir (Cantek, 2015: 91).

Bu kapatılma kararının ardından *Markopaşa*’nın devam gazetesi olarak 8 Eylül 1947 tarihinde *Merhumpaşa* yayımlanmıştır. *Merhumpaşa*’nın ilk sayısındaki “Bir Gazete Çıktı” başlıklı yazı, *Markopaşa*’nın 22 sayılık ilk döneminde yaşanan tüm zorlukların özeti niteliğindedir. Yazıda, gazetenin 10 defa mahkemeye verildiği, 33 defa protesto düzenlediği anlatılmakla beraber gazeteyi satan yedi-sekiz yaşındaki çocuklara dahi baskı yapıldığı belirtilmektedir (Ali, 2020: 181- 183).

Sahipliğini ve sorumlu yazı işleri müdürlüğünü Sabahattin Ali’nin yaptığı *Merhumpaşa*, artan baskılar ve davalar sebebiyle ilk sayıdan sonra kapanmış; *Markopaşa* geleneği dört aylık bir suskunluk sürecine girmiştir.

***Malûmpaşa*’nın Çıkışı ve Orhan Erkip’in Gazeteye Gelişi**

Merhumpaşa’nın kapatılmasından dört ay sonra, *Markopaşa*’nın devam gazetesi, bu kez *Malûmpaşa* adını almıştır. *Malûmpaşa* adıyla 8 Eylül 1947’de yayımlanmaya başlayan “devam gazetesi”, Büyük Doğu Matbaası’nda²¹ basılmıştır. Orhan Erkip ismi bu gazeteye birlikte imtiyaz sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü olarak künyeye girmiştir. Erkip’in; tüm ekibin baskı altında olması, kendisinin Babıali’de tanınmaması, özellikle de *Matbuat Kanunu*’nun bir kısıtlaması olan “sui şöhret sahibi olmama” gerekliliği göz önünde bulundurularak imtiyaz sahibi yapıldığı düşünülmektedir. Burada, Erkip’in genç sayılabilecek bir yaşta, sınırlı meslek tecrübesiyle, *Malûmpaşa* gazetesinin “Sahibi ve Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden” kişi olmayı kabul etme kararına dikkat çekmekte fayda vardır. İlgili tercih göz önüne alındığında, kişinin CHP

²¹ Matbaa sahibi Necip Fazıl Kısakürek’in *Markopaşa*’nın karşıtı bir ideolojiye sahip olduğu bilinmektedir. Burada Koloğlu’nun (2017: 84) belirttiği, basın yasasının demokrasiye uygun bir biçim alması için Meclis’te sarf edilen ısrarlı girişimlerle birlikte milliyetçi, solcu, dinci kesimlerin kampanyalarının konunun gündemde kalmasına katkı sağladığı bilgisini hatırlatmakta fayda vardır. Özellikle basın konusunda, farklı ideolojiler, CHP iktidarına karşı bir araya gelebilmiştir.

tarafından başından itibaren ekibin içine sokulmuş olması şüphesi de akıllara gelmektedir.²²

İlgaz; Erkip'in sarı saçlı, mavi gözlü, güleç yüzlü biri olduğunu, mizaha olan ilgisinin ise şakacı olmaktan ileriye gitmediğini söylemektedir (2018: 331). Gazeteye önceden beri gelip giden bu genç gazeteci adayı (Cantek, 2015: 111), geceleri çalışarak ekibe yardımcı olmaktadır (Bayram, 1978: 115). Erkip'in ekibe nasıl katıldığıyla ilgili olarak Markopaşacıların uzlaştığı bir anlatıya rastlanmamaktadır.

Yetiş, Erkip'in *Tan* gazetesi zamanından beri gazeteye gelip gittiğini belirtmektedir. Kendisinin öğretmeni olan Erkip'in annesinin onları tanıştırdığını belirten Yetiş, atak ve girişken yapıdaki Erkip'in gazeteye sık sık gelerek ekibe katıldığını söylemiştir. Erkip'in gazeteye Nesin aracılığıyla gelmediğini de sözlerine eklemiştir (Bayram, 1978: 96). Ancak bir başka anlatıda Uykusuz, Erkip'in Nesin aracılığıyla gazeteye geldiğini belirtmiş; Yetiş ise sürecin *Tan* matbaasından başladığını yinelemenin haricinde buna doğrudan karşı çıkan bir ifade kullanmamıştır (Bayram, 1978: 115).

Öte yandan Nesin, *Başdan* gazetesindeki bir yazısında, Erkip'in gazeteye gelişiyile ilgili şu anıyı aktarmıştır (akt. Ergün, 2003: 72):

Arkadaşlardan yalnız biri ziyaretime geliyordu. Bir hafta ziyaretime gelince Mustafa Uykusuz'un da tevkif edildiğini, gazeteye neşriyat müdürü olacak kimsenin kalmadığını söyledi. Sabahattin Ali de hapisteydi. Orhan Erkip isminde birinin neşriyat müdürlüğünü almak istediğini söyledi.

Orhan Erkip'in neşriyat müdürlüğüne istekli olduğunu söyledikleri zaman:

Madem ki kendisi istiyor, siz de razı iseniz olsun dedim.

İşte böylece Orhan Erkip de aramıza girdi, gazetemizin Sahip ve Neşriyat Müdürü oldu.

Yetiş'in anlatılarına göre Erkip, takribi 1945'ten beri *Tan* matbaası çevresindedir. Nesin'in anısından anlaşıldığı üzere kendisi Erkip ismini 1947 yılında hapisteyken duymuştur ve kendisini tanımamaktadır. Erkip'in ekibe nasıl katıldığıyla ilgili bilgiler bu bağlamda eksik kalmaktadır.

Erkip'in kim olduğuyla ilgili olarak *Malûmpaşa*'nın ilk beş sayısına değin herhangi bir sorgulama olmamıştır. Ancak *Markopaşa*'nın beraat edip, tekrar

²² Ancak incelenen belgelerde konuya dair herhangi bir veri olmaması sebebiyle değerlendirme şüpheden öteye gidememektedir.

çıkartılması girişimleri üzerine gazetenin en karışık dönemi de başlamıştır. Ali öncülüğünde *Markopaşa* tekrar çıkartılmaya çalışılırken *Malûmpaşa* Erkip'e bırakılmış, yollar ayrılmıştır. Bunun üzerine Erkip gazetenin altıncı sayısında *Markopaşa* ekibine saldırılara başlamıştır. Tam da bugünlerde Erkip ile Markopaşacılar arasında "imtiyaz sahipliği" için mülkiyet kavgası başlamıştır. Erkip yeniden çıkmaya hazırlanan *Markopaşa*'nın mülkiyetini üzerine almıştır. Bu tarihte hem Erkip'in çıkardığı hem de ana kadronun çıkardığı iki *Markopaşa* okuyucuyla buluşmuş ancak *Markopaşa*'nın "imtiyazı" Erkip'te kalınca daha önce 1 sayı yayınlanıp kapatılan *Merhumpaşa* tekrar çıkarılmıştır.

Markopaşa'nın mülkiyetinin el değiştirmesi hakkında iki tarafın farklı iddiaları vardır. Markopaşacıların iddiası, Erkip'in hırsızlık yaparak idarehanedeki her şeyi aldığı yönündedir. Yetiş; Erkip'in bir gün idarehaneye gelerek, Uykusuz'un hapishaneye girmeden önce, "Ben yokken bir şey yapılması" gerekebilir düşüncesiyle imzaladığı kağıtları alıp gazeteyi kendine devrettiğini söylemektedir (Bayram, 1978: 96). Ilgaz da Erkip'in ayartılarak "imtiyaz sahipliği" ile birlikte bütün yazı stoklarının da Çinili Han'daki idareden Babıali'ye götürüldüğünü belirtmiştir (Bayram, 1978: 21). Bu "imtiyaz sahipliği" için mülkiyet mücadelesinin ardından Markopaşacılar, Erkip'in Millî Emniyet Hizmeti²³ mensubu ve ajan olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Markopaşa'nın Erkip'te kalması üzerine çıkarılan *Merhumpaşa*'da olay şöyle anlatılmaktadır:

Orhan Erkip'in, gece idarehanemizden alıp gittiği evrak arasında, *Markopaşa*'nın neşriyat müdürü Mustafa Uykusuz tarafından imzalanmış bir kâğıt ta vardı. Bizim Arsen Lupen bu kâğıdın üstünü "Mustafa Uykusuz'un *Markopaşa*'yı kendisine devrettiği" sözleriyle doldurarak, bu ve buna benzer şekilde tanzim edilmiş sahte bir beyanname ile İstanbul matbuat müdürlüğüne müracaat etmiş, bu makamdan gördüğü emsalsiz kolaylıklar sayesinde *Markopaşa*'nın sahte imtiyazını ele geçirmeğe muvaffak olmuştur (Saydur, 2013: 137- 138).

Erkip, Uykusuz'un hapse girmeden önce *Markopaşa*'nın imtiyazını kendisine sattığını söyleyerek *Markopaşa*'nın 24. sayısında, "hırsızlık" iddialarını şöyle yanıtlamıştır (Cantek, 2015: 122- 123):

Markopaşa beraat etmişti. İşte o zaman kafalarına dank dedi. *Malûmpaşa*'dan kovulmuşlardı, *Markopaşa*'yı satmışlardı. Ne yapacaklardı? Tabii bu çirkef herifler bir şey yapabilirlerdi: Kanuna, nizama

²³ Dönemin istihbarat teşkilâtıdır. Yerini 1965 yılında Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT) almıştır.

karşı gelmek. Evvelce bir kere daha ruhsatsız gazete çıkarmışlar, mahkûm olmuşlardı. Küstahlık bu ya bir kere daha aynı çareye (!) başvurdular.

... *Merhumpaşa*'da üstünü doldurduğumu iddia ettikleri bir tek kağıttan bahsediyorlar. Bizim elimizde bir satış mukavelenamesi, bir de vilayete yazılmış, devir ettiklerine dair bir istida bulunuyor. Tabii bunları açtığımız dava münasebetile mahkemeye vermiş bulunuyoruz.

Görüldüğü üzere Erkip'in kim olduğu, *Malûmpaşa* gazetesine nasıl girip ayrıldığı, *Markopaşa*'nın mülkiyetini nasıl üzerine aldığı başta olmak üzere birçok sorunun cevabı tatmin edici değildir ya da hiç yanıtlanmamıştır.

Burada, mülkiyet mücadelesinden önce yaşananları aydınlatacak çeşitli olaylara yer vermekte fayda vardır. *Markopaşa*'nın 10 Ekim 1947 tarihli 23. sayısında beraat edildiği duyurulmuş, okuyuculara Erkip'in çıkardığı *Malumpaşa* ile altıncı sayıdan itibaren bir bağ kalmadığı, gazetenin bu sayıdan itibaren *Markopaşa*'nın tersine çevrilmiş bir taklidi olduğu uyarısı yapılmıştır. Ancak Erkip yönetimindeki *Malumpaşa*'nın altıncı sayısı, *Markopaşa*'dan bir gün sonra, 11 Ekim'de çıkmıştır. Markopaşacıların bir gün önceden Erkip'in yayınlarına karşı tedbir alması, aralarında bir tartışma yaşandığını ve Erkip'in saldırıda bulunacağını öngördüklerini göstermektedir.

***Markopaşa*'daki Mülkiyet Değişiminde CHP'nin Yardımı**

Erkip'in *Markopaşa*'nın imtiyaz sahipliğini üstüne alma ve karşıt bir yayın haline dönüştürme sürecinde CHP'nin etkisini en açık biçimde görebileceğimiz belge, CHP İstanbul Bölge Müfettişi ve Kocaeli Milletvekili Dr. Şerafettin Bürge'nin Genel Sekreterliği'ne gönderdiği 24.10.1947 tarihli dilekçedir [BCA (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi) 490-1-0-0/1343-462-1]. Dilekçenin içeriğiyle birlikte belgenin tarihiyle gazetenin yayın tarihinin karşılaştırılması, çeşitli bulgular sunmaktadır.

Bürge'nin dilekçesi, Erkip yönetimindeki *Markopaşa*'nın ikinci sayısı yayımlandıktan sonra; ama üçüncü sayının henüz yayımlanmadığı bir tarihte kaleme alınmıştır. Bu durum, CHP'nin, sürecin başından itibaren *Markopaşa*'nın imtiyaz sahipliği için yapılan mülkiyet mücadelesinin içinde olabileceğini göstermektedir. Bürge'nin dilekçesinin ilk kısmı şu şekildedir:

Sayın Kemal Turan'a Ankara'da şifahen [sözlü olarak] arz ettiğim veçhile İstanbul'da Komünistlerin neşrettikleri *Malum Paşa* gazetesinin imtiyaz sahibi Orhan Erkip, Edebiyat Fakültesi Hamid Ongunsu delâleile ve arkadaşı Vedad Refioğlu ile birlikte bana müracaat ederek bunların hakiki

çehrelerini efkârı umumiyeye [kamuoyuna] arz etmek üzere baltalayacaklarını söylediler ve ayrıca mevkuf [tutuklu] bulunan Mustafa Uykusuz'dan da (300) lira mukabilinde *Marko Paşa*'nın imtiyazını almak için tavassutumu [aracılığımı] rica ettiler.

Dilekçenin ilk bölümü; bize, Erkip'in kimlerle diyalog halinde olduğunu, *Markopaşa*'daki mülkiyet mücadelesinden kimlerin haberi olduğunu göstermektedir. Siyasi iktidar cephesinden bakıldığında, Bürge'nin konuyu bir diğer CHP milletvekili ve Parti'nin basın işlerinden sorumlu Kemal Turan'a anlattığı görülmektedir. Bu durum onun vesilesiyle Parti içindeki birçok kişinin yaşanan süreçten haberdar olduğu/olacağı şeklinde yorumlanmaya müsaittir.

Markopaşacıların belirttiği Bedii Faik isminden farklı olarak burada karşımıza Hamid Ongunsu ve Vedad Refioğlu isimleri çıkmaktadır. Özellikle Refioğlu'na odaklanmak gerekmektedir. 1924, Gümüşhane doğumlu Refioğlu; Kabataş Lisesi mezunudur. Mesleğe 1941 yılında, *Tasvir* gazetesinde başlamış²⁴; *Cumhuriyet*, *Tasvîr-i Efkar* gazetelerinde çalışmış, *Zafer* ve *Hâkimiyet* gazetesinin ortakları arasında yer almıştır (Elgin vd. 2002: 424). Refioğlu, 1955 yılında DP'de kâtiplik yapmış (Cumhuriyet, 19.10.1955), 1958 yılında Fatin Fuad ve Yılmaz Çetiner ile birlikte *Haber* gazetesini çıkarmıştır (BCA 30-1-0-0/131-853-7). 1962 yılındaysa *Tedbirler Kanunu*'na muhalefette bulunduğu iddiasıyla tutuklanmıştır (Cumhuriyet, 1962). Eldeki bilgiler çok net bir şekilde Refioğlu'nun DP çizgisinde bir ideolojisinin olduğunu göstermektedir.

Bürge'nin dilekçesinin son bölümünde yer alan, *Markopaşa*'nın imtiyaz sahipliği için Uykusuz ile arabuluculuk yapılmasının teklif edildiği iddiası oldukça önemlidir. Bu ifade, belge tarihi ile gazete yayın tarihlerini karşılaştırarak ulaştığımız, "CHP'nin mülkiyet mücadelesinde başından beri" yer aldığı fikrini güçlendirmektedir. Erkip'in imtiyazı almadan önce Bürge ile iletişim kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bürge'nin sürece dâhil olma gerekçesini ve kazanımları anlattığı ikinci paragraf şu şekildedir:

Ben de Komünistlerle mücadele bakımından memleket, gençlik ve halk adına çok faydalı gördüğüm bu müracaatlarını derhal kabul ettim ve Sıkı Yönetim Komutanı ve Emniyet Müdür Muavini Alâadin Eriş'i de ayrıca haberdar ederek yardımlarını sağladım ve bu suretle hakikaten bu

²⁴ Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nün (1977: 55) çalışmasında gazeteciliğe 1942'de *Cumhuriyet* gazetesinde başladığı bilgisi yer almaktadır. Metindeki kaynak daha güncel olduğundan tercih edilmiştir.

Komünist Dergilere büyük bir darbe indirmiş ve Sabahaddin Ali'nin elinde yalnızca *Merhum Paşa* kalmıştır.

Barlas'ın *Markopaşa*'yı gerekçe göstererek sıkıyönetim uygulamasının uzatılmasını savunmasıyla gazetenin imtiyaz değişikliği sürecine Sıkıyönetim Komutanının da ortak edilmesi, birlikte okunduğunda anlam kazanmaktadır. Yine Barlas'ın "kökü dışarıda" ifadesine paralel olarak burada da "komünist" vurgusu yinelenmiştir.

Dilekçenin son bölümü şöyledir:

Acele hareket etmek zorunda bulunduğum için Orhan Erkip'in gazetesini basmak ve tevzi etmek [dağıtmak] için arkadaşımız Ahmet Kara'dan 200 lira ve sonraki sayıların kağıt parasına karşılık olmak üzere de 300 lira olarak kendilerine verdim.

Bunlardan 200 liranın senedi ilişik olarak sunulmuş 300 liranın senedi de Ahmet Kara'da bulunmaktadır. Bu 500 liranın Ahmet Kara arkadaşımıza ödenmesi için emirlerinizi diler, üstün saygılarımı sunarım.

Bu ifadeler, daha önce belirtildiği gibi CHP'nin sürecin başından beri içinde olduğunu gösterdiği için önemlidir. Erkip yönetimindeki *Markopaşa*'nın bir strateji olarak normal periyottan daha erken bir tarihte yayınlanması, acele hareket etmek zorunluluğunun gerekçesini açıklamaktadır. Acelenin bir diğer gerekçesini, Erkip'in *Malûmpaşa* gazetesinin altıncı sayısında yayımlanan "İfşa Ediyoruz" başlıklı yazıdan çıkarsamak mümkündür. Yazının bir bölümünde, "Bütün bu suallerin cevaplarını gelecek sayımızda 'Malûm Paşa'nın fendi Bolşevik taslaklarını nasıl yendi' sütunlarında bulacaksınız" (Saydur, 2013: 134) ifadesi yer almaktadır. Burada gelecek sayının *Malûmpaşa* üzerinden ilerleyeceği anlaşılmaktadır. Karşıt *Markopaşa*'nın ilk sayısının 16 Ekim tarihinde çıktığı hatırlandığında Erkip'in mülkiyeti beş gün gibi kısa bir süre zarfında üstüne geçirdiği ve acil yardıma ihtiyaç duyabileceği yorumunu yapmak mümkündür.

Belgelerde, Bürge'nin talep ettiği ödemenin, 1947 bütçe yılının üçüncü bölümü dokuzuncu maddesi bağlamında yapılması kararının alındığı görülmektedir. Bürge'nin CHP Genel Sekreterlik Muhasebesi'ne başvurması gerektiğinin belirtildiği 13 Kasım tarihli belge, Yozgat Milletvekili Ziya Arkant imzalıdır. Belgede ödeme gerekçesi olarak, "gösterildiği lüzum üzerine sarfedilmek üzere" yazmaktadır. Görüldüğü üzere Bürge'nin *Markopaşa*'nın imtiyaz değişikliği sürecinde yaptığı yardımın maddi bedelinin Parti Genel Sekreterliği tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Belgelerde, Bürge'ye ödemenin yapılıp yapılmadığıyla ilgili bir veri yer almamaktadır. Ancak bu durum, Erkip yönetimindeki *Markopaşa*'ya CHP'li kimi

isimlerin yardım ettiğini ve Parti yönetimindeki çeşitli kadroların bu konuda bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Erkip'ten CHP'ye *Markopaşa* İçin Yardım Çağrısı

Erkip, 500 liralık destekten bir süre sonra, 3 Kasım 1947 tarihli bir mektupla (BCA 490-1-0-0/1343-462-1) CHP Genel Sekreterliği'ne başvurarak bir kez daha yardım talep etmiştir. Mektubun girişi şöyledir²⁵:

Memleketimiz için büyük bir tehlike teşkil eden komünistlerle savaşmak ve yaptığı propogandaları önlemek gayesiyle *Malumpaşa* gazetesinin sahip ve neşriyat müdürlüğü vazifesini kabul ettim. böylelikle İstanbuldaki koministlerin içlerine nüfuz ederek sırlarına vakıf oldum. Dört hafta bazen sosyalist bazen komünist görünerek hatta bolşevikten çok Bolşevik davranarak itimatlarını kazandım. Bunun üzerine *Markopaşa* gazetesinin imtiyazını bana devrettiler.

Mektup, dönemin antikomünist hareketine destek sağlamak amacıyla olduğunu belirterek başlamaktadır. Burada Erkip'in gazeteye dâhil olma süreciyle ilgili olarak *Markopaşa* ekibinin güvenini dört haftada kazandığını belirtmesi önemlidir. Daha önceki bölümde belirtildiği üzere Yetiş, Erkip'in *Tan* döneminden beri gelip gittiğini söylemektedir. Burada sorulması gereken soru, Erkip'in "komünistlerin" içinde yer aldığı süreyi neden daha az söylediğidir?

Gazetenin mülkiyetini üzerine almayı "işini görmek" olarak tanımlayan Erkip; "komünistleri gazeteden kovduğunu" belirttiği mektubunun ikinci bölümünde, Markopaşacıları kendi yayın organlarıyla, kendi yuvalarında yıkmaya çalıştığını ve gazetelerde komünizm karşıtı yayınlara başladığını belirtmiştir ve bahsettiği üzere Markopaşacılar çok ağır saldırılarda bulunmuştur. Örneğin, *Malumpaşa*'nın altıncı sayısında yayınlanan "İfşa Ediyoruz" yazısında, "vatansızlar, soysuzlar" ifadeleri yer almıştır (Saydur, 2013: 134). *Markopaşa*'nın 25. sayısında yer alan "Satılmışlara Cevabımız" başlıklı yazı da ise Erkip'in hem saldırı biçimini hem de mektubunda bahsettiği planının izlerini görmek mümkündür (Ergün, 2003: 71- 88):

Maksadımız bu sefillerin ne olduklarını herkese ilan edip içyüzlerini açığa vurmaktır. Tekrar edelim ki bu alçak heriflerle mücadele etmeyi, kendi

²⁵ Belge üzerinde iki tarih yer almaktadır. Bunlardan ilki 3.XI.[Okunmuyor] şeklindedir ve el yazısıyla yazılmıştır. Diğeri ise CHP Genel Sekreterliği'nin mührünün yer aldığı evrak kayıt tarihi olan 04.11.1947'dir. İlerleyen bölümlerde Erkip'in mektubu karşıt *Markopaşa*'nın beşinci sayısından sonra kaleme aldığı görülmektedir. Gazetenin yayın tarihi 02.11.1947'dir. Bu bağlamda tarih şüpheye yer bırakmayacak şekilde doğrudur.

vasıtaları ile kendilerine darbe vurmaya bu memleket üzerine titreyenler için bir vazife olduğuna inanarak bu işe teşebbüs ettik ve muvaffak olduk.

Nesin'in hapisanedeyken, "Kendi gazetemizde bize hakaret ediliyor," demesine neden olan yazılardan bazıları bunlardır. Mektubunun devamında mülkiyet mücadelesi sürecinin hukuki boyutuna değinilmiş; Erkip, Markopaşacıları sahtecilikle suçlamıştır:

Markopaşayı bana sattıkları halde bir sahtesini neşrettiler: mahkemeye başvurdum. Men i neşriyat ve toplatılma kararı aldım muhakeme bunun için 300 lira teminat istedi muhterem Fazıl²⁶ beyin delaletiyle evvelce gördüğüm yardımla C.H.P. den bu parayıda lütfetti. Bunun üzere komünistler *Merhumpaşa* gazetesini çıkarmağa başladılar fakat isim ve şekil müşahbeti [benzeşlik] gayet serih [kolay anlaşılır] ve vazih [kuşkuya yer bırakmayacak şekilde] bir tarzda kendini gösterdiğinden bu yönden ticaret kanununa müsteniden aleyhlerine dava ikame ettim.

Yukarıdaki anlatıdan, CHP'nin Erkip'e iki kez destek olduğu anlaşılmaktadır. Bürge'nin aracılığıyla CHP'nin Erkip yönetimindeki *Markopaşa*'nın basım ve dağıtım süreciyle birlikte dava sürecinde de maddi yardımlarıyla rol aldığı görülmektedir.

Erkip'in sahtecilikle suçladığı Markopaşacıları açtığı dava, *Cumhuriyet* (1947d) gazetesinde "*Marko Paşa* Paylaşılamiyor" başlığı altında, mahkemenin dosyayı incelemek için ertelendiği bilgisiyle birlikte yer almıştır.

Markopaşacıları zarara uğratmak için gazete fiyatının düşürüldüğünün belirtildiği mektubun devamında, alınan yardımlara rağmen zarar edildiğinden bahsedilmektedir:

Ancak vasatı olarak 30 bin sürümü olan bir gazetenin bu tarzda hezimete uğraması C.H.P İstanbul bölge müfettişliğinden gördüğüm maddi yardıma rağmen milliyetçi *Markopaşanın* zarara uğramasına sebep olmuştur. Bunun için 6,5 tan bayiye verilmesi mutat [bilindik] olan ve dışarda 10 kuruşa satın alınan *Markopaşa* yı sadece rekabet etmek onları yıkmak gayesiyle piyasaya beş kuruştan verdik. Nitekim bunun neticesi olarak 30-40 bin basan *Merhumpaşa* son defa 20 bin basıldığı halde 8 bin satabildi ve 12 bin iade aldı *Markopaşa* ise 25 bin bastı ve 12 bin iade aldı. (Görülüyor ki her iki tarafta zarara uğramıştır. Bu noktaların bayilerden sorularak tahkik edilmesi mümkündür.)

Erkip kendi gazetesini satmak konusunda başarılı olamasa da bahsettiği gibi *Merhumpaşa*'nın tirajının düşmesine sebep olmuştur. Sabahattin Ali, eşi Aliye Ali'ye yazdığı mektupta durumu doğrulamaktadır: "İki haftaya kadar *Ali Baba*'yı

²⁶ Şerafeddin Bürge'nin ilk adıdır.

çıkarcacağım. Çünkü paşalar karışıkça satışlar düştü, ziyan etmeye başladık” (Sönmez, 2020: 502).

Erkip, mektubunda, satıştan yapılan zararın ardından diğer masraflardan da bahsetmektedir:

Saniyen [ikincisi] onlar kağıdı İzmir kağıt fabrikasından aldıkları için *Merhumpaşa* yı ucuza mal edebiliyorlar. Biz ise dışarıdan topu 16,5 liraya satın alarak müthiş zarar görmemize rağmen *Markopaşayı* basıyoruz. Esasen komünistler tarafından aleyhimize hazırlanmış üç davanın muhakeme noter ve avukat masrafları, bizim tarafımızdan açılan mütekebil [karşı] davaların masrafları *Markopaşanın* mali vaziyetini sarsmış bulunmaktadır.

Mektubun devamında gazete ücretlerinin yanlış adrese gönderilmesi ve dağıtım masraflarına değinilmiştir:

Saniyen [ikincisi] taşraya gönderdiğimiz gazete bedellerinin yanlışlıkla *Merhumpaşa* adresine gitmesi bu müşkül durumumuzu bir daha artırmaktadır. Bütün bunlara ilaveten *Merhumpaşayı* sattırmamak; komünist propagandasını önlemek için gazeteyi Anadoluya uçakla şehir içinde otomobille dağıtmak masraflarını ilave ederseniz karşılamak kaldığımız zararların yekunu anlaşılabilir olur.

Erkip, gazete ücretinin yanlış yere gönderilmesiyle ilgili bayilere duyuru yapmıştır: “Haluk Yetiş’in ve *Merhumpaşa* komünist dergisinin *Markopaşa* ve *Malûmpaşa* ile alâkası yoktur. Bazı suiistimaller yapıldığı öğrenilmiş, haklarında takibata geçilmiştir. Hesapların karıştırılmamasını görülen lüzum üzerine bildiririz. *Markopaşa*” (Saydur, 2013: 146).

Markopaşa’nın Ali, Nesin ve Uykusuz döneminde yaşanan dağıtım sorunu göz önüne alındığında Erkip’in bu konuda da kolaylıklar gördüğünü söylemek mümkündür. Birçok günlük gazetenin uçakla ve otomobille dağıtım imkânı yokken Erkip’in bu dağıtım imkânını aktif olarak kullanması ve gazeteyi periyodundan erken çıkarması, içinde bulunduğu rekabetin niteliğini göstermektedir.

Mektubunda tüm maddi olanaksızlıklara rağmen komünistlerle mücadele etmek amacıyla *Markopaşa*’yı çıkartabildiğini belirten Erkip; CHP’den hiç unutamayacağı yardımlar görmesine, yeri geldiğinde elbiselerini satmasına, bazen de peynir ekmeği yiyerek her şeye katlanmasına rağmen borçlandığını da söylemiştir. Amacın yüceliği karşısında sıkıntılardan bahsetmenin hicap yarattığının anlatıldığı mektubun devamında şöyle denilmiştir:

Biz buraya kadar getirdik memlekete ve millete olan borcumuzu ifaya çalıştık. Artık takatımız kalmadı. *Markopaşayı* çıkaramayacak durumu düşmüş bulunuyoruz. Yakın bir zaman için de bin lira tutarında avukat ücreti ödemek mecburiyetindeyim. Kağıdımız yok. Paramız yok. Matbaaya borcumuz çok. Kominist neşriyatının en müthişi susmak zorunda bırakılmıştır. Onları tamamen ezme ve susturma C.H.P nin himmetine tabidir.

Erkip'in burada kullandığı "kominist neşriyatın en müthişi" ifadesi, *Markopaşa* konusunda siyasi iktidarın şiddetinin nedenini ortaya koymaktadır. CHP'nin gücüne yaptığı vurgu da bununla paralel bir söylemdir.

Bağış değil borç istediğini belirten Erkip; iki aylık süreyi atlattıktan sonra maddi durumunun iyileşeceğini söylemiş, "Lütfünüza acilen ihtiyacımız vardır," demiştir. Mektubunun sonuna gelmeden önce amacını yinelemiştir:

Markopaşa'nın hedefi sonuna kadar koministlerle mücadele etmek olacaktır. Neşriyatımızın esas hatları bu yöne çevrilmiştir. Bu yoldan ve C.H.P. nin gösterdiği istikametten saptığım anda gazetenin mülkiyetini istediğiniz şahsa devretmeğe amade olduğuma dair yazılı teminat verebilirim.

Bu bölüm, CHP iktidarının basın üzerindeki gücünü gösterdiği için önemlidir. Öte yandan Cantek; Erkip'in, gazetede CHP muhalefetini sürdürdüğünü söylemektedir (2015). Gazetenin yayınlarıyla mektubun içeriğinin örtüşmediği anlaşılmalı birlikte muhalif yayınlar, gazetenin CHP ile olan ilişkisini gizlemek amacıyla da yapılmış olabilir. Mektup şu şekilde son bulmaktadır:

Sadakatimden emin olabilirsiniz. Bu hususları görüşmek üzere arkadaşım Vedat Refioğluyu tam selahiyetle [yetkiyle] Ankara'ya göndermiş bulunuyorum. Sizlerle temas edecektir. Derin hürmetlerimin kabulunu rica ederim.

Gazeteci Refioğlu'nun yine aracılık yaptığı görülmektedir. Bu durum, Refioğlu'nun, başından sonuna kadar mülkiyet mücadelesinin içerisinde yer aldığını göstermektedir.

Markopaşa'nın Erkip'ten Geri Alınması ve Sonrası

Yaşanan mülkiyet mücadelesinin uzantısı olarak karşılıklı davaların devam ettiği görülmektedir. Nesin; Bursa'da sürgünken yazdığı mektuplarda, Erkip hakkında yazılan dilekçenin mahkemeye verilip verilmediğini ve *Markopaşa* davasının seyrini sormuştur (2020: 166- 179).

O günlerde şaşırılacak bir şey olmuş; Erkip, Markopaşacılar ile iletişime geçmiştir. Bu durum, Uykusuz'un Nesin'e yazdığı 25 Nisan 1948 tarihli mektuba şu şekilde yansımıştır (Nesin, 2020: 180):

Dün *Tan*'da iken Orhan Erkip geldi. Ben sinirleniyordum. Dürzünün yüzünü görmemek için ayrıldım. Haluk'un anlattığına göre, (tabii) yaptıklarından utanıyormuş, nâdim [pişman] imiş. *Markopaşa*'yı bize devredecekmış. Gazete namına gelen telefonu da bize verecekmış.

Nesin; üç gün sonra Yetiş'e yazdığı mektupta, Erkip'in teklifi ya mahkûm olacağını anlayıp mahkemeyi durdurmak ya da kanuni hakkını tanınmış kılarak kendilerini aldatmak amacıyla yapmış olabileceğini söylemiştir. Nesin; mektubunun devamında Yetiş'e, herhangi bir şekilde aleyhte girişim olmaması adına, gazeteyi kendisinin ya da Uykusuz'un yerine üçüncü bir kişinin almasını önermektedir. Nesin ayrıca, davanın sürüncemede kalmasından ziyade barış yoluyla halledilmesi taraftarı olduğunu belirtmiştir (Nesin, 2020: 183).

Burada, Erkip'i iletişim kurmaya yönlendiren başka gerekçelere de değinmekte fayda vardır. *Cumhuriyet* (1947e) gazetesinde yer alan "*Markopaşa*'nın yeni sahibi aleyhinde de bir dava açıldı" başlıklı habere göre, Linguafon Enstitüsü sahibi Vitalis B. Bilen gazetenin 19 Ekim tarihli nüshasında yayınlanan bir makale nedeniyle Erkip'e hakaret davası açmıştır.

Koleksiyonlara göre Erkip yönetimindeki *Markopaşa* 23 Kasım 1947'de yayımlanan yedinci sayısından sonra kapanmış (Cantek, 2015: 126), yani davanın ardından uzun süreli yayın ömrü olmamıştır. Öte yandan Erkip, CHP'ye yazdığı mektupta borçlarından ve avukat masrafından bahsetmektedir. Gazetenin, Erkip'in mektubundan 20 gün sonra kapanması, CHP'den tekrar yardım alamadığının göstergesidir. Yani Erkip hem maddi durumunun el vermemesinden hem de kendini güvende hissetmemiş olmasından dolayı Markopaşacılarla iletişim kurmuş olabilir.

Görüşmelerin ardından *Markopaşa* eski sahiplik yapısına geçmiştir. Ilgaz, hastanede tedavi görürken Nesin'den aldığı mektubun içeriğini şöyle aktarmaktadır (2018: 365): "*Marko Paşa*'yı yeniden çıkarıyoruz, Orhan Erkip'le imtiyaz için anlaşım, diyordu, bize geri veriyor, imtiyazı senin alman koşuluyla... Gazetenin sahibi de sen olacaksın, sorumlu müdürü de!"

Görüldüğü üzere Erkip'in ortaya attığı şartlar ekseninde anlaşma sağlanmıştır. Gazete, 29.10.1948 tarihinde hem yeniye hem de geçmişe vurgu yapacak şekilde “*Markopaşa 1 (35)*” olarak çıkmıştır.

Markopaşa geleneğiyle Erkip'in bir başka iş birliğiyle 1949 yılında yayınlanmaya başlayan *Hür Markopaşa* gazetesiyse olmuştur. İlk iş birliğinin bir zorunluluk olduğu düşünülse de ikincisi şaşırtıcıdır. Bu duygu Ali Nesin'in aldığı notlarda da görülmektedir: “Sağcı! Çok İlginç Erkip ne arıyor? Anlamadım” (Nesin Vakfı, 2007).

Erkip'le ilgili tüm anlatılarda olduğu gibi bu ortaklıkla ilgili de bir belirsizlik vardır. Ilgaz, ilkin raporlu olarak cezaevinden çıktığı için ister istemez *Hür Markopaşa*'nın sahipliğini bir başkasına verdiğini söylerken Erkip'in adını zikretmemiştir (1974: 139). Bir başka anlatıdaysa Erkip'ten “bizim ortak” şeklinde bahsetmiştir (Ilgaz, 2018: 380).

Erkip yönetiminde çıkarılan *Hür Markopaşa*'nın ilk sayısının dağıtımını yasaklanmış ve ilk sayısı toplatılmıştır (BCA 30-18-1-2/118-98-18). Ilgaz, Erkip'in bu yayından dolayı hapis cezası aldığını ve cezaevi hastanesinde ziyaretine geldiğini belirtmiştir. Hapisten çıkmasına üç-dört ay kalan Erkip; Ilgaz'ı telkin etmiş, “*Hür Marko Paşa*'yı çıkarırız, daha olmazsa, ben günümü doldurayım gerisi kolay. Yazarsın içeriden yazıları, yollarsın bana!” demiştir (Ilgaz, 2018: 380). Görüldüğü üzere önceki yıllarda Markopaşacılar ağır hakaretlerde bulunan Erkip, aynı gelenekten gelen bir gazetenin neredeyse merkez ismi olmuştur.

Erkip'in gazetecilik kariyerinin nasıl sonlandığıyla ilgili bilgiler Ilgaz'ın anılarında yer almaktadır. Ilgaz (2018: 395), Erkip'in kendisinden kalan yazılar bittikten sonra yayıncılığı devam ettiremeyeceğini anlayıp gazeteyi kendisine devrettiğini, kuru temizleme evi açmak üzere büsbütün ayrıldığını söylemektedir. Erkip'le ilgili değinilecek son nokta Millî Savunma Bakanlığı'nın 1951 yılında aldığı bir kararla ilgilidir. Kararda, Büyük Millet Meclisi'nin manevî şahsiyetine tahkir suçundan dolayı Yedek Piyade Asteğmen Orhan Erkip'in Yedek Subaylık hakkının kaldırılmasının uygun görüldüğü belirtilmiştir (BCA 30-11-1-0/228-43-5).

Hür Markopaşa'nın 16 Mayıs 1949 tarihli ikinci sayısında ise Ilgaz ve Erkip'in tutukluluğuyla ilgili şu haber yer almaktadır (Saydur, 2013: 248):

Ayrıca “Al sözünü geriye” başlıklı yazı ile Büyük Millet Meclisini tahkir ve tezyit [hakaret ve hakareti çoğaltma] ettikleri iddiasıyla 2 inci Ağır Ceza

Mahkemesinde mahkemeleri mevkufen [tutuklu olarak] görülen Rifat Ilgaz ve Orhan Erkip yazıda bir suç unsuru bulunmaması dolayısıyla beraat etmiş, 40 günlük mevkufiyetten [tutukluluktan] sonra tahliye edilmişlerdir.

Gerek ceza nedeni gerekse ilgili mahkeme bilgileri karşılaştırıldığında, Millî Savunma Bakanlığı'nın aldığı kararla yedek subaylık hakkı kaldırılan kişinin *Malumpaşa*, *Markopaşa* ve *Hür Markopaşa* gazetelerinde çalışan ve imtiyaz sahipliği yapan Orhan Erkip olduğu fikri ağır basmaktadır.

Sonuç

Yayın hayatının başından itibaren *Markopaşa*'ya yönelik çok sayıda saldırı olmuştur. Türkiye'de siyasi paradigma değişiminin yaşandığı 1946–1950 yılları arasında yayın yapan gazete *Markopaşa* dışında *Malûmpaşa*, *Merhumpaşa*, *Hür Markopaşa*, *Yedi Sekiz Paşa*, *Medet* isimlerini de kullanmıştır. Düzenli olmasa da “inatçı” bir yayın periyodu tutturmuş; TBMM'de ve gazetelerde hedef gösterilmiş, çeşitli kitlesel protestolarda yırtılmıştır. Gazete; siyasi, maddi ve hukuki baskılardan dolayı birçok kez de mülkiyet değiştirmiştir. Kurucu Sabahattin Ali'den sonra kısa bir süreliğine Mücap Ofluoğlu imtiyaz sahibi olmuş; sonrasında Mustafa Uykusuz, Orhan Erkip, Rifat Ilgaz, Orhan Müstecaplı başta olmak üzere çeşitli isimler *Markopaşa* ve devam gazetelerinin sahipliğini yapmışlardır.

Değişen sahiplik yapısı içinde özellikle Orhan Erkip dönemi, hem *Markopaşa* hem de basın tarihi açısından önemlidir. Hakkında çok az şey bilinen gazeteye nasıl geldiğiyle ilgili bile kesin bir bilgi olmayan Erkip, devam gazetesi *Malûmpaşa*'nın imtiyaz sahipliğine getirilmiştir. *Markopaşa*'nın beraat etmesiyle Ali tarafından tekrar yayına hazırlanması sürecinde Erkip, *Malûmpaşa*'yı karşıt bir gazeteye dönüştürmüştür. Daha sonrasındaysa karşılıklı suçlamaların yer aldığı bir şekilde *Markopaşa*'nın da imtiyazını alarak mülkiyet mücadelesini başlatmıştır.

Markopaşa'daki mülkiyet mücadelesini inceleyen bu çalışma, Erkip'in kimlerle bağlantılı olduğunu ve CHP iktidarının bu süreçte nasıl bir strateji izlediğini tespit etmeyi amaçlamıştır. Tek parti döneminde yayın organlarının finansmanında devlet yardımının daha fazla doğrudan bir nitelik arz ettiğinin (Adaklı, 2006: 117) farkında olan Erkip, *Markopaşa*'nın imtiyazını bile almaksızın CHP ile iletişime geçmiştir. Bu süreçte ona Hamid Ongunsu ve gazeteci arkadaşı Vedad Refioğlu aracı olmuştur. İncelenen belgeler aracılığıyla Erkip'in en az iki kez CHP'den destek istediği ve aldığı tespit edilmiştir. Erkip, bir başka yardım ricası için yine CHP'nin kapısını çalmıştır;

ancak hem gazetenin kapanmış olmasına hem de Erkip'in Markopaşacılarla uzlaşma yoluna gitmiş olmasına bakarak bu son yardımın gerçekleşmediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Öte yandan Erkip ile ilgili değinilecek son nokta, ajanlık suçlamasıdır. Hakkında açılan çeşitli davalara ve bu davalardan TBMM'ye hakaret ile ilgili olanının askerlikte karşısına çıkması dikkate alındığında Erkip'in polis ajanı olmadığını söylemek mümkündür. Bu durum, Cantek'in (2011: 195), ajanlık iddiasının, Nesin'in başarısızlığı kabul etmeyen yapısının bir uzantısı olarak geliştirilmiş olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

Markopaşa'da imtiyaz sahipliği için yapılan mülkiyet mücadelesinden en kârlı çıkan taraf, CHP iktidarı olmuştur. İlk sayıdan itibaren mücadele ettiği gazetenin içinden biri, "komünistlere karşı" mücadele ettiği gerekçesiyle CHP'den yardım talep etmiştir. Partili yetkililer ise kendi ideolojik programları doğrultusunda Erkip'e maddi destek sağlamışlardır. Öte yandan 1940'lı yıllarda hükümetin basın üzerinde baskı kurmak için zaman zaman yasal yetki sınırını aşarak gayri meşru uygulamalara da başvurduğu hatırlandığında (Güngör, 2010: 112), CHP'li yetkililerin stratejisinin şaşırılacak bir durum olmadığı görülebilir. Söz konusu maddi desteği CHP adına Parti'nin İstanbul Bölge Müfettişi ve Kocaeli Milletvekili Fazıl Şerafeddin Bürge organize etmiştir. Ancak anlaşılacağı üzere mülkiyet değişikliği ve her iki tarafın da satışlarının düştüğü andan itibaren yardımların devamı gelmemiştir. Bu bağlamda CHP'nin mülkiyet mücadelesinde daha az güçlü olan tarafı maddi olarak destekleyerek bu tarafı kısmen güçlendirme, daha sonrasındaysa yardımları keserek *Markopaşa* geleneğine dair her şeyi ortadan kaldırma stratejisi güttüğü söylenebilir.

Bu çalışma da Cantek'in (2015: 190) bahsettiği gibi çeşitli belgeleri temel alarak *Markopaşa* ile ilgili "yeni bir açılıma" yönelik bir katkı sunmayı hedeflemiştir. Sadece Türkiye basın tarihi adına değil, dünya basın tarihi adına da rastlanması zor olan bir mülkiyet değişim sürecine odaklanan inceleme ekseninde yapılabilecek en açık değerlendirme; dönemin siyasi iktidarı olan CHP'nin kimi yöneticilerinin, gazetenin mülkiyet değişim sürecinde, Parti'nin ideolojik hedeflerine hizmet edecek konumda yer aldıklarıdır. Bu olgusal gerçeklik, önceki çalışmalarda da olduğu gibi Türkiye'de basın özgürlüğü mücadelesinin sembol gazetelerinden biri olan *Markopaşa* adına yanıtlanması gereken yeni sorular doğurmaktadır.

Kaynakça

- Adaklı, Gülseren (2006). *Türkiye’de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkisi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ali, Sabahattin (2020). *Markopaşa Yazıları ve Ötekiler*. Hikmet Altınkaynak (haz.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arık, Bilal (2002). “Karikatür Tarihimizde Önemli Bir Dönemeç: Marko Paşa Gazetesi.” *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(12): 237-253.
- Arık, Bilal (2010). “Mizah ve Karikatür.” *Cumhuriyet Döneminde İletişim Kurumlar, Politikalar*. Nazife Güngör (der.) içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi. 285-306.
- Atılğan, Semra (1995a). “Markopaşa: Siyasal Gülmece Yayımcılığında Bir Olay.” *Kuram*, (8): 16- 24.
- Atılğan, Semra (1995b). “Kibrit Suyu, Aziz Nesin ve Markopaşa.” *Cumhuriyet Dergi*, (488): 3- 5.
- Aydın, Emre (2021). “Unutulan Gazete: Marko Paşa”. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 24- 45.
- Basın-Yayın Genel Müdürlüğü (1977). *Türk Basınında Kim Kimdir*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Bayram, Kemal (1978). *Sabahattin Ali Olayı*. Ankara: Yenigün Yayınları.
- BCA, 30-1-0-0/131-853-7
- BCA, 30-11-1-0/228-43-5
- BCA, 30-18-1-2/118-98-18
- BCA, 490-1-0-0/1343-462-1
- Cantek, Levent (2011). *Şehre Göçen Eşek Popüler Kültür, Mizah ve Tarih*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cantek, Levent (2015). *Markopaşa Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cantek, Levent ve Levent Gönenç (2017). *Muhalefet Defteri Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Cumhuriyet (1946). "Sıkı Yönetim İçin Mecliste Tartışmalar." 05.12.1946.
- Cumhuriyet (1947a), "Atay'ın Apartımanları." 13.03.1947.
- Cumhuriyet (1947b), "Eskişehirde 'Markopaşa' Aleyhine Bir Nümayiş Teşebbüsü." 25.03.1947.
- Cumhuriyet (1947c). "İzmir Gençliği Komünizm Aleyhinde Miting Yaptı." 20.04.1947.
- Cumhuriyet (1947d). "Marko Paşa Paylaşlamıyor." 16.10.1947.
- Cumhuriyet (1947e). "*Markopaşa'nın* Yeni Sahibi Aleyhinde De Bir Dava Açıldı." 21.10.1947.
- Cumhuriyet (1955). "D.P. Kongresi Dün Büyük Gürültüler İçinde Kapandı." 19.10.1955.
- Cumhuriyet, (1962). "İdamların Yıldönümünde." 18.09.1962.
- Elgin, G. Ahmet vd. (der.) (2002). *Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Albümü 55'inci Kuruluş Yıldönümü*. İstanbul: Doğan Ofset ve Matbaacılık.
- Ergün, Mehmet (1998). "Basın Tarihimizde İlginç Bir Olay 'Sahte Marko Paşa". *Tarih ve Toplum*, 30(175): 41-48.
- Ergün, Mehmet (2003). *Sahte Marko Paşa Bir Provokasyonun Öyküsü*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Esen, Nükhet ve Nezihe Seyhan (haz.) (2017) *Mahkemelerde*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güngör, Nazife (2010). "Basın Özgürlüğü Açısından Kurumsallaşma Çabaları: Serbesti ve Kısıtlamalar." *Cumhuriyet Döneminde İletişim Kurumlar, Politikalar*. Nazife Güngör (der.) içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi. 101-128.
- Güvenir, O. Murat (1991). *2. Dünya Savaşında Türk Basını*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Ilgaz, Rifat (1974). "Marko Paşa Yılları." *Yansıma*, (27): 137- 140.
- Ilgaz, Rifat (2017). *Yokuş Yukarı*. İstanbul Çınar Yayınları.
- Ilgaz, Rifat (2018). *Sarı Yazma*. İstanbul: Çınar Yayınları.

- Kocabaşoğlu, Uygur (2007). "Tek Parti Döneminin 'Matbuat'ı Üzerine Gözlemler." *Mete Tunçay'a Armağan*. Mehmet Ö. Alkan vd. (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 573-602.
- Koçak, Cemil (2013). *Türkiye'de İki Partili Siyasa Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Rejim Krizi Cilt 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, Cemil (2018). *Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet"*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, Orhan (2017). "Cumhuriyetten Günümüze Muhalif Basın." *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün- Bugün- Yarın Cilt 1*. Korkmaz Alemdar (ed.) içinde. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti. 78-90.
- Korkmaz, Dilan (2021). *Markopaşa (1946-1950) 'Halk İçin' Emperyalizme Karşı Siyasi Mizah Gazetesi*. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti.
- Malkoç, Eminalp (2006). "Türk Basınında Truman Doktrinini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950)." *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (9): 89- 127.
- Mazıcı, Nurşen (2011). "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu." *Tek Parti Dönemi* içinde. İstanbul: Pozitif Yayınları. 121- 154.
- Nesin, Ali (2012). *Gömüyü Arayan Adam*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Nesin, Aziz (1948). "Bir Gazeteyi Batırmak ve Yaşatmak". *Başdan*, 16.11.1948.
- Nesin, Aziz (1973). *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*. İstanbul: Akbaba Yayınları.
- Nesin, Aziz (1983). "Cumhuriyet Döneminde Gülmeceye Baskı: Markopaşa Örneği." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 6*. İstanbul: İletişim Yayınları. 1435-1437.
- Nesin, Aziz (2007). "Markopaşa Meselesi."
https://web.archive.org/web/20070430162341/http://www.nesinvakfi.org/aziz%20nesin%20-%20marko_pasa_meselesi.html, Erişim Tarihi: 15.03.2021.
- Nesin, Aziz (2015). *Aziz Nesin'in Anıları- Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Nesin, Aziz (2019). *Birlikte Yaşadıklarım Birlikte Öldüklerim*. Ali Nesin (der.). İstanbul: Nesin Yayınevi.

Nesin, Aziz (2020). *Bir Sürgünün Anıları*. İstanbul: Nesin Yayınevi.

Nesin Vakfı (2007) “Marko Paşa ve Diğer Paşalar.”

https://web.archive.org/web/20070430162529/http://www.nesinvakfi.org/aziz%20nesin%20-%20marko_pasa.html, Erişim Tarihi: 16.03.2021.

Örnek, Cangül (2015). *Türkiye'nin Soğuk Düşünce Hayatı*. İstanbul: Can Yayınları.

Özbudun, Ergun (2016). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Öztekin, Hülya (2016). *Tan Serteller Yönetiminde Muhalif Bir Gazete*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Saydur, Mehmet (2004). “Markopaşa.” *Yaba Edebiyat*, (29): 7- 8.

Saydur, Mehmet (2013). *Markopaşa Gerçeği*. İstanbul: Çınar Yayınları.

Sönmez, Sevgül (2021). *A'dan Z'ye Sabahattin Ali*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sönmez, Sevgül (haz.) (2020). *Hep Genç Kalacağım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Topuz, Hıfzı (1996). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Uslu, Ateş (2016). “Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi (1945- 1950) Hür Dünyanın Saflarında.” *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*. Gökhan Atılğan vd. (haz.) içinde. İstanbul: Yordam Kitap. 347-392.

Vurucu, Sema Kahraman (2013). *Türkiye'nin Değişim Yıllarında Siyasi Mizahla Muhalefet Örneği: Marko Paşa Gazetesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yıldız, Ali (2015). “Bir Halk Düşmanı: Aziz Nesin.” *Varlık*, (1298): 4- 9.

Yılmaz, Mustafa ve Doğaner, Yasemin (2007). *Cumhuriyet Döneminde Sansür*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 24 Sayı: 48 (Year: 24 Issue: 48)

Eylül 2021-Mart 2022 (September 2021- March 2022)

E-ISSN: 2149-9098

2021, 24(2): 482-515

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.897451

****Araştırma Makalesi****

The New York Times'ın Soykırım Yasağı Normunun Oluşum Sürecindeki Haberleri Üzerine Çerçeveleme Analizi*

Bilal Süslü**

Öz

Bu çalışmada, soykırım yasağının Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilerek uluslararası bir norm haline dönüşmesi sürecinde Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) en etkin gazetelerinden biri olan *The New York Times*'ın (NYT) nasıl bir rol oynadığı araştırılmaktadır. Bu bağlamda, gazetenin 1939–1949 yılları arasını kapsayan haberleri analiz edilmektedir. Analizin bu dönemle sınırlandırılmasının nedeni, söz konusu zaman aralığının -II. Dünya Savaşı sürecini kapsamaya dahil olmak üzere- soykırım suçunun Birleşmiş Milletler (BM) tarafından sözleşmeyle kabul edildiği ve uluslararasılaştığı sürece tekabül etmesidir. Haberler, NYT'nin soykırım yasağı normunun içselleştirilmesine dair kamuoyu oluşumundaki rolünü ortaya koyabilme öngörüsünden hareketle belirlenmiştir. İncelenen döneme dair veriler çerçeveleme analizine tabi tutulmaktadır. Çerçeveleme yönteminin kullanılmasının nedeni yöntemin medya çerçeveleri üzerinden haberin içeriğine yönelik sınıflandırma yapılmasına ve haberin sınırlanan çerçeveler üzerinden okunmasına imkân tanınmasıdır. Analiz için toplanan veriler; insan hakları, kanun ve nizam, savaş ve ortak güvenlik olmak üzere dört çerçeve altında sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, norm oluşum sürecinde medyanın etkin bir mekanizma olduğu, NYT üzerine yapılan analiz üzerinden tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, haber çerçeveleme analizleri sonucuna göre NYT, soykırım yasağı normunun gerekliliği, uluslararasılaşması ve içselleştirilmesi hususunda kamuoyu oluşturma işleviyle norm oluşum sürecinde önemli bir kitle iletişim aracı olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: The New York Times, Soykırım Yasağı Normu, haber, haber çerçeveleme, çerçeveleme analizi.

* Geliş tarihi: 15/03/2021 . Kabul tarihi: 08/07/2021

** Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü.
Orcid no: 0000-0002-7176-1427, bilalsuslu@beun.edu.tr

****Research Article****

Framing Analysis on the News of The New York Times' in the Formation Process of the Genocide Ban Norm *

Bilal Süslü****Abstract**

This study examines the role of *The New York Times* (NYT), one of the most influential newspapers in the United States of America (USA), in the process of the genocide ban that was accepted by the United Nations General Assembly and has become an international norm. In this context, the selection of news between the years 1939 and 1949 is analyzed. The reason for selecting this period is that it encompasses the process -including the Second World War- in which genocide crime was internationalized and accepted with a contract by the United Nations (UN). The news was selected to illustrate the role of NYT in the formation of public opinion regarding the internalization of the genocide ban norm. The data from this period is subjected to framing analysis. The reason for using the framing method is that it enables the classification of the content of the news over the media frames and the reading of the news over the tested frames. The data is categorized under four frameworks: human rights, law and order, war, and common security. According to the findings, the media is an efficient tool in the development of a norm. In other words, according to the results of the news framing analysis, NYT stands out as a prominent newspaper in the norm formation process with its functions of forming public opinion on the necessity, internationalization, and internalization of the genocide ban norm.

Keywords: *The New York Times*, The Genocide Ban Norm, news, news framing, framing analysis.

* Received: 15/03/2021 . Accepted: 08/07/2021

** Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Communication, Department of New Media and Communication.

Orcid no: 0000-0002-7176-1427, bilalsuslu@beun.edu.tr

The New York Times'ın Soykırım Yasağı Normunun Oluşum Sürecindeki Haberleri Üzerine Çerçeveleme Analizi¹

Giriş

Walter Lippmann'a göre modern yaşam telaşlı ve çok karmaşıktır. Bu nedendir ki insanların kişileri, olayları ya da durumları özel olarak tanımaya ne zamanları ne de fırsatları vardır. Bunun yerine, resmin geri kalanını kafalarında taşıdıkları klişeler (stereotipler) ile doldururlar (1922: 36). Pierre Denoyer ise kafalardaki bu tasarıların doğmasına, belirli ölçüde günlük gazetelerin yardım ettiğini ve insanın, –kendi iradesiyle karar vermek istemesine rağmen– yargılarını çoğunlukla, gazete ve dergilerden edindiğini ifade eder (1963: 119-121).² *The New York Times* da (NYT) kuruluşundan günümüze, yaşanmış birçok olaya ilişkin zihinsel imajların oluşmasında, Amerikan kamuoyunun yanı sıra, küresel etkiyi haiz önemli gazetelerden biri olmuştur.

NYT, haberi –sansasyonelizmden kaçınarak– objektif bir biçimde aktaracak bir gazete hedefiyle (*Britannica*, T. Editors of Encyclopaedia, 2020), Amerikalı gazeteci ve politikacı Henry Jarvis Raymond ve eski banker George Jones tarafından 18 Eylül 1851 tarihinde kurulmuştur.³ Bir zamanlar Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) en güvenilir yayını ve önde gelen referans gazetesi olan NYT'nin,⁴ aynı zamanda kurucu editörü olan Henry Jarvis Raymond gazetesinin ilk sayısındaki bir makalede (1851)⁵, gazetesinin politik vizyonunu şu şekilde özetlemektedir:

[*The New York Times*'ın] tüm konularda –siyasi, sosyal, ahlaki ve dinî– kendi adına söz söylemesini amaçlıyoruz ve [NYT'nin] sadece bu bağlamda yargılanmasını istiyoruz. Muhafazakârlığın kamu yararı için gerekli olduğunu düşündüğümüz her durumda muhafazakâr; radikal tutum ve radikal reform gerektiren her durumda radikal olacağız. Toplumdaki her şeyin tam olarak doğru ya da tam olarak yanlış olduğuna inanmıyoruz; iyi

¹ Bu makale “Normatif Paradigma Bağlamında Soykırım Yasağı Oluşum Süreci ve *The New York Times* Haberlerinin Analizi” başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

² Denoyer'e göre (1963: 69-122), her türlü ticari ve politik amaç dışında, okurlarına dünyanın gerçek imgesini vermeye çalışan çok az gazete bulunmaktadır; özellikle Amerika'daki, dönemin *Herald Tribune* ve *The New York Times* (NYT) gibi gazetelerinde, dünyanın diğer yerlerinde basılan gazetelere göre daha çeşitli, doğru ve ciddi haberlere yer verilmiştir.

³ *The New York Daily Times* adıyla kurulan gazetesinin adı, 1857'de *The New York Times* olarak kısaltılmıştır (<https://the-new-york-times.weebly.com/names.html>, 2019).

⁴ <https://the-new-york-times.weebly.com/reputation.html>, 2019.

⁵ Raymond'un 18 Eylül 1851 tarihli makalesi “A Word About Ourselves” başlığıyla yayımlanmıştır.

olanı korumak ve geliştirmek, kötü olanı yok etmek veya reform yapmak istiyoruz (Raymond, 1851).⁶

NYT, 1896 yılında aslen Yahudi olan Adolph S. Ochs tarafından satın alınmıştır⁷ ve dünyadaki diğer şehirlere nazaran en fazla Yahudi'ye sahip olan bir kentin en önemli gazetesi olduğundan, uzun zamanlar bir Yahudi gazetesi olarak kabul edilmiştir (Leff, 2000: 5-6). Oysa Ochs'un, seçkin gazetecilerine ve editörlerine neredeyse tamamen önyargısız bir şekilde haber yayınlamalarını tembihlediği belirtilmektedir.⁸ Ancak bu sayede, hem düşünen kimseler için bir gazete çıkarma hem de oldukça önemli bir tiraja ulaşma gibi oksimoron nitelikte bir amacı gerçekleştirme başarısı elde edebilecektir. Bu durum, aynı zamanda modern basının büyük mali başarılarla erişmesinin mümkün olabileceğini de kanıtlamaktadır (Denoyer, 1963: 72).

Laurel Leff'in aktarımıyla Ochs'un gazeteyi satın almasıyla *NYT*'nin yayın politikası da klasik Reformist Yahudilik görüşü çerçevesinde şekillenmiştir. Ochs, klasik Reform hareketinin Yahudiliği bir din olarak görme argümanını savunmuş, Yahudiler için ulusal bir vatan kurulması fikrini reddetmiş ve görevi dini yaymak olmayan tüm Yahudi örgütlerine karşı çıkmıştır. Ochs'un ölümünün ardından *NYT*'nin sahipliğini devralan Arthur Hays Sulzberger'de gazetede ki klasik Reform Yahudiliği anlayışını sürdürmüş -Yahudiliğin yalnızca bir din olduğuna dair inancın dayandığı- ve Nazizmin Yahudileri ırk olarak nitelendirmesini gazetenin klasik Reform Yahudiliğinden aldığı evrensel bakış açısına tehdit olarak kabul etmiştir (Leff, 2000: 4-18).

Leff'e göre (2000: 4-32) *NYT*, Almanya'daki anti-Semitik yasaları ve şiddeti önemsemiyor değildi. Çünkü *NYT*'nin kendisi bile -Nazi politikalarını destekleyen *Der Sturmer* gazetesinin, Adolph Ochs'un bir fotoğrafını yayınlamasında olduğu gibi- zaman zaman bir hedefe dönüşüyordu. Oysa Naziler iktidara geldiğinden beri *NYT*, Yahudiler konusunda tutarlı ancak aynı zamanda da tartışmalı bir tutum sergilemişti. Örneğin, hiçbir zaman daha fazla Yahudi'nin ABD'ye girebilmesi adına göçmenlik kotalarının kaldırılması çağrısı yapmamış olup, İngiliz Hükümeti'nin Filistin'e yasal biçimde göç etme konusundaki kısıtlamasını da desteklemiştir. Ayrıca, Yahudilerin, "Yahudi" kimliği altında Nazilerle savaşma çabalarına karşı çıkmıştır. Dolayısıyla Leff,

⁶ Makale yazarı tarafından çevrilmiştir.

⁷ <https://the-new-york-times.weebly.com/founding-of-the-newspaper-and-owners.html>, 2019.

⁸ <https://the-new-york-times.weebly.com/founding-of-the-newspaper-and-owners.html>, 2019.

gazetecilik tarihindeki bu az keşfedilmiş bölümle ilgili en dikkat çekici olan şeyin, Sulzberger'in *NYT*'nin tarafsızlık algısını riske atmamaya yönelik temkinli tavrı olduğunu ifade etmektedir. Leff'in yaptığı araştırmaya göre, her ne kadar *NYT*, II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa Yahudilerinin başına gelenler hakkında binden fazla hikâye yayınlamış olsa da, birinci sayfada sadece 42 habere –başka bir deyişle yaklaşık 23.000 birinci sayfa haberinden yalnızca binde 18'ine yer vermiştir (Leff, 2000: 31). Daha da çarpıcı olanı, bu birinci sayfa haberlerinin sadece 24 tanesi Yahudi soykırımını merkezi sorun olarak ele almıştır (Leff, 2000: 31); diğer 18'i, özel olarak Yahudilerden söz etmemiş veya onlardan ancak acı çeken birçok gruptan yalnızca biri olarak bahsetmiştir (Leff, 2000: 31). Leff'e göre *NYT*, Yahudilere yönelik zulmü haber sayfalarında belgeliyordu ancak, bunu öneminden ve biricikliğinden uzaklaştıracak biçimde yapıyordu.⁹ Dolayısıyla, altı yıllık savaş süresince Yahudilere olup bitenlerle ilgili yalnızca 16 baş haber yayınlamıştı (Leff, 2000: 31). Dahası, haberlerde tanımlanan olayların öncelikle Yahudileri etkilediği sonucuna varmak mümkün olsa bile, haberler bu durumu spesifik olarak belirten nitelikte olmamıştır. Örneğin *NYT*, 16 Kasım 1939 ile 27 Kasım 1940 arasında, Yahudilerden hiç bahsetmeden Polonya'daki ızdırapla ilgili altı makale yayınlamıştır (Leff, 2000: 32). Bu durum, *NYT*'nin benimsemiş olduğu klasik Reformist anlayış çerçevesinde, Nazi şiddet eylemlerinin sadece Yahudilere değil, sağlıklı Alman ırkı dışındaki tüm gruplara yönelik olarak –Yahudilerle birlikte çingenelere, engellilere, eşcinsellere– işlediği düşünüldüğünde anlam kazanabilir. Çünkü, daha önce de belirtildiği üzere, klasik Reformist yaklaşım gereği, Yahudilik bir ırk değil yalnızca bir dini tanımlamaktadır. Dolayısıyla, *NYT*'nin Savaş süresince haberlerini, Nazilerin Yahudilere yönelik olan zulmü üzerinden yapması; *NYT*'yi, Yahudiliği bir ırk olarak gören Nazizm anlayışıyla aynı düzleme oturtacaktı. Başka bir deyişle Nazi eylemleri, Yahudilere yönelik bir zulüm üzerinden okunursa bu durum, *NYT*'nin Yahudiliğin bir “din” olarak görülmesi gereğini ifade eden klasik Reformist Yahudilik anlayışı kaynaklı görüşüne hanel getirecek ve Yahudilik, Nazizm gözünden bir “ırk” olarak görülecekti.

İkinci Dünya Savaşı'nın teknolojik silahlar eşliğinde gerçekleştirilen yıkıcı ve tarifi güç bir Nazi şiddetini resmetmesi ile Avrupalı Yahudi nüfusuna yönelik bu

⁹ Leff'e göre (2000: 31), Sulzberger'in haber editörlerine Yahudilere yönelik zulüm hakkındaki bilgileri küçümsemelerini emrettiğini gösteren herhangi bir kanıt yoktur; ancak, vurgulanmasını sağlamak adına zahmette bulunmadığı da açıktır.

sistemik şiddeti tanımlamaya dair var olan boşluk, Polonyalı Hukukçu Raphael Lemkin'inin yaşananları "soykırım" (*genocide*) adında yeni bir suç olarak tanımlamasıyla doldurulmuştur. Lemkin'in fikirleri doğrultusunda uluslararası toplumun soykırım suçunu önlemeye ve bu suçu işleyenleri cezalandırmaya yönelik çabaları, 1948 yılında BM Genel Kurulu'nda imzalanan ve 1951 yılında yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'yle (Soykırım Sözleşmesi) nihayete erdirilmiştir. Sonuçta soykırım yasağı içselleşen ve uluslararasılaşan bir norm olarak uluslararası toplumun bir parçası haline gelmiştir. *NYT*'nin, Leff'in çalışmasında vurgulanan, gazetenin sahiplerince benimsenmiş ve uzun yıllar politik vizyonuna rehberlik etmiş olan klasik Reformist Yahudilik anlayışının, Lemkin'in çalışmalarıyla başlayan ve uluslararası bir sözleşmeyle hukuki güvence altına alınan soykırım yasağı normunun oluşum sürecine de etki edip etmediği bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, soykırım yasağı normu gibi insan hakları anlayışı ürünü olan bir normun oluşum sürecinde, *NYT*'nin de evrensel değerlerle hareket edilmesini öncülleyen klasik Reformist Yahudilik anlayışına paralel bir çizgide haber politikası izleyeceği beklentisi, çalışmanın önemi olarak düşünülmektedir. Çünkü söz konusu beklenti gerçekleştiğinde, *NYT*'nin soykırım yasağı normunun oluşum sürecine evrensel insan haklarına bağlı ideal uluslararası toplumun yeniden inşasına katkısı üzerinden okunmasını sağlayacaktır.

Dolayısıyla, *NYT*'ye ait 1939–1949 yılları arasındaki haberler, soykırım yasağı normunun oluşum sürecinde *NYT*'nin haber anlayışını ortaya koymak amacıyla içerik analizi altında konumlanan çerçeveleme yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu bağlamda, 1939 ile 1949 yılları aralığını -1949 yılı dahil- kapsayan süreçte *NYT*'de soykırım kavramı kapsamında yapılmış haberlerde sıklıkla yer alan anahtar kelimeler –Raphael Lemkin, soykırım (*genocide*), savaş suçu (*war crime*), insanlığa karşı suç (*crime against humanity*), ırksal yok etme (*racial extermination*), kitlesel kıyım (*mass destruction*), uluslararası suç (*international crime*), savaş suçları mahkemesi (*war crime court*), uluslararası yargı (*international tribunal*), uluslararası mahkeme (*international court*) ve Nürnberg Duruşmaları (*Nuremberg Trials*)– doğrultusunda, gazetenin abonelik yoluyla erişime sunduğu internet arşivi taranmıştır. Anahtar kelimeler, soykırım yasağı normu çerçevesinde incelenen haberlerde sıklıkla ve genellikle aynı haberlerde yer almaları sonucu belirlenmiştir. Ayrıca soykırım suçunun, savaş suçlarıyla bağlantılı suçların karşılık gelmediği suç eylemlerini

tanıma kavuşturma çabasının sonucu olması ve bu suç türlerinin soykırım suçu yasağı normunun oluşum sürecinin temelini oluşturduğuna dair sanı, analiz çerçevesinin (insanlığa karşı suçlar, kitlesel kıyım, savaş suçu gibi anahtar kelimelerle) genişletilmesini gerekli kılmıştır. Anahtar kelimeler, aynı zamanda, daha önce yapılmış çalışmalarda kullanılan çerçeveleme analizlerinden hareketle, “savaş” (*war*)¹⁰, “insan hakları” (*civil rights*)¹¹, “kanun ve nizam” (*law and order*)¹² ve “ortak güvenlik” (*common security*)¹³ çerçeveleri altında sınıflandırılmıştır.

Haber Çerçevesi	Anahtar Kelimeler
Savaş Çerçevesi (War Frame) Blum-Kulka & Liebes - 1993	<ul style="list-style-type: none"> – War Crime (Savaş Suçu) – Mass Destruction (Kitlesel Kıyım) – International Crime (Uluslararası Suç)
İnsan Hakları Çerçevesi (Civil Rights Master Frame) Doug McAdam - 1994	<ul style="list-style-type: none"> – Genocide (Soykırım) – Raphael Lemkin – Crimes Against Humanity (İnsanlığa Karşı Suç) – Racial Extermination (Irksal Yok Etme)
Kanun ve Nizam Çerçevesi (Law and Order Frame) Blum-Kulka & Liebes - 1993	<ul style="list-style-type: none"> – War Crime Court (Savaş Suçları Mahkemesi) – International Court (Uluslararası Mahkeme)

¹⁰ Shoshana Blum-Kulka ve Tamar Liebes, “Frame Ambiguities: Intifada Narrativization of the Experience by Israeli Soldiers” başlıklı çalışmalarında İsrail-Arap ihtilafının bir başka şiddetle bastırılması çağrısı anlamına gelen İntifada’yı “Savaş Çerçevesi” (*war frame*) başlığı altında analiz etmektedir. Söz konusu analize göre gerçekleşmesi mümkün olan çatışma ortamında ordu, şiddet seviyesini düşürücü bir rol üstlenmekte ve zafer elde etme sorumluluğu taşımaktadır. Böylelikle politik sorunu çözmeye dair adımlar atılmaktadır (1993: 28-29).

¹¹ Doug McAdam tarafından 1994 yılında yapılan “Culture and Social Movements” başlıklı bir çalışmada, kültür ve toplumsal hareketler arasındaki bağlantılara odaklanılmış ve gösteri yapma çerçevesinin (*master protest frame*) kaynağı olarak insan hakları çerçevesi (*civil rights master frame*) gösterilmiştir. McAdam, öncesinde de yaptığı başka bir çalışmada (1988) siyahilerin hakları, savaş karşıtı hareketler ve öğrenci hareketleri ile insan hakları hareketleri arasındaki kültürel bağlantıları belgelemiştir. McAdam’a göre insan hakları çerçevesinin ideolojik etkisi; kızılderililer, çiftçiler ve dönemin diğer sol hareketleri hususunda da belirgindir. Çünkü çoğunlukla insan hakları çerçevesine dayanan bu grupların tümü, ayrımcılık kurbanı olarak tanımlanmış ve bu bakımdan genişletilmiş haklar ve yasalar uyarınca korunmayı hak etmişlerdir (1994: 42). Dolayısıyla Nazi Almanyası’nda ayrımcılığa ve şiddete uğrayan tüm gruplar da kurban olarak tanımlanmış ve insan hakları çerçevesi McAdam’dan ödünç alınmıştır.

¹² Blum-Kulka ve Liebes, aynı çalışmalarında İsrail Ordusu’nun, İsrail ve Filistin bölgelerine yönelik kendilerine affettikleri yasal sorumluluk üzerinden sergiledikleri şiddetsel tepkiyi, “Kanun ve Nizam Çerçevesi” (*law and order frame*) altında analiz etmektedir (1993: 28-29).

¹³ David S. Meyer’in “Framing National Security: Elite Public Discourse on Nuclear Weapons During the Cold War” başlıklı çalışmasında yer alan ortak güvenlik çerçevesi (*common security frame*), nükleer silahların dünya siyasetindeki her şeyi değiştirdiği ve aslında, ulusların siyasi iş birliği ve yıkım seçimiyle karşı karşıya olduğu öncülüne dayanmaktadır. Dolayısıyla, ortak güvenlik çerçevesinde nükleer silahlar, dünya güvenliğine karşı herhangi bir ulustan daha büyük bir tehdit olarak görülmektedir. Bu bağlamda nihai hedef, uluslararası iş birliği ve nükleer silahsızlanmadır (1995: 178-185).

	<ul style="list-style-type: none"> – International Tribunal (Uluslararası Yargı) – Nuremberg Trials (Nürnberg Duruşmaları)
Ortak Güvenlik Çerçevesi (Common Security Frame) David S. Meyer - 1995	<ul style="list-style-type: none"> – War Crime Court (Savaş Suçu Mahkemesi) – International Court (Uluslararası Mahkeme) – International Tribunal (Uluslararası Yargı) – Nuremberg Trials (Nürnberg Duruşmaları)

Tablo 1. Araştırmaya Dair Haber Çerçeveleri ve Anahtar Kelimeler¹⁴

Toplanan veriler;

- Hitler yönetiminin Avrupa’da yayılcı bir politika izlemesinin küresel çaplı bir savaşla sonuçlanması ve savaş sonrasında da Nazi yönetiminin başta Avrupalı Yahudi nüfus olmak üzere çeşitli insan gruplarını yok etmeye yönelik akıl almaz tekniklerle şiddet eylemlerine başvurduğunun öğrenilmesi, savaş çerçevesinin kullanımını;
- Soykırımın bir insan hakları normu ihlali olması, insan hakları çerçevesinin kullanımını;
- Savaş ya da iç karışıklık sonucu bozulan düzenin eski haline döndürülmesi ya da daha iyi duruma getirilmesinde atılacak öncelikli adımın yeni yasal düzenlemeler yapılması olacağından söz konusu durum kanun ve nizam çerçevesinin kullanımını;
- Son olarak, uluslararası toplumun soykırım gibi tüm insanlığı ilgilendiren suçları önlemeye dair ortak bir güvenlik şemsiyesi sağlama çabası ortak güvenlik çerçevesi kullanımını;

gerekli kılmıştır.

İletişim Araştırmalarında Çerçeveleme Teorisi

Çerçeveleme, içerik üretilirken bazı unsurların öne çıkarılıp diğerlerinin gizlenmesini ifade ederken (Vu ve Lynn, 2020: 1286); çerçeveleme teorisi, kamuya veya bireye sunulan bilgi parçalarının seçiminin veya konumunun, bir konuyla ilgili tutum veya davranışlarda farklılık oluşturduğu süreci açıklamaktadır (Rodelo ve Muñiz, 2019:

¹⁴ Tablo 1 yazar tarafından Dr. Zerrin Ayşe Öztürk’ün katkıları ile hazırlanmıştır.

104). Bu bağlamda, çerçeveler hem metinlerde hem de izleyicide bulunabilen zihinsel yapılar olduklarından, çerçeveleme teorisi sadece haberin üretim sürecini değil, haberin alınış biçimini de kapsayabilmektedir (Mateu ve Domínguez, 2019: 276). Robert Entman ise çerçevelemeyi, algılanan gerçekliğin bazı yönlerini seçmek ve onları iletişimsel bir metinde daha belirgin kılarak bir problemi tanımlamak, nedensel yorumlama yapmak, ahlaki değerlendirmede bulunmak ve/veya çözüm önerisi sunmak olarak tanımlamaktadır. Ona göre çerçeveler, bir taraftan izleyicilerin farklı tepkiler vermesine yol açabilecek unsurları gizlerken, diğer taraftan gerçeğin bazı yönlerine dikkat çeker. Bu bağlamda çerçeveler, politik gücün uygulanmasında önemli rol oynar (1993: 52-55).

Sosyolojik açıdan ise Erving Goffman'a göre bireyler, yeni bilgileri etkin bir şekilde işlemek için bilgileri sınıflandırmak ve anlamlı bir şekilde yorumlamak adına yorumlayıcı şemalar veya birincil çerçeveler uygulamaktadır (akt. Scheufele ve Tewksbury, 2007: 11-12). Goffman, aslında, çerçeveleri karşılaşılan ve süreklilik arz eden durumlara yönelik yapılagelmiş tanımlamalara atıfta bulunmak için kullanmıştır: "Bir duruma yönelik tanımların, olayları yöneten organizasyonun ilkelerine uygun olarak oluşturulduğunu varsayıyorum... Çerçeve, tanımlayabildiğim bu temel öğelere gönderme yapmak için kullandığım bir kelimedir" (akt. Scheff, 2005: 370).

Robert Benford, araştırmalar sonucunda ortaya konan çerçevelerden bazılarını şu şekilde sıralamaktadır: Doğu-Batı çatışma çerçevesi (*east-west conflict frame*), kimlik politikaları çerçevesi (*identity politics frame*), politik iktisat çerçevesi (*political economy frame*), liberal çerçeve (*liberal frame*), insan hakları çerçevesi (*human rights frame*), çevresel adalet çerçevesi (*environmental justice frame*), kanun ve nizam çerçevesi (*law and order frame*), devlet terörü çerçevesi (*state terror frame*), savaş çerçevesi (*war frame*), Soğuk Savaş çerçevesi (*Cold War frame*), ortak güvenlik çerçevesi (*common security frame*), silahlanmanın denetlenmesi çerçevesi (*arms control frame*), müdahale etmeme çerçevesi (*non-intervention frame*), karşılıklı bağımlılık çerçevesi (*interdependence frame*), çok taraflılık çerçevesi (*multilateralism frame*), şiddetsizlik çerçevesi (*nonviolence frame*), ortaklık çerçevesi (*partnership frame*), haksızlığın telafisi/tazminat davası çerçevesi (*remedial action frame*), stratejik çıkarlar çerçevesi (*strategic interest frame*), iki yönlü özgürleşme/kurtuluş çerçevesi (*dual liberation frame*) (Benford, 1997: 414-415).

Çerçeveleme, gündem belirleme ve ikinci düzey gündem belirleme teorilerini ile karıştırılsa da aralarında belirgin farklılıklar bulunmaktadır.¹⁵ Dietram Scheufele'a göre gündem belirleme, siyasi kararlar verilirken sorunların önemini ve bellekten alınma kolaylığını ifade eden tutum erişebilirlik teorisine (*theory of attitude accessibility*); çerçeveleme ise, konunun belli yönlerini daha belirgin hale getirmekten ziyade, gelen bilgilerin yorumlanmasını sağlayan yorumlayıcı şemalara atıfta bulunan beklenti teorisine (*prospect theory*) dayanmaktadır (akt. Weaver, 2007: 145). Başka bir deyişle, gündem belirleme konuların açıklığı ile ilgilenirken, çerçeveleme konuların sunumuyla ilgilidir (De Vreese, 2005: 53). David Weaver'a göre, çerçevelemenin ikinci düzey gündem belirlemeyle benzerliği ise çerçevelemenin nasıl tanımlandığına bağlı olarak değişmektedir. Çünkü hem çerçeveleme hem de ikinci düzey gündem belirleme düşünme konularından ziyade düşünme yöntemleriyle ilgilidir. Ancak çerçeveleme; ahlaki değerlendirmeler, nedensel akıl yürütmeler, ilkelere hitap etme, sorunların çözümüne dair öneriler vb. söz konusu olduğunda ikinci seviye gündem belirlemeye göre daha geniş bir bilişsel süreç yelpazesine sahiptir (2007: 144-146).

Stephen Reese'ye göre çerçeveler, anlamın öykülere, zamana ve medyaya gömülü olabileceğinin ifadesidir (2007: 149-150). Benford ise anlamların, sosyal

¹⁵ Gündem Belirleme (*agenda-setting*) araştırmaları; "(1) medya, gerçekliği yansıtmaz, daha çok filtre ederek şekillendirir; ve (2) medya, az sayıda konuya yoğunlaşarak kamuoyu algısını bu konuların daha önemli konular olduğu doğrultusunda yönlendirir" şeklindeki iki temel varsayım üzerinden yürütülmektedir (Weaver, 1999: 140-141). Başka bir deyişle gündem belirleme, birbiriyle uzam ve sebep-sonuç ilişkisiyle bağlı iki adımlı bir karar verme sürecidir: birinci adımda, medya kendi gündemini belirleyerek bir karara varmakta; ikinci adımda ise kamunun gündemini belirlemektedir (Armağan, 2007: 71). Böylelikle, gündem belirleme süreci üzerine yapılan bilimsel araştırmalar, basının çoğu zaman insanlara ne düşüneceklerini söylemede başarılı olamayacağını; fakat ne hakkında düşüneceklerini söylemede şaşırtıcı derecede başarılı olacağını ifade eden Bernard Cohen'in (1963) yazılarından hareket ederler (Rogers ve Dearing, 1988: 558). Entman'a göre insanların düşüncelerini etkilemenin yolu, bilgi seçimi yoluyla düşüncelerini şekillendirmektir. Bu bakış açısıyla, eğer medya insanların ne hakkında düşündüğünü etkileyebilirse, tutumlarını da etkileyebilecektir (1989: 349). Dolayısıyla, haberlerin sunuş biçimi, kamuoyunun düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlemektedir (Severin ve Tankard, 1994: 364). Bu açıdan editörler ve yayıncılar, haber seçiminde bulunurken, politik gerçeğin şekillenmesinde de önemli rol oynamaktadırlar. Çünkü izler-kitle, sadece belirli bir konu hakkında değil, aynı zamanda bir haber öyküsündeki bilgi miktarından ve konumundan bu öyküye ne kadar önem verileceğini de öğrenmektedir (McCombs ve Shaw, 1972: 176).

İkinci düzey gündem belirleme (*second level agenda-setting*) ise konuların nisbi belirginliğine odaklanan klasik gündem belirleme yaklaşımına karşın, konuların "nitelikleri"nin nispi belirginliğini incelemektedir (Weaver, 2007: 142). Chyi ve McCombs'a göre ikinci seviye gündem belirleme araştırmaları, medya kurumlarının bir nesnenin belli özelliklerini ve niteliklerini nasıl seçip sunduklarını ve bu seçim ve sunumun nesne ve özelliklerinin halk tarafından algılanışını nasıl etkilediğini incelemektedir (Özarslan, 2007: 12). Başka bir deyişle, geleneksel gündem belirleme çalışmalarında konuların önemliliklerinin medyadan kamuya aktarımı konu edilirken, ikinci düzey gündem belirleme çalışmalarında konuların niteliklerinin de aktarımının söz konusu olup olmadığı incelenmektedir. Bu açıdan, ikinci seviye gündem belirleme çalışmalarının geleneksel gündem belirleme hipotezine göre "kamuoyu oluşturma" kavramına daha yakın olduğu söylenebilmektedir (Yüksel, 2007: 580-582).

etkileşim yoluyla türetildiğini (ve dönüştürüldüğünü) ve farklı yorumlara tabi olduğunu belirtir: anlam problemlidir, müzakere edilir, tartışılır, değiştirilir, açıklanır ve yeniden ifade edilir. Dolayısıyla anlam yapılamaz, toplumsal olarak inşa edilir (1997: 410). Durur'a göre anlam, inşa edilen bir şey olarak ele alındığında ise, -aynı olay ya da olgulara farklı anlamlar yüklenebileceğinden- paylaşılan ortak kültürden aldıkları güçle bireylerin anlamlandırma stratejilerine yön veren çerçeveler, toplumsal gerçekliği inşa edip yeniden üretebileceklerdir. Üzerinde uzlaşmış bir çerçeve olarak haber de, olayları tipleştirerek, olguları 'şeyleştirerek' bir gündelik yaşam bilgisi niteliği kazanacaktır. Çünkü insanlar, kendi gündelik yaşamlarını deneyimlerken aldıkları doğal tavrı, haberin uzlaşıya dayalı çerçevesi karşısında da alacaklardır. Buna binaen, uzlaşmış çerçeveler dâhilindeki anlamlar dolaşıma girecek ve toplumsal gerçeklik kurulacaktır (2011: 23-26).

İdeolojik Bir Araç Olarak Haber Çerçeveleri

Gazetede yer alan, genç bir kadının kocası tarafından öldürülmesi ile ilgili bir haberde, gerçekleşen eylemin nasıl tanımlandığı, olayın maktul ve mücriminin nasıl adlandırıldığı, olayın sorumlusu olarak kimlerin ve nelerin gösterildiği, olayın ahlaki açıdan nasıl değerlendirildiği ve benzeri olaylara karşı nasıl çözümler sunulduğuna dair araştırmacı bir çaba sonucu ulaşılabilecek veriler o haberin nasıl çerçevlendiğini gösterecektir (Özçetin, 2018: 120). Dolayısıyla çerçeveler yukarıdaki örnekte olduğu gibi, bir yandan nispeten karmaşık sorunları sunarken, diğer yandan onları izleyici kitlesine ulaştırmak için de erişilebilir kılar (Scheufele ve Tewksbury, 2007: 12).

Çerçevelerin, haberi hem sunma hem de anlamada şemalar olarak düşünülmesi gerektiğinden, birey ve haber olmak üzere iki çerçeveleme türü belirtilebilir (Scheufele, 1999: 105). Birey çerçeveleri; "bireylerin bilgi işlemesine rehberlik eden zihinsel olarak depolanmış fikir kümeleri" olarak tanımlanmaktadır (Entman, 1993: 53'den akt. Scheufele, 1999: 107).¹⁶ Haber çerçeveleri ise; çoğu zaman bazı anahtar kelimelerin seçilmesiyle, gerçeğin belirli bir temsilini ve ona yönelik belirli bir duyguyu güçlendirecek temel ifadelerin ve imajların kullanılmasıyla ya da farklı bir bakış açısı sağlayabilecek unsurların ihmalıyla kendini gösterebilir

¹⁶ Bilgi işlemek için zihinsel olarak depolanmış ve bu anlamda bilgi işlem şemaları olarak işlev gören çerçevelere örnek olarak uluslararası ilişkilere uygulanan Soğuk Savaş çerçevesi (*Cold War frame*) ve seçim kampanyalarına uygulanan at yarışı çerçevesi (*horse race frame*) verilebilir (Entman, 1991: 7).

(Provalis Research, t.y.). Haber çerçeveleri, bireysel çerçevelerin inşası ile etkileşime girer ve bunları etkiler (Noakes ve Wilkins, 2002: 650-651).

Haber kuruluşları, okurların ve izleyicilerin olumlu tepkilerini ortaya çıkarmak için haberlerini biçimlendirir; ancak çerçeveleme sürecini harekete geçiren şey, kaynakların ve gazetecilerin ilk etkileşimidir (Entman, 1991: 7). Daniel Chandler ve Rod Munday *Medya ve İletişim Sözlüğü*'nde haber çerçevesini, "güncel olayların haberleştirilmesinde enformasyonel örgütlenme yöntemleri, formel bağlamlar ve seçici filtreler olarak işlev gören ölçütler, kategoriler ve formatlar" olarak açıklamışlardır (2018: 176). Oysa Cappella ve Jamieson'a göre bir haber çerçevesi ilk olarak, tanımlanabilir kavramsal ve dilsel özelliklere sahip olmalıdır. İkinci olarak, gazetecilik pratiğinde sıkça gözlemlenir olmalıdır. Üçüncü olarak, çerçeveyi güvenilir bir şekilde diğer çerçevelerden ayırt etmek mümkün olmalıdır. Dördüncü olarak ise bir çerçeve temsili geçerliliğe sahip olmalı –yani başkaları tarafından tanınmalıdır– ve yalnızca bir araştırmacının hayal gücü ürünü olmamalıdır (akt. De Vreese, 2005: 54).

Entman'a göre haber çerçeveleri; bir haber anlatımında vurgulanan anahtar kelimelerden, metaforlardan, kavramlardan, sembollerden ve görsel imgelerden oluşturulmakta ve yapılandırılmaktadır. Çünkü anlatı; nihayetinde sözcüklerden ve resimlerden başka bir şey içermemekte olup, çerçeveler ancak bir anlatıda ortaya çıkan ve medya üzerinden anlamları taşıyan belirli sözcükleri ve görsel imajları araştırmak koşuluyla algılanabilmektedir. Dahası çerçeveler, kelimeleri ve görsel imajları tekrarlayarak ve/veya pekiştirerek, bazı fikirlere atıfta bulunarak bazısına da bulunmayarak çalışır. Diğer bir deyişle, çerçeveyi oluşturan sözcükler ve imgeler tekrarlama ve pekiştirme ile bir açıklamayı veya yorumu diğerlerinden daha farkedilebilir ve anlaşılır kılmaktadır (1991: 7).

Entman'a göre, çerçeveler iletişim sürecinde iletişimci (*communicator*), metin (*text*), alıcı (*receiver*) ve kültür (*culture*) olmak üzere en az dört konuma sahiptir. İletişimciler, inanç sistemlerini düzenleyen çerçevelerin (genellikle şema denir) rehberliğinde ne söyleneceğine karar verme konusunda bilinçli veya bilinçsiz çerçeve kararları verirler. Metin; belirli anahtar kelimelerin, beylik ifadelerin, basmakalıp görüntülerin (resimlerin) ve yargıların pekiştiği çerçeveleri içermektedir. Alıcının düşüncesini yönlendiren çerçeveler, metindeki çerçeveleri ve iletişimcinin

çerçeveleme niyetini yansıtabilir veya yansıtmayabilir. Kültür ise yaygın olarak kullanılan çerçevelerin deposu konumunda bulunmaktadır (1993: 52-53).

Çerçeveleme, aynı zamanda, haber kuruluşu gibi bir iletişim kaynağının politik bir meseleyi veya kamusal tartışmayı tanımladığı ve inşa ettiği süreçtir. Çünkü insanların siyasal meseleler hakkındaki düşünceleri, kitle iletişim araçlarının meseleleri betimlemesi ile şekillenebilir (Nelson vd., 1997: 567). Dahası, haber çerçeveleri baskın ideolojinin taşıyıcısı olduklarından alternatif çerçevelere belirli ölçülerde yer verilmektedir. Dolayısıyla da haber çerçeveleri, baskın ideolojiyi yeniden üretmekte ve toplumsal uzlaşmayı sağlayarak meşrulaştırmaktadır (Durur, 2011: 25). Örneğin, ayrıntı ve sıfatların seçimi sonucu aktör ve kurbanların önemi azaltılarak, ABD'nin bir İran uçağını düşürmesiyle ilgili haberler olayı teknik bir problem kaynaklı nitelendirmekte iken Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) bir Kore uçağını düşürmesiyle ilgili benzer olay, ahlaki rezalet olarak gösterilebilmektedir (Entman, 1991: 6).

Bu gerekçelerden hareketle haber çerçeveleme analizi medyanın; (1) belirli bir konuya dikkat çekerek o konuyu nasıl temsil ettiğini belirleme, (2) konu seçim sürecine etki edebilecek çeşitli faktör ve aktörleri ortaya çıkarma, (3) haber çerçevelemenin izleyici algı ve eylemlerine yönelik potansiyel etkisini ortaya koyma gibi motivasyonlar eşliğinde genellikle nitel ve nicel içerik analiz teknikleri yoluyla basılı veya elektronik formattaki analizini içermektedir (Provalis Research, t.y.). Dolayısıyla haber çerçevelerine anlamın inşa edildiği ve taşındığı bir perspektiften yaklaşılarak medyanın algıları şekillendirmede bilinçli olarak başvurduğu mekanizmalar ortaya konmaya çalışılır.

Claes De Vreese'e göre, çerçeveleme süreçlerinde çerçeveler bağımsız ve/veya bağımlı değişkenler olabilir. Örneğin, haber çerçeveleri bağımlı değişkenler olarak örgütsel baskılar, gazetecilik rutinleri ve seçkin söylemleri içeren üretim süreci sonucu çalışılabilir. Haber çerçeveleri, ayrıca, bağımsız değişkenler olarak, yani izleyici yorumlarının öncülleri olarak da çalışılabilir (2005: 52). Scheufele'e göre, haber çerçeveleri söz konusu olduğunda yapılması gereken, birey çerçeveleriyle aşağıdaki sorular doğrultusunda bir bağ kurmaktır (1999: 107-108):

- Bağımlı değişken olarak haber çerçevelerine; gazetecilerin ya da diğer toplumsal grupların belirli sorunları çerçeveleme şeklini etkileyen faktörler

nelerdir? Bu süreçler nasıl işler ve sonuç olarak gazetecilerin kullandığı çerçeveler nelerdir?

- Bağımsız değişken olarak haber çerçevelerine; hangi tür medya çerçeveleri izleyicinin belirli konulara ilişkin algılarını etkiler ve bu süreç nasıl işler?
- Bağımlı değişkenler olarak birey çerçevelerine; hangi faktörler bireysel referans çerçevelerinin oluşturulmasını etkiler, yoksa bireysel çerçeveler medya çerçevelerinin basit kopyaları mıdır? Hedef kitle, anlam oluşturmada veya medya çerçevelerine direnmede nasıl aktif bir rol oynayabilir?
- Bağımsız değişken olarak birey çerçevelerine; bireysel çerçeveler, bireysel meselelerin algılanmasını nasıl etkiler?

sorularını yöneltmek gerekmektedir.

De Vreese'e göre, bazı çerçeveler yalnızca belirli konulara veya olaylara uygun olduğundan konuya özel çerçeveler olarak; bazı çerçeveler de tematik sınırlamaları aşarak farklı kültürel bağlamlarda bile farklı konularla ilişkili olarak tanımlanabildiğinden genel çerçeveler olarak adlandırılabilir. Haber çerçevelerinin incelenmesinde konuya özgü bir yaklaşım, derinlemesine bir özgüllük seviyesine ve araştırılmakta olan olaya veya konuya ilişkin detaylara izin verir. Bununla birlikte, bu avantaj aynı zamanda potansiyel olarak doğal bir dezavantajdır. Çünkü yüksek derecede konuya duyarlılık; konuya özgü çerçeveler üzerine çizilen analizlerin genelleştirilmesini, karşılaştırılmasını ve teori geliştirmek için ampirik kanıt kullanımını zorlaştırır (De Vreese, 2005: 54-55). Buna karşılık genel çerçeveler, bir olayın çerçevesini ayrıntılı olarak incelemede daha az olanak sunmakla birlikte, farklı ülkelerdeki çerçeveler, konular ve çerçeveleme pratikleri arasında karşılaştırmalar yapılmasını sağlar. Kısaca, konuya özel çerçeveler, belirli konulara veya haber olaylarına yönelikken genel çerçeveler, farklı kültürel bağlamlardaki bir dizi farklı haber konusuna uygulanabilmektedir (De Vreese vd., 2001: 108-109).

Neuman ve arkadaşları da güncel olayları tartışırken izleyiciler tarafından kullanılan çerçeveler geliştirmiş olup, izleyici görüşmelerinden çıkarılan çerçevelerin ayrıca haber medyası kapsamında da sunulduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmalarında, medya ve izleyici tarafından kullanılan beş ortak çerçeve belirlemiştir. İnsani etki (*human impact*) çerçevesi, bir sorundan/konudan etkilenen

bireylerin ve grupların açıklamalarına/tanımlarına odaklanırken güçsüzlük (*powerlessness*) çerçevesi, “zayıf bireyler veya gruplar üzerindeki güçlerin egemenliği” olarak adlandırılmıştır. Ekonomi (*economics*) çerçevesi, kâr ve zarar olmak üzere sonuç odaklı kaygıyı ifade ederken ahlaki değerler (*moral values*) çerçevesi, genellikle, dolaylı olarak ahlaka ve sosyal kurallara atıfta bulunmuştur. Haber medyasına çok iyi uyduğu tespit edilmiş olan çatışma (*conflict*) çerçevesi ise çatışan yorumların öykülerini haberleştiren gazetecilik uygulamalarını ifade etmede kullanılmıştır (akt. De Vreese, 2005: 56).

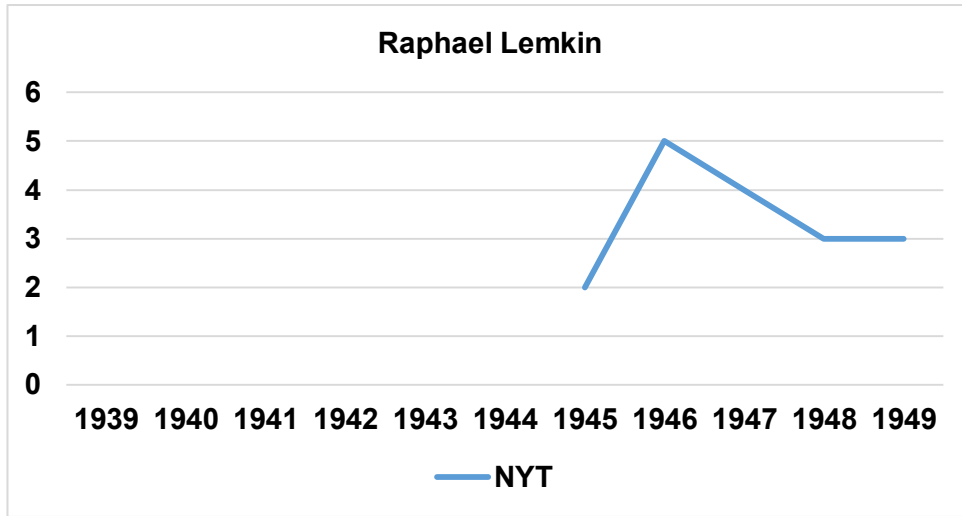
Semetko ve Valkenburg tarafından da beş genel haber çerçevesi geliştirilmiştir: çatışma (*conflict*) çerçevesi; bireyler, gruplar, kurumlar veya ülkeler arasındaki çatışmayı vurgulamakta iken insani ilgi (*human interest*) çerçevesi, bireysel bir hikâyeye ya da bir olayın/sorunun sunumuna duygusal bir bakış açısı getirmektedir. Sorumluluk atfedilmesi (*attribution of responsibility*) çerçevesi; bir devlete, bireye veya gruba bir konuya ya da soruna sebep olma ya da çözme sorumluluğunu yükleyebilecek yol sunarken, ahlak (*morality*) çerçevesi; bir olayı veya konuyu, dinî inançlar veya ahlaki reçeteler bağlamında yorumlamaktadır. Ekonomik sonuç (*economic consequences*) çerçevesi ise bir birey, grup, kurum veya ülke üzerinden, ekonomik sonuç açısından bir olay veya sorun ortaya koymaktadır (Akt. De Vreese, 2005: 56).

Soykırım Yasağı Normu Kabul Sürecine İlişkin Haberlerin Analizi

Bu bölümde *NYT* haberlerinden tespit edilen on bir anahtar kelimenin 1939–1949 yılları arasındaki dağılımını gösteren şekiller yer almaktadır. Ancak şekilleri yorumlamadan önce haberlerin içerikleri bağlamında değerlendirme yapmak gerekirse, haberlerde genel olarak, Nazi Almanyası'nın bıraktığı kötü mirasın sorumlularına yönelik hukuki süreçler ve uluslararası toplumun insanlığa karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukların önemi işlenmektedir. Sürecin soykırım yasağı normu ile sonlandırılmasının, bozulan düzenin yeniden inşasında önemli bir adım olarak düşünüldüğünden haberler, söz konusu normun toplumsal kabul görme ve içselleştirme aşamalarında işlevsel rol üstlenmektedir.¹⁷

¹⁷ Gazetenin “For a ‘Genocide’ Treaty” (“Bir ‘Soykırım’ Sözleşmesi’ne Doğru” - 23 Ağustos 1947), “A Treaty for the People” (“Halk için Bir Sözleşme” – 11 Ekim 1947), “The ‘Genocide’ Convention” (“‘Soykırım’ Konvansiyonu” – 07 Şubat 1948) ve “The Genocide Treaty” (“Soykırım Sözleşmesi” - 26

NYT haberlerinden tespit edilen anahtar kelimelerin 1939–1949 yılları arasındaki dağılımını gösteren şekiller değerlendirmeye alındığında ise, Şekil 1’de yıllara göre “Raphael Lemkin” anahtar kelimesinin haber sayıları verilmektedir:

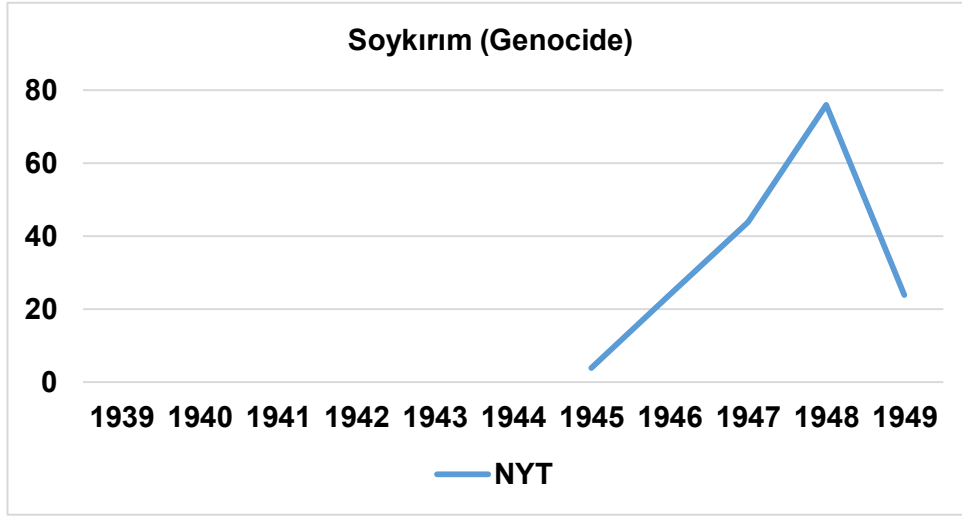

Şekil 1. 1939–1949 Yılları Arası *NYT* “Raphael Lemkin” Haber Sayısı

Daha önce ifade edildiği üzere soykırım, Hukuk Profesörü Raphael Lemkin’in çalışmaları sonucu oluşmuş ve sonrasında yasaklanak norm haline dönüşmüş bir kavramdır. Yahudilerin uğradığı şiddetin detayları ve çeşitliliği II. Dünya Savaşı ardından ortaya çıktığından, Lemkin’in soykırımı dair çalışmaları da medyada bu tarihlerde daha sıklıkta yayınlanır olmuştur. Söz konusu şekilde “Raphael Lemkin” anahtar kelimesi; *NYT* haberlerinde, 1945 yılından 1946’ya kadar artış göstermektedir. 1946’dan itibaren ise –kavram uluslararasılaşma sürecini tamamlamış olduğundan olsa gerek– soykırım kavramı Lemkin’den bağımsız bir

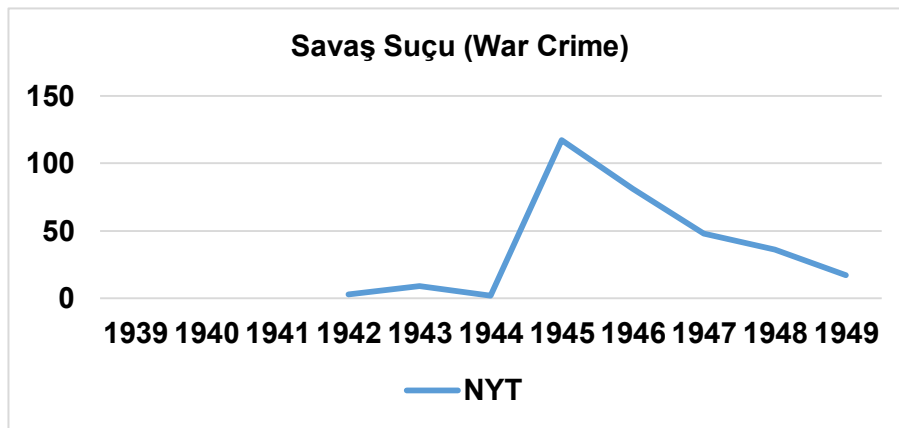
Kasım 1948) başlıklı haberleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Sırasıyla ilk haberde, insanlığa karşı suçlarla anında başa çıkabilmenin yolu olarak, cesaretle tasarlanmış bir soykırım anlaşması gösterilmektedir. Ayrıca, anlaşmanın ahlaki amaçlar doğrultusunda yapılan idealistik bir anlaşma olmaması, ortaya çıktığı her yerde kötülüğe karşı kolektif davranmayı teşvik eden pratik bir anlaşma olması gerektiği üzerine görüş belirtilmektedir. Haber, BM’de yapılan şu çağrıyla sonlanmaktadır: “Genel Sekreter Lie, derhal tüm düşünceleri davet etme yetkisini kullanmalıdır. Bu, Genel Kurul’un, adanmış olduğu önerme (insanın onuru ve değeri) üzerine harekete geçme yolunu açacaktır.” İkinci haberde, soykırım anlaşmasının BM’nin temel insan hakları konusundaki şartı gereği bir zorunluluk olduğu belirtilmektedir: “Soykırım anlaşması bir zorunluluktur. Onsuz, Birleşmiş Milletler Şartı’nın ‘temel insan haklarına, insanın onuruna ve değerine olan inancını yeniden doğrulamak’ konusundaki cesur sözü gerçekten de boştur.” Üçüncü haberde, soykırımın aslında yüzyıllardır medeni insanlar tarafından kötü, kasıtlı bir cinayet olarak tanındığı, ancak uluslararası hukukta suç olarak kabul edilmediği belirtilmektedir. Haberdeki “Milyonlarca insanın kanı gecikmiş adalet için feryad ediyor. Konseyin bu konuyla ilgili olarak çekingen davranmayacağını umuyoruz,” ifadeleri ise konuya editoryal tepkiyi göstermesi açısından dikkat çekicidir. Son haberde ise cinayetin cezasının her yerde verildiği halde soykırımın cezalandırılmasının BM’de hâlâ tartışılıyor olduğu, dünyanın hâlâ bir soykırım sözleşmesine sahip olmadığı, ideal olanlardan birinin soykırımcılarla başa çıkabilecek mahkemeler kurulması olduğu belirtilmektedir. Haberler için bkz. <https://timesmachine.nytimes.com/browser>.

şekilde kullanılır olmuştur. Dolayısıyla “Raphael Lemkin” anahtar kelimesi, *NYT* haberlerinde kısa bir dönem yer almaktadır.

Şekil 2. 1939–1949 Yılları Arası NYT “Soykırım” (Genocide) Haber Sayısı

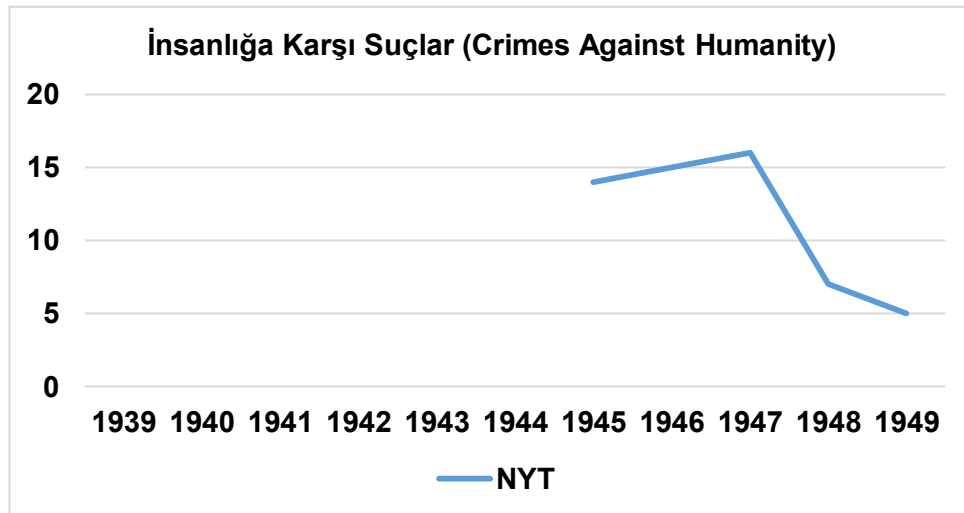
Soykırım kavramı; II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle gündeme taşınmış ve *NYT*'de, 1945 yılından itibaren haberlere konu olmuştur. Giderek artış gösteren bir seyrinde devam eden haberler, soykırım sözleşmesinin imzalandığı yıl olan 1948'de en yüksek haber sayısına (75 haber) ulaşmıştır (bkz. Şekil 2). Soykırım yasağının uluslararası bir norm olarak kabulü anlamına gelen bu sözleşmenin imzalanması sonrasında soykırımı dair *NYT* haberlerinde de giderek bir azalma olmuştur.

Şekil 3. 1939–1949 Yılları Arası NYT “Savaş Suçu” (*War Crime*) Haber Sayısı

Savaşın ilk yıllarında, *NYT*'de, savaş suçu bağlamında hatırı sayılır sayıda haber yer almamıştır (bkz. Şekil 3). Söz konusu yılların, savaşın ilk dönemleri olması, bu durumun nedeni olarak gösterilebilir. Başka bir deyişle, 1939 ve 1942 yılları arası dönem, II. Dünya Savaşı'nın başlangıç yılları olduğundan, bu zaman diliminde savaş

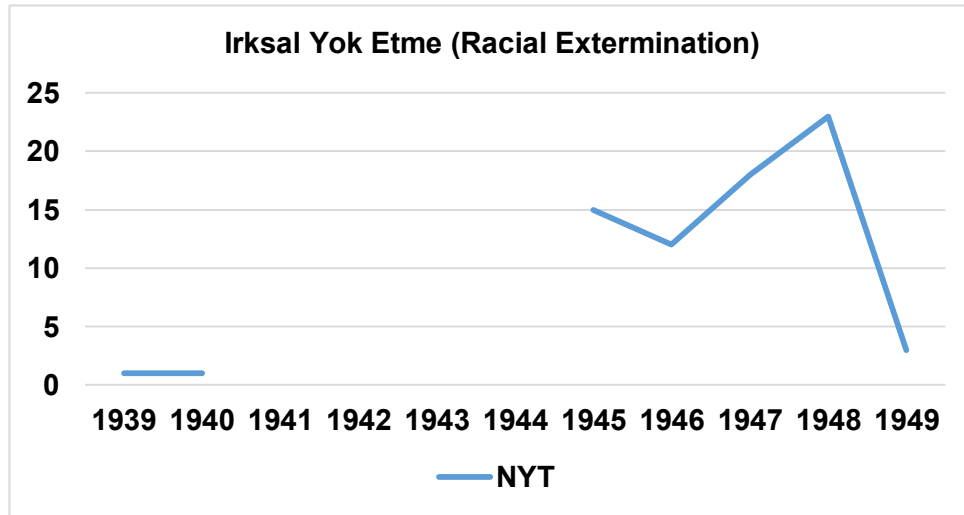
suçlarına dair bilgiler yeni yeni açığa çıkmıştır. Dolayısıyla, dönemsel koşullar göz önünde bulundurulduğunda bu suçların haber konusu yapılması çok da mümkün gözükmemektedir. Savaş suçu (*war crime*), genel olarak her türlü kuralsızlığın kural olarak görülmesi sonucu oluşan ve Michael Walzer'ın altını çizdiği “jus in bello” ilkesinin (*savaşın adil idaresi*) taraflardan biri ya da her ikisince savaş repertuarından çıkarılması sonucu insanlık aleyhine işleyen yıkıcı eylemdir. II. Dünya Savaşı da tarifi zor şiddet eylemlerinin yoğunluk gösterdiği savaşlardan biri olmuştur. *NYT*'de de özellikle savaşın sonlarına dair, Hitler Almanyası'nın Avrupalı Yahudilere yönelik yaptıklarını savaş suçu bağlamında değerlendiren içerikte haberlere ve köşe yazılarına yer verildiği görülmektedir. Savaşın insanlık adına bıraktığı ağır bilanço, savaşın bitimine değin yapılan haberlerlerdeki yoğunluktan da anlaşılmaktadır. Öte yandan, *NYT*'de savaş suçu ile ilgili haber sayılarında, en yüksek seviyeye ulaştığı 1945 yılından sonra giderek azalan bir seyir söz konusudur. Bu durumun nedeni olarak, savaşlar süresince olan bitenden sorumlu aktörlerin savaş suçu sınıfına dâhil olabilecek eylemlerine dair kamu yararı taşıyan kanıtları gizlemesi gösterilebilir. Çünkü bu denli büyük savaşların ardından sorumlular, olanlara dair sorumluluk kabul etmezler ya da etseler bile bu durumu savaş koşullarının getirdiği zorunluluk haliyle açıklamaya çalışırlar. Dolayısıyla savaşın aktörlerince olan bitenlere dair sürdürülen sessizlik ortamında haber kaynağından bilgi almak ve haber yapmak neredeyse imkânsız hale gelmektedir.

Şekil 4. 1939–1949 Yılları Arası *NYT* “İnsanlığa Karşı Suç” (*Crimes Against Humanity*) Haber Sayısı

İnsanlığa karşı suçlar (*crimes against humanity*); normal zamanlar veya savaş sırasında sivil halka yönelik girişilen öldürme, soykırım, köleleştirme ve sürgün gibi

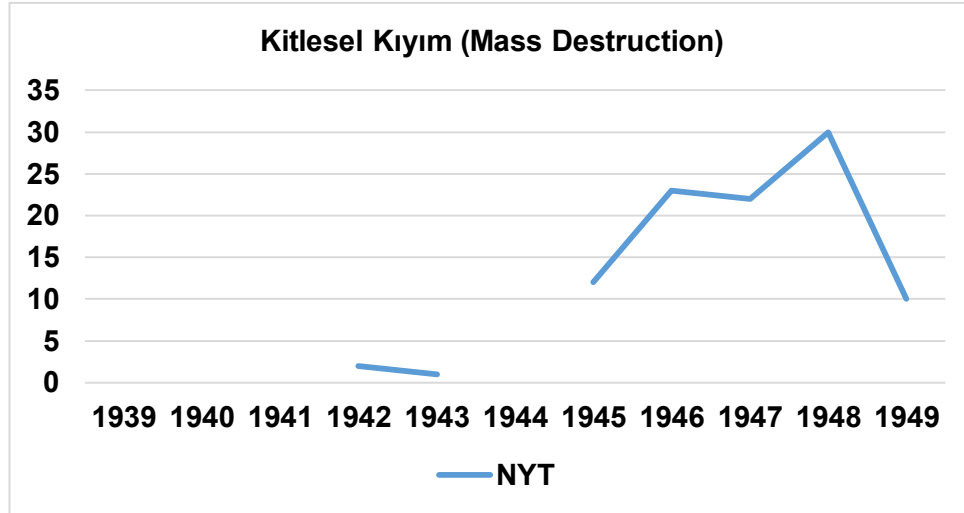
suçları ifade etmektedir (Dağ, 2004: 119). Bu tanım aynı zamanda insanlığa karşı suçların, sadece savaş döneminde değil barış döneminde de işlenebilecek suçlar olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu, insanlığa karşı suç tipini savaş suçundan ayırt etmektedir. Çünkü bilindiği üzere savaş suçu sadece savaş sırasında suç teşkil eden eylemlerin işlenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, sadece sivil halka yönelik olarak işlenen bir suç olarak sınır çizilmesiyle savaş suçundan ayrılan insanlığa karşı suçlar, doğal olarak soykırım suçunun da atası olarak kabul edilebilir. İnsanlığa karşı suçun tanımına yönelik bu bilgiler, *NYT* üzerinden yapılan araştırma sonucu elde edilen verilerle de örtüşmektedir. Verilere göre, savaşın başladığı 1939 yılından sonlandığı 1945 yılına kadar *NYT*'de insanlığa karşı suça ilişkin herhangi bir habere rastlanmamıştır (bkz. Şekil 4). Haberler 1945 yılından itibaren yapılmaya başlanmış olup, 1947 yılında en yüksek orana ulaşmıştır. Bu yıldan sonra azalmaya başlamasının nedeni olarak ise gündemin soykırım kavramı tartışmaları etrafından şekillenmiş olması gösterilebilir.

Şekil 5. 1939–1949 Yılları Arası *NYT* “İrksal Yok Etme” (*Racial Extermination*) Haber Sayısı

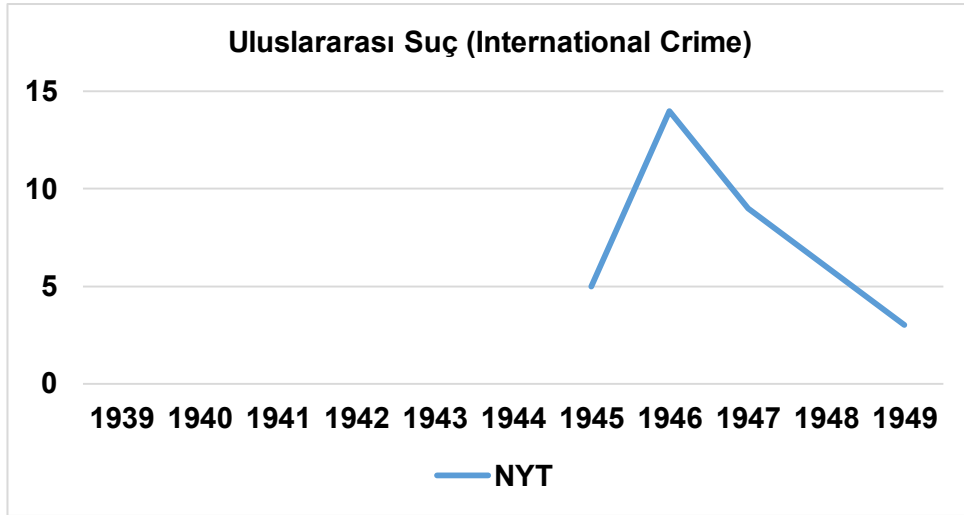
NYT'de ırksal yok etme (*racial extermination*) bağlamında haberler, 1945 yılıyla birlikte (yani savaşın sonlanmış olduğu dönemde) yoğunlaşma sürecini yaşamaya başlamıştır (bkz. Şekil 5). İrksal yok etme suçu da tıpkı insanlığa karşı suçlar da olduğu gibi, sivil halka yönelik işlenen bir suç tipidir. İrksal yok etme de amaçlanan, bir ırkın tüm üyelerinin ortadan kaldırılmasıdır. II. Dünya Savaşı'nda Hitler yönetiminin Avrupalı Yahudilere yönelik sistematik şiddeti ifade edilmeye çalışılırken sıklıkla ırksal yok etme tabiri kullanılmıştır. Öte yandan, *NYT*'nin savaş süresince Avrupalı Yahudilerin durumuyla ilgili sessiz kalmasının nedeni, daha önce de

belirtildiği gibi Ochs yönetimi altındaki *NYT*'nin Yahudilerin durumuna yönelik izlediği ideolojik yaklaşım gösterilebilir. Bu bağlamda, savaşın nedenleri üzerinden yapılan sorgulama sonucu oluşan Yahudi kimliği ve ırkının hedef alındığına dair farkındalık haber sayılarına da yansımış olup, *NYT*, 1948 yılında bu konuya ilişkin en yüksek haber sayısına ulaşmıştır. 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin imzalanmış olması da *NYT*'nin yaptığı bu haberlerle sürece katkı sunduğunu kanıtlamak açısından anlamlı görülmektedir.

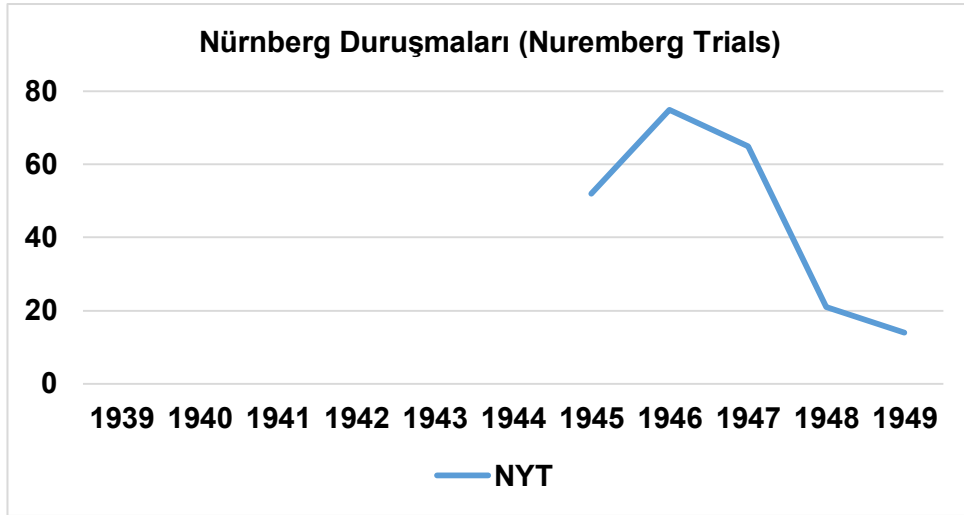
Şekil 6. 1939–949 Yılları Arası *NYT* “Kitlesele Kıyım” (*Mass Destruction*) Haber Sayısı

Kitlesele kıyım (*mass destruction*), belirli bir ırksal kimliğe sahip grubun tüm üyelerini ortadan kaldırmaya yönelik gerçekleşen toplu imha sürecidir. İrksal yok etme eyleminde olduğu gibi bu suç tipinin oluştuğuna dair kanıtlar da genellikle savaş sonrasında kurulan mahkemeler ve tanıklıklar sonucu belgelenmektedir. Kitlesele kıyımına dair *NYT* haber grafiğinde de görüldüğü üzere (bkz. Şekil 6), bu anahtar kelime ile yapılan arşiv taraması ilk haberlerini 1942 yılından itibaren vermektedir. 1948 yılında ise en yüksek haber sayısına ulaşılmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi 1948 yılı, II. Dünya Savaşı'nın bıraktığı insanlık adına büyük enkazın BM nezdinde kurulan komisyonlar eşliğinde kaldırılmasına yönelik çabaların yoğunlaştığı ve aynı zamanda enkazın oluşmasına neden olan suç eylemlerine dair hukuki güvencenin sağlandığı yıldır.

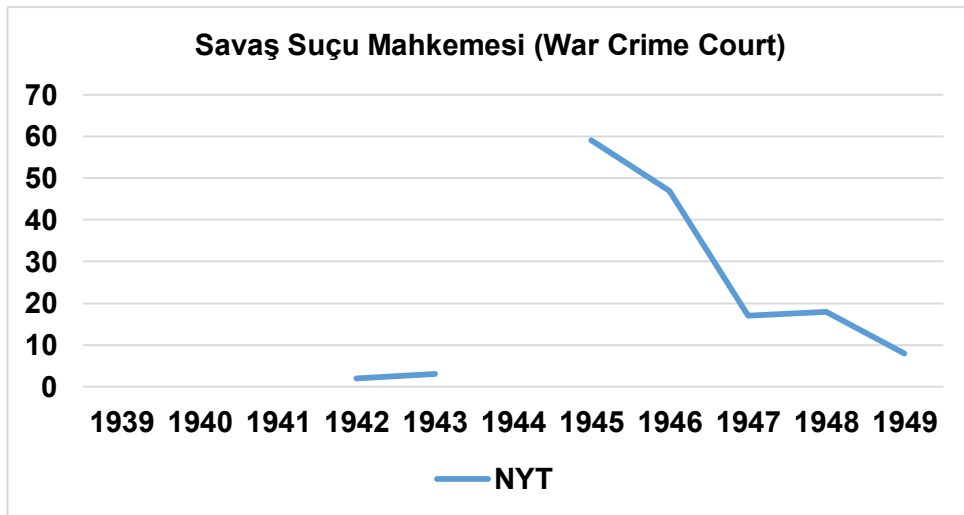
Şekil 7. 1939–1949 Yılları Arası NYT “Uluslararası Suç” (*International Crime*) Haber Sayısı

II. Dünya Savaşı, yeni suç metotlarının uygulandığı bir savaş olarak tarihe geçmiştir. Ulus-devlet anlayışının yükselmesine paralel olarak faşist rejimlerin Avrupa ülkelerinde bir bir iktidara gelmeleri, herhangi bir savaş durumunda hukukun rahatlıkla ihlal edildiği bir iklimi beraberinde getirmiştir. Bu durum ise insanlık aleyhine yeni şiddet türlerinin ortaya çıkmasını sonuçlamıştır. Özellikle savaş sonrası yapılan araştırmalar, Nazi yönetiminin Yahudi nüfustan kurtulmak için teknolojik araçlardan da yararlanarak henüz adı konmamış suç eylemlerine başvurmuş olduğunu ortaya koymuştur. Nazi yönetiminin uyguladığı bu yeni suç tiplerinin adının konmamış olması ve bu şiddet eylemlerinin farklı bir ulusa yönelik olması, bu suç tiplerinin uluslararası suç (*international crime*) kavramı şemsiye altında toplanmasını sonuçlamıştır. NYT araştırmasında da bu yeni suç metotlarının uluslararası suç kavramıyla haberleştirildiği haber sayılarını gösteren oranlar, Şekil 7’de görülmektedir. Söz konusu anahtar kelimeye dair en fazla haberin 1946’da yılında yapılmış olması, tartışılan yeni suç tiplerinin henüz bir zihinsel şemaya oturtulamamış olması ile açıklanabilir. Yani savaş bitimiyle başlayan dönem, savaşta olan bitene dair tartışmaların en yoğun yaşandığı dönemdir. Dolayısıyla, henüz adı konmamış bu suç metotlarının genel bir uluslararası suç kavramı üzerinden açıklanmaya çalışılması muhtemeldir.

Şekil 8. 1939–1949 Yılları Arası NYT “Nürnberg Duruşmaları” (*Nuremberg Trials*) Haber Sayısı

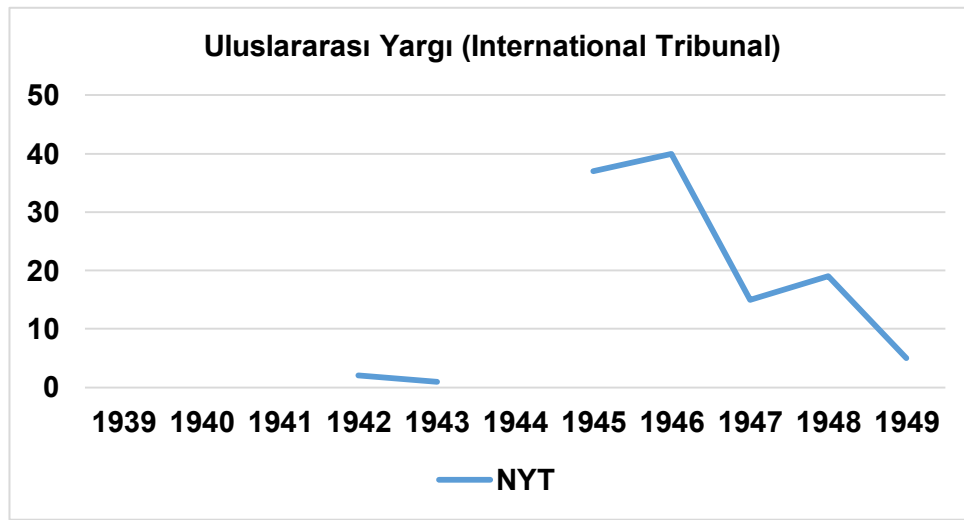
Nürnberg Mahkemeleri, II. Dünya Savaşı ardından Almanya’nın Nürnberg şehrinde savaşın sorumluları olarak görülen Nazi liderlerinin yargılanması için kurulan mahkemedir. Yargılamalar sonucu 22 Nazi subayından 11’i idam edilmiştir. “Nuremberg Trials” anahtar kelimesi ile yapılan haber taramasının yansıtıldığı şekil 8’den de anlaşılacağı üzere davalarla ilgili haberler, 1945–1949 yılları arasında yoğunlaşmaktadır. Özellikle 1946 ve 1947 yılları, haberlerin en yüksek sayıda olduğu yıllar olmuştur. Çünkü bu yıllar aynı zamanda yargılamaların –gerek dünya kamuoyu ilgisi gerekse de yargılama süreci olsun– en yoğun yaşandığı yıllardır.

Şekil 9. 1939–1949 Yılları Arası NYT “Savaş Suçu Mahkemesi” (*War Crime Court*) Haber Sayısı

Savaşlar, taraflar açısından çoğunlukla telafisi pek mümkün olmayan enkazlar bıraktığından, bitimiyle birlikte savaşın çıkmasına sebep olanların sorumsuzluklarının

ve adil olmayan eylemlerinin cezasını çekmeleri için yaptırımlarla desteklenmiş “ad hoc”¹⁸ mahkemelerin kurulmasını gerektirir. II. Dünya Savaşı’da savaş suçu işleyenlere yönelik Savaş Suçları Mahkemesi’nin kurulmasını sonuçlamıştır. Savaş Suçları Mahkemeleri, esasında Eski Yugoslavya ve Ruanda’daki katliamlar için BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulan ve savaşlara ilişkin uluslararası yasa ihlallerini yargılayan mahkemelerdir (Dağ, 2004: 449). Bu mahkemelerden önce kurulan savaş suçları mahkemeleri ise ulusal düzeyde mahkemelerdir. Şekil 9’da, *NYT*’nin savaş sonrası mahkeme kurulması yönünde BM nezdinde yapılan girişimlere dair yaptığı haberlerin yıllara göre oranı verilmektedir. Buna göre, savaşın sonlandığı 1945 yılı, savaş suçu mahkemesi kurulmasına dair en fazla sayıda haberin yapıldığı yıl olmuştur.

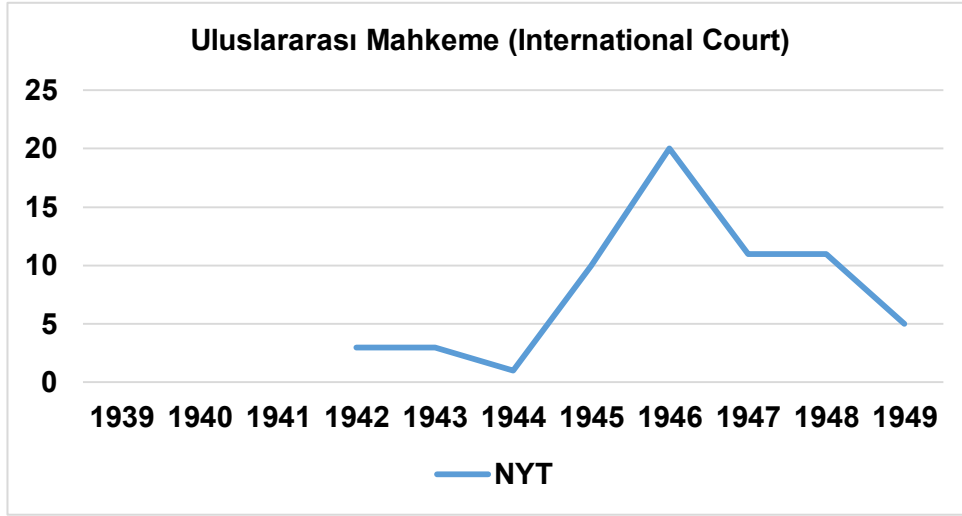

Şekil 10. 1939–1949 Yılları Arası *NYT* “Uluslararası Yargı” (*International Tribunal*) Haber Sayısı

II. Dünya Savaşı süresince uygulanan şiddet eylemlerinin tekrarının önüne geçilmesinin istenmesi ve bu eylemlerden sorumlu aktörlere gerekli yaptırımların uygulanması gereği etrafında şekillenen fikirler, uluslararası toplumu harekete geçirmiş ve yapılan tartışmalar sonucu bir uluslararası mahkeme kurulması fikri ön plana çıkmıştır. *NYT* araştırmasında da bu mahkemenin kurulmasına dair yapılan haberler “international tribunal” ve “international court” anahtar kelimeleri ile taranmıştır. “International tribunal” anahtar kelimesi ile taranan haberlerin yıllara göre

¹⁸ Sözlükte geçici, bir defaya mahsus ve belirli bir olaya özgün Latince bir kelime olarak tanımlanan “ad hoc” kavramsal bağlamda ise, belirli bir mekânda ve zaman diliminde belirli bir olaydan kaynaklı oluşan suçların yargılanması amacıyla kurulan mahkemeleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Beyazıt, 2011: 311).

dağılımlarını gösteren Şekil 10'da, en fazla haber sayısına 1945 ve 1946 yıllarında ulaşıldığı anlaşılmaktadır.

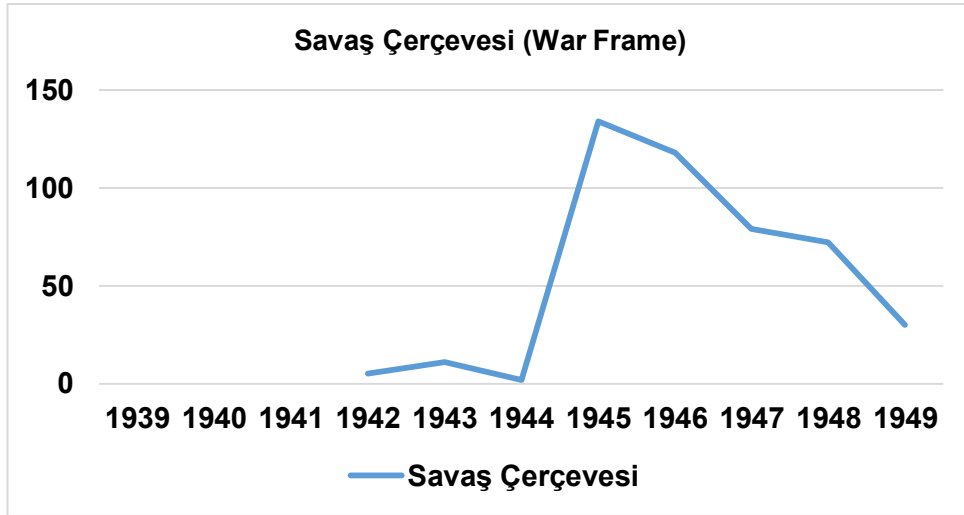
Şekil 11. 1939–1949 Yılları Arası NYT “Uluslararası Mahkeme” (*International Court*) Haber Sayısı

“International court” anahtar kelimesiyle taranan haberlerin oransal durumunu gösteren Şekil 11’de, haber sayılarının 1944 yılından başlayarak 1946 yılına kadar artan bir akış izlediği gözlemlenmektedir. 1946 yılından itibaren ise haber sayılarında gözlemlenen bir azalma söz konusudur. Bu durum, uluslararası toplumun soruna daha çok uluslararası bir sözleşmeyle çözüm bulma arayışında olduğu ve gündemin bu yönde seyrettiği varsayımı üzerinden okunabilir.

“Savaş”, “İnsan hakları”, “Kanun ve Nizam” ve “Ortak Güvenlik”

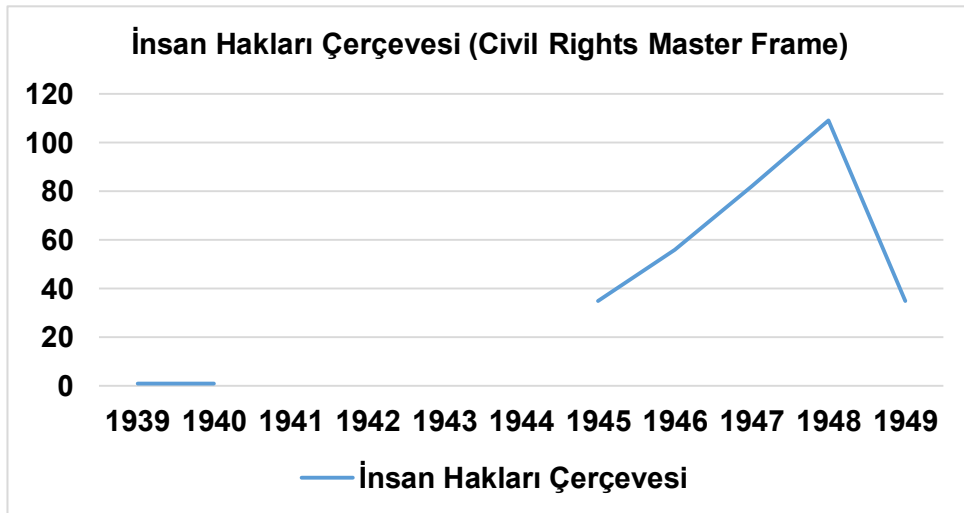
Çerçeveleri

Sınıflandırılan haberlerin, haber çerçeveleri bağlamında yıllara göre oransal dağılımını gösteren şekillerin yorumlarına bu bölümde yer verilmektedir.

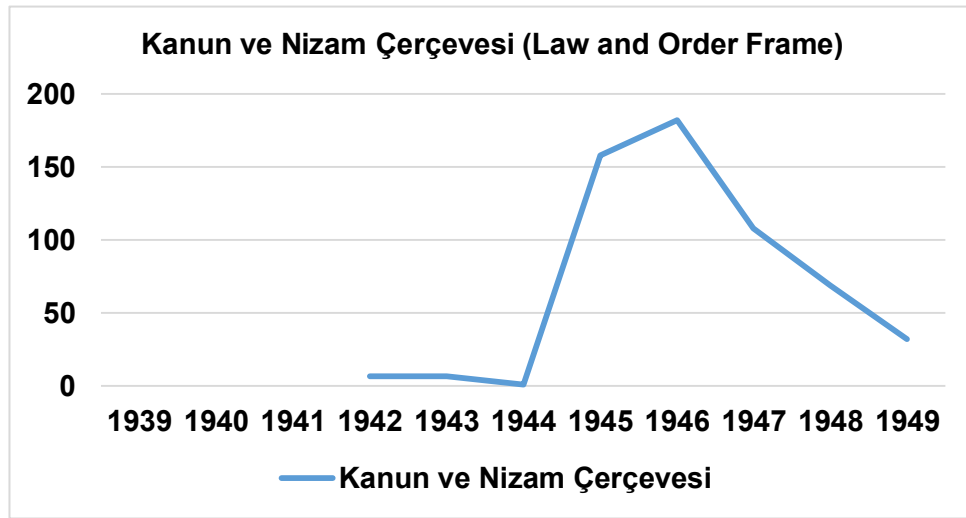
Şekil 12. 1939–1949 Yılları Arası NYT “Savaş Çerçevesi” (*War Frame*) Haberleri

II. Dünya Savaşı'na bir anlamda Hitler şiddetine karşı uluslararası toplumu harekete geçirme çağrıları neden olmuştur. Çünkü Hitler yönetiminin özellikle Avrupalı Yahudilere yönelik sınır tanımaz şiddeti, insanlık adına tamiri mümkün olmayan sonuçlar doğurmaya başlamış ve bu şiddet; savaş suçu (*war crime*), uluslararası suç (*international crime*) ve kitlesel kıyım (*mass destruction*) gibi birçok suç türüyle anılır olmuştur. Dolayısıyla yukarıda sayılan suç türleri, savaş çerçevesi altında değerlendirilmiş olup, bu çerçeveye ait haber sayılarına Şekil 12'de yer verilmiştir. Şekilde görüleceği üzere savaşın son dönemlerine doğru haber sayılarında giderek artış gösteren bir oran söz konusudur.

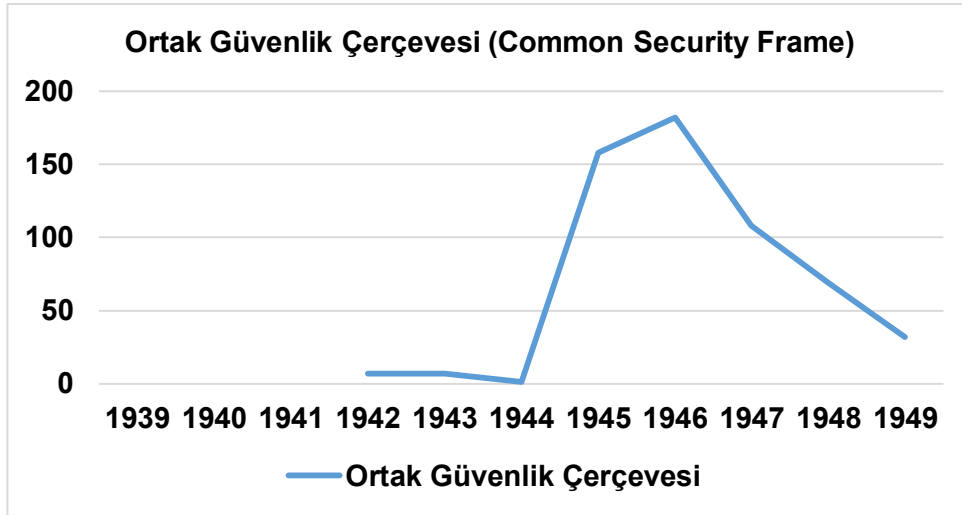
Şekil 13. 1939–1949 Yılları Arası NYT “İnsan Hakları Çerçevesi” (*Civil Rights Master Frame*) Haberleri

İnsan hakları çerçevesi altında ise soykırım (*genocide*), Raphael Lemkin, insanlığa karşı suç (*crimes against humanity*) ve ırksal yok etme (*racial extermination*) anahtar kelimeleri sınıflandırılmıştır. Bu çerçeveye altındaki, 1939–1949 yılları arasında yayımlanmış toplan haber sayısı Şekil 13'te gösterilmektedir. Şekilden de anlaşılacağı üzere insan hakları çerçevesine dair *NYT*'nin haberleri 1945 yılından başlayarak 1949 yılına kadar devam etmektedir. Bu çerçeveye ait haberler en fazla 1948 yılında yoğunlaşmaktadır. Bunun nedenlerinden biri olarak, savaş sonrası BM çatısı altında başlayan insan hakları tartışmalarının, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabulüne dek olan süre zarfında gündemi meşgul etmesi olarak gösterilebilir.

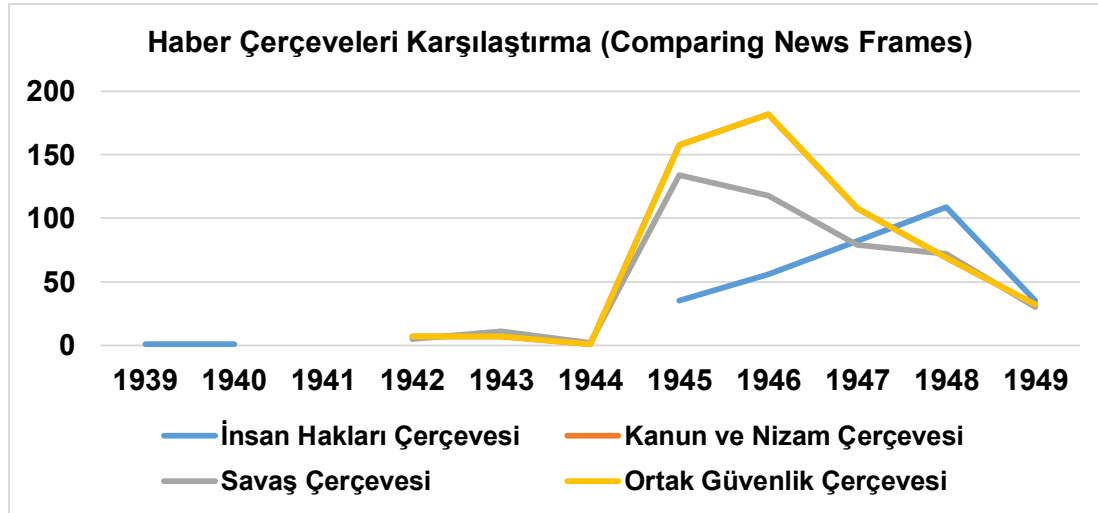
Şekil 14. 1939–1949 Yılları Arası *NYT* “Kanun ve Nizam Çerçevesi” (*Law and Order Frame*) Haberleri

Soykırım yasağının uluslararası norm olarak kabul sürecine dair yapılan *NYT* arşiv araştırmasında gözlemlenen, öncelikle bozulmuş olan uluslararası toplumsal düzenin yeniden sağlanmasına yönelik ve genellikle BM çatısı altında bir yargı mekanizmasını devreye sokmaya çalışan çabaları bildiren haberlere yer verilmesi olmuştur. Bu bağlamda yapılan haberlere bakıldığında bu çabaların savaş suçu mahkemesi (*war crime court*), uluslararası mahkeme (*international court*), uluslararası yargı (*international tribunal*) ve Nürnberg Duruşmaları (*Nuremberg Trials*) olmak üzere savaştan sorumluların cezalandırılmasına dair caydırıcılık içeren yargı mekanizmaları etrafında şekillendiği görülmektedir. Dolayısıyla, “kanun ve nizam” ile “ortak güvenlik” haber çerçevelerinin altına bu anahtar kelimeler dâhil edilmiştir.

Şekil 15. 1939–1949 Yılları Arası *NYT* “Ortak Güvenlik Çerçevesi” (*Common Security Frame*) Haberleri

NYT'nin 1939–1949 yılları arasını baz alan bu haber çerçeveleri sınıflandırmasına dâhil edilen haber sayılarına bakıldığında, uluslararası toplumda ortak güvenlik ile kanun ve nizamı sağlamaya yönelik yapılmış en yüksek haber sayısına 1946 yılında erişilmekte olup, bu oran 1944 yılından itibaren artan bir ivme sonucu yakalanmıştır. Bunun nedeni olarak, savaşın son yıllarından BM'nin kuruluşuna olan sürece kadar uluslararası aktörlerin insancıl hukuk nosyonlarıyla şekillenmiş yeni bir dünya düzeninin kurulmasına yönelik çabaları gösterilebilir. Bu bağlamda 1945 Yalta Konferansı süreci; II. Dünya Savaşı'nın bıraktığı enkazın toparlanarak, barış üzerinden şekillenen bir dünyanın inşasına yönelik atılmış ilk adımlardandır. Dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt, BM'nin kurulmasına büyük önem vermişti; çünkü ona göre, savaş sonrasında Amerikan kuvvetlerinin Avrupa'da kalmasına Amerikan kamuoyu razı olmazdı. Bu nedenle, ABD'nin savaştan sonra Avrupa'dan çekilmesini meşrulaştıracak bir ortam sağlanmalıydı. Bu ortamın sağlanabilmesi şartı ise barışı etkili bir şekilde koruyacak bir milletlerarası teşkilatın kurulmasına bağlı görülmekteydi (Armaoğlu, 1993: 399). Dolayısıyla uluslararası toplumun bu tartışmalarla dolu gündemi düşünüldüğünde, Şekil 14 ve 15'te, 1944 yılından itibaren, özellikle Avrupa'da ortak güvenlik ile kanun ve nizamı sağlamaya yönelik haber sayılarının 1946 yılına değin olan istikrarlı yükselişini anlamak kolay olacaktır.

Şekil 16. 1939–1949 Yılları Arası NYT “Haber Çerçevesi Karşılaştırma” (*Comparing News Frames*)

Şekil 16 ise dört haber çerçevesinin 1939–1949 yılları arasındaki haber dağılımını göstermektedir. Dört olması gerekirken üç farklı renkte analiz çubuğunun görünmesinin nedeni, “kanun ve nizam” haber çerçevesi ile “ortak güvenlik” haber çerçevesinin aynı anahtar kelimeleri (*War Crime Court/Savaş Suçu Mahkemesi*, *International Court/Uluslararası Mahkeme*, *International Tribunal/Uluslararası Yargı* ve *Nuremberg Trials/Nürnberg Duruşmaları*) içermesidir. Öte yandan şekilde görüleceği üzere, savaş sonrası ilk dönemi gösteren yıllar; “savaş”, “kanun ve nizam” ile “ortak güvenlik” çerçevesi altında yer alan haberlerin artışa geçtiği ve en yüksek seviyeye ulaştığı dönem olmuştur. Savaşın sona erdiği 1945 yılından itibaren ise insan hakları çerçevesi altında sınıflandırılan haberlerde artış olduğu gözlemlenmekle birlikte bu artışın, Soykırım Sözleşmesi’nin ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin imzalandığı 1948 yılına değin süregeldiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Kuçuradi’ye göre (2016: 154) bir durum hazır ortada durmaz; ancak adı konunca belirli bir durum olur. Kavramsallaşınca kadar adı konmamış belirsiz bir durum mahiyetinde bulunan soykırım da ancak, adının konmasına yönelik konsensüs sağlanması ve yasaklanması yönünde kamuoyu oluşması sonucu küresel boyutta kabul gören bir norm haline alabilmiştir. Medya ise söz konusu süreçte, haberlere çerçeveler uygulayarak ve/veya hedef kitle de bilişsel düzeyde var olan çerçevelerle bağlantı kurarak kamuoyu oluşumuna katkı sunmaktadır. Çalışmada yapılan çerçeveleme analizi sonucunda NYT’nin, soykırım yasağı normunun gerekliliği,

uluslararasılaşması ve içselleştirilmesi hususunda toplumsal kabul görme, konsensüs sağlama ve kamuoyu oluşturma işlevleriyle norm oluşum sürecinde önemli bir kitle iletişim aracı olduğu görülmüştür. Bu durum aynı zamanda, haber çerçevelerinin norm oluşum sürecinde üstlendiği rolü göstermesi açısından önemlidir.

Önceki çalışmalarda sınılanmış çerçeveler üzerinden –Blum-Kulka ve Liebes 1993'ten “kanun ve nizam” ile “savaş” çerçeveleri; Doug McAdam 1994'ten “insan hakları” çerçevesi; ve David S. Meyer 1995'ten “ortak güvenlik” çerçevesi– yapılan sınıflandırma doğrultusunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, *NYT*'nin –incelenen dönemdeki yayın politikasına uygun olarak– insan hakları nosyonundan türeyen ve evrensel toplum idealiyle özdeşleşen soykırım yasağı normu oluşumuna, yaptığı haber sıklığı ve içeriğiyle pozitif anlamda katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, *NYT*'nin soykırım yasağı normunu genel olarak kozmopolit bir yaklaşım benimseyerek haberleştirdiği söylenebilmektedir. Çünkü *NYT* soykırım yasağını, sahipleri Yahudi olmasına rağmen, Yahudilere uygulanan sistematik şiddet üzerinden biricikleştirmemiş ve ilgili süreçte yapmış olduğu haberlerde klasik Reformist Yahudilik anlayışın –Leff'in çalışmasında gazetenin sahiplerince benimsendiğini ve uzun yıllar gazetenin politik vizyonuna rehberlik ettiğini vurguladığı– gerektirdiği tarafsızlık nosyonuyla hareket etmiştir. Haberler çoğunlukla, soykırım kavramının mucidi olan Raphael Lemkin'in kavramın doğuşuna dair serüvenine atıfta bulunularak ve çeşitli tartışmalara yer verilerek yapılmıştır. Dolayısıyla *NYT*, soykırım yasağı normunun oluşum sürecinde, okurları ile genel olarak evrensel değerler çerçevesinde bağlantı kurmuştur.

Norm oluşum süreci genel olarak uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde konumlandığından, bu çalışmanın önemi de soykırım yasağının içselleştirilerek uluslararası bir norma dönüşmesi sürecinde *NYT*'nin kamuoyu oluşturarak sürece dâhil olup olmadığı sorusunun cevabını ne ölçüde karşıladığı üzerinden değerlendirildiğinde anlam bulacaktır. Benzer bir çalışmada Lee Ann Fujii (2004: 99-113), Ruanda örneklemini üzerinden soykırımın Ruanda toplumunda belirli bağlamlarda kabul edilebilir ve meşru bir eylem biçimine atıf yapan norm olarak algılanması için medyanın nasıl kullanıldığını analiz etmiştir. Çalışmada Fujii'ye göre soykırım yapılmasını destekleyen liderler, soykırım eyleminin sadece meşru değil aynı zamanda kaçınılmaz olarak görülebileceği normatif bir ortamı algı temelinde dönüştürmek zorundaydılar. Yani, soykırım yapmayı destekleyen bir norm, bir tehdit

karşında ne yapılması gerektiğine dair açık bir klavuz olabilirdi. Ancak, soykırım yasağı normu ile çelişen yeni bir norm oluşturmak, beceri ve ustalık gerektiren bir durumdur. Çalışmaya göre soykırımın normal görüldüğü normatif bir düzende soykırım mesajını her yere yaymak, mesajın özünü vermek ve soykırım mesajının yakınlığını eski şüphelerini yeni inananlar haline getirecek düzeye yükseltmek atılacak temel adımlar olmuştur. Ruanda'da çözümü soykırım olarak görenlerin mesajlarını yaymaları için ise en önemli araç medya –özellikle radyo– olmuştur. Ayrıca medyanın, dinleyicilerin olaylara ilişkin algıları üzerinde gücü bulunduğu ve söz konusu algıları çerçeveleme ve gündem belirleme teknikleriyle kontrol ettiği belirtilmektedir. Medya yoluyla oluşan bu kontrollü ortam sayesinde soykırımcı zihniyetin, insanları soykırım kampanyasına katılmaları için normatif bir çerçeve oluşturabildikleri ve sonuç olarak insanların doğru ve gerçek olduğuna inandıkları şeylere göre hareket ettikleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla çalışmaya göre, insanlar belirli koşullar altında belirli bilgi türlerine ve kaynaklarına bağımlı ve savunmasızlardır. Bu nedenle, genel olarak aşırılık yanlısı medyanın bir soykırım normunun oluşturulmasında oynadığı rol göz ardı edilemez. Başka bir ifadeyle, soykırımı destekleyenler soykırım mesajlarını tarihsel terimlerle çerçeveleyerek ve hikâyeyi medya yoluyla yayarak soykırım mantığı oluşturmayı başarmışlardır. Dolayısıyla her iki çalışma açısından da değerlendirme yapmak gerekir ise amaç, kitle toplumu algısında soykırım yapılması veya yasaklanması yönünde bir normun kabulüne dair kamuoyu oluşturmak olacak ise medya bu amacın gerçekleştirilmesi hususunda kullanılacak belki de en önemli araç olabilir.

Bu çalışmada da *NYT*'nin, –Fijii'nin çalışmasındaki sürece benzer olarak– doğru ve gerekli olduğuna inanılan norma yönelik toplumsal algı oluşumunda ve soykırım yasağının yeni bir norm olarak içselleştirilmesinde önemli rol oynadığı ortaya konmuştur. Öte yandan, soykırım yasağının BM'de kabul edilen bir sözleşmeyle uluslararası bir norm olarak içselleştirildiği hatırlandığında, normun kabulü yönünde taraf olan diğer BM üye ülkelerinin söz konusu dönemdeki yayın organlarıyla yapılacak kıyaslamalı bir analiz, muhtemeldir ki daha kapsamlı ve etkili sonuçlar sağlayabilir. Dolayısıyla, bu bağlamda yapılacak bir çalışmanın, medyanın norm oluşum sürecindeki kamuoyu oluşturma rolünü daha net ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Armağan, Ahsen (2007). "Ethics in Agenda Building Process in Press Organizations: A Behaviorial Approach." *Bilig*, (41): 69-87.
- Armaoğlu, Fahir (1993). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990 (Cilt I: 1914-1980) (9. Baskı)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Benford, Robert D. (1997). "An Insider's Critique of the Social Movement Framing Perspective." *Sociological Inquiry*, 67(4): 409-430.
- Beyazıt, Özgür (2011). "La Haye Uluslararası Ceza Mahkemesine Giden Süreçte Uluslararası Ceza Yargılaması." *TAAD*, 1(5): 309-338.
- Blum-Kulka, Shoshana ve Tamar Liebes (1993). "Frame Ambiguities: Intifada Narrativization of the Experience by Israeli Soldiers." *Framing the Intifada: People and Media*. Akiba A. Cohen ve Gadi Wolfsfeld (der.) içinde. Norwood, N.J.: Ablex Pub. Corp., 27-52.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2020). "The New York Times." *Encyclopedia*, <https://www.britannica.com/topic/The-New-York-Times>. Erişim tarihi: 17.05.2019.
- Chandler, Daniel ve Rod Munday (2018). *Medya ve İletişim Sözlüğü*. Çev., B. Taşdemir. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dağ, Ahmet E. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- De Vreese, Claes H. (2005). "News Framing: Theory and Typology." *Information Design Journal*, 13(1): 51-62.
- De Vreese, Claes H., vd. (2001). "Framing Politics at the Launch of the Euro: A Cross National Comparative Study of Frames in the News." *Political Communication*, 18(2): 107-122.
- Denoyer, Pierre (1963). *Modern Basın*. Çev., A. Cemgil. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Durur, Elif K. (2011). "İnşacı Yaklaşım İçinde Çerçeveleme Kuramı ve Haberin Çerçeveselenişi." *Atatürk İletişim Dergisi*, (2): 21-31.

- Entman, Robert M. (1989). "How the Media Affect What People Think: An Information Processing Approach." *The Journal of Politics*, 51(2): 347-370.
- Entman, Robert M. (1991). "Framing U.S. Coverage of International News: Contrasts in Narratives of the KAL and Iran Air Incidents." *Journal of Communication*, 41(4): 6-27.
- Entman, Robert M. (1993). "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm." *Journal of Communication*, 43(4): 51-58.
- Fujii, Lee A. (2004). "Transforming the Moral Landscape: The Diffusion of a Genocidal Norm in Rwanda." *Journal of Genocide Research*, 6(1): 99-114.
- Kuçuradi, İoanna (2016). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Leff, Laurel (2000). "A Tragic "Fight in the Family": "The New York Times", Reform Judaism and the Holocaust." *American Jewish History*, 88(1): 3-51.
- Lippmann, Walter (1922). "Public Opinion."
https://www.norton.com/college/history/america-essential/learning/docs/WLippmann-Public_Opinion-1922.pdf. Erişim tarihi: 09.02.2019.
- Mateu, Anna ve Marti Domínguez (2019). "The Green Battle in the Media: A Framing Analysis of Environmental Press Coverage." *Communication & Society*, 32(4), 275-290.
- McAdam, Doug (1994). "Culture and Social Movements." *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Enrique Laraña vd. (der.) içinde. Philadelphia: Temple University Press, 36-57.
- McCombs, Maxwell E. ve Donald L. Shaw (1972). "The Agenda-Setting Function of Mass Media." *The Public Opinion Quarterly*, 36(2): 176-187.
- Meyer, David S. (1995). "Framing National Security: Elite Public Discourse on Nuclear Weapons During the Cold War." *Political Communication*, 12(2): 173-192.
- Nelson, Thomas E., vd. (1997). "Media Framing of a Civil Liberties Conflict and Its Effect on Tolerance." *The American Political Science Review*, 91(3): 567-583.

- Noakes, John A. ve Karin G. Wilkins (2002). "Shifting Frames of the Palestinian Movement in US News." *Media, Culture & Society*, (24): 649-671.
- Özarslan, Hüseyin (2007). "Çerçeveleme Yaklaşımı Açısından Haber Çerçevelerinin İzler Kitle Düşünceleri Üzerindeki Etkisi." *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Özçetin, Burak (2018). *Kitle İletişim Kuramları: Kavramlar, Okullar, Modeller*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Provalis Research (t.y.). "What is Media Framing Analysis?." https://provalisresearch.com/uploads/WP_FramingAnalysis.pdf. Erişim tarihi: 05.03.2019.
- Raymond, Henry J. (1851). "A Word About Ourselves." *The New York Times* (18 Eylül 1851).
- Reese, Stephen D. (2007). "The Framing Project: A Bridging Model for Media Research Revisited." *Journal of Communication*, 57(1): 148-154.
- Rodelo, Frida V. ve Carlos Muñiz (2019). "Government Frames and Their Influence on News Framing: An Analysis of Cross-Lagged Correlations in the Mexican Context." *Global Media and Communication*, 15(1): 103–119.
- Rogers, Everett M. ve James W. Dearing (1988). "Agenda-Setting Research: Where Has It Been, Where Is It Going." *Communication Yearbook*, 11(1): 555-594.
- Severin, Werner J. ve James W. Tankard (1994). *İletişim Kuramları: Kökenleri Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları*. Çev., A. A. Bir ve N. S. Sever. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Scheff, Thomas J. (2005). "The Structure of Context: Deciphering Frame Analysis." *Sociological Theory*, 23(4): 368-385.
- Scheufele, Dietram A. (1999). "Framing As a Theory of Media Effects." *Journal of Communication*, 49(1): 103-122.
- Scheufele, Dietram A. ve David Tewksbury (2007). "Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models." *Journal of Communication*, (57): 9-20.
- The New York Times* (t.y.). www.nytimes.com. Erişim tarihi: 01.09.2019.

The New York Times Arşivi (t.y.). timesmachine.nytimes.com/browser.

The New York Times has had many different names that have evolved over the years (t.y.). <https://the-new-york-times.weebly.com/names.html>. Erişim tarihi: 23.08.2019.

The New York Times in the 19th Century (t.y.). <https://the-new-york-times.weebly.com/founding-of-the-newspaper-and-owners.html>. Erişim tarihi: 23.08.2019.

The Reputation of the New York Times (t.y.). <https://the-new-york-times.weebly.com/reputation.html>. Erişim tarihi: 23.08.2019.

Vu, Hong T. ve Nyan Lynn (2020). "When the News Takes Sides: Automated Framing Analysis of News Coverage of the Rohingya Crisis by the Elite Press from Three Countries." *Journalism Studies*, 21(9): 1284-1304.

Weaver, David H. (1999). "Medya Gündem Kurması ve Kamuoyu: Bir Bağlantı Var mı?" Çev., Z. Damlapınar. *Selçuk İletişim*, 1(1): 140-147.

Weaver, David H. (2007). "Thoughts on Agenda Setting, Framing, and Priming." *Journal of Communication*, (57): 142-147.

Yüksel, Erkan (2007). "'Kamuoyu Oluşturma' ve 'Gündem Belirleme' Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır?" *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1): 571-586.

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 24 Sayı: 48 (Year: 24 Issue: 48)

Eylül 2021-Mart 2022 (September 2021- March 2022)

E-ISSN: 2149-9098

2021, 24(2): 516-536

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.894880

****Research Article****

Psychology of Belonging and Traumatized Soldiers in In-Yer-Face Theatre: Anthony Neilson's Penetrator and Sarah Kane's Blasted*

Mustafa Bal & Çağan Fırtına**

Abstract

The psychological concept of belonging (or belongingness) is a strong motive found in human nature. When not satisfied or is lost, it causes highly problematic behaviors and relationships, leading sufferers to try to satisfy their need to belong. This article studies how belongingness finds reflections in the isolated and traumatized soldier characters of the two significant plays, namely *Penetrator* (1993) by Anthony Neilson and *Blasted* (1995) by Sarah Kane, of the 1990s British drama, known as the In-Yer-Face theatre. In order to achieve this, this article analyzes the soldier characters – Tadge from *Penetrator* and Soldier from *Blasted* – found in these plays by means of the theories and related studies on the concept of belonging such as those put forth by Roy Baumeister, Mark Leary, Abraham Maslow, Sigmund Freud, and Jacques Lacan. The study expands the analyses of the soldier characters in the plays by juxtaposing the theories of belonging and sense of belonging with related studies on several other psychological concepts, such as recognition, post-traumatic stress disorder (PTSD), and transference.

Keywords: Belonging, belongingness, in-yer-face theatre, Sarah Kane, *Blasted*, Anthony Neilson, *Penetrator*

* Received: 11/03/2021. Accepted: 19/04/2021

** Mustafa Bal: TOBB University of Economics and Technology, Faculty of Science and Literature, English Language and Literature Department.

Orcid no: 0000-0002-4839-1800, dr.mustafabal@gmail.com

Çağan Fırtına: TOBB University of Economics and Technology, Faculty of Science and Literature, English Language and Literature Department, senior student.

Orcid no: 0000-0003-1423-517X, cagan.firtina@gmail.com

****Araştırma Makalesi****

***Yüze Vurumcu Tiyatroda Aidiyet Psikolojisi ve
Psikolojik Travmalı Askerler: Anthony Neilson'ın
Delici (Penetrator) ve Sarah Kane'in Harap (Blasted)
Adlı Oyunları****

Mustafa Bal ve Çağan Fırtına**

Öz

Psikolojik bir kavram olarak aidiyet insan doğasında bulunan güçlü bir güdüdür. Bu güdünün tatmin edilmeyişi veya yitirilişi, insanların davranışlarında ve ilişkilerinde son derece ciddi sorunlara sebep olmaktadır. Bu sorunu yaşayan kişiler aidiyet ihtiyaçlarını gidermeye gayret ederler. Buradan hareketle bu makale aidiyet ihtiyacı ve aidiyet duygusu kavramlarının, Yüze Vurumcu Tiyatro (In-Yer-Face theatre) olarak da adlandırılan 1990'lar Britanya tiyatrosunun iki önemli oyunu olan Anthony Neilson'ın *Delici (Penetrator-1993)* ve Sarah Kane'in *Harap (Blasted-1995)* adlı oyunlarında bulunan yalnızlaşmış, çevrelerinden soyutlanmış ve psikolojik travmalı asker karakterler ile olan ilişkisini incelemektedir. Bu doğrultuda bu makale *Delici*'deki Tadge karakteri ile *Harap*'taki Asker (Soldier) karakterini Roy Baumeister, Mark Leary, Abraham Maslow, Sigmund Freud ve Jacques Lacan tarafından ortaya konulmuş aidiyet kavramı ile ilişkili teoriler ve ilintili çalışmalar yardımıyla irdelemektedir. Oyunların asker karakterleri ile aidiyet ihtiyacı ve aidiyet duygusu arasındaki bağlar, ilgili teorilerin, takdir edilme/onaylanma, travma sonrası stres bozukluğu ve aktarım gibi diğer psikoloji kavramları ile birlikte değerlendirilmesiyle çözümlenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Aidiyet, yüze vurumcu tiyatro, Sarah Kane, *Harap (Blasted)*, Anthony Neilson, *Delici (Penetrator)*

* Geliş tarihi: 11/03/2021. Kabul Tarihi: 19/04/2021

** Mustafa Bal: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Orcid no: 0000-0002-4839-1800, dr.mustafabal@gmail.com

Çağan Fırtına: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, lisans son sınıf öğrencisi.

Orcid no: 0000-0003-1423-517X, cagan.firtina@gmail.com

Psychology of Belonging and Traumatized Soldiers in In-Yer-Face Theatre: Anthony Neilson's Penetrator and Sarah Kane's Blasted

Introduction

Psychological, social, and philosophical isolation that people, especially in the urbanized geographies of the world, have been experiencing since the end of the Second World War is today a serious phenomenon that has become even more important due to the Internet revolution and digitalization of lives and identities, political polarizations, recent unnamed wars dubbed as proxy wars, and made-up controversies to replace the conflicts of the one-time cold war. However, the last and the strongest of all the factors of human isolation has been the coronavirus (covid-19) pandemic: it has radically taken the upper hand over all the other means of isolation by making each human being a potential hostile to another human being, enforcing, this time, direct physical isolation called social distancing. Belonging (or belongingness)¹ and sense of belonging are interrelated psychological terms that are conducive to analyzing the forms of human isolation. Accordingly, this article studies how the psychological concept of belonging finds reflections in the isolated and traumatized soldier characters of the two significant plays, namely *Penetrator* (1993) by Anthony Neilson and *Blasted* (1995) by Sarah Kane, of the 1990s British drama, defined as the “in-yer-face theatre” by Aleks Sierz (2000: 4).

Anthony Neilson's *Penetrator* and Sarah Kane's *Blasted* are open to many literary, psychological, sociological, philosophical, and cultural interpretations. In order to further the studies on these plays, this article analyses the soldier characters in Anthony Neilson's *Penetrator* and Sarah Kane's *Blasted* through the psychological theories and related studies on belonging, such as those put forth by Baumeister, Leary, Maslow, Freud, and Lacan. To achieve this, the article initially looks into the understanding and the human emotional need for belonging, through first Maslow's, then Baumeister and Leary's explanations of how belonging is a fundamental psychological motive and need. The study continues by explaining the causes and

¹ In this article, the terms “belonging” and “belongingness” are used interchangeably.

consequences of the lack of a sense of belonging. Then it moves to the illustration of these theories and issues through analyses of the two soldier characters, namely Tadge from Anthony Neilson's *Penetrator* and Soldier from Sarah Kane's *Blasted*.

A brief literature review shows that both *Penetrator* and *Blasted* have already been studied through several perspectives. More concretely, Rich Bryan's study called "Boys Will Be Boys: Public Language and 'Subcultures of Violence' in Anthony Neilson's *Penetrator*" explores the relationship between "language and violence" (2006: 91) in *Penetrator*, while Robert Kielawski's "Between Paranoid Men: Masculinity and Violent Homosocialities in Anthony Neilson's *Penetrator*" examines "the links between masculinity, paranoia, and male homosociality" (2016: 103); and Mustafa Bal's "Memory Plays: Harold Pinter's *Old Times* and Anthony Neilson's *Penetrator*" studies the dynamics of "Neilson's use of memory" (2021: 156) in the same play. On the other hand, Elaine Aston in her "Feeling the Loss of Feminism: Sarah Kane's 'Blasted' and an Experiential Genealogy of Contemporary Women's Playwriting" questions "the loss of feminism" (2010: 577) in Sarah Kane's *Blasted* while Aoise Stratford in her "Reopening Sarah Kane's 'Chamber of Horrors': *Blasted* as Gothic Drama" interprets the play "through the hermeneutics of the Gothic" (2019: 25), and Sarah Ablett in her "Approaching Abjection in Sarah Kane's *Blasted*" uses Kristeva's abjection theories to argue "that Kane's carefully crafted movement from the social conventions of a domestic play to surreal imagery constitutes a regression from a symbolic to a semiotic order" (2014: 63). Nevertheless, these plays (like numerous others) have never been analyzed by means of psychological theories and related studies on belongingness, and in this sense, it is significant to do an analysis of the plays through the belongingness perspective, which stands out as a significant analysis marker for future research in the field.

While the dictionary of the American Psychological Association defines belonging as "the feeling of being accepted and approved by a group or by society as a whole" (APA Dictionary of Psychology, n.d.) or the Collins English dictionary describes belongingness as "the human state of being an essential part of something" (The Collins English Dictionary, n.d.), Abraham Maslow, as he examines the needs of human beings in his study "A Theory of Human Motivation," provides a

more sophisticated understanding and clarification for the concept of belongingness by placing it at a level of significance and priority that comes right after the physiological and safety needs such as eating and sheltering: “If both the physiological and the safety needs are fairly well gratified, then there will emerge the love and affection and belongingness needs...” (1943: 380). Connected to this idea, he also proposes that human beings have “esteem needs,” which he divides into two categories as “the desire for strength, for achievement, for adequacy, for confidence in the face of the world and for independence and freedom...” and “the desire for reputation or prestige, recognition, attention, importance or appreciation” (Maslow, 1943: 381-382). While Maslow laid the foundations of the need to belong, Roy Baumeister and Mark Leary expanded on the idea in their study called “The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation” (1995). In this article, the authors state that “human beings have a pervasive drive to form and maintain at least a minimum quantity of lasting, positive, and significant interpersonal relationships” which should be stable and in which each party should care for each other (Baumeister and Leary, 1995: 497). This is also the fundamental motive for many emotions, behaviors, and thoughts (Baumeister and Leary, 1995: 497). However, when a person experiences an undesired state change, that person is motivated to behave in a way that will restore the desired state (Baumeister and Leary, 1995: 498) – a case that is also seen in the interpersonal relationships in Neilson’s *Penetrator* and Kane’s *Blasted*, which will be elaborated later in this article. The satisfaction of the need to belong comes from the belief that the other party loves and cares about the person, giving way to a mutual care and love relationship between the two parties (Baumeister and Leary, 1995: 500). Even the farewells, as Goffman studies in his *Relations in Public*, are a way of saying that the relationship is not over and will be maintained (Goffman, as cited in Baumeister and Leary, 1995: 503). Also, under whatever circumstances it may be, ending a relationship, and thus creating a need for belonging, is always disfavored by humans, and people have a hard time ending even unhealthy or destructive relationships, meaning that the need to belong lies deep in human beings (Baumeister and Leary, 1995: 503).

Another important theory for this study that Baumeister and Leary put forth is that problematic social bonds and relationships that damage one’s sense of

belonging can cause an individual to commit suicidal, immoral, controversial, criminal, or even outright violent and brutal actions in order to fulfil the need to belong (1995: 509). People who do not have adequate, thus unfulfilling relationships, in terms of belongingness, experience greater stress (Baumeister and Leary, 1995: 508). As Bhatti et al. suggest, “[r]ejected children have a higher incidence of psychopathology than other children” (Bhatti et al., as cited in Baumeister and Leary, 1995: 509) and children, who do not receive the necessary love and care, whether from parents or a caregiver, and therefore, could not satisfy their need of belongingness, “show emotional and behavioral pathologies” (Baumeister and Leary, 1995: 509). According to respective studies done by Hobfall and London, and Solomon et al., veterans who have better social support, and thus satisfy their need to belong, are less likely to experience post-traumatic stress disorder compared to those who have lower social support (Hobfall and London; Solomon et al., as cited in Baumeister and Leary, 1995: 509). Naturally, it is understood that people who were able to satisfy their need of belongingness, whether in their childhood or adulthood, their psychological health, and thus their overall life quality, are much better than those who cannot satisfy their need in any context whatsoever.

Belongingness in Anthony Neilson’s *Penetrator*

Henceforth, this study starts analyzing the plays and their soldier characters in question by means of the theories that have been studied so far. The journey back home that the soldier character named Tadge of Anthony Neilson’s *Penetrator* goes through is the first point to start the analysis between the concept of belonging and the play. Tadge appears in the very first scene, although the reader infers this – that it is Tadge – only later, as it is not explicitly stated or revealed there. As a rather surreal scene, the setting changes between a male hitchhiker (Tadge) and his imagination, in which he experiences, if not dreams, a series of acts of sexual harassment by the female driver who has taken him in her car. Because Tadge’s imagination becomes rather apparent, if not transparent, it is easier to delve into his subconscious and see that although this may have been caused by a regular sexual impulse that makes him imagine such things, it later becomes more obvious that he or rather his mind is trying to satisfy not only a mere sexual need but also a need to belong, in line with

what Baumeister and Leary claim in their study when they assert that “being accepted, included, or welcomed leads to a variety of positive emotions (e.g., happiness, elation, contentment, and calm), whereas being rejected, excluded, or ignored leads to potent negative feelings (e.g., anxiety, depression, grief, jealousy, and loneliness)” (1995: 508). In this sense, Tadge’s imagining the woman’s welcoming him as a sexual partner signifies his wish to be accepted, which is the main reason for his return, or wish to return, to his old, childhood friend Max. Besides, Tadge’s desire to be desired sexually, as reflected in his imagination, and both romantically and close-friendly, as seen in his attempt at restoring the relationship between Max and himself, can also be interpreted through the theories of Lacan who, in *Écrits*, explains the relation between recognition, and thus acceptance and belonging, and desires:

To return psychoanalysis to a veridical path, it is worth recalling that analysis managed to go so far in the revelation of man's desires only by following, in the veins of neurosis and the marginal subjectivity of the individual, the structure proper to a desire that thus proves to model it at an unexpected depth – namely, the desire to have his desire recognized. This desire, in which it is literally verified that man's desire is alienated in the other's desire, in effect structures the drives discovered in analysis, in accordance with all the vicissitudes of the logical substitutions in their source, aim [direction], and object. But these drives, however far back we go into their history, instead of proving to derive from the need for a natural satisfaction, simply modulate in phases that reproduce all the forms of sexual perversion—that, at least, is the most obvious and best known fact of analytic experience (Lacan, 2006: 285).

As the journey progresses, another dreamy scene follows later in the third scene, but with a different concentration. This time, while dreaming of another sexual intercourse, the traveler, whom we take as Tadge, hears voices from behind a window, saying “We’re going to shoot you/Shoot you full” (Neilson, 1998: 73), which, unlike the previous scene, means quite literally shooting someone to death, referring to a traumatic past event whose details will be exposed in later parts of the play. Moreover, in the same scene, special importance is given to the window of Alan and Max’s house, specifically to Tadge, whose appearance is highlighted in the scene through the stage directions that read “The light fades on the young man, leaving only the window” (Neilson, 1998: 73). This shows the importance of that house for

Tadge as a surrogate home – a place he will be searching to satisfy his need of belonging.

Later in the fourth scene, all the characters, Max, Alan and Tadge, get together for the first time. However, although they are old friends, both Max and Alan feel a bit of tension with the abrupt appearance of Tadge in their house. It is not a sort of awkwardness that stems from not seeing each other for a long time, but a kind of tension that stems from a perspectival distortion Tadge employs over Alan when he thinks that Alan has lost weight – a perspective that finds no support from Max:

TADGE. He looks different.

MAX (*pause*). Alan?

TADGE. *nods*.

TADGE. He's lost weight.

MAX (*pause. Nods*). I can't tell.

A long pause. (Neilson, 1998: 78).

Actually, the change that Tadge notices is not in anyone but himself, because Max does not see or feel such a difference in Alan. Tadge, however, feels that he lost his old connection, thus his sense of belonging that he had with them, specifically with Max. Another reason for Tadge's hostility towards Alan, which is seen more and more especially in the later parts of the play as will be examined in this study, is his jealousy of Alan that stems from the perception that Alan took his place in his relationship with Max, which had both sexual and friendly aspects. Therefore, due to the reality of the lost relationship with Max, Tadge experiences a lack of belongingness, which again accords with the psychological theories that Baumeister and Leary report from earlier studies by Leary, Leary and Downs, and Tambor and Leary: "People feel anxious at the prospect of losing important relationships, feel depressed or grief stricken when their connections with certain other people are severed, and feel lonely when they lack important relationships (Leary; Leary and Downs; Tambor and Leary, as cited in Baumeister and Leary, 1995: 506). Baumeister and Leary themselves also reach a similar conclusion when they assert that "... loss of social bonds causes emotional distress, which is sufficient to show that belongingness is something people want" (1995: 508).

As the play progresses, another issue that negatively affects Tadge's psychological need of belonging takes center stage: his father. In their study

“Uncertainty, Belongingness, and Four Needs for Meaning,” Stillman and Baumeister claim that “thinking about family causes an increase in the belief that life is meaningful and that the mechanism by which thoughts of the family increases meaningfulness is the same as the mechanism by which thwarted belongingness decreases meaningfulness” (2009: 250), which shows the importance of familial relations. Furthermore, Roy Baumeister, in his book *Meanings of Life*, also expresses the importance of familial relations when he writes, “belonging to a family can be an important source of collective self-worth” (1991: 167). Tadge, by reading through his files in the army, learns that his father, whose name is Ronnie, is not his real father. The discovery of this fact, which breaks Tadge’s memories of his father into pieces, causes him to lose his integrity with his past and his family as the institution of family, for its members, is supposed to be founded upon mutual trust and care. Consequently, it causes damage in Tadge’s sense of belonging and the meaning he finds in life, illustrating the study by Lambert, Stillman et al. that Stillman and Baumeister refer to in their work when they write, “...evidence indicates that family relationships (presumably a place of interpersonal belonging) are a primary source of meaning in people's lives” (Lambert, Stillman et al., as cited in Stillman and Baumeister, 2009: 250). When considered from this point of view, Tadge’s return to his childhood friend’s house, to Max, with whom he also had some sort of sexual relation, is even more reasonable and justifiable as an action that aims to satisfy his need of belonging.

Returning to the issue of Tadge’s jealousy of Alan, it gets even more obvious as the play advances. He asks if he can rest a while and, not paying attention to Max’s showing the direction of his room to himself, asks where Alan’s room is (Neilson, 1998: 90). His choice between the rooms and his wish of sleeping in Alan’s room, on Alan’s bed, makes it obvious that he wishes to take Alan’s place in the house and in Max’s life. Tadge’s jealousy that eventually turns to sheer hostility towards Alan had earlier signs as well in the play. It is detectable in the earlier parts of the same scene where Tadge starts to become more disturbed by Alan for no apparent reason and talks aggressively to him:

[Tadge] stares intently at him. Alan shifts again. He shakes his head. Tadge just continues to stare at him, as if trying to puzzle something out. A long pause.

ALAN. What?

Pause.

MAX. So tell us more about all this...

TADGE (*to Alan*). Do you smell something?

ALAN (*pause*). Eh?

TADGE. You're looking at me like you do.

MAX. Look...

TADGE. Have you got a problem?

ALAN (*pause*). Not with you, Tadge. (Neilson, 1998: 83)

This hostility becomes quite violent as it is put into action while Tadge is re-enacting his escape from the penetrators (a group of people that can make anyone vanish with no traces left behind and commit tortures of impalement/penetration), and he insists that Alan assume the role of one. This is a scene where the mimetic role of art stands out and, as art is a way of expressing one's subconscious (Freud, 1908/1959: 179-180), it is possible to argue that here Tadge thinks or takes Alan as a penetrator, as he openly states it later when he directly calls him "Penetrator" (Neilson, 1998: 105). While they are re-enacting Tadge's escape, Tadge, not so jokingly, first thrusts an imaginary pole he mimes breaking into two pieces to Alan's eye, and then grabs Alan by the hair and acts out hitting his throat in a way that "[e]ach blow comes dangerously close" (Neilson, 1998: 86-87). As Tadge continues with the dramatization, even Max, who, up to this point, has been defending Tadge against Alan, understands the graveness of the situation. This act of violence stems from Tadge's jealousy of Alan, which he cannot contain anymore. After this, when they start talking about Tadge's father again, Tadge says, to the others' surprise, that his father is "Norman Schwarzkopf" (Neilson, 1998: 89) – the top general of the coalition army during the Gulf War. This signifies that Tadge tried to satisfy his need to belong by searching for a home and a father figure in the army. He voices this more emphatically once again in the last scene of the play, where he accuses Max of leaving him by going to college (Neilson, 1998: 107), giving him all the reason to join the army and replace the void left after Max's departure and satisfy his need of belonging. Nevertheless, it seems that Tadge experiences worse betrayal at the hands of the penetrators (compared to Max's) in the army, where even Schwarzkopf,

whom he assumes to be his father, did not do anything to prevent this violent betrayal that happened to him. Such forsakenness is also a catalyst for Tadge's losing his sense of belonging, which Freud, in his *The Future of an Illusion*, explains while he expresses the importance of the father figure as a protector, who, in Tadge's case, failed his fundamental duty of providing protection:

When the growing individual finds that he is destined to remain a child for ever, that he can never do without protection against strange superior powers, he lends those powers the features belonging to the figure of his father; he creates for himself the gods whom he dreads, whom he seeks to propitiate, and whom he nevertheless entrusts with his own protection. Thus his longing for a father is a motive identical with his need for protection against the consequences of his human weakness (Freud, 1927/1961: 24).

In the last scene of the play, Tadge's hostility towards Alan turns to sheer violence as he, as if declaring war against an enemy, starts behaving threateningly towards Alan with a knife in his hand that he stole from a penetrator. The triggering event that causes Tadge to become so violent, however, is his seeing Alan and Max's dancing to a song, which is not even a romantic dance but an occasion Alan and Max share in harmony that eventually had to stop with Tadge's ominous penetration into the harmonious atmosphere of the two (Neilson, 1998: 96). Tadge exhibits such violent behaviour because social exclusion, which, in this case, is his exclusion from the dance, "can be considered a robust risk factor for aggression [...]" whose reason "is that socially excluded people perceive ambiguously hostile behaviors as aggressive, which in turn predicts their aggressive behavior" (DeWall et al., 2011: 983). Such an ambiguous hostility towards Tadge can be seen when Alan is disturbed by Tadge's sitting right next to him, after which Alan's attitude changes negatively (Neilson, 1998: 96), and when Alan remarks that Tadge's real name should be Schwarzkopf when Tadge wants to be identified with neither his nickname – Tadge – nor his father's name – who is revealed to be not his father (Neilson, 1998: 98-99). To increase the tension even further, Tadge then asks Alan if he has a girlfriend and, somehow, knows he is dating Laura, Max's former girlfriend, and Tadge obviously does this just to spite Alan and show Max that Alan does not deserve to share such intimacy with him (Neilson, 1998: 97-98). Also, Tadge's constant questioning of whether Alan has a girlfriend or not is a way of knowing if Alan is in a romantic relationship with Max or

not. Tadge's pulling out the knife corresponds to his blaming Alan for being a penetrator and signifies that Tadge's jealousy, which leads him to think that Alan is a penetrator, is becoming more obvious and expressed. When Tadge asks Alan to confess before mutilating one of Alan's teddy bears, he either wants Alan to confess that he is a penetrator or that he is dating Laura, both of which would give Tadge a reason to separate him from Max and take his place (Neilson, 1998: 105). After the symbolically brutal scene of the mutilation of the teddy bear, Alan tries to leave the house, but Tadge prevents him by pointing his knife at Alan's chest and says, "That's right, Penetrator. You're no friend of mine. You're no friend of Max" (Neilson, 1998: 106), which is another clear expression of Tadge's wish to oust Alan completely from his and Max's lives. After Tadge's one more attempt to express that Alan is not their friend, Max tries to calm him and warm his heart by trying to remind him of the nice memories they all partook in. Yet, Tadge abruptly rejects Max's words by saying, "But what about *us*?! It was *better* before! You were the brains, I was the brawn! We were friends, we were *real* friends, tell me about *that*, tell me what you remember about *that*!" (Neilson, 1998: 108). The memory about Tadge's beating up a boy who "bust [Max's] lip open" for Max (Neilson, 1998: 108) and his expression "No one else ever did that for you!" (Neilson, 1998: 109) also indicates his wish to be special for Max. All these signify Tadge's wish to satisfy his need to belong by restoring a one-time good relationship with Max, a very old friend, in line with Baumeister and Leary's aforementioned theory in which they explain that such "consequences that alert the individual to undesired state changes that motivate behavior to restore the desired state," and the consequence of lacking belongingness, which is "exhibit[ing] pathological consequences beyond mere temporary distress" (1995: 498).

In addition, the memory, which features Max and Tadge staying out in a forest at night and having a sexual experience (Neilson, 1998: 109-112) is the most important catalyst that seems to have determined their all-time relationship. Tadge, as a character who has been deprived of nearly every relationship that would satisfy his need to belong, shows a tendency to return to a time when he did not suffer from the lack of the need, which is also emphasized at the end of the play where Tadge, while eating sweets and seemingly having restored his old relationship with Max by managing to drive Alan out of the house (Neilson, 1998: 115), reminisces about how

Max's mother used to give them sweets (Neilson, 1998: 117). What is more, the core of the importance of the sexual experience he had with Max seems to be related to what he may have felt during the experience. Larsson and Svedin's findings put forth in their article "Sexual Experiences in Childhood: Young Adults' Recollections" are illuminating about this: "The most common feelings connected to sexual activities together with other children were excitement, feeling silly/giggly, pleasant body sensations, feeling good/fine, and appreciation of the event as natural... Boys more frequently reported pleasant body sensations than girls did..." (2002: 268), which, in Tadge's case, may signify his wish to return to, remember, and remind Max of the time he/they felt/shared the excitement of the activity. Consequently, Tadge finally calms down when Max remembers their experience in the woods and lets Alan grab the knife and point it at himself. Despite facing a threatening knife, Tadge looks serene, due to having been understood and that Max indeed remembers all the moments they had together, which means that their relationship is not completely lost.

In the last moments of the play, Max's crucial question to Alan about his former girlfriend Laura's setting his giraffe-toy on fire forces Alan to reveal his secretive dating with Laura, and to leave the house eventually. After Alan leaves, Max and Tadge start eating sweets while reminiscing the old times when Max's mother would give them some. Alan's departure and Tadge's retreat in the present with Max to the warmth and sweetness of the past finalizes Tadge's search for satisfying his need to belong.

Belongingness in Sarah Kane's *Blasted*

The other play – also an In-Yer-Face play of the 1990s British drama – that this article examines through the belongingness perspective is Sarah Kane's *Blasted*, and the focus of the analysis is again on a soldier character in the play named Soldier. Soldier appears halfway through the play. In order to put the arrival of Soldier to the hotel room and the general setting of the play into context, a short introduction to the other two characters, Ian and Cate, will be helpful. Ian, who seems to be a former operative of some sort and has been carrying out illegal actions such as assassinations on the orders of the government, if not a journalist, takes a woman,

Cate, about half his age, with whom he has had affairs, to an expensive hotel room. His very first actions in this opening part of the play are enough to understand that Ian is a racist, as he calls a hotel worker “wog” (Kane, 2001: 3). He tries to have sexual intercourse with Cate many times and eventually rapes her that night. Cate, on the other hand, is a sensitive person with occasional fits like epilepsy attacks that visit her as a defense mechanism whenever she feels insecure, uncomfortable, or distressed. Cate describes her fits as “Don’t know much about it, I just go. Feels like I’m away for minutes or months sometimes, then I come back just where I was” (Kane, 2001: 10).

The analysis of Soldier through the theories of belongingness can be initiated with the moment of his arrival at the hotel door in scene two. When he appears there, he catches Ian off-guard and takes his gun, leaving him defenseless. He immediately starts questioning Ian, who is still standing with a piece of bacon in his hand, about food and a woman that might be staying there. Even though Ian implies that there is no one else, Soldier rejects this by saying “I can smell the sex” (Kane, 2001: 37). His sense of smell, which may have been sharpened by the wild, survival atmosphere outside, seems to be one of Soldier’s strong suits in getting in touch with his environment. In this sense, the need to belong for Soldier, who obviously suffers severe detachment from his intact self due to all sorts of cruelties that war inflicts, first shows itself when he finds Cate’s underwear and smells it. Alongside being an act of sexual perversion, this action can also be interpreted as Soldier’s subconscious search for his girlfriend who was killed in the rather intangible war that is taking place in the play. After all the traumatic experiences and atrocities he has been a part of, such as rapes, tortures, and massacres of people regardless of their ages and genders, Soldier seems to be seeking after healing, after the safety of a healthy, regular relationship, of a warm connection with a person, as he once had with his girlfriend. In accordance with this, Judith Herman’s observations in her book *Trauma and Recovery* about the recovery processes of traumatized people describe what severely traumatized Soldier is trying to accomplish in *Blasted*: “...in the course of a successful recovery, it should be possible to recognize a gradual shift from unpredictable danger to reliable safety, from dissociated trauma to acknowledged memory, and from stigmatized isolation to restored social connection” (2015: 155).

Other than merely satisfying his carnal needs – for which Ian, in all his civilized manners, appears as a foil for him – Soldier seems to be pursuing something he lost. Knowing the death of his girlfriend is irreversible, he seems to be lost in the chaos of a perpetual state of depression, hopelessness, and anger, all of which result in the lack of his sense of belonging, causing his violent, brutal, cruel outlets. Such outlets are the symptoms of post-traumatic stress disorder, as expressed in the *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition* (American Psychiatric Association, 2013: 271-272). The study by Elbogen et al. on war veterans who experienced post-traumatic stress disorder is also illuminating in understanding Soldier's case (2012: 1097-1102). The memory Soldier narrates to Ian about an attack on a house where he committed rape while thinking of his girlfriend is an example of his cruel outlets (Kane, 2001: 43). The fact that he cannot even say his girlfriend's name at that moment and is unable to think of anybody else even when committing such cruelty, shows to what extent he has been obsessed with uniting again with his deceased girlfriend. This and his perception of this event as a routine action, which is seen when he asks Ian "Never done that?" so casually (Kane, 2001: 43), make his behavior even more psychopathological, which is another sign of his need to belong.

Psychologically traumatized Soldier, who is exhibiting sheer psychopathological actions, is undoubtedly suffering from loneliness and isolation as one of the negative consequences of his lack of belonging. Drawing correlations between psychopathology and loneliness, Solomon et al. argue that "... loneliness was found to have a direct effect on psychopathology and social functioning, after controlling for redundancy. It thus appears that loneliness, an inner feeling of distress, is the most direct antecedent of psychopathology and social dysfunction in [Combat Stress Reaction] casualties" (1990: 468). These findings also support Soldier's friendly attitude towards Ian, which, for instance, is seen when he asks him "Your girlfriend did that, angry was she?" (Kane, 2001: 41), or when he says, "I'll have to shoot you. Then I'd be lonely" (Kane, 2001: 44) as Ian makes a move towards his gun. These examples clearly show that Soldier, who is obviously suffering from severe psychological problems and exhibiting abnormal, psychopathological behavior,

refuses to be lonely even on enemy soil, and his search for a relationship that would satisfy his sense of belonging is not only a romantic one, but a friendly one as well.

Although Soldier joins the war in order to quench his urge for revenge, and hence, get rid of the lack of sense of belonging he suffers from, all caused by his girlfriend's death, it seems that the war does not help much with subsiding these psychological situations. The outcome is rather a feeling of indifference, if not a total lack of empathy or contact with reality. Consequently, he does not care how many people he kills or hurts, as he says, "At home I'm clean. Like it never happened" (Kane, 2001: 48). His indifference to the land he invades, which is Leeds, his dehumanization of the people of Leeds, and his apathy towards his cruel actions show that he has not yet been able to satisfy his need to belong, and his inability to do so and his vengefulness manifest themselves through violent actions.

As Soldier's part in the play is about to end, he kisses Ian on the lips. He smells his dead girlfriend in this kiss because Ian smokes the same cigarette she used to. The most notable expression Kane uses here to describe Soldier's kiss is the adverb "very tenderly" (Kane, 2001: 49) – a discordant manner of action for the Soldier known until then – by which one can deduce that it – this slight, olfactory semblance of uniting with his girlfriend – is the only moment in the whole play when Soldier feels having found what he has been searching for almost crazily since and even before the moment he appeared on the hotel door. However, a fleeting moment of the feeling is not enough for Soldier to satisfy his sense of belonging because "people seem to need frequent, affectively pleasant or positive interactions with the same individuals, and they need these interactions to occur in a framework of long-term, stable caring and concern" (Baumeister and Leary, 1995: 520). Therefore, he immediately reverts to his wild self, which was characterized by his unquenchable hunger he had when he entered the room, and this time "He puts his mouth over one of Ian's eyes, sucks it out, bites it off and eats it. He does the same to the other eye" (Kane, 2001: 50). This cannibalistic action implies that Soldier puts Ian, whose lips smell like his own girlfriend's, in her place. Since his girlfriend's eyes were also eaten, which the reader/viewer learns when Soldier utters "He ate her eyes" (Kane, 2001: 50), his eating Ian's eyes is an indication that he reenacts the scene with Ian as his

girlfriend he can now touch. He seems to be feeling that this is the closest point he can ever get to being next to his girlfriend again.

The next scene starts with Ian lying right next to Soldier who committed suicide. Soldier's suicide may be interpreted as that he finally understood that all the cruelties he has committed in order to both avenge and get his girlfriend back have been futile. Therefore, he decides to put an end to this struggle by giving an end to his life, right next to the person who feels similar to his late girlfriend. With all that he shared with Ian, including his and his girlfriend's stories, his violent actions in the war, and lastly with his rape of Ian, who smells like his girlfriend, he assumes to have found the necessities to satisfy his need to belong. In more psychological terms, such behaviors by Soldier can be summarized as transference, and Stolorow et al., in their work called *Psychoanalytic Treatment: An Intersubjective Approach*, put forth an explanation for Soldier's assumption of having found his girlfriend, in other words, his transference of his feelings for his dead girlfriend to Ian:

Thus transference, at the most general level of abstraction, is an instance of *organizing activity* – *the patient assimilates* (Piaget, 1954) the analytic relationship into the thematic structures of his personal subjective world. The transference is actually a microcosm of the patient's total psychological life, and the analysis of the transference provides a focal point around which the patterns dominating his existence as a whole can be clarified, understood, and thereby transformed (Stolorow et al., 2013: 36).

Therefore, the patterns dominating Soldier's life, that is, his loss of his girlfriend and his lust for revenge, become apparent with the transference of his feelings (love) to Ian. However, it is also important to note that "... transference is neither a regression to nor a displacement from the past, but rather an expression of the *continuing influence* of organizing principles and imagery that crystallized out of the patient's early formative experiences" (Stolorow et al., 2013: 36). In this sense, Soldier's transference is not merely a regression to a past where he was happy with his girlfriend, but rather a voicing of the lasting influence of his girlfriend's brutal murder on himself. He also becomes sure that neither the euphoria nor the satisfaction would last long, as the source of resuming his sense of belonging cannot be nurtured with violence and in the violent atmosphere of the ongoing war outside. Therefore, unable to withstand such a loss once again, and believing, if not hallucinating, that he was

with his girlfriend for the last time, he commits suicide, probably with the hope that death may provide a better chance than the physical world to reunite with his girlfriend.

Conclusion

In conclusion, this study, by means of psychological theories and related studies on the concept of belonging, observes that the two In-Yer-Face plays of the 1990s British drama, namely *Penetrator* by Anthony Neilson and *Blasted* by Sarah Kane, problematize the especially emotionally deconstructive and traumatic effects of war through the soldier characters found in these plays, who have been mentally maimed, broken, and injured severely, losing their fundamentally significant sense of belonging. The soldier character in Anthony Neilson's *Penetrator*, Tadge, is both a victim and a perpetrator of violence. While it is uncertain whether a special unit that he calls "penetrators" is real or fabrication of a series of distorted memories made up by his disturbed psychology, one thing is clear: Tadge wants to retreat to a past where he had an intact relationship with Max, far away from the ills of the fragmentation of his integrity he experienced in the later periods of his life, and which, hence, was satisfying in terms of his sense of belonging. In line with this objective, and not finding the belongingness he expected in the army, he takes a journey back home, to his one-time best friend Max's house, where he first needs to ward off the malignant Alan. In *Blasted*, on the other hand, the soldier character is a nameless Soldier, who, having lost his girlfriend to cruel torture and murder, joins the brutal war in search of revenge he will take from the killer through extremely cruel deeds and crimes he commits. The insatiableness of his appetite and his sharpened sense of smell are indications of his instinctual search for his girlfriend in the wilderness of the war, which ends up with his desperation. The moment he eventually commits suicide is when he believes he can be closest to his girlfriend. All in all, both plays stage the search of the soldier characters after (their lost) belongingness, which can help heal their shattered integrity as a person. The plays illustrate that the feeling of love, either of a good old friend, as in the case of the relationship between Tadge and Max in *Penetrator*, or that of a girlfriend, as in the case of Soldier and his killed girlfriend in *Blasted*, is the major necessity to restore the lost sense of belonging.

References

- Ablett, Sarah (2014). "Approaching Abjection in Sarah Kane's *Blasted*". *Performance Research*, (19)1: 63-71. <https://doi.org/10.1080/13528165.2014.908085>
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition*. Arlington, VA: American Psychiatric Association.
- APA Dictionary of Psychology (n.d.). "Belonging." Retrieved from <https://dictionary.apa.org/belonging>.
- Aston, Elaine (2010). "Feeling the Loss of Feminism: Sarah Kane's "Blasted" and an Experiential Genealogy of Contemporary Women's Playwriting." *Theatre Journal*, 62(4): 575-591.
- Bal, Mustafa (2021). "Memory Plays: Harold Pinter's *Old Times* and Anthony Neilson's *Penetrator*." *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, (42): 155-167. <https://doi.org/10.30794/pausbed.697184>
- Baumeister, Roy and Mark Leary (1995). "The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation." *Psychological Bulletin*, 117(3): 497-529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Baumeister, Roy (1991). *Meanings of Life*. New York: The Guilford Press.
- Bryan, Rich (2006). "Boys will Be Boys: Public Language and 'Subcultures of Violence' in Anthony Neilson's *Penetrator*." In *The Wicked Heart: Studies in the Phenomena of Evil*. Sorcha Ní Fhlainn and William Andrew Myers (Eds.). Oxford, the UK: Inter-Disciplinary Press. 91-99.
- DeWall, C. Nathan, Timothy Deckman, Richard Pond, Jr., and Ian Bonser (2011). "Belongingness as a Core Personality Trait: How Social Exclusion Influences Social Functioning and Personality Expression." *Journal of Personality*, 79(6):

979–1012. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00695.x>

Elbogen, Eric, Sally Johnson, Virginia Newton, Kristy Straits-Troster, Jennifer Vasterling, Ryan Wagner and Jean Beckham (2012). "Criminal Justice Involvement, Trauma, and Negative Affect in Iraq and Afghanistan War Era Veterans." *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 80(6): 1097-1102. <https://doi.org/10.1037/a0029967>

Freud, Sigmund (1959). *Collected Papers. Vol. 4*. Trans. Joan Riviere, et al. New York: Basic Books. (Original work published in 1908.)

Freud, Sigmund (1961). *The Future of an Illusion*. Trans. James Strachey. New York: W. W. Norton & Company. (Original work published in 1927).

Herman, Judith (2015). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.

Kane, Sarah (2001). *Complete Plays: Blasted, Phaedra's Love, Cleansed, Crave, 4,48 Psychosis, Skin*. London: Methuen Drama.

Kielawski, Robert (2016). "Between Paranoid Men: Masculinity and Violent Homosocialities in Anthony Neilson's *Penetrator*." In *War and Words: Representations of Military Conflict in Literature and the Media*. Wojciech Drag, Jakub Krogulec, Mateusz Marecki (Eds.). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing. 103-118.

Lacan, Jacques (2006). *Écrits*. Trans. Bruce Fink. New York: W.W. Norton & Co.

Larsson, IngBeth and Carl-Göran Svedin (2002). "Sexual Experiences in Childhood: Young Adults' Recollections." *Archives of Sexual Behavior*, 31(3): 263-73. <https://doi.org/doi:10.1023/a:1015252903931>

Maslow, Abraham (1943). "A Theory of Human Motivation." *Psychological Review*, 50(4): 370-396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>

- Neilson, Anthony (1998). *Neilson Plays, 1*. London: Methuen Drama.
- Sierz, Aleks (2000). *In-Yer-Face Theatre: British Drama Today*. London: Faber and Faber.
- Solomon, Zahava, Mark Waysman, Mario Mikulincer (1990). "Family Functioning, Perceived Societal Support, and Combat-related Psychopathology: The Moderating Role of Loneliness." *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(4): 456-472. <https://doi.org/10.1521/jscp.1990.9.4.456>.
- Stillman, Tyler and Roy Baumeister (2009). "Uncertainty, Belongingness, and Four Needs for Meaning." *Psychological Inquiry*, 20(4): 249-251. Retrieved February 11, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/40646442>
- Stolorow, Robert, Bernard Brandchaft, George Atwood (2013). *Psychoanalytic Treatment: An Intersubjective Approach*. New York: Routledge.
- Stratford, Aoise (2019). "Reopening Sarah Kane's 'Chamber of Horrors': *Blasted* as Gothic Drama." *Modern Drama*, 62(1): 23-44.
- The Collins English Dictionary (n.d.). "Belongingness." HarperCollins Publishers. Retrieved from <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/belongingness>

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 24 Sayı: 48 (Year: 24 Issue: 48)

Eylül 2021-Mart 2022 (September 2021- March 2022)

E-ISSN: 2149-9098

2021, 24(2): 537-540

****Kitap Eleştirisi****

Mine Gencil Bek*

Social Movements, Cultural Memory and Digital Media: Mobilizing Mediated Remembrance

Samuel Merrill, Emily Keightley, Priska Daphi (ed.), Palgrave Macmillan, Cham
2020, 318 sayfa.

2016 yılında gerçekleştirilen bir uluslararası atölye çalışmasının ürünü olarak, 2020 yılında yayınlanan bu derleme, adını görünce bile heyecanlandıran kitaplardan. Aslında birbiriyle iç içe, ancak şu ana dek bir kitapta bu şekilde işlenmemiş üç konu, araştırma alanı aynı kitapta: Toplumsal hareketler, kültürel hafıza (ya da bellek) ve dijital medya. İlk ikisi, üçüncüsünden farklı olarak, üzerine çok az akademik araştırma üretmiş olsam da, aktivist ya da sivil toplum gönüllüsü yanlarıma hitap ederek, beni heyecanlandırdı. Kitabın başlığındaki “mobilising” sözcüğü, toplumsal hareketleri imleyerek, harekete geçirilenin, dolayımlanmış hatırlama olduğunu söylüyor. Böylece başlıkta, hem aralarındaki ilişki üzerine hemen düşündürmeye başlıyor, hem de kitabın ağırlıklı konusunun hafıza meselesi olduğunu hissettiriyor. Zaten kitap, Palgrave Macmillan yayınlarının seksen kitaplık hafıza çalışmaları serisinin son kitabı¹. Neyi bildiğimizden, nasıl hatırladığımız sorusuna doğru bir kayış olduğunu vurgulayan bu serinin içinde, hafıza çalışmalarından (48 kitap) sonraki sırayı medya çalışmalarının

* 7 Şubat 2017 tarihinde yayımlanan 686 sayılı KHK ile ihraç edilen “barış akademisyeni.” Siegen Üniversitesi Locating Media Araştırma Merkezinde DFG desteği ile araştırmacı olarak çalışmaktadır. Orcid no: 0000-0001-5699-7637, minegencibel@gmail.com

¹ <https://www.palgrave.com/gp/series/14682> Erişim tarihi: 16.3.2021

(18 kitap) aldığı gözüküyor. Medyanın iletişimle, kültürel çalışmalar ile ya da sosyal medya, dijital medya vb. ile anıldığı kitapları da katarsak 21 kitap daha yayınlanmış. Dolayısıyla, burada, medyanın hafıza çalışmaları içinde artan ağırlığını gözlemlemek mümkün.

Kitap, İsveç'te Dijital Toplumsal Araştırma Merkezi'nde (Digital Social Research Centre) araştırmacı olan Samuel Merrill, Britanya'daki Loughborough Üniversitesi bünyesindeki İletişim ve Kültür Araştırma Merkezi'nden (Centre for Research in Communication and Culture) Emily Keightley ve Almanya'da Bielefeld Üniversitesi'nden sosyolog Prisca Daphi'nin işbirliğinin ürünü. Derlemedeki bölümlerde, editörlerin çalıştığı bu ülkeler gibi yine merkezden ABD ve İtalya gibi ülkelerin yanı sıra, Hindistan ve Arjantin'den örnek çalışmalar da bulunuyor. Disiplinlerarası odaklı kitapta sosyoloji, tarih, medya çalışmaları, kültürel çalışmalar, toplumsal cinsiyet çalışmaları, hafıza çalışmaları arasında geziniyoruz. Kitabın editörlerce yazılan girişinde toplumsal hareketler, dijital hafıza çalışmaları ve dijital medya konularından herhangi birine değil, ama aralarındaki ilişkiye odaklanarak, bunların birbiriyle kesişen, üç başlıkta işlendiği belirtiliyor (s. 1-2): İddialar, dolaşım ve kürasyon.

Hafıza çalışmaları, kitapta da belirtildiği gibi, sadece kişiler arası etkileşimlerle sınırlı bir kültürelilikte değil, aynı zamanda kültürel formlar, nesnelere ve pratiklerle de anlaşılmalı ve çalışılmalıya başlandı. Medya da burada geçmişte olan biteni anlatan, hatırlatan değil, onu kuran bir güç. Artık, uzam ise Türkiye coğrafyasında bizim de yakından tanıdığımız "yerli ve milli" hafızalarla sınırlı değil, ulusaşırı. Toplumsal hareketlerin dijital hafızaya dair çalışma pratiklerinin ele alındığı ilk bölümde, ilgili literatür ekseninde, bu konuda çok önemli bir uyarı yapılıyor: Hafızanın ulusal ötesinde ele alınmasını ulusalın aşımı anlamında demokratik ve adil bulan ve olumlu literatürün yanında, küreselleşmenin neo-liberal boyutunu değerlendiren çalışmalar hatırlatılarak, bu bölümde yazarlar, dijital çağda hafızaya dair kutlayıcı perspektiften kaçınmak gerektiğinin altını çizerek, bizi nüans içeren analizler yapmaya çağırıyorlar. Aynı zamanda, kültürel ötesi hafızanın dijital tarafından dolayımlandığı çağda karmaşık, hibrid, çoklu (çoklu platform, çoklu modalite gibi) dinamiklerin yer aldığı toplumsal bağlamların altı çiziliyor.

Kitabın ilk kısmı, geçmiş ve kültürel hafızanın, son yıllarda başlayan disiplinlerarası yakınlaşmaların bir ürünü olarak, nasıl dijital döneme uyarlandığına dair analizler içeriyor. Amerika’da trans topluluğunun trans-medyaı kullanarak, sosyal medyadan kampanyalara, belgesele ve TV dizilerine, maruz kaldıkları ihmal, inkar, dışlanma, şiddet ve marjinalleşmeye karşı sürdürdükleri hafıza eylemciliğini okuyoruz. Ferguson olaylarında beyazların siyah şiddetine karşı sosyal medyanın kullanımıyla ilgili bölümün arkasından ise Almanya’daki göçmenlik karşıtı PEGIDA’nın nasıl 1989’da Doğu Almanya’daki barışçı gösterilerdeki “Biz Halkız” sloganını devşirerek kullandığını okuyarak, mağdur olanın ve ezilenin iddiasından tam tersi bir örneğe tanık oluyoruz. Dolaşım bölümündeki bir diğer yazıda, Nazi karşıtı gösteride kullanılan, bir Neo-Naziye çantasıyla vuran kadın fotoğrafının faşizme karşı harekette ikonlaşarak kullanılmasının ve fotoğrafın biyografik ve tarihsel bağlamından kopartılarak dolaşıma sokulmasının içerdiği risklerin tartışılmasını da bununla birlikte okuyarak düşünmek mümkün. Pawas Bisht’in internet erişimi ve dijital okuryazarlık sorunu olanların yaşadığı zorlukların da altını çizerek bizi ihtiyatlı olmaya çağırdığı bölümü ise 4000 civarında insanın ölümüne yol açan 1984 Bopal gaz felaketinin anmasında, aktivistlerin, olay ile sınırlı kalmadan, nasıl ulus-ötesi düzlemde çalışıp dünyadaki diğer çevre felaketleri ile ilişki kurduğunu serimliyor. Başka dolaşım öykülerini ise, arşivlerin dijital medya ile dolaşımının analiz edildiği kürasyon kısmındaki yazılardan okumaya devam ediyoruz. Arjantin’deki diktatörlük dönemi mağdurlarının çocuklarının sosyal medyadan (ağırlıklıla *Facebook* ve *Youtube*) ihlalleri tekrar ortaya koyarak, sorumluları kınayarak gerçekleştirdikleri anmalar; Mısır’daki 858 direniş arşivi; Occupy hareketi; Amerikalı kadınların yürüyüşü; Rusya’daki yolsuzluk karşıtı protestoların eski adaletsizlikleri ortaya çıkarıp dijital olarak kayıt altına alması gibi birbirinden farklı coğrafyalara ve konulara gidiyoruz. Bu kısımdaki örneklerin analizi, özellikle de Red Chidgey’in 9. bölümü, “yaşayan arşiv” olarak sosyal medya, sosyal medyanın demokratik potansiyeli ve gelişecek bir çalışma alanı olarak “aktivist hafıza çalışmaları” üzerine düşünme çağrısı yapıyor.

Kitabın son bölümü, Anna Reading’in tüm bölümlere eleştirel bakarak yazdığı, web sonrası dünyada, aslında hiç de toplumsal olmayan, hatta toplumsala karşı olan hafızaya odaklandığı, bir nevi sonuç bölümü. Bu öyle bir bölüm ki, kitaptaki çalışmaların yarattığı katkı hem daha kitap bitmeden başlamış oluyor ve hem de

bunlara karşı argümanlar, her bir bölümde aslında toplumsal olmayan ve hatta karşı olanın izi, dijital medya platformları ve toplumsal hareketlerin hafızaları üzerinden, sürülüyor. Editörler, böylece, aynı kitap içinde eleştiriyi de teşvik etmiş oluyorlar ki, bu da aslında girişte kurdukları indirgemeci olmayan yaklaşımlarıyla örtüşüyor. Reading'in de belirttiği gibi, kitaba katkıda bulunan bölümler, her zaman geçmişin toplumsal dolayımına dair olumlu örnekler sunmuyor. Analizler, bize çelişkiler, bağlantısızlıklar ve sessizlikleri de gösteriyor. Reading, sosyal medyanın aynı zamanda nasıl bağlantısızlığı, rekabeti, izolasyonu, yıkıcılığı, toplumsal karşıtı güdü ve arzuları desteklediğini gösteren çalışmaları hatırlatıyor. Her bir tıklamayla, paylaşmayla aslında toplumsalın karşıtı olan, buna hizmet edenlerin izole edildiği bir altyapının kullanıldığının altını çiziyor. Kendisinin globalleşme ve dijital sözlerini birleştirip kullandığı "globital" sözcüğü ile 2016 yılında yayınladığı *Gender and Memory in the Globital Age* başlıklı kitabında geliştirdiği yörüngelerden hareketle, "globital" hafızayı anlamak için bölümlere tekrar bakıyor.

Sonuç olarak, kitabın en beğendiğim yanları, editoryal giriş yazısıyla, pek çok bölümle yaptığı şeyi kürasyon kısmının ve kitabın son yazısı olan Anne Reading'in yazdığı bölümle de pekiştirdiği gibi sadece olumlu örnekler yer vermemesi, diğerlerini de içermesi ve hatta toplumsal adalet vb. olumlu kullanımların, etkileşimlerin içindeki risklere işaret etmesi oldu. Medya çalışmalarında eleştirel olmayan yüceltmelerin örneklerine bir dönem bazı izleyici çalışmalarında rastlamıştık. Medya, teknoloji ve toplumsal hareketlerle ilgili literatürde de nasıl bunların kamusal alan ve yurttaşlığa hizmet ettiği ile ilgili epeyce çalışmalar okuduk. Gündelik olarak sosyal medya kullanımımız sırasında bile, bu alanın aynı zamanda yıkıcı, şiddet, küfür, linç alanı olarak kullanıldığını gözlemlemekteyiz. Aşırı sağcılar, ırkçılar, otoriter hükümet yanlısı maaşlı ya da maaşsız troller, botlar ve diğerleri tarafından da gerçekleştirilen bu süreç, bunlarla mücadelede medet umduğumuz ticari sosyal medya platformlarının algoritması da zaman zaman katkıda bulunuyor. Eleştirel akademik bilgi, haber üretimi ya da aktivizmle uğraşanların, sosyal medyada hedef gösterilmesi meselesinin, özellikle toplumsal cinsiyetle ilişkisinin kurularak analizinin yapılması ise acil bir çalışma konusu olarak önümüzde duruyor.